

AZƏRBAYCAN

5-6'2020

1923-cü ildən çıxır

AZƏRBAYCAN YAZIÇILAR BİRLİYİNİN AYLIQ ƏDƏBİ-BƏDİİ ORQANI

Baş redaktor: İntiqam QASIMZADƏ
Baş redaktor müavini: Südabə AĞABALAYEVA
Məsul katib: Vüsal NURU

REDAKSIYA HEYƏTİ: Ağasəfa, Elçin, Musa Yaqub, Vilayət Quliyev, Firuzə Məmmədli, Məmməd Oruc, Əli Əmirli, Vaqif Bəhmənli, Vahid Əziz, Seyran Səxavət, Saday Budaqlı, Yaşar, Asim Yadigar, Afaq Məsud, Rüstəm Kamal, Ənvər Əhməd, Kamil Əfsəroğlu, Əjdər Ol, Vaqif Yusifli, Fəxri Uğurlu, Paşa Əlioğlu, Əli İldırımoglu

Redaksiyanın ünvanı:

Bakı - Az1000
Xaqani küçəsi, 25

Telefonlar:

Redaksiya –
498-78-10
493-28-32
493-2834
Mühasibat –
493-29-41

Çapa imzalanıb:

02.06.2020

Sifariş 1313

Tiraj 500

Kağız formatı

70x108 1/16 - 6,5

kağız vərəqi

15 çap vərəqi

22 şərti çap vərəqi

E-mail:

intigam.gasimzade@gmail.com
sudabe334@mail.ru

Qiyəti

1 manat 50 qəpik

Bakı şəhəri,

“Azərbaycan”

nəşriyyatının mətbəəsində
ofset üsulu ilə çap olunur

**Dərc olunmuş yazılar qəbul edilmir.
Əlyazmalara rəy verilmir və qaytarılmır.**

BU SAYIMIZDA:**RƏSUL RZA – 110**

ƏHMƏD QƏŞƏMOĞLU – Rəsul Rza (poemadan parçalar).....	4
EŞQANƏ BABAYEVA – Dəniz Rəsul Rza və Fazil Hüsni Dağlarca poeziyasında.....	20

POEZİYA

SÜLEYMAN ABDULLA – Şeirlər.....	80
ELDAR İSMAYL BÖYÜKTÜRK – Şeirlər.....	99
TAHİR TAISOĞLU – Şeirlər.....	104
AĞASƏFA – Şeirlər.....	135
MUSA ƏLƏKBƏRLİ – Şeirlər.....	141
VASİF SÜLEYMAN – Şeirlər.....	159
XOSROV NATİL – Şeirlər.....	165
MÜZƏFFƏR MƏZAHİM – Şeirlər.....	167
MƏHƏRRƏM VÜQARLI – Şeirlər.....	180
İBRAHİM İBRAHİMLİ – Şeirlər.....	183

NƏSR

ELÇİN HÜSEYİNBOYLİ – Vida (povest).....	25
AZƏR ABDULLA – Çat (roman - sonu).....	108
MÜZAHİM İSMAYILZADƏ – Hasarın o üzü (hekayə).....	170

YENİ TƏRCÜMƏLƏR

YEREMEY AYPİN (Xantı yazıçısı) – Mənim şahzadəm.....	88
YURİ SOLOVYOV (Mari yazıçısı) – Gözlənilməz görüş.....	94

PUBLİSİSTİKA

FUAD VƏLİYEV – Ağıldan bəla.....	149
----------------------------------	-----

ƏDƏBİ PORTRETLƏR

QƏŞƏM NƏCƏFZADƏ – Söyüdlü arxın düşüncələri.....	187
BƏDİRXAN ƏHMƏDLİ – Rabindranat Taqor: Nobeə gedən yol... ..	197

DÜNYA, SƏNDƏN KİMLƏR KEÇDİ...

VAQİF YUSİFLİ – “Mən də yaşayacağam”.....	192
---	-----

ƏDƏBİ KALEYDOSKOP.....205**KİTAB RƏFİ207**

Rəsul Rza – 110

Rəssam Tahir Salahov

*Mən elə bir maestroyam ki,
dindirdiyim bu telləri
kimsə çalmamış.*

*Nə qəm,
dar qulaqlara xoş gəlməsə
nəğməm.*

Rəsul RZA

Əhməd QƏŞƏMOĞLU

RƏSUL RZA

(poemadan parçalar)

...Ensiklopediya binasındakı
ilk tanışlığımız,
iyirmi iki yaşım, o çağım düşür yadıma,
on altı yaşımdan şeirlərinə
vələh olmağım düşür yadıma...

UCALIQ

təkcə şair deyildi...
onun əməli, onun amalı
şairlikdən ucaydı, böyükdü...
ürəkdəki vətən yükü
ən müqəddəs yüküdü,
ali yüküdü.

şairliyi də
o ucalığından gəlirdi,
həm də şairliylə
o ucalığa yüksəlirdi...

şairlik simurq quşuydu,
tez-tez onu
nəhslərdən qorunmağa,

zülmə qalib gəlməyə
kainatdan nur almağa
güc, qüdrət verirdi,
ilham verirdi...

təkcə şair deyildi Rəsul...
onun əməli, onun amalı
şairlikdən ucaydı, böyükdü...

şeir onun qəlbindəki nuru
kainatın nuruna kökləyirdi...
kainatdan qüdrət alıb,
güc alıb Rəsul
xalqın yaralarına
yeni bir məlhəm axtarmağa
qərar verirdi...
qəlbindən keçənləri həm də
şeir kimi deyirdi...

şeir onun simurq quşuydu,
qəlbiydi, ruhuydu
hər işdə arxası, köməyi,
yol yoldaşındı....

onun yolu Babəkin, Nəsiminin,
Sabirin, Cəlilin
Üzeyirin yoluydu,
arzuları çox, ürəyi doluydu...

anlamaq, anlatmaq eşqiylə
çalışırdı Rəsul,
xalqının, yer üzünün
səadəti uğrunda
şeiriyə, əməliylə vuruşurdu Rəsul

uca zirvələr aldı...

* * *

hər xalqın qəlbində
ən doğma yer həm də
qəlbi qeybə köklənən,
haqq aşiqi deyilən,
haqqın dediyini deyən
doğru şairlərindi,
o şairlərin gözlərindəki işıq
ilahi göylərindi...

ilahinin işığıdı
o şairlərin şeirlərindəki işıq.

şeirlərdəki işıq
tarixə işıq salır,
torpağa işıq salır,
vətənə işıq salır.

qəlbini haqqa kökləyib
dərdimizdən, sevdamızdan,
yer üzünün əhvalından yaza-yaza
qəlbimizdə,
göyümüzün üzündədi
Rəsul Rza.

İNSAN

anadır yer üzünə gətirən insanı,
amma təkcə
anadan doğulmur insan...
təkcə ata deyil insanın əvvəli...
kainatın görünməz
nurlarından doğulur insan həm də,
atanın, ananın
əməllərindən doğulur insan həm də...
haqq dünyasından, Allahdan gələn
doğma ruhdan doğulur insan həm də...

... beş yaşında
atadan yetim qaldı,
məlakə qəbli Məryəmin
ala gözlərindən
nur yağan Rəsulu...

... atası Mirzə İbrahim,
Bayat tayfasından,
Şahsevənlərdən, Məmməd xanın
bir yoxsul, çalışqan nəvəsiydi,
nəcabətli qan axırdı Rəsulun
damarlarından,
xan ruhu vardı ruhunda, üzündə...
ömrü boyu bir adil
xan qüruru, xan ədası vardı
yerişində, duruşunda, sözündə...

anası,
qəlbi nura köklənən,

bir savadlı, dərin
din xadimi qızıydı,
qohumuydu
xan qızı Natəvanın...

dörd bacının tək qardaşı, bircəsiydi...
onların arxasıydı, başlarında tacıydı...
tez-tez gözü yaşlı görürdü mələk kimi,
şair ruhlu anasını Rəsul...

bir az ərköyün,
kür böyüyürdü...
çətinlik, sevgi içində,
qəlbində, üz-gözündə
nur böyüyürdü...

...ananın nağılları,
oxuduğu şeirlər
zülmət içində
nur kimiydi...

dövrənin ağrısından,
ananın məhəbbətindən,
o nağıllardan, o şeirlərdən
boy verirdi Rəsulun
nurdan doğulan,
nur içində olan qəlbi, ruhu...

* * *

qəlbilə şeirə köklənən ana,
özü də şeirlə nəfəs alan,
qüdrət alan, həvəs alan ana,
məlakə səsilə, ilahi səsilə
Füzulidən, Natəvandan,
Sabirdən şeirlər oxuyurdu...

İlahinin sirrinə bax... demə,
bir hüznün,
kədərini içində tale
ışığı ilə
bir böyük şair ömrünə
bünövrələr qoyurdu...

yetimliyin yangısı,
yoxsulluğun acısı içində,
dövrənin körpələri qorxudub

ovuclarında sıxdığı vədə,
Rəsulun sığındığı,
nəfəs aldığı aləm
 anasıydı...

bu kasıb ana o zaman
oğlunun qəlbində
nurdan aləm hörürdü...
hər zaman
Rəsulun gözlərindən
 o aləm görünürdü...

OTUZUNCU İLLƏRİN BAKISI

...on beşinci ilin
qətliamından gələn,
on səkkizdə
müstəqillik bayrağı yüksələn,
iyirminci ildən
Kremlin diktəsiylə ağlayan, gülən
küçələri yoxsul,
cahil, nadan, qudurğan
yazıq insanlarla dolan şəhər...

düşmənin gizli fitnəsi,
aşkar təbəssümü,
yüksəliş şüarları,
savadsızlıq kursları...
qızğın bir yarış...
tale ilə barış...
proletariat hökmü,
komsomol marşı...

...üç rəngli, ay-ulduzlu bayraq altında
“Vətən”, “Müstəqillik”, “Ədalət” yolunda
ölümə gedənlərin
qırılıb, öləziyib səsi...
xaraba küçələr, gizlənməyə yer axtaran
 dindarlar,
bolluq ümidi, çörək müjdəsi...
 otuzuncu illər...

...otuzuncu illərin əvvəlində
dizi üstə çökdürülmüş,
igidləri öldürülmüş elin
bir gənc şairiydi Rəsul...

...“Lenin”, “Stalin”, “Kreml”,
“Oktyabr”, “oraq-çəkiç”,
“proletar”, “bolşevik”
“komsomol” sözü olan
hər cürə cızmaqara
müharibə açmışdı
taledən, zəmanədən,
sevgidən yazan
bayatı, qəzəl, qoşmalara...

bir andaca,
bir andaca çox çevik,
Adəmdən Həvvaya qədər tarixin
üstündən xətt çəkirdi
nadan bolşevik.
Sərsəm bir dünyadaydı
hələ gənc Rəsul...

Rəsulun
bu uğultu içində yaranırdı
kövrək, ürkək misraları,
hər birində
vətənin, anası Məryəmin,
Natəvanın, Sabirin ruhunun
parıltıları...
qəlblə, qanla, beyinlə
təbliğat maşınının çarpışmaları...

belə bir çarpışmada yarandı Rəsula
ilk şöhrət gətirən
vətən məhəbbəti ilə,
dövrün uğultusu qarışıq
uğurlu yazı –
“Bolşevik yazı”.

* * *

...üzünün işığında,
qəlbinin dərinində,
xalqa məhəbbət yatan
hər kəs nəzarətdəydi...

mərdiməzarlar, satqınlar
təltif edilirdi,
mərd insanların çoxu
gecə yarısı

yataqdan qaldırılıb
öldürülürdü, itirilirdi,
başına min iş gətirilirdi...

qarşıdan gəlirdi
37-ci ilin iblis fitvası,
bütün tarixin yası....

yaşamaq, yaşamaq lazım idi -
ayıq olmaq,
hər imkan düşən vədə
tilsimdəki xalqa
hayan olmaq lazım idi...

iblis oyunlarından,
dövrünün alovundan alıb
Moskvaya qaçırdı tale
Rəsulu həmin illər...

NİGAR

...otuzuncu illərin Bakısı
Rəsul qəlbinin doğması deyildi...
Rəsulun qəlbi may günəşinin
çiçəkləri dindirən vədəsinə oxşayırdı,
otuzuncu illərin Bakısı
naləli qəlbləri təpikləyən
sərsəm, allahsız insanların
hədəsinə oxşayırdı.

...mələklər
qorudu qəlbini Rəsulun
bu hisdən, pasdan,
acı tüstüdən, hiylədən,
min cürə fitnə-fəsaddan...
qarşısına çıxdı o mələk Nigar...

ellərin sevimlisi
bir bəy nəslindən olan,
o saf qəlbli, o nurlu gözəl,
qəlbinin sultanı olandan sonra
Rəsulun həyatı
ayrı bir həyat oldu...
ilhamla, işıqla doldu.

... bu sevgi
yer üzünün sevgisi deyildi,

kainatın hər qatından
nur axırdı bu sevgiyə...
kainatın hər qatından
boy verirdi bu sevgi...

...dövrən
çamur kimi yağdıqca
üstünə Rəsulun,
soyuq küləklər kimi əsdikcə,
qəlbində Nigarın mələk sevgisi
qorudu onu hər cürə nəhsdən...

...ağrılı, ağlar günlərdə
yaxşı ki Nigar vardı.
qızılgül kimi Nigar,
ruh kimi Nigar.

qəlbində işıq idi Rəsulun Nigar,
ömrünə yaraşıq idi Rəsulun Nigar.

ən əzablı günlərdə
ən doğma sirdəşiydi,
ürəyində qüvvət,
baxışlarında qürur idi Nigar.

Nigar ona ömrü boyu
saf məhəbbət vüqarı verdi,
onun ruhundan qopan,
onun qəlbindən qopan
Fidanı, Təranəni,
Anarı verdi.

ZƏKA

dövrünün ən zəkali
insanlarından biriydi Rəsul Rza...

ən ünlü dühalarla
Bakıda, Moskvada,
dünyanın hər yanında
həmsöhbət olduğu vədə...
qalmazdı kölgədə, əksinə,
hər kəsə qiymətliyi onun
hər zaman
yeni ruhlu, dəyərli
sözləri, fikirləri....

MÜHARİBƏ

o, bir zahid kimi, dərviş kimi
bir tərəfə çəkilən,
ya da kef məclislərində
nəşələnən, əsib-coşan
şairlərdən deyildi...
qəlbi, ruhu vətənin
ağrılarına, qayğılarına köklənən,
vətən üçün
əlindən gələni eləyən,
köksü vətən məhəbbətiylə dolu
mərdanə bir igiddi.
müharibə başlayanda da Kerçə,
müharibənin ən qızgın yerinə
Azərbaycan əsgərlərinə
kömək etməyə getdi...

istəsə, getməyə də bilərdi, axı
doqquz yaşında
ilan sümüyü batmışdı ayağına,
kəsik-kəsik idi bir pəncəsi,
bir az ləngərlə yeriməyi vardı.
çoxlarının əlində bu bir
ciddi səbəb olardı,
müharibədən qalardı...
Bakıda şeir yazıb, nazlı yarla
xumarlanardı...

amma o, gizlədib yaralarını,
bu bir şərəf işidi deyib,
nigaran qoyub
canından artıq sevdiyi Nigarını,
qəlbinin parası,
üç yaşlı Anarını...
faşizmlə müharibəyə,
güllələrin altına getdi....
...müxbir, şair kimi gəzdi
səngərləri, cəbhənin ön xəttini,
dərindən duydu
müharibənin illətini...

VƏTƏN UĞRUNDA...

...1945-ci ildə, müharibə vaxtı
Sovet qoşunları girəndə İrana,
bir az ümidlə boy verdi
ordakı azərbaycanlıların bəxti...

bu taydakı azərbaycanlıları
yatırmaq istəyən, qırmaq istəyən,
başını qaldıranın başından
vurmaq istəyən SSRİ,
o tayda
oyatmaq istəyirdi azərbaycanlıları,
farsların üstünə
qaldırmaq istəyirdi azərbaycanlıları.

min cürə yol axtarırdı,
karına nə gəlsə, alqışlayırdı...
bu tayda, milli hisslər oyadan,
milli qürur oyadan
“Azərbaycan” adlı jurnal buraxıb,
o tayda yaymaq
bu yolların biri idi...

...qaranlıq içində işıq gördü Rəsul...
bu tayda yeddi qıfıllı
qadağa qoyulan sözlərə
bir meydan yaranmışdı...
baş redaktoru oldu
“Azərbaycan” jurnalının.
hər sayda, hər səhifədə
nuru var idi onun
qəlbinin, amalının...

MIĞMIĞALAR...

...Rəsulun da hər zaman
aşına su tökürdülər,
tikdiyini sökürdülər
bu iblisə qohumlar,
ona nökrə olanlar,
...və anadan, sadəcə,
kütbeyin doğulanlar...

bu dünya yaranandan
var onlar.
Amma hər dövrənin
nəfəsinə uyğun,
nəfəsinə uyğun
azalırlar, çoxalırlar...

...kimi adicə çuğulçudur,
kimi paxıl,

kimi geri zəkali,
kimi harın
bu mığmığaların, həşəratların...

onlar
kiminin qanını qaraldırlar,
kiminin qanını sorurlar,
kiminin sə nəşəylə
canını alırlar...

yazıq Rəsul Rza
ömrü boyu
bu mığmığaların, həşəratların
qaldırdığı tozanaqdan
boğuldu...
yarımçıq qaldı arzuları,
çox vaxt onları
qovmaqla məşğul oldu...

RƏSUL ÖMRÜ

...tarix gəlib XX əsrin
ortasını haqladı...
SSRİ adlı
dolambaclar dünyasının
işgəncə toru, köləlik qurğusu
silkeləndi, laxladı...
qırx illik dəmir sərhədlər,
dəmir yumruqlar, nahaq güllələr
az da olsa
əl saxladı...
tufandan sonrakı ilıq günəşin
sehri ilə
ümidləndi ürəklər...
yağmurdan sonra boy verən
çəmənlik kimi boy atırdı
bütün SSRİ...

...o zaman
yetim, baş gözü al-qan
bir uşaq günündəydi
Azərbaycan...

o vədə yaşının
müdrək vaxtına çatmışdı
Rəsul Rza.
tarixin dəyirmanından

mətin, məğrur,
alınacaq çıxmışdı Rəsul Rza.
qəlbi, ağılı, əməli, iradəsiylə
elin gözündə
müdrilik zirvəsinə qalxmışdı
Rəsul Rza...

...ışığı seli kimi dayanan insanlar
ucalardan baxıb
dövrünün hay-küyünə,
qarışan, dolaşan olaylarına,
təzə kərpiclər düzürlər
tarixin saraylarına...

hər zaman,
hər zaman düşünür Rəsul:
- çabalaya-çabalaya keçən dövrün,
hara aparırsan Azərbaycanı?
durulan, lillənən,
yaxşı-pisi seçən dövrün,
hara aparırsan Azərbaycanı?

neçə əsrdi, necə vaxtdı
özünü itirib Azərbaycan?
torpağını-daşını, huşunu, başını,
qəlbini itirib Azərbaycan?

neçə vaxtdı
bir bəzəkli tabaq kimi
qoyulub ortaya,
dava gedir üstündə...

neçə vaxtdı özünü itirib
Dədə Qorqud, Xaqani,
Nizami, Sührəverdi,
Nəsimi, Tusi, Füzuli,
Xətai, Qurbani,
Tufarqanlı, Ələsgər,
Babək, Nadir şah,
Cavadxan qeyzli
bu torpaq...

neçə yerə bölünüb
Azərbaycan?
haralara səpələnib
vətənin övladları?
Arazdan keçməyi

kim yasaq etdi?
bu nə bəla, tutub bu eli?

neçə vaxtı
vətən, vətən deyənlər
bu dərddən
az qala olublar dəli...

...illər uzununu
gözünün qabağında
döyülən vətəninin,
xalqım! deyən hər kəsi
zindanlarda çürüyən,
öldürülən vətəninin,
ürəyi oyulan, qəlbi tapdanan
tarixi unutturulan,
söyülən vətəninin...

...o zaman
yetim, baş gözü al-qan
bir uşaq günündəydi
Azərbaycan...
bir xəstə
ana günündəydi Azərbaycan...

üz tutdu
Nəsimiyə, Füzuliyə, Sabirə Rəsul:
“..haqqım varmı
sizə
ustadım,
babam deyəm,
atam deyəm?
yoxsa utanım,
susum,
yolunuza, işinizə
yadam deyə...”

...dünyanın o çağında,
ağ günlər sorağında
yeni şeir axtardı Rəsul,
elə şeir ki,
dövrün qaranlığına işıq salsın,
deyə bilsin
dərdlərimizin ağrılarını...

elə bir şeir ki, açıb göstərsin
zamanın döngələrini,
elin, obanın, torpağın
qəlbinin dərinliklərini...

bu yolda bəzən
keçdi canından,
alnı açıq, üzü ağ çıxdı
Nizami, Nəsimi, Füzuli,
Sabir imtahanından...

...yan-yana düzüb
dövrünün yalanlarını,
ah çəkirdi:
“qınamayın İsgəndəri,
yaman olur anlamaq dərdi...”
o zaman tez-tez Yunanıstanda
eramızdan altı əsr əvvəl yaşamış
kölə-filosof
Ezop hay verirdi
Rəsulun fəryadına...

axı o ulu müdrik
“düzünü düzünə deyə bilmədiyini
çevirib eyhamlar dilinə,
belə əlac axtarıb
ürək dərindən, könül nisgilinə...”
hərdən yuxularında görürdü Ezopu...

Ezop dilini də öyrədirdi Rəsul
onu sevənlərə,
hər şeirini gözləyən
ona güvənənlərə:
“- yalan axtarıram, yalan,
elə bir yalan ki,
lazer şüaları da
keçə bilməsin ondan.
Mən ona
acı həqiqət bükəcəyəm,
üstündən də
söz şərbəti tökəcəyəm”...

beləcə tez-tez,
zalımların
zölmü altda inləyən
uzaq-uzaq xalqlardan yazdı...
xəzri küləyinin dalğa-dalğa

qum gətirdiyi, məğmun elədiyi
bağlardan yazdı...
xırda balıqları udan
qoca timsahdan yazdı...

* * *

...qəlbə qeybin nuru olanda
hər zaman
qovuşmaq istəyir insan kainata...
duymaq istəyir insan,
anlamaq istəyir insan kainatı...

duymaq istəyir zərrəsindən
kəhkəşanına qədər,
həm sevgilisi kimi
oxşamaq istəyir
gözlərinə dəyəni,
qəlbini dilləndirəni,
həm anası, körpəsi kimi
nazını çəkmək istəyir
Yer üzünün.

Həm yamanın üstünə şığımaq,
rədd eləmək,
həm gözəllikləri bir yerə yığıb
dəstələmək istəyir insan...
bəzən filosof olur,
bəzən komandan,
bəzən aşiq, bəzən fəhlə...
qovuşmaq istəyir insan kainata,
kainatın ahənginə
kökləmək istəyir insan
yer üzünü, vətəni, özünü...

Rəsul da filosof idi...
diplomlu filosoflardan
daha dərinə gedirdi...
kəlmələrində
yer üzünə
yeni hikmət, yeni sirr,
yeni nizam gətirirdi...

RƏSULUN ŞEİRİ

qısa sətirlərdə, sadə sözlərdə
ilk baxışdan

yazılması asan görünən şeirlərdə
bu qədər sehr hardan, nədən?

soruşdu bunu çoxları
biri-birindən.
bəziləri də bu sadəlik arxasındakı
sirli aləmləri görə bilmədən:
-bunlar şeir deyil ki! -
deyib, qeyzlə
çıxdılar hövsələdən...

...əslində Rəsulu dilləndirən,
qələminin ucunu
şeirlə gülləndirən,
yüz illərdi boy verən
şeir qaydaları, şeir qəlibləri,
şeir ölçüləri deyil ki...

o şeir deyilənə
kainatın nizamından,
ahəngindən,
qeybin sirrindən,
qəlbin atəşindən
ahəng, sirr verən nurdu.

Qəlbi o nura köklənənlər görür
Rəsulun şeirlərindəki sirri...
köklənməyənlərə də ha anlat,
olmayacaq bir xeyri...

...təkcə sözlərlə
şeir yazmırdı Rəsul,
əməliylə yazırdı...
vətəninin, yer üzünün
vurğunuydu Rəsul...
kainatdan alırdı qüdrətini...

kiminsə kölgəsinə sığınmadı,
öz nurunu öz içində boğmadı...
Allahdan aşağı,
öz arxası özüydü...
əməliydi, sözüydü...

Dəniz

RƏSUL RZA VƏ FAZİL HÜSNÜ DAĞLARCA POEZİYASINDA

Bu gün dinamik sürətlə inkişaf edən Azərbaycan-Türkiyə ədəbi əlaqələrinin inkişafında görkəmli şairimiz Rəsul Rza və Türkiyənin tanınmış şairi Fazil Hüsni Dağlarca'nın böyük xidmətləri olmuşdur. 1969-cu ilin mayında A.Puşkinin anadan olmasının 170 illiyi münasibətilə Moskvaya, ordan da Azərbaycana gələn Fazil Hüsni Dağlarca Azərbaycanın elm adamlarıyla tanış olmuş, dostluq əlaqəsi qurmuşdur. Onun ən səmimi azərbaycanlı dostluqlarından biri də görkəmli şair Rəsul Rza olmuşdur. Azərbaycanı qarış-qarış gəzən şair, "Şamaxılı olmaq", "Sabirin evində", "Göyçay", "Gəncə", "Gəncəli Nizaminin türbəsi", "Bir ölkə görürəm", "Daha gözəl biri" və s. kimi şeirlərində Azərbaycanı tərənnüm etmişdir. Sonralar onun böyük bir qəlb ağrısıyla Rəsul Rza və Nigar xanımın vəfatına həsr etdiyi "Rəsul Rza və Nigar" adlı şeiri qırılmaz dostluğun, sevginin səmimi ifadəsidir.

Hər iki şairin poeziyasında sevginin, işığın, rənglərin özünəməxsus yeri vardır. Həm Rəsul Rza, həm də Fazil Hüsni Dağlarca yaradıcılığında su, dəniz aparıcı motivlərdəndir. Bunu xüsusilə qeyd edək ki, sonsuzluğun, intəhasızlığın rəmzi olan dəniz əsrlərdən bəri ortaqlıq türk ədəbiyyatında diqqəti cəlb edən mövzulardandır.

Ortaqlıq türk dastanlarından biri olan "Yaradılış" dastanı belə başlayır: "Heç bir şey yox ikən, ucsuz-bucaqsız su və tanrı Qara xan vardı". Bu onu göstərir ki, su kultunun kökləri çox-çox qədimlərə gedir və qədim insanın təfəkkür qaynağıdır. Mifologiyaya görə, dünyada Allahdan başqa heç kəs olmayan vaxtlar, yer üzünü yalnız sudan ibarət imiş. Təsədüfi deyil ki, "Yaradılış" dastanında nəql edilir ki, Tanrı Qara xan darıxarkən ona "yarat" əmrini sudan çıxan bir qadın verir. Bu nümunələr bu motivin dərin kökləri olduğundan xəbər verir. Dəniz klassik ədəbiyyatda – "ümman", "bəhr", "dərya" və s. kimi sözlərlə ifadə olunur. Ədəbiyyatda dəniz motivi bəzən rəmz, bəzən isə təbiətin ecazkar gözəlliyini özündə birləşdirən mücəssimə kimi təqdim edilir.

Müasir türk poeziyasında dəniz sevgisi, demək olar ki, hər bir şairin yaradıcılığında öz ifadəsini tapır. Yəhya Kamal Bəyatlı, Cahit Sıtqı Tarancı, Ömər Bədrəddin Uşaqlıgil, Əhməd Ərhan və s. kimi şairlərin yaradıcılığında isə bu mövzu aparıcıdır.

Şeirlərində dəniz obrazının poetik ifadəsinə yer verilən Fazil Hüsni Dağlarca və Rəsul Rza yaradıcılığında bu motiv, əsasən, aşağıdakı kimi təzahür edir: 1) Dəniz – poetik ifadə kimi; 2) Dəniz - təbiət obrazı kimi; 3) Dəniz – mifoloji ünsür kimi; 4) Dəniz – rəmz kimi.

Bildiyimiz kimi, Rəsul Rzanın poeziyasında diqqəti cəlb edən əsas xüsusiyyətlərdən biri də, şairin "dəniz" motivinə müraciət edərək, xəyal gücünün ənginliyini ifadə etməsindəndir. Nümunələrə baxaq;

***Bu gecə öpdüm dənizi
Sahildən ayrılanda***

*Dodaqları duzlu idi;
göz yaşı kimi
Düşündüm: niyə öpdüm onu?
Yaxşı deyil.
Düşündüm, yaxşı ki,
dəniz göz yaşı deyil.*

Fazıl Hüsni Dağlarca da bu motivdən məharətlə istifadə edir:

*O sabahlar ki, iki ovuc su səpərkən
Üzümdə ən dərin dəniz dirlərinin kainatları.*

Və ya

*Gəlir, bəmbəyaz boşluqlarında yazılmış bütün yazılar
lisana*

Axar, ruhumun dənizlərində bəmbəyaz çiçəklər.

Dağlarca burada dəniz sözündən simvol kimi istifadə etmişdir. Şair, axırıncı şeir nümunəsində gecə ilə dənizi sonsuzluğun rəmzi kimi səciyyələndirir. "Gecə yarısından sonra kağızlar" adlı bu parçada gecənin əsrarəngizliyi şairi düşünməyə, yeni-yeni şeirlər yazmağa sövq edir. O da bu durumdan təsirlənən ruhunun ənginliyini ifadə etmək üçün məhz dəniz ifadəsini işlədir.

Rəsul Rzanın "Yuxusuz dəniz" şeirində də ilham mənbəyi olan dənizə müraciət var:

*Dənizim!
Bu gecə nə özün yatdın,*

*nə məni qoydun yatam.
Axı sən dənizsən,
mən adam.
Sən yatmasan da olar.
Nəyin var
duzlu sudan qeyri.
Mən gecə-gündüz səni dinləsəm
kim yazacaq,
yuxusuz gecələrimə keşik çəkən
yeni şeiri.*

"Dəniz deyir" şeirində gözlərini yumub hey dənizi dinlədiyini və qırçın ləpələrin qaranlıqda nələr baş verdiyini ona pıçıldadığını çox gözəl mənalandırır. Dəniz şairin həmdəmidir, üşüyən, sevinən, kədərlənən, qəzəblənə bilən bir canlıdır və sanki, onunla yaşd olan müdrik qocadır.

*Biz ki müdrik qocalarıq,
Bizə sükut çox yaraşır.
Yenə səsin gəlir, dəniz.
Yenə yazıb-yaratmağa
çox həvəsim gəlir, dəniz.*

Şair dənizə bir dost kimi müraciət edir, onunla dərdləşir. Oxşar səmimi duyğuları Dağlarca poeziyasında da görmək mümkündür:

*De mənə necə öldürə bilər insan özünü
Sevgiyçin.
Sonra necə düşünə bilər dəniz dəniz
Sonra necə sevrər?*

*Duy gecənin üstündən
Səni düşündükcə
Öylə yasıyım ki
Yer üzünün bütün sevgilərinə gülüyorum.*

Qayıdaq yenə Rəsul Rzaya. Onun "Dəniz deyir" şeirində sanki iki kohnə dost dərdləşirlər:

*Gecələr aysız olanda
Baxa bilmirəm dənizə.
Gözlərimi yumub dinləyirəm onu
Dəniz danışır mənə
Xısın-xısın,
Qaranlıqda nələr olduğunu.*

Bu şeirlərdə iki obraz görürük; həssas, incə duyğulu, romantik qəhrəman və əzəmətli dəniz. "Lirik mən" dərdlərini dənizlə ona görə bölüşür ki, onların arasında ruhi bağlılıq vardır. Dağlarca bütün dərdlərini, kədərini, sevgi etirafını dənizə deyir. Rəsul Rza dəniz sükutunun qəlbinə sığmadığını, hətta qəlbinin dənizin ənginliklərindən daha geniş olduğunu ifadə edir. Bir sözlə, hər iki şairin poeziyasında ruhi paralellik misralar boyunca davam etdirilir. Dağlarca lirik qəhrəmanın eşqini ucsuz-bucaqsız dənizlə müqayisə etməklə onun sevgisinin gücünü göstərir; R.Rza isə, qəlbinin intəhasızlığını.

Bu duyğular Dağlarcanın "Ağdəniz şeiri"ndə qabarıq şəkildə öz poetik ifadəsini tapır:

*Səssizdi yer üzü
Yer üzündə biricik Ağdəniz vardı.
Ağdənizdə yalnız ikimiz.*

Eyni motiv Rəsul Rzanın "Dənizin ad günü" şeirində də var:

**Yer üzündə
İnsandan qabaq
su vardı.
Bəlkə çox idi.
Bəlkə az idi.**

Hər iki parçada dəniz mifoloji obraz kimi təqdim olunur. Bir növ, "Yaradılış" dastanındakı "yer üzündə heç bir şey yox ikən, yalnız su vardı" fikrini xatırladır. "Lirik mən" qəlbindəki sonsuz sevgi və dənizlə başbaşadır. Sanki yer üzündə bir o, bir də dəniz vardır. Dağlarca lirik qəhrəmanın əlçatmaz ülvı sevgisini Ağdənizlə müqayisə edir. Və bu böyük sevgini ucsuz-bucaqsız dənizə bənzədir. Daha sonra romantik qəhrəman saf sevgisini ağacla, havayla müqayisə edərək, onun daha çox şəffaf suya bənzədiyini vurğulayır. Rəsul Rza isə, Xəzərini üşüyən, acıqlı, hətta gülən gördüyünü vurğulayıb, ömrün hər adı günü onu təbrikə gəldiyini deyir.

Başqa bir şeirində – "Dənizçi qoca dedi" şeirində də Rəsul Rza dənizlə insan ruhunun bənzərliyini ifadə edir:

**Qoca dənizçi danışdı mənə
-Fikirli olur, - dedi.
-məkrli olur, - dedi.
-sirli olur, - dedi.
-təmiz olur,
-kirli olur, - dedi, - dəniz.
Sonra da əlavə etdi:
-İnsan kimi.
Bir qədər düşündü, dedi:
-Zaman kimi.**

Bu duyğular F.H.Dağlarcanın "Ağdəniz dərddiyi" şeirində belə səslənir:

**Dənizin gizlədiyi bir şey var
Sevmək der kimi,
Kimi unudulmaq.
Pəki nədən üşüdür həp
Bu avqust gecəsində
Qaranlığın böyüklüyü?
Məni düşünmə, dedin də ayrılarkən
Düşünməyörüm ki
Düşüncəm səndə qalmış.**

Lirik qəhrəman dənizin sükutunun sirrini açmağa çalışır. Kiminə görə bu səssizlik unudulmağın, nakamlığın, kiminə görə isə, bütün varlığıyla sevmə bilməyin rəmzidir. Hətta bu avqust gecəsində qaranlığın əzəmətinin dəniz qarşısında tab gətirməyib titrədiyini ifadə edir. Beləliklə, "lirik mən" sevgilisinə duyduğu eşqi Ağdənizlə müqayisə edərək, sevgisinin böyüklüyünü vurğulamış olur. Dənizlə "lirik mən"-i birləşdirən nöqtə - şairin yaralı qəlbini təlatümə gətirən sonsuz sevgi və hər ikisinin çılgın ruhudur. Hətta bəzən dəniz adı bir dəniz olmaqdan çıxıb, obraza çevrilir. Dəniz və şair ikisi də eyniləşir, hətta bir-birinə çevrilir. Elə ona görə də, şairi dənizdən yaxşı heç kim anlaya bilmir. Elə ona görə də, izdihamlardan bəzən şairin ruhu yalnız dəniz kənarında sakitləşə bilir. Elə ona görə də, şairin dolaşan fikirləri qırçın ləpələrin üzərində dolaşaraq, dalğalar kimi şahə qalxır. Onları bir-birindən yaxşı kim anlaya bilər ki... Çünki onlar ikisi də bir-birinə aşınadırlar. Dənizin düşünürmüş kimi görünən səssizliyi, bəzən də dəli fırtınalar

qoparan dalğaları şairi ağuşuna alıb aparır, düşüncələrə qərq edir. Nə Dağlarca, nə də Rəsul Rza özünü dənizsiz hiss edə bilmir:

***Dünya nə kədərli olardı,
dəniz olmasaydı.
Dəniz düşündürür məni.
Dəniz inandırır məni
həyatın gücünə.
Dəniz aparır məni
ən uzaq,
ən heyranlı
xeyallar bürcünə.
Dənizdən sevinc alıram,
dənizdən kədər alıram. (R.Rza)***

Və yaxud:

***Duyğu coşub, ürək dolub,
Könül eşqinlə qovrulub.
Nə xoşdur bir fanar olub
Yollarında yanam, dəniz. (R.Rza)***

Rəsul Rza "Dəniz", "Dənizin haqqı", "Dənizin rıqqəti", "Dənizdən böyük", "Dəniz niyə əsəbidir", "Dəniz deyir", "Səhər dənizi", "Məhəbbət", "Yuxusuz dəniz", "Dənizin ad günü", "Dənizin yerinə olsam", "Dəniz gecələri", "Dənizin rəngi" və s. kimi silsilə şeirlərini mavi Xəzərə həsr etmişdir.

Dağlarcanın poeziyasında da dəniz şeirləri silsilə təşkil edir. "Ağdəniz şeirləri", "Ağdəniz acılıydı", "Dəniz fənəri" və s. kimi şeirlərindəki dəniz obrazı məhz Ağdənizdir. Belə bir sual ortaya çıxır: niyə Ağdəniz?! Məsələnin bir tərəfi ondan ibarətdir ki, Ağdəniz və ətrafı coğrafi relyef baxımından füsunkar gözəlliyə malikdir. Bu da şairlərin diqqətini cəlb etmiş, Ağdəniyi türk poeziyasının əsas mövzularından birinə çevirmişdir. Tədqiqatçı Əməl Kəfəlinin bununla bağlı mülahizələri çox orijinal və maraqlıdır. O, "Ağdənililik" problemini həm də zəngin fauna və floranın əhatəsində tərəqqi edən, zənginləşən bir düşüncə sistemi kimi dəyərləndirir. Digər kırıbslı tədqiqatçı Gökbülüt bu fikri davam etdirərək yazır: "Ağdəniz adı bir dəniz deyil, ada coğrafiyasının bitki örtüyü, iqlimiylə vəhdət halında ortaya çıxan bir bütündür. Məsələyə bu nöqteyi-nəzərdən baxsaq "Ağdənililik" böyük bir məna ifadə edir."

Bu mülahizələri, eynilə Xəzər dənizinə də şamil etmək olar.

Ümumyyətlə, hər iki şairin yaradıcılığında dəniz, özəlliklə də Xəzər və Ağdəniz təbiət obrazının poetik əksini görürük. Hər iki şairin bu mövzuya müraciət etməsinin bir səbəbi, türklərin ətrafında məskunlaşdığı dənizin milli-mənəvi dəyərləri kəsb etməsi, digər bir səbəbisə, dənizin insan ruhunun intəhasızlığını özündə əks etdirməsi, başqa bir səbəb isə dənizin füsunkar gözəlliyinin romantik şairi valeh etməsidir. Dəniz romantik şairin ruhi paralelliyini göstərmək üçün ən yaxşı bədii ifadə vasitəsidir. Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, dəniz - həyat, gözəllik, sonsuzluq deməkdir. Şair ruhu isə, bu sonsuzluğun aşıqıdır.

Hər iki şairdə belədir: Azərbaycan şairi Rəsul Rzada da, türk şairi Fazil Hüsni Dağlarcada da...

Eşqanə BABAYEVA

Elçin HÜSEYİNBOYLİ

VIDA

♦ *Povest*

Qıpqırmızı Günəş

... Günəş... qıpqırmızı... güllü-çiçəkli yamaclar... çayda çimən uşaqlar... onlara baxıb qüssələnən cocuq ... balıq tutan oğlan... ayağı yalın gənc... sudan gələn gəlin... ot çalan... başı çalmalı qoca... ot çalan qoca... ot çalan qoca... başı çalmalı... və... və... sonsuzluq...

* * *

... O, günəşli bir gündə doğulmuşdu. Nənəsi belə deyirdi. “Hə, xatırlayıram, - deyə gülürdü, - qıpqırmızıydı, başımın üstündən sallanmışdı, mənse onu sıgallayırdım...”

Nənəsi elə bilirdi ki, nəvəsi onu ələ salır. Amma o, düzünü deyirdi. Ağlı kəsəndə beşiyinin başından günəşə oxşar oyuncaq sallanırdı.

Uşaqılıqda Günəşin qürubundan qorxurdu, qorxurdu ki, birdən səhər açılmaz, açılsa da, Günəş çıxmaz. Ondən da qorxurdu ki, birdən o da Günəş kimi yox olar. Amma böyüyəndən, həkim olandan sonra bütün bunlara təbii baxdı. Anladı ki, Günəşin çıxması kimi batmağı da var. Ay və ulduzlar kimi. İnsan da bir gün doğulur, bir gün ölür. Bunsuz həyat maraqsız olardı. Həyatın adı elə ona görə həyatdır da...

Son günlər babasıgilin həyətləri tez-tez yuxusuna girirdi. Ağ saqqallı babası həyətlərindəki tut ağacının altında, taxtın üstündə uzanıb söyüd budaqları ilə özünü yelləyir, ona nağıl deyir, qaravəlli söyləyirdi. Amma fikri uzaqlardaydı, nağılları qarışdırırdı, ən vacib məqamları unudurdu. Uşaq olsa da, bunu fəhmle duyurdu. Özü də babası bu nağılları ona dəfələrlə danışmışdı. Birdən qoca dayandı və üzünü nəvəsinə tutub dedi: “Darıxıram”.

İki müharibə görmüş, əsrin əvvəllərində rus kazakları ilə sərhəddə döyüşü müşahidə eləmiş ana babası keçən günləri beynində ələk-vələk edir, tez-tez nəvəsinə yanına çağırır, olub-keçmişləri hər dəfə başqa ovqatda, başqa süjetdə ona danışır. Aradabir dayanıb soruşurdu: “Məhəmməd əsgərlikdən gəldi?” – deyə dünyasını çoxdan dəyişmiş cavanlıq dostunu soruşurdu.

Babasına çay süzən nənəsi gülə-gülə: "Hə, gəldi, - deyirdi, - bir azdan samovar çayı içməyə gələcək". Sonra nəvəsinin qulağına pıçıldaırdı: "Qan təzyiqindəndir: qalxıb-enəndə fikri dolaşır..."

"Darıxıram!"

Qəribəydi. O da son zamanlar darıxırdı. Babasının bu sözünü tez-tez xatırlayır, qocanın üzündəki həmin əzabı unuda bilmirdi...

Ağrıları vecinə də deyildi. Həkim kimi bilirdi ki, xəstə ağrılarını sevməlidir. Onda onun qayğısına daha rahat qalar, ağrısı da azalardı...

Yüz yaşına çatmış, ən yaxınlarını itirmiş babası necə darıxmaya bilirdi. Amma babasının bir xoşbəxtliyi vardı ki, öz isti yuvasında, doğma el-obasında darıxır, xiffət çəkirdi, ayağı yer tutana qədər kəndi, bağı-bağatı, örüş yerlərini, dağları-düzənləri gəzirdi. Bu gözəlliyi gözlərinə yığır, yaddaşına hopdururdu. Bu dünyadan gedəndə də onları öz ü ilə aparacağına inanırdı...

O isə qır və mazut iyi verən şəhərdə oturub darıxır və heç cürə bura uyuşa bilmirdi...

Gözlənilən gediş

...Gözünə gün düşür. Gözlərini qıya-qıya pəncərədən uzaqlara baxır və məktubun birinci cümləsini xatırlayır: «Bu, nə zamansa baş verməliydi. Sən bunu yaxşı bilirdin...»

İlk cümləni ürəyində bir neçə dəfə təkrar elədi, razılaşdı. İkinci cümləylə əllinin əlliyyə. Çünki şübhə eləyirdi. Ərinin ölümsüzlüyünə inandığı üçün.

Məktubu srağagün səhər yuxudan duranda dolabın üstündən tapdı. Daha doğrusu, məktub onu tapdı və ərinin xəttini tanıdı. O, getmişdi. Dan üzü söküləndə... 31 il bir yastığa baş qoyduğu arvadını yuxudan durğuzmamış, vidalaşmamış, sakitcə. O, ölümü də belə qarşılayardı, yəqin. Çünki axır zamanlar dünyanın mənasızlığını anlamışdı. Onun üçün bir həqiqət vardı: doğulduğu yerdə ölmək. Bax, məna ondaydı.

Əri sağalmaz xəstəydi. Hamı bunu yaxşı bilirdi və ölümünü işğal altında olan kəndlərində qarşılamaq istəyirdi. Fillər kimi, amma alaqaranlıqda yox, dan üzü, Günəş üfəqdən çırtlayanda. O, Günəşlə birgə doğulmuşdu. Hər ikisi eyni zamanda çığırmışdı.

«Bu məlumatları bir neçə dildə informasiya agentliklərinə və telekanallara paylayarsan (gördüyün kimi, özüm əvvəlcədən hazırlamışam), qoy, yaysınlar, ermənilərə də çatsın və məqsədimin nə olduğunu məndən qabaq bilsinlər. Bilsinlər ki, mən kiməsə güllə atmağa yox, doğma yurdunda ölməyə gedirəm...» Sonra da həmin xəbər: «Hamıya bəyan edirəm ki, mən - 57 yaşlı həkim («dünyaca məşhur» sözünü yazmağa, yəqin ki, utanmışdı) altı aydır ki, ağır xəstəyəm, sağalmağa heç bir ümidim yoxdur, ölüm ayağında kəndimizə getmək, həyatımızda ağac əkmək, sonra isə orada ölmək istəyirəm. Qoy, bu ağac dünyadakı münaqişələrin hamısına etiraz əlaməti, sülh rəmzi olsun...» Daha sonra xəbərdə rayonunun və kəndinin adını yazmış, imzasını qoymuşdu.

Məktub əlindəydi. Ondan ərinin nəfəsi, hənirtisi gəlirdi. Məktubu öpdü, ərinin son dəfə bu məktub görmüşdü. Çıxılmazlıqda qalmışdı. Əvvəlcə istədi ki, ərinin getdiyi marşrutu polisə xəbər versin, bəlkə də onu yoldan qaytara bilərdilər. Çünki mənzil başına altı-yeddi saatlıq yol idi. Ordan o tərəfə isə çayı tutub gedəcəkdi. Güman ki, qaranlıq düşəndən sonra. Axırda qərarını dəyişdi. Bu, ərinə xəyanət olardı. O, ərinin vəsiyyətini yerinə yetirməliydi...

Amma heç cür özünə gələ, bir yerdə qərar tuta bilmirdi. Bir neçə dəfə çevik telefonu götürüb, adəti üzrə ərinin nömrəsini yığdı. Əvvəlcədən də bunun nəticəsiz olduğunu anlayırdı. Çünki əri telefonu evdə qoymuşdu. Dolabın

üstündəydi və söndürülmüşdü. Sonra qardaşının nömrəsini yığdı, ancaq “yes” düyməsini basmadı. Mənasızıydı. Əri, güman ki, sərhədi hələ keçməmişdi. Çünki hələ tezdi. Bir istədi ki, sərhəd qoşunlarında işləyən yüksək rütbəli əmisi oğlunu tapsın, ərinin dalınca adam göndərsinlər, əsgərləri ayağa qaldırsınlar. Ancaq fikirləşdi ki, bu, ərinə xəyanət olar. Çünki azı 40 ilin həkimi fərari-zad deyildi ki, qamarlayıb tutsunlar. Başqa adam olsaydı, fikirləşərdi ki, həkim özü yoldan qaytarılmasını istəyər. Tutduğu əməldən pəşman olar. Kim gözgöreti ölümə gedərdi ki? Ancaq arvadı belə düşünə bilməzdi. Çünki ərinin fikrinin qəti olduğunu bilirdi.

Mətbəxə keçdi. Stolun üstündə axıra qədər içilməmiş çay vardı və çoxdan soyumuşdu. Axşamdan qalmışdı, yəqin.

Xaricdə yaşayan qızı və nəvələri ilə gecəyarısına kimi telefonla danışmış, gec yuxuya getmişdi. Ona görə də gündüz saat 11-dən keçmiş oyanmışdı.

Ərinin qəfil gedəcəyindən xəbər tutsaydı, yoluna, heç olmasa, dietik yeməkdən-zaddan qoyardı.

Soyuducunu açdı. Həkim iynələrini özü ilə götürmüşdü. Toxtadı. Bəlkə yoldaykən fikrindən daşındı. Qayıtdı...

Əri o yerləri yaxşı tanıyırdı və planını bir neçə dəfə arvadına danışmışdı. «Dözə bilmirəm» - deyirdi və az qala hər səhər yuxusunu danışdı. Arvadı onun yuxularını əzbər bilirdi. Yuxusunda yenə kəndə getmişdi və evlərinin yanından axan çayda balıq tutmuşdu. “Hər dəfə darıxanda birdən ağılıma gəlir ki, qarmağı götürüb balığa gedim, amma qarmağı tapa bilmirəm və onu tapana kimi yuxudan ayılıram...”

Arvadı pəncərədən Günəşə baxmaqda davam edirdi. Günəşi indi daha çox sevirdi. Yəqin ərinə görəydi. Bəlkə əri getdiyi yerdə Günəş çıxmır? Əlbəttə çıxır...

“Sən yurd itkisinin nə olduğunu bilmirsən. Elə bil ki, körpə, südəmər uşağı anasından ayırıblar, özü də zorla!”

Meylini arvadının rayonuna salmışdı. Hər yay ora gedərdilər və günlərlə Kürdə balıq tutmağı sevərdi. “Bura mənim dublikat vətənimdir” – deyərə zarafata salardı.

Bir gün səhər sevinə-sevinə evə gəldi. Gecəni dostları ilə Kürün qırağında qalmışdı: “Bilirsən, hər gün yuxuda tutmaq istədiyim balıq qarmağa düşmüşdü. Özü də 150 metr məsafədən. Düz sahilə qədər dardım. Gah üzə çıxır, gah da batırdı. Ay işığında parıldayırdı. O qədər yekə idi ki, zorla dartırdım. Hətta jilka (qursağ) da əlimi kəsdi. Qırağa çatanda tirəyə ilişdi, dartıb sudan çıxarmaq istəyəndə qarmaq qırıldı. Suya quyruğu ilə elə bir şappıltı vurdu ki, dalğalar sahilə çırpıldı. Və getdi. Əvvəlcə heyifsiləndim, məyus oldum. Sonra fikirləşdim ki, balığı yaxşı ki tuta bilmədim, qarmağın qırılmağı elə yaxşı oldu. Bu, bir tale işidir. Bəlkə bütün sirlər oradadır. Balığı tutsaydım, bir də yuxularıma gəlməz və məni hər dəfə aldığım həzzdən məhrum edərdi. Sirlər faş olardı...”

Həkimə elə gəlirdi ki, həmin balıq onunla oyun oynayır: tale oyununu. Ona görə də daim onu izləyir: yuxularında da, həyatda da.

Bütün bunları fikirləşdikcə qadına elə gəlirdi ki, ərinin taleyi ilə o balığın arasında bir oxşarlıq var. Hər ikisi qürurlu və döyüşkən idi. Əri də bütün ağrılar qarşısında özünü sındırmır, şuxluğunu itirmək istəmir və həmin balıq kimi öz vətəninə can atırdı...

Canında, sanki bir rahatlıq duydu, dodaqları qaçdı və hiss elədi ki, qəlbindəki bayaqkı həyəcan getdikcə azalır, amma yerini heç nə doldura bilmir. Sanki uçurumun kənarındadır: həm uçmaq istəyir, həm də yixılmaq...

Qarışıq hisslər içindəydi. Elə bil qarabasmalar içində yaşayırdı. Gah ərinin silueti gözləri qarşısından keçir, gah da hənirtisini duyurdu.

Divanda oturdu. Yerə döşənmiş xalıda ərinin ayaq izlərini axtardı. Əri bu xalını çox sevirdi. Anasının yadigarıydı. Əvvəllər yerə salmağa qoymurdu, deyirdi ki, o gəbədə anasının barmaq izləri, qəlbinin döyüntüləri var. Son zamanlar isə razılıq vermişdi. "Ayaqlarımı gəbəyə basanda ağrılarım, sanki azalır, canım rahatlanır" - deyirdi.

Barmaqları ilə gül gəbənin naxışlarını sıgalladı. Doluxsundu. Bir ara bağırmaq istədi, amma tezcənə özünü ələ aldı. Ləyaqətli kişinin arvadı da ləyaqətli olmalıdı.

Pəncərənin qabağına gəldi. Pərdəni aralayıb həyəətə baxdı. Qarajın qapısı açıq qalmışdı. Son günlər əri ordan çıxmırdı. Nəsə qurdalanırdı. Ürəyinə dammışdı ki, həkim səfərə hazırlıq görür, ancaq bu fikri yaxına buraxmırdı, ərindən də soruşmağa qorxurdu. Birdən kişinin fikri doğru olardı...

* * *

... 57 yaşlı onkoloq-həkim arvadının güman elədiyi kimi, mənzil başına təxminən altı saata çatdı.

Səhər oyananda Günəş hələ çıxmamışdı. O, hazırlığını bir neçə gün ərzində görüb qurtarmışdı. Hər şeyi götür-qoy eləmişdi. Bəlkə də, arvadı ərinin hərəkətlərindən şübhələnmişdi, amma onun son istəyinə qarşı çıxa bilməzdi. Çıxmayacaqdı da. Bunu dəqiq bilirdi. Çünki vəsiyyətini çoxdan eləmişdi. İstəyi doğma kəndlərində, atasının məzarı üstündə ölmək idi.

Həkim başqa otaqda yatırdı. Xasiyyəti beləydi. Özgə hənirtisinə dözə bilmirdi. Adi bir milçək vızılıtsı belə, onu diksindirirdi. Ona görə də imkan yaranan kimi, şəhərə yaxın qəsəbədə həyəət evi aldı və ora köçdülər.

O, bilirdi ki, yaxşı yuxular görmək üçün əsas şərt sakitlik və ruh rahatlığıdır. Ruhun dinc olmasa, sən yuxuda başqa yerlərə gedə və sirlərdən agah ola bilməzsən. Dindar deyildi, ancaq ruha inanırdı. Çünki yuxu ilə gerçəklik arasındakı fərq elə də böyük deyildi və onun heç bir izahı yoxuydu. Həkim kimi, insanın bioloji varlıq olduğunu bilirdi, amma ruha, onun varlığına da inanırdı. Tanrıya, onun varlığına inandığı kimi.

O, yuxularını qeyd-şərtsiz sevir, onları kino lenti kimi təkrar-təkrar geri fırladıb baxırdı, hətta yuxularından yadında qalan fraqmentləri bloknotuna qeyd edirdi. Və bəzən onları gözədən keçirəndə həmin yuxunu bir neçə dəfə gördüyünü anlayırdı...

Yuxularını və onların açmasını əzbər bilirdi. Gecə səhərə qədər dolanbacları gəzirdi, çıxış yolu tapmırdı. Bu, ona işarəydi ki, çətin vəziyyətə düşüb və doğru qərar qəbul edə bilmir. Bir də görürdü ki, əlində, belində kitab daşıyır. Özü də sevdiyi tibb kitablarıdır. Onları harasa aparır, nə qədər ağır olsalar da, atmağa əli gəlmir. Deməli, qayğıları çoxalmışdı. Başqa bir yuxusu dava-dalaşla bağlıydı. Elə hey, kimləsə tutaşırdı: itlə də, adamlar da. Bu, işdəki atmosfərə işarəydi. İntriqadan qaçmaq istədiyi üçün hər dəfə geri çəkilirdi... "Yastı Salmanlar" hər yerdə vardı, eləcə də onun işlədiyi xəstəxanada. Həmin adamların xəbər aparıb-gətirməkdən, dedi-qodudan, qan qaraltmaqdan başqa əllərindən bir şey gəlmirdi. Onu hər zaman və hər yerdə qışqanırdılar. Çünki başarılı və uğurluydu. Bunu bildiyinə görə də dözürdü...

Bir şey qəribəydi. Heç bir yuxusunda məqsədinə, istəyinə çata bilmirdi. Başqalarından da bu barədə soruşmuşdu. Onlar da eyni cavabı vermişdilər. Deməli, Tanrı hansısa formada, harda olursa olsun, yuxuları idarə edirdi. İstəmirdi ki, insan öz taleyinin bilicisi olsun. Ona görə də yuxuların hamısını yarımçıq saxlayırdı. Heç bir yuxu sona yetmirdi. Hətta onu öldürmək, tutmaq istəyənlər belə məqsədlərinə nail ola bilmirdilər. Ən maraqlı, yaxud gərgin məqamda

ayılırdı, ya da yuxusu, televiziya kanalları kimi öz-özünə dəyişirdi: su içmək istəyir, krantı açır, amma su çirkli gəlir, nə qədər axıtsa da, xeyri yoxdu; sevgilisinə toxunmaq istəyir, hər şey məntiqi sonluğa doğru gedir, amma sonluq yoxdu, tapança açılır və qəfil ayılır ki, qonşu otaqda kiminsə əlindən nəsə düşüb qırılıb...

Bu gecə də yuxu görmüşdü. Görmüşdü ki, Araz daşib, kəndlərini, evlərini su basıb. Hətta subasar yerlərdə qamışlıq əmələ gəlib. Elə yuxudaca fikirləşirdi ki, kəndə gedən kimi həmin qamışlıqda balıq tutacaq. Özü də sazan balıqları. Uşaqlıqda əli ilə tutduğu balıqlardan... Yuxusunun ardı isə başqa səmtə yönəlirdi. Harasa elə hey gedirdi. Bir yerə çıxa bilmirdi. Evlərinin yerini axtarırdı, tapmırdı. Taksi tutmaq istəyirdi, ya saxlamırdılar, ya da içi adamlarla doluydu...

Evdən çıxmazdan əvvəl qapısı aralı otağa baxdı. Arvadı yatmışdı. Görünür, xaricdə yaşayan uşaqları ilə "mesencer"-lə gecə yarısına qədər danışmışdı və indi şirin yuxudaydı. Arvadının saçları balığın üstünə yayılmışdı. Bütün qadınlar kimi, o da özünə daim əl gəzdirsə də, saçlarının dibindən ağ tüklər işarırdı. Bunu görəndə ürəyi ağrıyırdı. Zamanın necə sürətlə keçdiyini bağışlamırdı; taleyə yox, özünə bağışlamırdı. Həyata başqa gözlə baxa bilmədiyi üçün özünü qınayırdı. Düzdü, daim işləmiş, oxumuşdu, başqaları kimi avaralanmamışdı. Bəlkə, ona görə də vaxtın necə sürətlə keçməsinin fərqi varmamışdı. Arzu və istəklər dalınca qaçanda, uşaqlarının tez böyüməsini arzulayanda özünün də qocaldığını, ömrünün sona yaxınlaşdığını düşünməmişdi...

Arvadı da onun kimi, vaxtından əvvəl qocalmışdı. Özü də qocalma prosesi son zamanlar sürətlənmişdi və ona elə gəlirdi ki, arvadı övladlarına sevgisini tam verə bilmir, çünki onlara əli çatmır. Sevgisini paylaşa bilmədiyinə görə xiffət çəkir.

O, ananın övladına olan sevgisini bəşəriyyətin ən sirli hadisəsi sayırdı. Çünki ananın övlada məhəbbəti təmənnasız idi. Ata heç, ataya nə var. Ən çətin məqamda aradan çıxa bilərdi. Dostları ilə başını açardı, deyib-gülərdi.

Arvadı mehriban, amma dovşan kimi qorxaq idi. Ərinin ürəyi yumşaqlığını bilirdi. Ona görə də ona acıqlananda dovşan kimi əsir, o biri otağa qaçır, xətrinə möhkəm dəyəndə isə pişik kimi caynaqlarını gərir, sakitcə, heç kim eşitməsin deyə döşəməni, divarları cırmaqlayırdı...

Arvadını onunla şabalıdı saçları tanış eləmişdi. 32 nömrəli avtobusla Tibb İnstitutuna gedərkən qabaqda oturan qızın saçları dalğalanırdı. Pəncərədən əsən külək onları o yan-bu yana atırdı. Hərdən onun da üzünü qıdıqlayırdı. Qızın saçlarının qəribə qoxusu vardı və onun ürəyində sirli duyğular oyadırdı. O, həmin saçları tumarlamaq, qoxusunu ciyərlərinə çəkmək istəyirdi.

Özü də istəmədən başı qızın saçlarına doğru dartıldı. Birdən qorxdı. İçindən bir gizilti keçdi. Hiss və fikirləri onu ələ verə bilərdi. Böyründə oturan yaşlı qadın, sanki onun hisslərini duydu və qəribə nəzərlərlə cavan oğlanı süzdü. O isə, heç nə olmaybmış kimi, əvvəl başını geri çəkdi, sonra ayağa durub çıxışa tərəf getdi...

Avtobus növbəti dayanacaqda dayananda qız avtobusdan düşdü və indi fikir verdi ki, məktəblidir, çünki əlində məktəbli çantası vardı. Onda qızın üzünü görməyə qəribə bir maraq yarandı. Dərsə gecikməyə də məhəl qoymadı və onun dalınca düşdü.

Burnunda qalan qoxu onu qızın arxasınca aparırdı. Qız da, sanki bunu duydu, bir cüt gözün onu izlədiyini hiss elədi, arxaya qanrılıb oğlana baxdı, nədənsə gülümsündü və qaçıb açıq darvazadan həyətə girdi.

İndi fikir verdi ki, bura tanış məhlədir və həyat evlərindən ibarətdir.

O, bir müddət dəmir darvazaya baxdı. Ona elə gəldi ki, qız bu saat ordan çıxıb, bu uzundraz oğlanın qoluna girəcək və onlar deyə-gülə dünyanın o başına gedəcəklər...

Onun bu fikirlərini arvadının qəfil hərəkəti pozdu. Qadın ilan vurmuş kimi sağ böyrü üstə çevrildi. Ona elə gəldi ki, arvadı ərinin qəfil gedişini duydu və indi oyanacaq. Ona görə də asta addımlarla qapıya yaxınlaşdı, ayaqqabısını geyindi və dəhlizdəki şkafın yuxarisında gizlətdiyi çantasını çıxardı və həyətə düşdü.

Ətrafa boylandı. Qonşular hələ yatırdılar. Yalnız bir evin artırmadakı işığı yanırdı. Qəssab Əlinin eviydi. O, adətən hamıdan tez durur və bazara gedirdi.

Qaraja girdi. Dəmir qapı açılanda astaca cırıldadı. Qarajdakı balaca həmişəyaşıl ağacını plastmas vedrədən götürdü və salafan qarışıq çantaya qoydu.

Çantada elə çox şey yox idi: nişanı olmayan uniforma, bir dəst alt paltar, corab, dəsmal, bir litr qaynadılmış nanəli, limonlu və ballı su, bir balac dəhrə, bir dəftər, bir qələm və kibrit. Uniformanı sərhədi keçəndən sonra geyinəcəkdi, dəhrə kəndə gedən yolda lazım olacaqdı, su isə susuzluğu yatırmayacaq üçün idi. Suyu az içməliyi ki, ağırlaşmasın. Kibrit də bərayi-ehtiyat üçün. Dəftər-qələm də qeydlər üçün. Birdən lazım oldu...

Darvazadan çıxmazdan əvvəl tut ağacının dibindəki kətildə oturdu. Bir müddət ətrafı seyr elədi. Ağacların çoxunu özü əkməşdi, yalnız bir neçə zeytun ağacı əvvəlcədən burdaydı. Arada onları çıxarıb atmaq istədi, amma ürəyi gəlmədi. Onlar da canlıydılar, nəfəs alıb, nəfəs verirdilər. Adamlar kimi suya da, Günəşə də sevinirdilər, özü də həmişəyaşıl və uzun ömürlüydülər.

Ağacların üstündə payızdan qalma zeytunlar qaralırdı. Əvvəllər onu yığıb, turşu qoyurdular. Son illər, elə bil, tənbelləşmişdilər. Bəlkə, həyata, yaşamağa maraqları azalmışdı?

Hasarın dibində havası boşalmış, Günəşdən və yağışdan qaralmış dəri top vardı. Nəvələri ötən yay onlara qonaq gələndə unutmuşdular. Bəlkə də onlar burda olsaydılar, bu addımı atmazdı. Çünki "nəvə hardadırsa, Vətən də ordadır." Doğru sözdür, amma heç bir varlıq Vətəni əvəz edə bilməz. Vətən qaça bilmədiyin yerdir. İnsan daim harasa qaçır. Axırda məlum olur ki, hara qaçsa da, Vətəndən qaça bilməz, əslində, daim Vətənə can atır, balıq suya can atan kimi və yalnız sonda bunu anlayır...

Qonşular da yavaş-yavaş oyanırdılar. Həkimin belə tezdən qalxması onlarda suallar yarada bilərdi. O isə suallara cavab vermək istəmirdi.

Getmək lazım idi...

Yavaş-yavaş ayağa durdu. "Stadol" iynəsini bir az qabaq vursa da, dizinin ağrısı tam kəsməmişdi. Özünü nə qədər şax tutsa da, yüngülcə axsayırdı...

* * *

... Maşında üç nəfər idilər: sürücü, o özü və tanımadığı, daim alverdən danışan şən oğlan.

Taksi sürücüsünə əvvəlcədən demişdi ki, özü üçün bir qulaq yoldaşı götürsün, arxada isə yalnız özü oturacaq. Sürücü də dərhal razılaşmışdı: həm müştəri gözləməyəcəkdi, həm də onunçün pulu verənin kim olması maraqlı deyildi. Elə belə dedi: "Məllim, mənimçün nə fərqi, əsas odur ki, uşaqların yanına əliboş dönməyim." Yolda o da məlum oldu ki, sürücü şəhərə əsgər yanına adam gətirib və indi rayona qayıdır, beş uşağı var, hamısı da qız. Arvadı altıncı uşağa hamilədir. And içib ki, oğlu olmayana kimi arvadı doğmalıdır. "Bəs mən niyə bu qədər işliyəm, məllim, bəs var-dövlətim kim sahib çıxacaq. Birdən başıma bir iş gəldi, qızlara kim baxacaq?"

Düzü, həkim nimdaş geyimli, sarıyanız sürücünün nə qədər var-dövləti olduğunu soruşmadı, heç sürücü də izah eləmədi. Əslində, bütün bunlar onu maraqlandırmırdı da. O, yolboyu öz hərəkətini düşünür, götür-qoy edirdi. Ən

çox da arvadına yazığı gəlirdi. Düzdü, arvadının maddi cəhətdən heç bir korluğu yox idi, çünki onun qazandığı pullar bankdaydı və illik gəliri bütün nəslinə bəs edərdi. Bəlkə elə belə yaxşıydı. Arvadı onu qoyub uşaqlarının, nəvələrinin yanına gedə bilmirdi. İndən sonra tək qalacaq və uşaqlarının yanına köçüb gedəcək. Övladları da bilirdilər ki, anaları onlara yük olan deyil, əksinə, xeyri dəyəcək...

Həkim onu da fikirləşirdi ki, görəsən, onu kəndə bağlayan nədir? O, bu suala dəfələrlə cavab axtarmışdı, amma tapa bilməmişdi. Hərdən xaricdə olanda, ya elə televizoru seyr edəndə susuzluqdan cadar-cadar olmuş, xəstəlikdən qarınları şişmiş afrikalılara baxır və düşünürdü ki, həmin insanlar niyə köçüb başqa məmləkətlərə getmirlər. Axı orda yaxşı, firavan həyat var. Hətta xaricdə oxuyanların da çoxu geri – öz vətənlərinə dönürdü. Təsədüfən onun cavabını bir pritçadan tapdı: "Bir nəfər bataqlığın yanından ötürmüş. Bataqlıq adamı da orda üzürmüş. Həmin adam görür ki, kimsə bataqlıqda batır. Əlini atıb onu sudan çıxarmaq istəyir. "Sən nə edirsən!?"- deyərək bataqlıq adamı qəzəblənir. "Mən səni xilas edirəm." Bataqlıq adamı deyir: "Ay axmaq, mən burda yaşayıram!"

Deməli, vətən hər yerdə vətəndir. Dinindən, irqindən asılı olmayaraq hamı öz yurdunu sevir. Quşun da, itin də, ayının da, insanın da yuvası özünə əzizdir. Bəs şəhər? Niyə şəhərlilər doğulduğu məkanı kənddə doğulanlar qədər sevmirlər. Onun da cavabı vardı. Çünki kənddə hər şey yüz illərlə, min illərlə öz yerində durur. Demək olar ki, insanlardan başqa heç nə dəyişmişdir. Ağaclar da öz yerində, evlər də, yaylaqlar da, biçənəklər də, bulaqlar da. Ora ilkinliyin beşiyidir. Amma şəhərdə adamlar tez-tez bir məhlədən o birisinə köç edirlər. Bir yeri sevməyə macal tapmırlar. Sökülən binalarla, qırılan ağaclarla, yenilənən küçələrlə birgə adamların da xatirəsi yox olur. Xatirə yoxdursa, yaddaş da yoxdur, yaddaş yoxdursa, sevgi də yoxdur. Vətən dəyişkənliyi sevmir...

Hərdən ürəyində, hərdən də hamının eşidəcəyi səsle deyirdi ki, sinif yoldaşları kəndlərini ondan çox sevirlər. Çünki özlərini vətən uğrunda qurban verirlər. Söz yox, o, hər dəfə "Şəhidlər xiyabanı"nı, adi qəbiristanlıqları ziyarət edəndə belə, onları düşünürdü. İki uşaqlıq dostunun faciəli ölümü isə onu daha çox sarsıtmışdı. Hər ikisi bir-birini qorumaq üçün kürək-kürəyə söykənmiş və snayperin sərrast güllələriylə həlak olmuşdular. Onları elə belə halda da döyüş meydanından tapıb çıxarmışdılar. Sonradan məlum olmuşdu ki, Nəbi adlı uşaqlıq dostu Vüqarın düşmənin tərəfdə qalıb yaralandığını biləndə o səmtə sürünmüş, onu gətirmək istəmiş, amma snayper gülləsinə tuş gəlmişdi...

Ey gidi dünya! Bu qayğısız uşaqlıq harda qaldı, vətən hara yox oldu?..

* * *

... Mənzil başına çatana kimi o, dağı arana, aranı dağa daşıdı. Arada evdən ötrü darıxdı da. Amma iş işdən keçmişdi. Geri qayıtmaq fikri də yoxuydu. Çünki onun bu qərarı uzun illərin nəticəsiydi...

Bir zamanlar bu yolla cəbhədən geri dönürdü. Düşmənin qəfil hücumundan qorxan, təntiyən insanlar yolboyu hara gəldi gedirdilər. Maşını olanlar imkan tapıb ev əşyalarından ən vacibini özü ilə daşıyır, imkanı olmayanlar isə ayağı yalın, başı açıq baş götürüb gedir, bəziləri isə mal-heyvanı qabağına qatıb görməzə-bilməzə yürüyürdülər. Yayın istisi bir tərəfdən, toz-torpaq da o biri tərəfdən adamları əldən salır, nəfəslərini kəsirdi. Onların boyun-boğazından süzülən tər toz-torpağa qarışıb sifətlərində qara şırımlar açırdı. Həmin adamların bəziləri sonradan etiraf edirdilər ki, cəhənnəm əzabı çəkiblər və cəhənnəmi bu dünyada ola-ola görüblər.

O günlərin xatirəsi yaddaşında elə diri idi ki, ətrafa baxdıqca köks ötürür, qəm-qüssədən kədərlənir, başını bulayırdı. Məcburi köç edənlərin bəziləri elə buralardaca - vağanımiş, ilan-çayan yuvası olan düzənlikdə məskən salmış, özünə qamışdan, kərpicdən koma dikmiş, susuzluqdan, yuxusuzluqdan əziyyət çəkmiş, bir qarnı ac, bir qarnı tox, uzun illər burda yaşamış və lap sonralar hökumətin tikdiyi abad qəsəbələrə, mənzillərə köçmüşdülər...

Qabaqda oturan cavan oğlan isə dil boğaza qoymur, gah bazar rəhbərliyindən şikayətlənir, gah da başına gələn macəralardan danışdırdı və əsası da oydu ki, hər olaydan qalib çıxırdı. Alıcıları necə aldatdığını fəxrle danışdı. O, bu cavanın həyat eşiqinə də, açıq-saçıq etiraflarına da biganəydi. Onun söhbətlərinə qulaq asmasa da, hərdən taksi sürücüsünün heyretlə "yox əşi" deməsi onu diksindirir, xəyallarından ayırırdı...

Yaxşı ki, cavan alverçi yolun yarısında düşdü. Həkim rahat nəfəs aldı və son ünvana kimi heç biri danışmadı.

Mənzil başına günorta çatdılar...

Yurda doğru

... Qəsəbədən bir neçə kilometr aralıda hərbi post qoyulmuşdu. Burdan o tərəfə heç kimi buraxmırdılar. "Məllim, burdan o tərəfə gediş qadağandı, - sürücü dedi, - sizi çayxanada düşürəcəm..."

Onsuz da o, bütün bunları əzbərdən bilirdi. Sürücü ilə də belə danışmışdı. Amma "taksist" də nəse deməli idi, axı. Hətta onu evə də dəvət elədi. Həkim bu dəvətdən boyun qaçırdı... "Başqa bir vaxta qalsın", - dedi. Amma dəqiq bilirdi ki, "başqa bir vaxt" olmayacaq...

Qaranlığın düşməsinə bir neçə saat vardı. Ətraf tamam boş idi. Həkimə bir an elə gəldi ki, buranın adamları ya qaçıb gizləniblər, ya da düşmənin qorxusundan bunker düzəldib ora giriblər. Sən demə, həyat çayxanalardaymış...

Stansiyanın çayxanasında həyat qaynayırdı. Ətrafında sülək itlər fırlanırdı. Pişiklər itlərin qorxusundan çinar ağacına dırmaşmışdılar...

Çayxanaya girdi. Vaxtı axşama kimi burda dirigözlü öldürməli idi. Çayxana ağzına kimi doluydu. Hamı domino oynayırdı, iki nəfərdən başqa. Həmin iki nəfər zər atırdı, yəqin ki, nərd azarkeşiydilər. Aradabir zarafatlaşırdılar da. Sonradan bildi ki, odun sobasının yanında oturub nərd oynayanlardan biri çayxananın sahibidir.

Həkim içəri girəndə oynayanlar bir anlığa əl saxladılar, onu diqqətlə süzdülər. Sanki onların həyatına yad bir element nüfuz eləmişdi və onlar narahat olmuşdular. Çayxanada oturmağa boş stol yox idi. Ona görə də çayçı oğlan arxa otağa keçib yad adam üçün köhnə bir stol və laxlayan stul gətirdi və belə naqolay vəziyyətə görə üzrxahlıq elədi...

O, bu qəsəbəni pis tanıyırdı. Uşaqlıqda burda çox olmuşdu. Xalasıgil bu qəsəbədə yaşayırdı. Yayda onlara qonaq gəlirdi. Xar tut yemək üçün. Həmişə də danlanardı. Anası tutdan qıpqırmızı olmuş üst-başına baxıb acıqlananda xalası köməyə gəlirdi: "Dəymə mənim uşağıma, özüm yuyaram!"

Sonuncu dəfə xalasını iki-üç il əvvəl görmüşdü. Novruz bayramı qabağı, qəbir üstünə gedəndə. Baş daşındakı şəkillərə uzun-uzadı baxmışdı. Xalası ilə anası, sanki bir almaydılar, tən bölmüşdülər. Hər ikisinin çöhrəsində ölümə istehza vardı: "Onsuz da hamı öləcək!" Yəni biz ölümə heyifsilənmirik. Şəkil zamanın donmuş halıdır. Həmişə bu cür düşünürdü. Onu da fikirləşirdi ki, şəkilin özü insanın əksidirsə, üzündəki təbəssüm, kədər onun ruhudur. Ölümdən sonra ikinci həyat başlayır. Deməli, ölüm həyatın sonu yox, davamıdır... Bəlkə o, ölümə doğru getdiyinə görə bu cür düşünür. Daim cismini yox, ruhunu fikirləşir...

Böyük qardaşı bu iki məzarın arasında dəfn olunmuşdu. Onların kədərli və düşüncəli çöhrəsinə baxdıqca düşünmüşdü ki, bir zamanlar onlar xoşbəxt ailəydilər. Hamı bir evdə yaşayırdı, bir süfrənin ətrafında çörək yeyər, bir-birlərinin dərdinə şərik olar, güləndə gülər, kədərlənəndə kədərlənərdilər. İndi o yuva yox idi. Hərə özünə bir yuva qurmuşdu. Bircə atası tək düşmüşdü. Bəlkə ona görə də atasının yanına tələsirdi. Onu tək qoymamaq üçün...

Qəbiristanlığı gəzə-gəzə özü də bilmədən kövrəlmişdi, gözlərindən yaş süzülürdü. Səbəbini özü də bilmədi, bilsə də bunu düşünməyi özünə ar bildi.

Doğmalarının uyuduğu qəbiristanlıq şəhərdən xeyli aralı, aeroporta yaxın idi. Təyyarələr qalxıb endikcə qəlbi titrəyir, ürəyi əsirdi. Bu insanların heç biri ömrü boyu təyyarəyə minmədi. Bəlkə onu kövrəldən də elə bu idi. Dünyanı görmədən, tanımadan ölmək də bir tale işidir, amma xoş tale deyil. Bəlkə də o insanların özgə mədəniyyətləri görməməsi daha yaxşıydı. Deməli, əsl dünya insanın özündən, onun düşüncə və fikirlərindən ibarətdir...

Birdən ağılına gəldi ki, xalasıgilin evlərinə getsin. Qonaq kimi yox, seyrçi kimi. Görən, həmin xar tut yerindədi? Amma bu fikrindən vaz keçdi. Çünki qəsəbə tamam dəyişmişdi. O evi tapa bilməzdi. Özü də tamam əldən düşərdi. O, gücünü kəndə qədər qorumalıydı. Həm də qohumları, yəni xalası uşaqları müharibə başlayandan, qəsəbə işğal olunandan sonra Rusiyaya köçmüşdülər. Qəsəbə düşməndən azad ediləndən sonra geri dönmək, ata yurdunu bərpa etmək istəməmişdilər. Yaxınlarından belə eşitmişdi. Amma necə xoş günlər vardı. Günlərlə Arazda çimərdilər, futbol oynayırdılar, acanda, susuzlayanda isə evə qaça-qaça gedərdilər. Bilirdilər ki, orda onları dadlı yeməklər, buz kimi su gözləyir...

Ey gidi dünya!

Zaman dəyişir, insanlar yadlaşır. Zamanı geri döndərmək də mümkün deyil.

Ürəyinin başı göynədi, canından gizliti keçdi. Elə bil içində nəsə qırıldı, darmadağın oldu. Çayxananın ortasındaca diz çökmək, xalasıgilin evlərinə tərəf ulamaq istədi...

* * *

... Qəsəbədən kəndlərinə 14-15 kilometr ancaq olardı. Axşam çayı tutub getmək lazımıydı. Onda azmazdı, həm də qəfil təhlükə olarsa, özünü çaya atar, suda gizlənərdi. Ağrıkəsici «stadol» iynələri bir neçə sutkaya çatardı. Özü belə istəmişdi. Ağrılar çox olanda ölümü də qarşılamaq asanıydı. Morfi kimi adamı başdan edən dərmanları sevmirdi. Bu cür xəstələri çox görmüşdü. Onlar morfi qəbul edəndən sonra key kimi olurdular. Görünür, ölümün yaxınlaşmasından qorxurdular. Amma o, ölümü ayıq başla qarşılamaq istəyirdi. Qəribəydi ki, pasiyentlərinin əksəriyyəti ölümqabağı ağlayırdılar. Bəziləri isə ölümün yaxınlaşdığını hiss eləməirdilər. Ömründə bircə xəstəni ölümqabağı gülən görmüşdü. Xəstəlikdən ərimiş, bir dəri, bir sümük qalmış, gözləri yerindən pırtlamış həmin xəstə harasa baxır və gülümsünürdü. O zaman yadına düşdü ki, bəzi insanlar ölümqabağı doğmalarını görür, onlarla söhbət edirlər. Komadan ayılan xəstələrin bəziləri belə deyirdi. Bəlkə də həmin xəstə vaxtsız itirdiyi ən əziz adamını gördüyünə görə sevinirmiş. Amma komadan ayrılmadığına görə onun niyə və nəyə güldüyünü öyrənə bilməmişdi...

Gün batandan sonra çayxanada adamların sayı yavaş-yavaş azalmağa başladı. Yəqin ki, şam yeməyindən sonra geri qayıdacaqdılar. Üst-başlarından, çayxanaçı ilə münasibətlərindən sezilirdi ki, işsiz-gücsüz adamdılar. Cavanlar daha çox təsadüfi qazanclara və hökumətin ayırdığı yardımlara, ata-analarının, babalarının pensiyalarına, yaşlılar isə Allaha bel bağlayırdılar. Cavanlardan artıq qalsa, onlara da nəsə çatardı.

Çayxanaçı nisyə dəftərini piştaxtanın üstünə qoymuşdu ki, hamı nisyə çay içənlərin adını oxuya bilsin. Borclular utandıqlarından pullarını vaxtında qaytarsınlar. Amma, deyəsən, burda utananlar az idi. Çünki siyahı uzandıqca uzanırdı.

Zarafatlardan və atmacalardan borcluların sayının müştərilərdən çox olduğu bilinirdi.

Çayxana müştəriləri bu yad adama baxır və bir-birilərinə eyhamla nəsə deyirdilər. O, bunu hiss edirdi, amma özünü görməzliyə vururdu. Hərdən isə altdan-altdan bu adamları süzür, onların üz cizgilərində xalası oğlanlarını axtarırdı. Onları çoxdandı ki, görmürdü. "Qaçacaqdan" sonra yaşlı adamlar xeyir-şərdə göründülər, amma cavanlar yoxa çıxdı. Bəziləri Rusiyaya, daha bacarıqlıları isə xaricə üz tutdu, onun xalası oğlanları kimi. Arada istədi xalası uşaqlarını soruşsun, dərhal da bu fikrindən vaz keçdi. Onda sorğu-sual başlanacaqdı, onun da niyyətindən xəbərdar olacaqdılar və kəndə getmək sövdəsi boş çıxacaqdı.

Çayxana müştəriləri məişətdən çox, siyasətdən danışırtdılar. Səliqəli geyinmiş, sığallı üzünü iri eynək örtmüş adam ATƏT-in son bəyanatından, prezidentlərin bir az öncəki görüşündən, Rusiya prezidentinin Ermənistana səfərindən danışırtdı. Deyəsən, müəllim idi, yəqin məzuniyyətdə olduğundan danışmağa auditoriya axtarırdı. Bu cür yastı-yastı, pafoslu danışan adamları o, çox görmüşdü: istər həyatda, istərsə də televizorda. Onlar, torpaqların bu gün-sabah qaytarılacağı barədə boğazdan yuxarı danışırtdılar. Siyasətçisindən tutmuş məmurunadək torpaqların bir-iki günə azad edilməsinin mümkünüyü barədə mənasız bəyanatlar verirdilər. O isə gözəl bilirdi ki, bunlar hamısı manipulyasiyadır. Bədəninə qanqrena başlamış xəstəyə necə deyə bilərdin ki, gözlə, təzə dərman icad olunacaq və sən sağalacaqsan. İndi Qarabağ da o vəziyyətdəydi, ölüm ayağındaydı...

Ətrafdakılar üzü sığallı müəllimə diqqətlə qulaq asır və təsdiq əlaməti olaraq başlarını qaldırıb-endirirdilər. Bəziləri hətta suallar da verirdi. O isə daha da coşurdu, şəxsiyyətə pərəstiş getdikcə onun canına, qanına yayılırdı. Özü də televizor tulalarına oxşayırdı. Həkim onlara "hərşeyşünas" deyirdi. Hiss olunurdu ki, işi-peşəsi televizorun qabağında oturmaqdır. Hələ bəlkə interneti də vardı.

Müştərilərdən biri sınıq-salxaq, üstünü his-pas basmış balaca televizorun pultunu o tərəf-bu tərəfə fırladırdı, amma fərli bir şey tapa bilmirdi. Hər kanalda təxminən eyni şeyi göstərirdilər: tok-şoular və çal-çağır məclisləri.

Televizorun səsi də xışiltılı çıxırdı. Düz-əməlli nəsə eşitmək də mümkün deyildi.

Üzü sığallı müəllimə diqqətlə qulaq asan saqqallı bir nəfər televizorun pultunu fırladanın üstünə acıqlandı:

- Eyni şeylərdir də, guya bilmirik, səsini al o zəhrimarin. Məllim ağzında gül kimi söz danışır!

Saqqallı adam bu sözləri yarımaq üçün mü dedi, yoxsa doğrudan da belə söhbətlərin həvəskarıydı - həkim bunu bilmədi.

Pultun hakimi də söz altında qalmadı:

- Guya ki, müəllim eyni şeyləri danışmır!? Çevir tatı-vur tatı!

Mübahisəyə çayxana sahibi qarışdı və televizor həvəskarına çəmkirdi:

- Televizora baxmaq istəyirsənsə, get xarabanda bax. Adamların istirahətini pozma!

Həkim başa düşdü ki, çayxana sahibi müştərilərin bezməsindən narahatdır. Görünür, "məllim" deyilən adam müştərilərin başını qatmaqda mahir imiş, hələ bəlkə buna görə faiz də alırmış.

Bu sözlərdən sonra pult-adam nəinki televizorun səsini aldı, onu xıppadan söndürdü. Yəqin, çayxanaya borcu çox olanlardan idi.

Televizorun ekranında qırmızı bir nöqtə qaldı və yavaş-yavaş əridi.

“Məllim” isə durmadan danışır, hərdən yad adam baxır, sanki onun da reaksiyasını bilmək istəyirdi. Ona görə də bütün bilgi arsenalını sağa-sola xərcləyirdi. Həkim isə onun danışdıqlarına biganəydi. Çünki bu cür cəfəng proqnozları çox eşitmişdi. Qarabağın qayıtması ilə bağlı ümidləri yola çıxmazdən əvvəl həyətdəki qoca tut ağacının altında basdırmışdı. Bilirdi ki, güclü xaçpərəst dövlətlər Ermənistanın tərəfindədir, beynəlxalq hüquq da onların əlindədir və Qarabağın qaytarılmasına imkan verməyəcəklər. Dünyada kataklizmlər başlasa, bu, mümkün ola bilərdi. Bəzi başqa səbəblər də vardı, amma həkim bunları dilinə gətirmək, ürəyinə salmaq istəmirdi. Bununla belə, ürəyinin dərinliyində azca da olsa işartı qalmışdı. Düşünürdü ki, nə zamansa ədalət qələbə çalacaq. Çünki hərənin öz həqiqəti var, amma hər həqiqət ədalət deyil. Ədalətli tərəf Azərbaycandır. Onun xalqı qisas hissi ilə yaşamır, günahkarların da cəzasız qalmasını istəmir...

Çayxanada çox ləngimədi. Yavaş-yavaş, ağrılarını bürüzə vermədən ayağa qalxdı, piştaxtaya yaxınlaşdı. Üz-gözü tüklü, üst-başını çay ləkələri basmış çayçı, zər atan çayxana sahibinə baxdı. O da başının işarəsilə bildirdi ki, işində olsun, yəni çayın pulunu alsın.

Həkim çayın pulunu verdi, sonra dəftərə işarə ilə:

- Bu borcları da sil, - dedi.

Çayçı göydən düşmüş bu adamın səxavətinə təəccüblənib-eləmədi, səbəbini də soruşmadı, eləcə sevincək oldu.

- Allah əvəzini versin, - dedi, - amma sizi tanımadım. Buraların adamına oxşamırsız.

- Nədən bildiniz? Danışığımdan?

- Yox, danışığınız bizimki kimidir. Amma adamlara birtəhər baxırsız, elə bil, tələsən yeriniz var.

- Hə, var, tələsirəm, - dedi və çayxanadan çıxdı.

Müştərilər bir müddət matdım-matdım onun arxasınca baxdılar.

Yaşlı bir kişi:

- Buraların adamı olmasa da, Allah adamına oxşuyur.

Cavanlardan biri də dedi ki, elə bil, onu hardasa görüb...

- Allah adamları hər yerdə olur, - yaşlı kişi müdrikliyini gizlətmədi.

Sonra daha bir neçə adam səxavətli qəfil qonaqla bağlı mülahizələrini bildirdilər, domino oynayanlar dominoya, nərd oynayanlar zər atmağa davam elədilər, özlərinə yer tapmayanlar da onların başına yığışib, yad adamı unudular...

* * *

Həkim çayxananın böyründəki dükandan bir litrlik “Badamlı” və üstündə vurma cədvəli olan peçenye aldı və qəsəbənin aşağısından axan çaya tərəf getdi. Ona elə gəlirdi ki, çay həmin kidi, hətta suyu bir az çoxalıb da. Çünki yazın əvvəllərində dağlarda qar əriyir, bulaqların buzu açılırdı və onların kəndindən keçən Bala Araz, yəni Arazın bir qolu daha da bollanırdı. Bu tərəflərdə iqlim mülayim olduğundan təbiətin qırışıqı tez açılırdı. Sonuncu kitab cümləsini o, hələ ali məktəbə qəbula hazırlaşanda öyrənmişdi, çünki coğrafiyadan imtahan verəcəkdə və indiyə kimi yadında saxlamışdı...

Bir az getmişdi ki, qarşısına quzu otaran 12-13 yaşlı oğlan çıxdı. Şər qarışırdı və oğlan quzuları qəsəbəyə tərəf aparırdı. O, yad adama baxdı,

təəccübləndi. Çaqqal ulayan, heç kimin ürək edib gedə bilmədiyi cəngəlliyə tərəf gedən bu adamın hərəkətini anlamadı. Həkim də ona fakir vermədi, eləcə başını aşağı salıb getdi.

Oğlan:

- O tərəfə getməyin, orda ermənilər var, - deyə həkimin arxasınca qışqırdı.

Həkim ayağını saxladı və:

- Mən çaya tərəf gedirəm, balıq tutmağa, - yalandan dedi, əslində, yalan deməyə məcbur oldu. Halbuki ən zəhləsi gedən şey yalan danışmaq idi.

- Ha! - oğlan istehzayla güldü, - çay yoxdu, balıq da!

- Necə yəni yoxdu?

- Çay quruyub, balıqları da ölüb!

Oğlanın bu sözləri onun vücudunu xərçəngdən də betər qamarladı, az qala, gözü qaraldı. Necə yəni çay quruyub!? Çay necə quruya bilər, axı!?

Ürəyindəki bu sualların cavabını dərhal da tapdı. Çay işğal altındakı yurdlardan keçib gəlir. Düşmənlər onu qurudublar. Bəlkə də, hər şeyi onlara bağışlamaq olardı, çayın qurudulmasını yox. Amma oğlana da cavab vermək lazıymıydı. Gedib qəsəbədə ağzından qaçırdı və onu geri qaytara bilərdilər. Amma nə qədər fikirləşdisə də, bir cavab tapa bilmədi. Ona görə də geri qayıtdı və cibindən beş manatlıq çıxarıb oğlana verdi:

- Nə istəsən, özünə alarsan, mən qayıdanda sənənlə çayxanada domino oynayırıq, yaxşı, - deyə onun başını sığalladı.

Oğlan bir əlindəki pula, bir də ondan uzaqlaşan yad adama baxdı və heç nə anlamadığına görə çiyini çəkdi.

Həkim gedə-gedə düşünürdü ki, o uşağı, deyəsən, hardasa görüb. Yaddaşını qurdaıladı və tapdı. Həmin uşağı Türkiyədə, Qars qalasında görmüşdü. Eynilə o oğlan idi: başı açıq, jaketi didik, ayaqqabısı cırıq. "Amca, sizə şuranın (buranın) tarixini anlatıyımmı?" Həmin oğlan jaketinin didik qolunu dartışdıra-dartışdıra, soyuqdan donan ayaqlarını götürüb qoya-qoya dedi.

Qış idi. Hər tərəfi qar basmışdı. Səfər yoldaşları uşağın bu təklifindən boyun qaçırsalar da, o, təkid elədi: "Qoy danışsın." Çünki uşağın çörək pulu üçün bura gəldiyini və bu soyuqda fədakarlıq etdiyini anladı. Uşaq şövq və həvəslə türklərin rslara qarşı Qars uğrunda savaşımdan, türk əsgərlərinin Sarıqamışda necə donaraq həlak olduqlarından, amma Qarsı vermədiklərindən danışdı.

Qala qülləsinin başında Türkiyə bayrağı dalğalanırdı və həmin bayraq əzəmətli görünürdü. Qalibiyyət həmişə əzəmətlidir, yəqin.

Həkim cibindən pul çıxarıb uşağa verdi, o biri yoldaşları da eyni hərəkəti elədilər...

Gərək bu uşağa da çox pul verəydi: ya kasıb ailədən, ya da yetim. O özü kasıbçılığın nə olduğunu yaxşı bilirdi. Çünki çoxuşaqlı ailədə böyümüş, bir qarnı ac, bir qarnı tox yaşamışdı. Balacalar böyüklərin yamaqlı, ancaq səliqəli paltarlarını geyinmiş, toqqalarını taxıb, papaqlarını qoymuşdular...

... Çaya gedən yolu kol-kos basmışdı. Hiss olunurdu ki, bura çoxdandır, heç kim gəlmir. Kolların bəzilərinin üzərində qoyun yunu vardı. Görünür, sürüdə aralanan, azan qoyunların tüküydü. Birdən onun yadına düşdü ki, çay quruyubsa, deməli, su da yoxdu. Yola götürdüyü su isə kəndə kimi ancaq çatardı. Əvvəllər düşünürdü ki, susuzlasa, ya əlini yumaq istəsə, ya elə başqa ehtiyacları üçün çayın suyundan istifadə edəcək. Amma indi çay qurumuşdu. Kənddə də bulaqlar qurumuş olar, yəqin. Gümanı Yaloba bulağına çatardı. Çünki o bulaq zaman-zaman qurusa da, adamlar bulağın gözünü açırdılar və buz kimi su yenidən yağıları söndürürdü. İstədi ki, geri qayıtsın, quzu otaran oğlana pul verib, su dalınca qəsəbəyə göndərsin, amma fikrindən daşındı. Bu, əlavə söz-söhbətə səbəb ola bilərdi. Hər nəydisə, olan olmuşdu...

O, bir talaya çıxdı. Talanın ortasında vən ağacı vardı. Həkim çantasını yerə qoydu, sapı fil sümüyündən olan bıçağı çıxarıb, ağacın bir şivini kəsdi, çomaq kimi düzəltdi. Bu, ona həm dayaq olmağa, həm də qarşısına çıxan kolları aralayıb keçməyə kömək edəcəkdi. Bıçağı təzədən yerinə qoydu. O, bıçağı Afrikada onkoloqların konfransında olarkən almışdı. Beynəlxalq Onkologiya Cəmiyyətinin konfransı Somaliyə salması təsadüfi deyildi. Çünki son zamanlar burda onkoloji xəstələrin sayı artmışdı.

Taladan ilğın meşəsinə girdi. Çay qurusa da, onun ilğın ağaclarına hopmuş mehi hələ qalırdı. Çaya yaxınlaşdıqca ürəyi guppuldamağa başladı. O, buraları yaxşı tanıyırdı, hər cığırına bələd idi. Nəhayət, çayın yatağına çatdı. Bir zamanlar gur axan, iti sulu çayın yerində qara bir boşluq uzanırdı. Özündən asılı olmayaraq kövrəldi, kürəyinə keçirdiyi çantanı çıxarıb yerə qoydu, çayın qırağında oturub qara boşluğa tamaşa elədi. Qoca söyüd ağacı boşluğa əyilmişdi. Bir zamanlar onun saçaqclarını su yuyar, sıgallayardı. Söyüd ağacı qurumuşdu, eləcə başı əyili qalmışdı, sanki çaydan su içməyə çalışırdı, amma ağzı suya çatmırdı, çiləkənlər onun saçaqclarına, budaqlarına ilişib qalmışdılar. Çiləkənlərin arasında zorla seçilən göy-qırmızı üzgəc, balaca rezin top da vardı. Görünür, su onları çox-çox uzaqlardan gətirmişdi...

Bir xeyli oturdu. Dağlardan əsən meh özü ilə ayaz gətirir və onu üşüdüdü. Bir az o tərəfdə qıjav yer vardı. Su azalanda xalası uşaqları ilə ilğın şaxından çaybənd düzəltdir, çayın dərinliyində yatan balıqları qıjava tərəf qovur, orda dayanan uşaqlar isə əllərindəki ağacla balıqları vurub belə üstə aşırır və tutub kənara atırdılar. Bir neçə saata xeyli balıq tuturdular, qonşulara da pay verirdilər.

O, balıq yeməkdən çox, tutmağı sevirdi. Balığın necə çırpınması, ürəyinin necə döyünməsi onda qəribə, izaholunmaz hisslər yaradırdı. Bu, bəlkə də zirək, güclü və ipə-sapa yatmayan canlı məxluq üzərində qələbə duyğusuydu...

«Balıq tutmağı, futbol oynamağı çox sevirdi». Nekroloqda belə yazılacaq, yəqin, hər halda, bu cür yazılısındı, onun xoşuna gəlirdi...

* * *

... Çantasındakı balaca «sülh ağacı»nı çıxarıb baxdı. Hər şey qaydasındaydı, heç yeri əzilməmişdi, yarpaqları şux və dipdiriydi. Ağacı bazardan almışdı. Satıcıya demişdi ki, ona hər iqlimə uyğunlaşa bilən, yaşıl ağac növü lazımdır.

Yaşlı və təcrübəli bağban bu balaca ağac-kolu məsləhət bilmişdi. «Hibridi» demişdi, «mayın əvvəllərində çiçəkləyir, hərdən bicliyi də tutur, payız aylarında da çiçək açır. Onu mütləq öz torpağı ilə basdırmaq və basdırandan sonra dibinə bir vedrə su tökmək lazımdır. «Əslində, ağacı fevralın sonlarında, martın əvvəllərində əkərlər, amma bu onlardan deyil, bu ağacları ilin istənilən fəslində əkmək olar. Elə indi də gec deyil. Aprel ayı düşərlidir», - yaşlı satıcı belə demişdi.

Ağaca bir xeyli baxdı və indi xatırladı ki, bu həmişəyaşıl kolun sələfləri onun məktəb illərini bəzəyirdi. Evdən məktəbə gedərkən dəmiryol vağzalından keçirdi və yolüstü həmin kolları görürdü. İlin hər fəslində yamyaşıl olurdular. Deməli, həyat rəmziydilər. Sülh də həyat rəmzidir. Bax, belə! «Ömrü boyu yaşa, həyatın boyu düşün və öyrən!»

Nəhayət, Günəş qüruba enəndə ayağa qalxdı, bir xeyli göy üzünə tamaşa elədi, səmti itirdiyindən hardan gəlib hara getdiyini belə dərinləndirən anlamadı. Gözü alacalandı. İndi onun gözlərində hər şey alatoran idi.

Başını buladı, qürub edən Günəşə baxıb salavat çevirdi. "Axır ki, bu qoca vaxtımda dindar da oldum!" – deyə düşündü və gülümsündü.

Çayın aşağısındakı çəkiliyə girib paltarını dəyişdi, dikdirdən enəndə bir neçə dəfə büdrədi, ancaq yıxılmadı. Ayağından küt ağrı qopdu, elə bil ürəyinə iynə batırdılar. Birtəhər özünü ələ aldı, ağrıdan ufuldaya-ufuldaya mülki paltarı çıxarıb, heç bir nişanı olmayan uniforma geyindi. Belə daha yaxşıydı, hər iki tərəf ona çox da fikir verməzdi, özlərininkinə oxşadardılar. Köhnə paltarını atmaq istədi, amma tezcə də bu fikrindən vaz keçdi. Lazım olardı, elə bir ağırlığı da yox idi. Təzədən dikdirə çıxdı və yolu əlinə yığıb, qurumuş çayın qırağı ilə getməyə başladı. Getdikcə, sanki ağırları da azalırdı. Yolunun üstündə ötən ildən qalma quru kollar vardı. Bu hamar yolda onlar hərdən ayağına dolaşırdı. Talalarda göyərən yaşıl otun ətri burnunu qıcıqlandırırdı. O, bunu aydın görməsə də, hiss edirdi.

Yolun qırağı ilə uzanan hamar cığır qurtardı və kollarlar başladı. Ermənilərlə cəbhə xətti burdan keçirdi. Amma buralarda post qurulmamışdı. Post bağların o biri üzündəydi və buralara ordan nəzarət edilirdi. Yaxşı bilirdi ki, indi bu bağı-biyabanda heç kim yoxdur. Yalnız çayın quru məcrası və hər tərəfini kol basmış sahil var. O, belə olacağını, vəhşi mənzərə ilə qarşılaşacağını öncədən bilirdi, dəhrəni də bazardan ondan ötrü almışdı. Bir zamanlar belə bir dəhrə ilə barama qurdu üçün tut budayardı. Əlini də bir neçə dəfə kəsmişdi...

Hava qaralanda göy üzündə Aypara göründü. Bu, bir tərəfdən yaxşıydı. Çünki yolu yaxşı görəckədi, o biri tərəfdənsə fikirləşirdi ki, Ay onu ələ verə bilər. Amma qaranlıq tam düşəndə Aypara ara-sıra yox olmağa başladı. Bildi ki, onun yox olmasına səbəb buludlardı, hərdən qarşısını kəsirlər. Ay gözəl idi. Uşaq olanda ona uzun-uzadı baxardı, cizgi filmindəki kimi, o da Ayparanın üstündə oturub yellənmək istəyirdi. Qərribəydi, sanki Ay onun ürəyindən keçənləri duydu və bir gecə yuxusuna girdi. Gördü ki, hansısa bir əl onu astaca götürüb Ayın üstünə qoydu, deyəsən, anasının əliydə və o, nənəsinə oxşayan Ayın qırışmış üzünü sıgallaya-sıgallaya, ona baxa-baxa yellənməyə başladı, hətta ara-sıra suallar da verdi. Amma nə soruşduğu yadında qalmamışdı.

Uşaqlıq dostları yerdə qalmışdılar və aşağıdan yuxarı ona baxıb həsəd aparırdılar. O da yuxusundaca fikirləşirdi ki, sabah məktəbdə bütün bunları uşaqlara danışacaq, hamı ona qəhrəman kimi baxacaq. Amma əksinə oldu, yuxusunu uşaqlara danışanda onu ələ salmağa başladılar. O da səhərdən axşama kimi evdən bayıra çıxmıdı və bir daha Ayı yuxusunda görmədi. Eyni hissləri oğlu da yaşamışdı və bir dəfə qərribə etiraf eləmişdi: "Uşaq vaxtı elə bilirdim ki, Ay kökədir, onu dişləmək istəyirdim, amma əlim çatmırdı..."

Ay Günəşin sevgilisiydi. Onu qucaqlamışdı və pərvanələr kimi odda yanırdı. Nənəsinin uydurmasıydı. Gecələr onu yatızdıranda hərdən bu cür nağıllar danışır. O da, təbii ki, bütün bunlara inanırdı. Yalnız böyüyüb özünü tanıyandan sonra belə bir nağıl olmadığını başa düşdü...

Qaranlıqda yerimək çətin idi. Kol-kos da bir tərəfdən əl-qolunu cızırırdı, xüsusən də böyürtkən kolları "həyasızlıq" edirdilər. Ona görə də tez-tez dayanır və paltarına yapışan tikanları qoparıb atırdı. Ağrıları da hərdən özünü göstərirdi, sanki "mən varam ha, məni unutma" deyirdi. Dörd saat əvvəl vurduğu iynənin gücü qəfildən itmişdi.

Bağa endi. Dikdirdən enəndə ayağı yenə də sözünə baxmadı, büdrədi, əlindəki ağac da kara gəlmədi, yıxılmaq üçün aşağıdakı çəkildən tutdu və onun dibinə çökdü. «Stadol» ampulası doldurulmuş, hazır iynələrdən birini qoltuq cibindən çıxarıb, şalvarın üstündən buduna vurmaq istədi, amma dayandı. İynəni qaytarıb yerinə qoydu. Şalvarının enli balağını yuxarı qaldırdı.

Dizinə sarıdığı binti açdı. Gözü qaranlığa tam öyrəşməsə də, dizinin şişdiyini və daha da qızardığını hiss edirdi və həmin qızartı bütün bədəninə yayılırdı, sanki axar çay qəfildən bir neçə qola ayrılırdı. O, dizini sıgalladı, sanki onu oxşayırdı. Belə bir vaxtda dizinə ağrı da deyə bilərdi...

Bir az aralıda, bağın dərinliyinə tərəf, kolluqların arasında xışıldadı. Canından üşütmə keçdi, sonra sakitləşdi. Bu gecə vaxtı, kolluqda hərlənən ya çöl donuzu, ya da porsuq ola bilərdi. Onların da elə bir qorxusu yoxuydu. Cavanlıqda hər ikisinin etindən dadmışdı. Rayondakı dostları qonaq eləmişdilər...

Bəlkə canavar, ya çaqqaldı?! Ancaq yadına düşdü ki, onların kolluqla işləri yoxdu: onlar açıqlığı sevirlər...

Bir az oturub dincini alandan sonra əlindəki ağacın köməyi ilə dikdirə qalxdı və yoluna davam elədi.

Yolunun üstündəki kəndlərə yaxşı bələd idi. Uşaq vaxtı burada çoxlu pambıq yığmışdı. Hər il dərslər başlayanda onları qonşu kəndlərə pambıq yığmağa aparırdılar. Qızlar yığımla evdar qadınlar kimi davranar, işin ağırlığını öz boyunlarına, daha doğrusu, bellərinə çəkərdilər, çünki pambıq yığanda güc belə düşür, oğlanlar isə avaralanardılar, çayda çimərdilər, balıq tutardılar, könüllərinə düşəndə də qonşu həyətlərdən meyvə oğurlayar və belləri sızıldayan qızların könüllərini almaq üçün onları meyvəyə qonaq edərdilər, əvəzində hər axşam oğlanların da adına 2-3 kilo pambıq yazırdı. Bu, hər üç tərəfi: qızları-müəllimləri-oğlanları qane edərdi. Müəllimlər ona görə razıydılar ki, şagirdləri "ictimai əməklə" səhlənkər davransalar da, işin öhdəsindən pis-yaxşı gəlirdilər. Onlar da bir zamanlar şagird olmuşdular, bu yolları keçmişdilər, yetirmələri kimi hərəkət etmişdilər.

Qızlar isə yorğunluqlarını oğlanların oğurluq meyvələri ilə çıxırdılar. Və heç biri şikayətlənməzdi, çünki onların hərəsinin ürəyində bir oğlan vardı və xırdaca canlarında sevgi cücərdi, analıq hissi baş qaldırırdı...

İki kəndi geridə qoydu. Qarşıdakı kəndlə arxada qalanların arasında uzun bir məsafə vardı və həmin aranı tut bağları, ilgin və söyüd meşəsi doldururdu. Ay buludun dalından çıxanda hər tərəfi, azca da olsa, görə bilirdi. Elə Aysız-filansız da fəhmi və yaddaşı hesabına hər tərəfi aydın görürdü. Düşünürdü ki, yəqin, bu aydınlığa səbəb onun bəsirət gözüdür. Axı hər şeyi təhtəlsüzür düşünür, gözü bağlı yerisə də, hər şeyi görür, burnuna vətən qoxusu gəlir.

Kəndlər yox idi, onların kölgələri qalmışdı. Evin çardaqları, divarları sökülüb aparılmışdı, talan edilmişdi, yalnız yaşayışa yararsız olan kərpic tövlələrin, qamışdan olan çovustanların, kümlərin, toyuq hinlərinin yeri, bəzi tikililərin ucuq divarları da gözə dəyirdi. Evlərin bir qismini sərhədin o tayında, Arazın güneyində yaşayan soydaşları, bir qismini də ermənilər aparmışdılar.

Çox sevdiyi bir yazıcının iki qocadan bəhs edən tamaşasını xatırladı. Vətən həsrəti ilə yaşayan həmin qocalar şəhərdən kəndlərinə qaçmışdılar: hər kəsdən gizlin. Onlara elə gəlmişdi ki, kəndləri, görüb-gəzdikəri yurdlar öz yerindədir, amma acı həqiqətlə üzləşəndə məyus olmuşdular. Amma o, məyus deyildi, çünki bu acı həqiqəti yaxşı bilirdi. Onun üçün əsas məsələ kəndə yetişmək, məqsədinə çatmaq idi. O, belə xaraba kəndləri dağ rayonlarına ezam olunanda da görmüş və qeyri-ixtiyari kövrəlmişdi.

Nə qədər getdiyini bilmədi. Saati evdə unutmuşdu, amma bilirdi ki, elə də çox yol getməyib, bu tısbağa yerisi ilə kəndə səhərə yaxın çata bilər...

Yorulmuşdu. Kol-kos qırmaqdan dizlərində təpər, qollarında güc azalmışdı. Dayandı, əl ağacına söykənib səssizliyi dinlədi. Bir az aralıda yenə də xışıltı gəldi. Birdən həkimə elə gəldi ki, onu izləyirlər. Canından gizilti keçdi. Bəlkə, əvvəlcədən izinə düşüblər!? Onun hesabı ilə indi düşmənin nəzarətindəki sahədəydi. Amma ağıl bir şey kəsmədi. Onu niyə izləsinlər ki, istəsələr, tutarlar

da. Sakitləşdi. Birdən yadına düşdü ki, uzun müddət boş-kimsəsiz qalan yerlərdə vəhşi itlər dolaşır. Sahibini itirmiş itlər qəzəbdən vəhşiləşir. Sahiblərinin onları atıb getməsinə bağışlamırlar və sədaqətlərini belə ucuz tutanlarla barışmırlar...

Həkim onu da fikirləşdi ki, yəqin arvadı onun qoyduğu məlumatları hələ internetdə yayımlamayıb. Əgər belə olsaydı, bəlkə də onu yoldan qaytarardılar. Yanılırdı, arvadı məlumatları bir az öncə paylamışdı. Sadəcə, sərhəd qoşunları duyuyq düşənə qədər o, düşmənlə təmas xəttini keçmişdi...

* * *

Arvadı xəbəri yayıb-yaymamağı xeyli götür-qoy elədi. Gözləmək lazım idi. Onun hesabına görə əri sərhədi axşama doğru, şəər qarışandan, qaranlıq düşəndən sonra keçməliydə.

Nəhayət, qardaşına zəng edib, onlara gəlməyini xahiş elədi. Qardaşı əvvəlcə onun bu fikrinə qarşı çıxdı, ərinin sərsəm olduğunu dedi:

- Bu nə biabırçılıqdır!? Heç bilirsən, başımıza nə oyun açarlar!? Səni hansı aqibət gözləyir!?

Həkimin arvadı əvvəlcə qorxdı, təşvişə düşdü. Sonra özünü ələ alıb:

- Bilirsən, mən onun necə inadkar və qətiyyətli adam olduğunu bilirəm. Bu gün də olmasa, sabah bu işi tutacaqdı. Hətta bundan pisi də ola bilərdi; canına qəsd edərdi. Mən onu yaxşı tanıyıram.

Çox çək-çevirdən, mübahisədən sonra qərara gəldilər ki, xəbəri ən aparıcı internet saytına yollasınlar...

* * *

Həkimin təmas xəttini keçib kəndlərinə getməsi xəbəri gündəmə çevrildi. İndi bütün xəbər portalları, televiziya-radiolar ondan danışdı. Hamı məşhur həkimin bu addımını heyretlə qarşılayır və təqdir edirdi. Xəbər ildırım sürətilə necə yayılmışdısa, hətta çayxanaların da əsas müzakirə mövzuna çevrilmişdi.

Yalnız bir nəfər, onun yaxın dostu heyifsilənmiş və belə demişdi: "Mən ölümə yox, öldürməyə gedədim!.."

"Getmək istəyən gedərdi!"

Sərhəd xidmət rəisləri generalın qəbulundaydı. General əzəbiləşmişdi:

- Necə ola bilər ki, bir həkim təmas xəttini hamının gözü qabağında keçsin: bir tərəfdə bizim postumuz, o biri tərəfdə isə İranla sərhədi qoruyan sərhədçilər, mən hələ xüsusi xidmət agentini demirəm. Bu necə olur? – deyə o, üzünü təmas xəttinə birbaşa məsul olan polkovnikə tutdu.

- Bilirsiniz, cənab general, o, heç kimin gözləmədiyi və qorunmayan ərazidən keçib.

- Necə yeni qorunmayan ərazidən?

- Çünki bizim sərhəd postlarından o tərəflər görünür, oralar indi cəngəlliyə dönüb. Ora əslində milli ordu hissələri nəzarət edir...

- Amma rəhbərlik bu işdə bizi günahkar sayır.

Polkovnik:

- O ərazilərə nəzarət etmək çətinidir. Təmas xətti boyu zamanında sərhəd xətti çəkilsəydi...

General:

- Necə yeni zamanında sərhəd xətti çəkilsəydi!? – deyə bağırırdı və xidmət rəisinin sözünü yarımcıq kəsdi. Deyirsən yeni, özümüz-özümüzə sərhəd çəkək? Bu necə olur!? Mən indi yuxarılara nə cavab verim!?

Doğrudan da çətin bir vəziyyət yaranmışdı. Ölkə rəhbərliyi də bu xəbərdən məlumatlıydı: həm sərhəd xidmətinə məsul şəxsləri, həm də milli ordu komandanlığını müşavirəyə çağırmışdı...

Amma heç kim məsuliyyəti birbaşa boynuna almaq istəmirdi. Necə deyərlər, hamı günahkar idi, həm də heç kimin günahı yox idi.

Hər halda, iş-işdən keçmişdi. Həkim öz məqsədinə doğru irəliləyir və özü də bilmədən soydaşları üçün gələcəyə ümidlər yaradırdı...

* * *

Yuxarıların müşavirəsindən həkimin xəbəri olmasa da, bunu təsəvvür edirdi. Amma indi onu başqa məsələ maraqlandırırırdı. Kəndə gedən yol minalanmayıb ki?

Qarşıda isə hələ uzun bir yol vardı. Ağrılar onu incidirdi. "Stadol" iynəsini çıxarıb şalvarın üstündəncə buduna vurdu və yoluna davam elədi...

Çayı buraxıb gedə bilməzdi, yolu itirərdi. Amma çay yolun itməsinə imkan verməzdi, çünki düz evlərinin yanına aparırdı. Əzəl-axır bağı keçib, sola çıxmalıydı, çünki səhər açılanda boz təpənin üstündə olan erməni postlarından onu görə bilərdilər. Qabaqda, iki kənddən sonra sola yol burulurdu. Ora qədər getməliyd.

Böyük bir məsafə arxada qalmışdı. Növbəti iki kənddən sonra onların doğma yerləri gəlirdi. Öz kəndlərini tanımağa nə vardı ki? Gecənin istənilən vədəsində onu yuxudan durğuzub, gözü bağlı kəndlərinə aparsaydılar, oranı iyindən tanıyardı. Vətən də anadır, deməli, ondan da ananın iyi kimi doğma bir qoxu gəlir. "Mən öz vətənimə gözü bağlı, iyindən tanıyaram". Bu, hansısa yazıçının sözləriydi və yaddaşında ilişib qalmışdı...

Canavar

Qarşıdakı kəndləri də keçdi. Burada sahilin kənarı nisbətən hamar idi. Kolkos o qədər də böyüməmişdi. Çayın o biri tərəfindən keçən dəmiryol daha görünmürdü. Relsləri söküb aparmışdılar, yerində nəhəng, qara bir cığır qalmışdı. Həmin yolla qonşu kəndlərə futbol yarışına gedərdilər. Özü də ilin fəslinin dəxli yoxuydu. Günün günorta çağı, ilan mələyən vədə bir dəstə uşaqla dəmiryol ilə bayaq geridə qoyduğu kəndə futbol oynamağa getmişdi. Günün istisi bir tərəfdən, relslərin və gün yandıran mazutlu şpalların iyi də bir tərəfdən, onları təntitməmişdi. Buna baxmayaraq, yarışı udmuşdular və bu söz-söhbət bir müddət müzakirələrə, hətta dava-dalaşa da səbəb olmuşdu. Çünki qonşu kəndin adamları udurmağı sevmirdilər. Xırda bir kəndin ayağıyalın cocuqlarının qələbəsinə dözə bilmirdilər...

Yarışın həmin gecəsi qızdırmadan və susuzluqdan yata bilməmişdi. Anası demişdi ki, uşağı, yəni onu gün vurub. Düz üç gün qarabasmalar içində yatmışdı, daha doğrusu, huşa getmişdi...

Birdən arxadan hənirti duydu, geri dönüb baxanda onu gördü. Bir cüt göz qaranlıqdan ona baxırdı. Üşəndi. "Canavar!" - ürəyində dedi, amma ona elə gəldi ki, səsinə hamı eşitdi. Yəqin onu izləyən elə bu yalquzaq idi. Amma canavar ona yaxınlaşmağa cürət eləməirdi. Əslində, qorxulu bir şey də yox idi. Çünki bərayi-ehtiyat bor turşusu da götürmüşdü. Vəhşi heyvanların onun iyindən zəhlələri gedirdi və üstünə bir az sürtməyi bəs idi ki, ondan yan keçsinlər. Anladı ki, yalquzaq onu kəndə qədər təqib edəcək və sonda aralaşacaq. Atası ona olmuş bir əhvalatı danışmışdı. İndiyə kimi həm atasının qarayanz çöhrəsi, həm də danışdığı əhvalat dəqiqliklə yadına yadındaydı. Onu da xatırlayırdı ki, atası həmin əhvalatı qaranlıq bir gecədə, lampası işığında

danışmışdı. Həmin gecə göy gurlamış, şimşək çaxmış, işıqlar da sönmüşdü. Ona elə gəlmişdi ki, sel-su bu saat evlərini götürüb aparacaq. Anası da tez-tez dodağının altında dua oxuyur, "Allah, sən saxla! Allah, sən saxla!" – deyərək Tanrıya yalvarırdı. Sanki Tanrı anasının dualarını eşitdi, yağış kəsdi. Bir azdan Güney tərəfdən canavar ulartısı gəldi. Anası dedi ki, kimin çöldə mal-heyvanı varsa, canavar aparacaq. Atası da qayıtdı ki, bu, xeyirliyədir. Çünki canavarın ulaması yaxşı əlamət deyil: ya evdə fəlakət baş verməlidir, ya da canavar mal-heyvan aparmalıdır. Köhnə kişilər belə deyirmişlər.

Anası: "Təki uşaqlara bir şey olmasın!" dedi...

Bax, onda atası guya onun başını qatmaq üçün bu əhvalatı söyləmişdi: "Kolxozdan gəlirdim. Dəmiryoluynan. Alaçalpov qar yağdı. Bir də hiss elədim ki, arxamca kimsə gəlir. Elə bildim ki, bizim Ağamoğlandı - anbardar. Ona görə də geri qanrılıb baxdım. Baxdım ki, gələn odusa, onunla birgə gedək. Sən demə, arxamca gələn canavar imiş. Bərk qorxdum. Yaxşı ki, cibimdə kibritim vardı. Siqaret çəkən olduğuma görə. Kibriti hərdən yandırır ona tərəf atırdım. Amma qarda, küləkdə kibrit yanvar, dərhal da sönmürdü. Bir az gedəndən sonra canavar qabağıma keçdi və ayaqları ilə qarı eşələyib mənə tərəf atmağa başladı. Mən də qorxumdan qoltuğumdakı qovluğu açdım və içində olan mühasibatlıq kağızlarını yandırır məşəl elədim. Başqa əlacım yox idi. Canavarı ancaq bu yolla qova bilərdim. Çünki oddan qorxduqlarını bilirdim. Kəndə qədər gəldik. Kənddə hələ yatmamışdılar. O zaman hələ işıq da yox idi. Hamı lampa yandırır. Bax, indiki kimi. Canavar adamların iyini alanda dayandı, havanı iylədi və yorğa yerləşə gəldiyi yolla da geriye qayıtdı..."

İki yanan göz bir müddət ona baxdı. Həkim bildi ki, canavar çöməlib, dincini alır. Bu yerlərdə canavarların tək gəzdiklərini bilirdi. Hələ onlara sürü halında rast gələn olmamışdı. Birdən canavar Aya tərəf üzünü tutub ulamağa başladı. Canından gizilti keçdi və kəndə tərəf yeriməkdə davam elədi. Onu izləyən iki göz gah itir, gah da təzədən peyda olurdu. Canavarlar həssas olurlar. Yəqin, o da həkimin xəstə olduğunu duymuşdu...

Qədim körpüyə çatdı. Körpü uçulmuşdu. Bir zamanlar həmin körpünün altında mini elektrik stansiyası vardı, işıqlar söndəndə işə düşürdü, əsasən çörək sexlərini və hökumət idarələrini işıqlandırır.

Sevindi, kəndlərinə çatmağa az qalırdı. Bir az irəlində «Maralyan bağı», sonra «dukker» olmalıydı. Su o tərəfdən batıb, bu tərəfdən çıxırdı. Uzunluğu azı iki yüz metr vardı. Həmişə ordan qorxardı. «Dukker»ə düşən ordan sağ çıxmazdı. Su azalanda özündən deyən uşaqlar bu qorxunc tuneldən keçərdilər və orada çiləkənlərdən başqa bir şey olmadığını deyərdilər, gopbazlar isə əjdahaya rast gəldiklərini uydurardılar. Bütün bunların yalan, ya düz olduğunu bilmək üçün bir dəfə o da qorxa-qorxa "dukker"dən keçmişdi. Onun yadında daha çox mamırlamış beton plitələr və pis qoxu qalmışdı.

Həkim fikirləşirdi ki, bütün inqilablar da, kəşflər də insan qorxu hissini keçəndən sonra baş verir. Qorxu hissini aşmaq üçün adam özünü ona alışdırmalıdır...

«Çayağzı» bağı cəngəlliyə bənzəyirdi. Birdən ona elə gəldi ki, Amazoniyanın sahillərində gəzir və bir azdan ceyran, vəhşi at sürülərinə rast gələcək. Qəribəydi, heç nə yox idi. Bəs çöl donuzları hara yoxa çıxıb?! Onlar burda sürüynən olardı. Gecələr ova çıxan kişilər əliboş qayıtmazdılar.

Elə burdaca isti bir yay günündə, göydən qan yağan, barama qurdu xiriyə girən vaxt Məmişi ilan vurmuşdu. Uşaq çaydan su gətirməyə gedəndə necə təntimışdisə, ayağının altına baxmamışdı və cığırın üstündə, saralmış otluqların arasında mürgüləyən ilanı tapdamış, ilan da yuxusuna haram qatan, dincliyini pozan məxluqu sancmışdı.

Bağda yarpaq qıran adamlar uşağın çığırtısına tökülüb gəlmişdilər. Zəhra arvad kişilərdən utanıb-eləmədən uzunboğaz corabını çıxarmış və uşağın ayağını dizdən yuxarı bağlamışdı. Bağlamışdı ki, zəhər bütün bədəninə yayılsın. Uşağın anası özünü öldürürdü ki, ilan ocağa çatmamış onu tutub öldürmək lazımdı. Əgər ilan ölməsə, uşaq öləcək. Bu ot-ələfin, cəngəlliyyə oxşayan bağı-biyabanın, qanqallığın içində ilanı necə tapaydılar ki?! Özü də heç kim ilanın Məmişi harda çaldığını dəqiq bilmirdi. Eləcə dəryaz, yaba əllərində, kolluqlarda eşələnirdilər. Uşaq da qorxusundan key kimi olmuşdu. İlanın dişlədiyi yerdə iki dərin çökək vardı, sanki onu ilan yox, Mirkişinin Qaralası tutmuşdu. Yaxında maşın da yox idi ki, xəstəxanaya aparsınlar. Xəstəxana rayon mərkəzindəydi. Günün günorta çağı maşınlar da yoxa çıxmışdı. Ona görə də kəndin kişiləri belə qərara gəlmişdilər ki, Məmişi növbə ilə dallarına alıb yola çıxarsınlar və maşın düşərsə maşınla, düşməzsə xəstəxanaya piyada aparsınlar. İncəvardan qonşu kənddən gələn bir traktor qəfil yola çıxmışdı və uşağı əvvəlcə stansiyaya, ordan da başqa bir maşınla rayona aparmışdılar...

İlanı birinci o görmüşdü. Gördü ki, üstü ağ xallı qara bir ilan çaya gedən cığırdan bir az aralı qıvrılıb yatırdı. İlan çox gözəl idi. Sanki onu kinoda görürdü: boynu nazik, üstünün dərisi sığallı, velosiped təkəri kimi cığır-cığır. Sən demə, ilan heç yerə getməyibmiş. Kənd camaatı ilanı görəndə onun üstünə elə düşmüşdülər ki, ilan parça-parça olmuşdu, o gözəllikdə ilandan əsər-əlamət qalmamışdı. Sonra qılçığı kiminsə ayağına batmasın deyər, ilanı elə oradaca dərin çala qazıb basdırmışdılar.

Məmişə heç nə olmadı. Bir həftə rayon xəstəxanasında yatandan sonra evə buraxıldı, ancaq ayağının qarası uzun müddət keçmədi. Qəribəydi ki, onu uşaqılıqda qara qurd da çalmışdı. Hamı elə bilirdi ki, öləcək, yaşamayacaq, çünki qara qurdun zəhəri güzrə zəhərindən də pisdı. Amma yenə də kəfəni cıra bilmişdi...

Bir az aralıda, çayın üstündən iri dəmir boru atılmışdı. Uşaq vaxtı elə bilirdi ki, o da körpüdü, pambıqçı arvadlar üçün salınıb ki, o tay-bu taya keçə bilsinlər, sonralar anladı ki, bu, su borusudur və yuxarıdakı kanaldan əkin biçin-üçün su dartıb gətirir. Əvvəl istədi ki, borunu adlasın, amma cəsarəti çatmadı. Çünki ordan qaranlıq boşluğa yığıla bilirdi. Bir zamanlar quzu otaran yoldaşları ilə birgə borunu gözüyumulu, qaça-qaça keçərdi. Hətta bir dəfə, qışın ortasında suya da yığılmışdı...

İlk xəyanət

Təpəciyin üstündə oturdu. Qarşıdakı bomboz təpələrə tərəf baxdı. Dağ dedikləri təpələrin qaraltıları görünürdü. Onların o biri üzündən ara-sıra atəş səsləri qulağına gəlirdi. Birdən Ay çıxdı, təpələr aydınca görünməyə başladı. Onların döşünə yatmış qaratikan kolları əvvəlcə dağlarda otlayan mal-qaraya bənzədi, sonra ona elə gəldi ki, onlar düşmən əsgərləridir, pusquda durublar. Baxdı, baxdı, ağıl bir şey kəsmədi. Ona elə gəldi ki, huşu özündə deyil, nəfəsi də daralır. Səbəbini bir az keçmiş anladı. Gözləri dağları hərənib çayın yatağına ilişdi.

Bax elə buradaca bir zamanlar ilk xəyanətin dadını duymuşdu. Qışda çayın suyu azalan vaxtı kimlərsə çaya xlor tökmüşdü, çaydakı bütün canlılar suyun üzərinə çıxmışdı, hətta qurbağalar da. Onlar suyun üzündə arxası üstə, cansız halda yırğalanırdılar, yalnız tısbağalar görünmürdü. Balıqlar key kimi suya batıb-çıxır, bəziləri isə başlarını sudan çıxarmışdılar, ağızlarını açıb-yumurdular. Balıq həvəskarları göydəndüşmə bu neməti xəşalara doldururdular.

O da çaya girib balıq tutur və kənara atırdı. Yoldaşları isə soyuq suya girməkdən qorxmışdılar və onun tutduğu balıqları ilğindən düzəltdikləri haçalara keçirirdilər. Danışmışdılar ki, sonra bərabər bölərlər. Bir də o zaman ayıldı ki, uşaqlar onu qoyub qaçıblar. Sahilə çıxdı, amma heç kimi tapa bilmədi. Məyus halda evə qayıdarkən yekə bir balığın başını gördü. Balıq keyləşsə də diri idi, həyatla ölüm-dirim mübarizəsi aparırdı. Su burda daha dərin idi. Amma o, heç nədən qorxmadan suya atıldı, əlini balığın qulağına keçirib sahilə tərəf sürüdü və az qala özü boyda olan balığı qırağa çıxardı. O, bunu daha çox yoldaşlarına göstərmək üçün elədi və balığı nümayişkarənə şəkildə kəndin ortası ilə evlərinə tərəf sürüdü. Qoy, onu atıb gedənlər yanib-tökülsünlər. Xəyanətkar uşaqlar isə görünmürdülər...

Həkim bütün bunları düşünə-düşünə ayağa qalxdı, sanki burdan tezəcə uzaqlaşmaq istədi: pis xatirələrini unutmaq üçün.

Onun yerişi də düşüncəsinə uyğun olaraq, ya yavaş-yavaş, ya da sürətlənirdi. Belə anlarda o, vücudunu qamarlayan, gəmirən ağrını hiss eləməirdi...

Başını qaldırıb göy üzünə baxdı. Səmada bir ulduz axdı. Qədim kişiler deyirdilər ki, ulduzun axması ömrün bitməsi deməkdi. Yəqin kimsə dünyasını dəyişib. Kənddə xəstə vardsa, hamı onu düşünürdü və bəzən bu təbiət hadisəsi ilə inanc üst-üstə düşür və həmin adam doğrudan da ölürdü...

«Qurdağzı dərəsi»ndə dayandı. Burdan o tərəfə çayı əlindən buraxa bilərdi. Azmazdı, çünki doğma yerləiydi. Hava da işıqlanırdı. Bağların arxasına keçmək lazım idi ki, boz təpəlikdəki postlardan onu görməsinlər. Uşaq olanda dağda qoyun-quzu otaran çobanlarla məzələniirdilər. Güzgünü əllərinə alıb onların gözlərinə salırdılar. Günəşin əksi o yerlərə necə çatırdı, heç indi də anlaya bilmir. Amma bu, həqiqət idi...

Buralar onun uşaqlıq vətəniydi. Sahildən sola, aşağı yola tərəf təpəlik uzanırdı. Təpəlik bomboş idi. Dazlaşmışdı. Bunun səbəbini bir azdan bildi. Buralar yayda yanmışdı. Yanmış küləş iyi gəlirdi. Yəqin ildırım vurmuşdu. Adam yaşamayan yerləri kim yandıracaqdı ki? Dərə tərəfdən xırda bir qaraltı keçdi. Tullana-tullana yeriməyindən dovşan olduğunu anladı.

Təpədən dərəyə endi və o biri tərəfə adlamaq üçün eniş qalxdı. O, burdan çox keçmişdi. Ulaqların gücü çatmayanda ot dolu arabanın dalından çox basmışdı...

Dan ulduzu səmada hələ də işarırdı. Bir tülkü enişin sağındakı tirədə atılıb-düşürdü. Bir müddət tülkünün oyununa baxdı. Tülkü siçan tuturdu. Siçan yuvanın bu başından çıxıb o birisinə girirdi. Tülkü də onu izləyirdi. Ordan-bura, burdan-ora tullanırdı. Baş elə qarışmış, ova elə aludə olmuşdu ki, yad adamı görsə də, məhəl qoymadı, oyununa davam elədi.

“Ay səni, hiyləgər!” - deyər fikirləşdi və başını bulayıb, yoluna davam elədi...

Qarağac

“Küdrü” deyilən yerin üstünə çıxıb, uzaqlara göz gəzdirdi. Sol tərəfdə “Ada yeri” idi. Orda bitmiş ilğınlar ala-qaranlıqda qara divlərə oxşayırdı.

Pambıqçı qızları xatırladı. Qoçu ilə orda gülüşmüşdi. Bir dəfə necə oldusa, qonşu kənddən futbol yarışına gəlmiş Qoçu adlı bir oğlanla zarafatlaşdılar, tutaşdılar və o, həmin oğlanın ortasından tutub göyə qaldırdı, həmyaşıdı olan uşaq onun qolları arasında çabaladı, sonra oğlanı yer çırpdı. Bu zaman ətrafdakı uşaqlar heyvətlə qışqırışmağa başladılar: “Qoçunu yıxdı, Qoçunu yıxdı!” O, heç nə anlamadı. Həmin oğlan isə cırnayıb ona hücum elədi. O, bu qəfil hücumdan və qəzəbdən çaşdı: “Biz zarafatlaşırdıq”- dedi. Amma bu sözlər Qoçunun vecinə də deyildi, xoruz kimi onun üstünə atıldı, o da özünü itirmədi, oğlanı yenə eyni fəndlə yerə vurdu...

Öləziyən Dan ulduzunun və ağ-mavi səmanın fonunda Qarağacı sezdi. Adamlar ilğınlığın arasında bitmiş bu ağacın kölgəsində dincələrdilər. Kölgəsi o qədər böyük idi ki, günorta vaxtı, az qala, kənd əhlinin hamısı onun altına yerləşirdi: ot biçənlər də, pambıq yığanlar da, mal otaranlar da.

Qarağac dururdusa, deməli, kəndləri də dururdu və yaşamağa dəyərdi. Qarağac onun vətəniydi. Uşaq kimi sevindi. Sağ dizinin ağrıları şiddətlənsə də, Küdrüdən düşüb, ona tərəf qaçdı, amma kol-kosa ilişib yığıldı. Əvvəllər burda torpaq yol vardı, indi yoxuydu. Bir kimsənin getmədiyi yol necə dura bilərdi? Cığır tapdananda yol olur. Deməli, o, cığır salmalıydı, cığır salmalıydı ki, davamı gəlsin...

Birtəhər özünə yol aç-aça qarağacın yanına çatdı və diz üstə çökdü. "Bizi bağışla, Qarağac!" - ürəyində dedi, onu tənha qoyub getdiklərinə görə üzrxahlıq elədi, ürəyindən qara qanlar axdı, ağacın gövdəsini qucaqladı. Əvvəlcə kövrəldi, özünü sındırmamaq üçün ağlamadı, için-için göynədi. Sanki axşamın onu eşidəcəyindən, ağlamağına şahid duracağından qorxdı, axırda içindəki hisslər bu qorxuya üstün gəldi və hönkürdü. Yəqin, gecə də bu qəfil hönkürtüyə diksindi...

Doyunca ağladı. Canında bu qədər su olduğunu bilmirdi. Toxtamaq istəyirdi, amma bacarmırdı. Göz yaşı və burnunun seliyi bir-birinə qarışmışdı. Zamanı və məkanı unutmuşdu. Əgər bir kimsə böyürdən çıxıb ağlamağının səbəbini soruşsaydı, anlada bilməzdi...

Onu izləyən canavar bir az aralıda çömbəlmişdi. Qaranlıq itdikcə qurdun da gözləri sönür və əvvəlki zəhmینی itirirdi. Deyəsən, dostlaşmışdılar. Canavar onun ağladığını görüb dikəldi və ilğınlığın arasında yox oldu. Sanki insan övladının göz yaşlarına şahidlik etmək istəmədi.

Qarağac göyərmişdi, pöhrə vermiş, yarpaqlamışdı. Təzə çıxan yarpağının tumturş və nəm qoxusu ona ağrılarını unutturmuşdu. O, indi heç kimdən və heç nədən qorxmurdu. Eləcə Qarağacın dibinə söykənib, hönkür-hönkür ağlayırdı. Kimsə qarağacın dibində ocaq qalamışdı. Yəqin erməni əsgərləriydi. Birdən ağlına qəribə bir fikir gəldi. Bəlkə, kəndçilərindən kimsə buralarda yaşayır və indi onu görür!? Ocaq yeri təzəydi. Bir-iki gün öncə qalamışdılar. Səfərə çıxmazdan öncə qəribə yuxu görmüşdü. Görmüşdü ki, kəndlərinin üstündəki kələsərlikdədir. Və kələsərləyin arası ilə qorillaya oxşayan bir adam o tərəf-bu tərəfə gedib-gəlir, fikirli-fikirli nəsə düşünür. O, aşağı əyilib iri bir daş parçası götürdü və qorilla-adama tərəf atmaq istədi. Birdən həmin adam geri qanrıldı, sopsoyuq gözlərini ona zillədi və heyrtlə soruşdu: "Bıyyy, mənı tanımadın!?" O, həmin adamı tanıdı, amma kim olduğunu heç cür yadına sala bilmədi və qorxusundan ayıldı. Bəlkə odur?! Ermənilər gələndə kəndlərindən çıxmayan sinif qoldaşı. Hamı kənddən gedəndə anasının göz yaşlarına məhəl qoymayan oğul. "Mən burdan getməyəcəm! Elə burdaca öləcəm!" Uşaqlıq dostunun son sözləri belə olmuşdu...

Ürəyində sevindi. Deməli, onu görəcək, heyif ki, onun sağ olduğunu əzizlərinə deyə bilməyəcək. Amma qulaq yoldaşı var. Dar günündə ona kömək edə bilər. Yaxınlarının əhatəsində adam rahat ölür...

Ürəkləndi. Ayağa durub, ətrafa boylandı və: "Ey, burda kimsə var?!" - deyə çağırdı, sonra qışqırdı. - "Mən gəlmişəm! Eşidirsiniz!?"

Hay verən olmadı. Səssizlik qulaq batırırdı. İlbizlərin və işıldaquşların səsi, cığılıtsı gəlirdi... Eynən keçmiş zamanlardakı kimi. Yaxşı ki, onlar var və insanlar kimi yer davası aparmırlar. Deməli, onlar Tanrıya daha yaxındırlar...

Və birdən it hürdü. Canavar uladı. Axırda bu səslər yox oldu və bir daha eşidilmədi. Bəlkə onu qara basır. İt hürməyib, ona elə gəlib. İt hürsə, yaşayış da var. Burası dəqiqdir...

Qarağacı kimin əkdiyini bilən yox idi. Yəqin öz-özünə bitmişdi. Babası deyirdi ki, gözünü açandan o ağac yerindədi. "Nə qədər ki, qarağac var, deməli, biz də varıq!" Babasının həyat fəlsəfəsi beləydi. "Dünyanın mərkəzi Qarağac duran yerdir!"

Qocalar danışdı ki, bir zamanlar bu yerlər suyun içindəymiş, Araz buralara qədər gəlib çıxırmış. Yarğan da ona görə yaranıb. "Küdrü" də eləcə. "Ada" deyilən yerin də adı təsadüfi deyil. Bəlkə Nuh peyğəmbər özü də burda lövbər salıb!?

Heç kim o boyda ağac görməmişdi. Belə ağaclara yalnız kitablarda və kinolarda rast gəlmək olardı. Yarpaqlarının qəribə rəngi vardı. Vəhşi qovağın yarpaqları kimi maviyə çalır. Gövdəsi cadar-cadar idi, dünyayla yaşıl qarıların qırışmış sifətinə oxşayırdı, amma qürurunu itirməmişdi, şux dayanmışdı.

O, Qarağacın gövdəsini sıgalladı, sanki ondan enerji alırdı, bir zamanlar ona sığınmış adamların ruhunu oxşayırdı. Ağrı-zad hiss eləmirdi. Ona elə gəlirdi ki, sapsağlamdır, bu saat ağacın başına dırmaşıb uşaqlıqda onun budağına yazdığı adını tapacaq. Böyüklər Qarağaca ad yazılmasını qadağan eləsələr də, uşaqlar gözdən oğurlanıb istediklərini edirdilər və adlarının əbədi yaşayacağını düşünürdülər. Əslində, elə beləymiş. Qarağac sapsağlam idi və dünyadan köçmüş uşaqların adını özündə yaşadırdı. Onun uşaqlıq dostlarının bəziləri dünyadan erkən köçmüşdülər. Deməli, Qarağac bütün kəndin baş daşıydı. Qarağacın cadar-cadar olmuş gövdəsini tumarladı, üzünü ona sürtdü. Göz yaşları ağacın gövdəsiylə üzünə düşürdü. Birdən ona elə gəldi ki, Qarağac onun göz yaşlarını yalayır. Uşaqlıqda buzovu ölmüş düynin balasının dərisinə saman doldurur, üstünə duz sürüb qabağına qoyurdular ki, balasını yalasın, südü eydirməsin. Çünki təzə doğulan buzov da duz dadır...

O, Qarağacın övladıydı...

Səhər açılırdı. Göydəki Dan ulduzu hələ də görünürdü. Hərdən titrəyir, yoxa çıxır, yenidən üzə çıxırdı.

O, canavarı görməsə də, hiss edirdi ki, buralardadır. Yəqin ki, kolların dibini isladır və buranın ona məxsus olduğunu başqa vəhşilərə bildirmək istəyir.

O da canavar kimi elədi, Qarağacdən utandığına görə ondan aralandı, ilğınlığa girdi və kolun dibinə cıjıldatdı. Həm də canavara göstərmək istədi ki, bu ərazi ona məxsusdur. Sonra geri qayıtdı və çantasından su çıxarıb içdi, bir az da ağacın dibinə tökdü. Ona elə gəldi ki, bu canıyananlıqından Qarağac sevindi, qırışıqı açıldı. İndi onun dibində rahat otura bilərdi, özü də yuxarı başda. Ağsaqqallar kimi. Babası demişdi ki, böyüyəndə o, ağsaqqal kişi olacaq və hamıdan başda oturacaq. Amma o, böyümədi, qocaldı. Doğma yerlərdən uzaqlarda, vətən dərdi çəkə-çəkə çürüdü.

Bir az o tərəfdə - sərhədə yaxın Sellik uzanırdı. Yay vaxtı ilğınların bürüdüüyü Sellikdən minlərlə ilan çıxır, cilin, çimin üzərində yayxanıb özlərini günə verirdilər. İlahi, nə qədər idilər!? Sayı-hesabları yoxdu. Sellik də onların vətəniydi, toxunulmaz bir məkan idi... Böyüyəndən sonra heyifsilənmişdi ki, heç kim o ilanları kameraya çəkib dünyaya nümayiş etdirmədi. İnanırdı ki, həmin kadrlar dünyada çox məşhur olardı, kəndlərinin də adı əbədiyyətə qovuşardı. Amma indi kənd yox idi, kənd ölmüşdü. Onun xatirələri diri olsa da, gerçəklik ölüydü və yavaş-yavaş dirilirdi...

Başını hərleyib boz təpələrə baxdı. Havadakı ayaz getdikcə güclənirdi. Bu, səhərin tezliklə açılacağına işarəydi. Hava tam işıqlandığından burda qala bilməzdi, ağacların arxasına keçmək lazım idi. O, ilğınlığa girdi və yaxınlıqdakı bağa tərəf getdi. Mahmudlu bağının yanındakı enişdən «Yaloba»ya çıxdı. Yol iz itmişdi. Bağ keçilməz meşəyə çevrilmişdi. Kələsərlik yox olmuş, ilğın və qarağan kollarının arasında itmişdi...

Bu da öz bağları. Ürəyindən gizilti keçdi, kövrəldi. Açıqlığın ortasındakı qonur tut ağacı yerində yox idi. Yəqin quruyub, sonra da çürüyüb. Bəlkə də kəsib aparıblar. Elə olurdu ki, bir günə bir hektara yaxın ərazini dəryazla biçirdi. Ot quruyandan sonra layları cəməliyir, qotmanlayır və lafetlərə doldurub aparırdı. Allah rəhmət eləsin Əmirə. Kirvəyə. Onsuz ötüşməzdi ki: həm otu lafetə yığmağa kömək edər, həm də talvara basmağa...

Bu bağı dəmirtikandan olan hasarını da özü çəkmişdi. Pasnalar çürüyüb yox olsalar da, dəmirtikanlar yerindəydi.

Onun göz yaşları yanağından süzülürdü, bütün bunlara baxa-baxa ağlayırdı: səssizcə, için-için, sanki göz yaşları qurumayacaqdı. İlahi, insanın bədənində nə qədər su ola bilər, axı. Bir həkim kimi bilirdi ki, insan çox ağlayarsa, göz yaşları quruyar, amma onunku qurtarmaq bilmirdi. İyirmi altı il az zaman deyildi. Xəlvətə düşəndə ağlayırdı. Gözünün yaşı öz-özünə axırdı. Arvad kimi...

Buraları iyirmi altı il əvvəl görmüşdü. Kənddən gedəndə heç arxaya da baxmamışdı, elə bilmişdi ki, müvəqqəti idi, amma sonra anladı ki, bu, əbədi ayrılıqmış. Birdən ona elə gəldi ki, bağların arxasından, boz təpələrin üstündən kimsə ona baxır. Başını qaldırıb o səmtə boylandı, amma qarşıda çinar ağacları sıralanmışdı. Onu görə bilməzdilər...

Sərhəd tərəfdən turac səsi gəldi. Quşlar yavaş-yavaş oyanırdılar. Nə yaxşı ki, onlar var. Qarğılıqda nəsə xışıldadı. Nə qədər diqqətlə baxsa da, heç nə görə bilmədi. "Porsuq-zaddı, yəqin!" – deyər düşündü.

Bağı dövrələyən qarağan kolları göyərmişdi. Qanqallar boy vermişdi. Bir-iki qanqal qırıb soydu, qanqal susuzluğunu yatırdı. Bir azdan yemlik, təkəsəqqalı çıxacaq. Quzuqulağı təzə-təzə çıxırdı, hələ özünü tutmamışdı, turş deyildi. Bir-iki yarpaq qırıb ağzına qoydu. Həmişə əvəliklə onu səhv salırdı. Sonra anası dedi ki, əvəliyin yarpaqlarında çəhrayı zoğlar olur...

Xırda, bənövşəyi çiçəklər göyərirdi. Onların adını heç kim bilmirdi. Bəlkə ona görə ki, nə dadı vardı, nə qoxusu.

Qonşu bağdakı şəllər eləcə yerində dururdu. Kapüşonlu (papaqlı) katolik keşişləri kimi başlarını aşağı əymişdilər. Ölümə məhkum olunmuş cəngavərin o biri dünyada həyatının günahsız keçməsi üçün, sanki, Tanrıya dua edirdilər.

Bu şəllər onun qarovul qərargahıydı. Biçin vaxtı, uşaq olanda onların başına çıxar, gecə düşənə kimi orda oturardı ki, kimsə bağlarındakı otu biçib aparmasın. Yayda otu nə qədər çox yığsaydın, qışda da bir o qədər rahat olardın. Ot az olsaydı, heyvanlar qışdan yazı çıxma bilməzdi. Onda məcbur olub onları dəyər-dəyməzinə satardılar, bir çədən külfət də ac qalardı. İndiyə nə var: hər ailədə uzaqbaşı iki uşaq, hər tərəf də dükan-maqazınla dolu...

Yadındadır ki, bir zamanlar sovet hökuməti eşşəklərə də vergi qoyardı. Ona görə də çoxları eşşəklərini hörükləməzdi də. Eləcə başlarını açıb buraxardılar. Onsuz da, hər kəs özünününü tanıyırdı...

Ulduzlar yerbəyer olana, Ay səmada mövqeyini tam tutana kimi gözləyərdi. Gecə düşən kimi tozlu-torpaqlı yola çıxar və kəndə tərəf götürülərdi. O, qararıqlığın vahiməsindən qorxurdu. Gündüzlər gözlərini oxşayan bağ-bağat indi qorxulu yuxulara bənzəyirdi. Böyükler onları cinlə, halla qorxudurdular. Hamı ağ paltarlı kabuslardan danışsa da, bir dəfə də olsun onun gözüne görünməmişdi. Hal-cin məsələsi də ortaya elə-belə çıxmamışdı. Böyükler gecələr törətdikləri əməllərin şahidlərini - uşaqları bu yolla neytrallaşıdırırdılar. Ay sizi!

Bu ağırınların içində yumor hissini itirməmişdi, deyəsən. Gülümsündü: həm böyüklerin hərəkətlərinə, həm də öz kəşfinə. Deməli, böyükler hökumətin qorxusundan gecələr kövşənə çıxar və ov edərdilər, özü də səssizcə, güllə atmadan. Sərhəd zonasında güllə atmaq qadağan idi. Bəs bunu necə edirdilər? Bəs, qaban, dovşan kababı hardan idi? Burası indi də ona məlum deyil...

Eh, gidi dünya! O baməzə, zarafatçı adamlar indi yoxdular. Hər addım həyatın faniyindən xəbər verir. Yəqin elə ona görə də insanlar yaddaşlarını itirməkdən qorxurlar. Xatirələrsiz insan nədir axı? Keçmiş humanistdirsə, bu gün də qəddardır. Çünki keçmiş qaytarmaq olmaz, amma yaşamaq olar. Gerçəkliliklə ayaqlaşmaq isə çətinidir...

Bu düşüncələr içində bir xeyli qaldı, aradabir huşa getdi. Arada yuxu da gördü. Gördü ki, cırıldayan taxta pillələrlə evə qalxır, amma ev yoxdur. Nə qədər əlləşirsə, evi tapa bilmir. Ev həm var, həm də yoxdur...

Onu bu mürgüdən qəfil şaqqıltı ayıltı. Sanki qulağının dibində ağac sındırdılar: şaaaqqq...

Gözünü hərleyib ətrafa baxdı. Günəş göydən sallanmışdı və gülüm-sünürdü. Həkimə elə gəldi ki, onu izləyən başqa bir məxluq yox, Günəş imiş, daim buludların arxasında gizlənir və ona göz qoyur. Gecə olsun, gündüz olsun, fərqi yoxdur. Materikin hansı hissəsinin olmağı da əhəmiyyətli deyil...

Qarğılıqdan yenə də səs gəldi. Dinşədi, amma heç nə ayırd edə bilmədi...

Yenə də ona elə gəldi ki, kimsə onu güdür. Bəlkə bayaqkı canavardı? Amma ondan əsər-əlamət yox idi, yəqin ki, Arazla onların kəndlərini ayıran meşəliyə getmişdi və indi orda ovunu güdürdü. Gündüz vaxtı canavar adama yaxınlaşmazdı. Qış olsaydı, başqa məsələ. Ona görə də ləngimədi və kəndin arxası ilə dayısıgilin bağlarına tərəf getdi. Sağa getsəydi, yenidən çayın qırağına çıxacaqdı, düz boz təpəliklərin yanına, ordan isə hər tərəf açıq-aydın görünürdü, həyətləri də eləcə. Özünü ələ verə bilərdi. Evə can atırdı. Ora isə Yaloba tərəfdən - bağların içindən keçib gedə bilərdi. Ürəyi uçunurdu. Doğma həyətlər ona keçmiş xatırladırdı, əski sevincini, kədərini yadına salırdı. Həyəcanlanmışdı. Köhnə həyət-bacalar, evlər xarabalığı xatırladırdı, amma burada qorxudan çox, sevgi hökm sürürdü. Onun ürəyi eyni zamanda həm kədərdən, həm də sevincdən partlaya bilərdi.

Dayısıgilin bağının başında əncir ağacları vardı. Həminkiylər. Qocalmaqla işləri yoxuydu. Xəşəkləmişdilər və sərt qoxuları adamın burnunu qıcıqlandırır...

Çəkillikdən aşağı endi. Çəkillərin bəziləri qurumuş, bəziləri isə, əksinə, boy vermişdi. Çəpərin qırağındakı gərlər qurumuş, amma böyür-başları pöhrələmişdi.

Ağaclar da adamlar kimidir: özləri ölür, ətrafı isə yaşayır...

Həyətə girdi. Həyəti ikiyə bölən dəmir torlar yerə yığılmış və otların arasında itmişdi.

Qarğıdan tikilmiş çovustanları, elə bil, yerli-dibli olmamışdı. Ora tərəf getdi. Tövlə iyi burnuna vurdu. Tövlənin çardağı yanmışdı. Sanki, ona ot qarışıq od vurmuşdular. Divarları qara daşla hörüldüyündən sökməmişdilər. Həmin daşları Cəfərabad çaylağından gətirmişdilər, elə narın qumu da. Özü də Vəliməmməd kişinin "samosvalt" maşınında. Tövləni Lal Baloglan hörmüşdü. Dayısıgillə qonşu olan kümləri yanib külə dönmüşdü. Köhnə evlərinin taxta pilləkənləri tamam çürümüşdü. Təzə evin bir divarı bütöv qalmışdı. Sanki onu muzey üçün saxlamışdılar. Evin ağ daşlarını vaxtilə dağlardan, qayalardan çapıb gətirmişdilər.

Öz həyətlərinə adladı, bağçadakı ağacların bəziləri kəsilmişdi, bəziləri qurumuşdu, amma nar və tut ağaclarının əksəriyyəti dururdu. Nar ağacının başında payızdan qalma çürümüş meyvələr vardı. Qapqara qaralmışdılar, sanki budaqlardan yarasalar sallanırdı...

Alça və gilənar ağacları yerində yox idi, onların yerində yamyaşıl otlar boy atmışdı. Həyəti hasarlayan beton plitələr sökülüb aparılmışdı. Yurd yağmalanmışdı. Evlərinin yerində uçuq divarlar qalmışdı. Burdan o tərəfə keçə bilməzdi.

O tərəfdə boz təpələr idi. Görərdilər. Babası qocalmış atını bu evin dalında, səhər dan yeri təzə açılarda gülləylə vurmuşdu və oturub uşaq kimi ağlamışdı. Göz yaşları ağ saqqalından aşağı süzülmüşdü. Sanki bulaqdan üzünə su vurur, su isə alnından üzə aşağı yayılır və saqqalından damcılayırdı. O isə atın alnının ortasından süzülən qara qana baxıb heyrlənmişdi. Babasının sevimli atını niyə öldürdüyünü anlamamış, qolundan tutub dartmış, silkələmək, dişləmək istəmişdi. Axı gözünü açandan bu mehriban atı görmüş, onun belində dağları-düzənləri gəzmiş, çayda çimizzdirmişdi. Qaşqasında ulduza oxşar qaş, ayaqlarında ağ dolaq olan bu ayğıra hamı həsədlə baxırdı. Amma babası... Halbuki o at babası ilə birgə Böyük Vətən müharibəsini birlikdə keçmiş, düz Berlinə qədər gedib çıxmışdı. Babası danışdı ki, atı ondan qabaq müharibəyə aparmışdılar. Və bir gün o, təzə hərbi hissəyə düşəndə ayğırın ona baxıb kişnədiyini görmüş, onu tanımışdı. O, təəccüblənirdi ki, həmin vaxtlar atlara da hərbi biletlər vermişlər...

Lap sonralar babasının bu qəddar addımını anlamışdı: "O özü istəyirdi ki, mən onu öldürüm. Çünki yaşaya bilmirdi, qocalıb əldən düşmüşdü. Atlar qocalmağı sevmirlər. İnsan kimidirlər. İstəirlər ki, kimsə onun heysizliyini, yararsızlığını anlasın. Gözlərilə mənə yalvarır, dil tökürdü. Onu məndən başqa heç kim anlaya bilməzdi." Babası ağlamsına-ağlamsına belə deyirdi.

"Kişi lap özünü itirib. Bir ata görə uşaq kimi ağlayır." Bunu da nənəsi deyirdi...

Armud ağacı bir az o tərəfdə, çəpərə yaxın olmalıydı. Amma yerində yox idi. Sevdidi müəllifin "Qocanın axdığı gün..." adlı hekayəsini xatırladı. Həmin müəllif tez-tez onun yanına gəlir, pul əvəzinə öz kitablarını verir, guya hədiyyə edirdi. Hər iki tərəf bu təmənnəsizlikdən məmnun qalırdı. Birinin şəfali, o birinin yazan əli vardı...

Hərdən ona elə gəlirdi ki, armud ağacının çiçəkləməsinə, böyüməsinə Arzın o tayından bu tayına durbinlə baxan qoca onun özüdür. Amma Qocanın taleyinə heç cür şərik olmaq istəmirdi. Çünki o tale çox amansız idi. Qoca həmin armud ağacını nəvəsi ilə əkmışdı. Nəvə isə bütün ailə ilə birgə düşmən mərmisinin qurbanı olmuşdu. Qocanın yeganə təsəllisi həmin armud ağacı idi və ona elə gəlirdi ki, nəvəsi sağdır və həmin armud pöhrəsilə birgə böyüyür...

Ölüm ayağında olan bir dostunu da xatırladı: "Eşitdim kəndə gedirsən, mənə qırmızı armud yarpağı gətir!" – deyə nisgilli bir xahiş eləmişdi.

O da sevirdi payız armudunu. Amma heç zaman qızıliya çalan yarpaqlarına fikir verməmişdi...

Evi söküb aparana, güman ki, zirzəmyə də girmişdilər. Çantasını yerə qoydu. Xarabalığa dönmüş evə girdi. Bir zamanlar üstündə iməklədiyi, qardaş-bacıları ilə qaçdı-tutdu oynadığı evin döşəməsi də sökülmüşdü. Ara-sıra çürük taxta qırıqları gözə dəyirdi. Balaca bacısını, bax, burda əlindən salmışdı. Uşaq səhərə kimi ağlamışdı. Həkimlər də heç nə edə bilməmişdilər. O isə Allaha yalvarmışdı ki, uşağa heç nə olmasın. Amma olmuşdu və uşaq elə ağlaya-ağlaya da ölmüşdü. O hadisəni ömrü boyu unutmadı, vicdan əzabı çəkdi və elə ona görə də həkim oldu. Bacısı kimi uşaqları sağaltmaq üçün. Halbuki, xəstədən qorxurdu, meyitdən iyrenirdi və tələbə vaxtı təcrübə zamanı, yəni ilk günlər, meyitləri müayinə vaxtı elə hey qusmuşdu. Müəllim demişdi ki, ondan həkim olan deyil. Amma özünə qalib gələ bildi və ən yaxşı cərrahlardan biri oldu...

Arxa divar tamam dururdu. Elə bil, onu qəsdən saxlamışdılar ki, boz təpəliklər görünməsin. Bir zamanlar bu divarda atası ilə anasının şəkli asılmışdı. Anası uzun yun şalda, atası isə qalife şalvar, uzunboğaz xrom çəkmədən. Atasının qarayanız və qaradiməz sifəti hələ də yadıdaydı.

Atası yaxşı geyinməyi xoşlayardı, amma onun bir dəfə də güldüyünü görməmişdi. İlahi, necə ola bilər ki, insan ömründə bircə dəfə də gülməsin!? Bəlkə də dostlarının arasında, evdən kənarda olanda gülürdü, amma evdə bircə dəfə də olsun onun güldüyünü görmədi. Zəhmli kişiydi. Bircə dəfə ağladığını görmüşdü. O, əsgəriyə yola düşəndə. Son sözü də belə olmuşdu: "Nə bilim, səni bir də görəcəyəm, ya yox!" Deməli, atası da ölümü duyduğuna görə ağlayırmış və doğrudan da onu bir daha görmədi. O, əsgərlikdə olarkən dünyasını dəyişdi. Qəribəydi ki, atası ölümünə bir neçə il qalmış Quran oxuyur, Məhəmməd peyğəmbərin qadağan olunmuş əksini cibində gəzdirdi. Əmisi də, babası da ölümqabağı dinə meyil etmişdilər. Bəlkə onlar axirət haqqında çox düşünür, o dünyanın olduğuna özlərini inandırmaq, yəni ölümsüz olmaq istəyirdilər?..

Qəfil anladı ki, o özü də yavaş-yavaş o biri dünyanın olduğuna inanmağa başlayır, bəlkə də bu, təhtəlsüz baş verir. Çünki ruhlara da inanır. Adamlar Tanrının zərrəciyidirlər. Onlara axirət dünyasında gen-bol yer var. Ruhlar bir-birinin içindən də keçə bilirlər və heç kim bir-birinə mane olmur. Özü də cəhənnəm-zad yoxdur, yalnız cənnət var. Çox sevdiyin, arxalandığın Tanrının dərgahında cəhənnəm ola bilməz axı...

Belə-belə işlər. Deməli, sən də mətəyə gəldin.

Qəlbində bir rahatlıq hiss etdi. Axı o, bura nahaqdan gəlməyib.

Boş divarlara baxa-baxa onu da düşünürdü ki, atasını sevirmiş, ya yox. Onun qəlbində atasına qarşı heç bir hiss yox idi. Amma nədənsə atasından danışanda kövrəlirdi və bunu qocalıq əlaməti sayırdı...

Qəlbindəki həyəcanı, gözlərindəki yazıqlığı, əllərindəki tutmazlığı, dizindəki yorğunluğu, ürəyindəki qəzəbi soyutmaq üçün ağlamaq, ürəkdən hönkürmək istədi, amma bacarmadı...

Zirzəmiyə düşdü. Zirzəminin qapısı da, içi də hörümçək torları ilə "bəzədilmişdi." Onlarla, bəlkə də daha artıq milçək müqəvvaları ordan asılmışdı...

Tut budağı qırdı və hörümçək torlarını dağıtmağa başladı. Axtardığı ləvazimatların heç biri yerində yoxuydu. Bir küncdə eşşək palanı vardı, çürümüşdü, elə bil, kimsə onun üstündə yatmışdı: ya canavar, ya da it ola bilərdi...

Gətirdiyi sülh ağacı üçün çalanı nə ilə qazacağını fikirləşdi. Çölə çıxdı. Həyətdə iri bir lağım atılmışdı, yəqin, "Qrad" mərmisinin yeri ydi. Deməli, hardasa qəlpə qırıqları vardı, amma onları görmədi. Əvvəl istədi ki, ağacı orda basdırsın. Sonra baxdı ki, bapbalaca bir ağac üçün ora çox yekədir. Qonşuya adladı. Onların da həyəti xarəbazarlığı xatırladırdı. Qonşularının da evləri gözünün qabağında tikilmişdi. Üz-gözündən tər axan xarratlar, bənnalar, elə bil, dünən tut ağacının dibində oturub, ağızları yana-yana çay içirdilər.

Kimsəsizlik hər tərəfə hakim kəsilmişdi. O, düşündü ki, bir azdan buralar tamam itəcək. İllər keçəndən, bu kəndin onunla yaşlı adamları dünyasını dəyişəndən sonra hər şey yaddan çıxacaq. Kəndlilərdən heç kim, hətta onun nəvə-nəticələri də öz yurd-yuvasını, qonşusunu tanımayacaq. Xatirələr də qalmayacaq. Deməli, keçmiş olmayacaq.

Birdən quş səsi eşitdi və ətrafa baxdı. Lap uzaqda – dayısıgillə onların arasında olan çəpərin dibində alça kolunu gördü. Səs ordan gəlirdi. Özü də qaratoyuq səsiydi. Deməli, quşlar yaşayır. Balıqlar ölsə də, onlar sağdır. Yadına bir pitiçə düşdü:

Məmləkət adamları qəfil ayılırlar ki, quşlar yoxa çıxıb. Hökmdar deyir ki, kim bircə quş tutub gətirsə, məmləkətin yarısını ona bağışlayacaq. Adamlar məmləkətə səpələnirlər. Nəhayət, bir nəfər gəlib deyir ki, quşun özünü yox, lələyini görüb, onu tutmaq istəsə də, külək lələyi sovurub aparıb. Ona görə də hansı quşun lələyi olduğunu da görə bilməyib...

Alça koluna yaxınlaşdı. Bu alça ağacı meyvələrin hamısından tez çiçəkləyir və bar verirdi.

Qaratoyuq təhlükə hiss edən kimi uçub getdi. İndi onun cikkiltisi dayısıgilin bağının dərinliyindən gəlirdi. Alça çiçəklərini tökmüşdü. Bəlkə də yağış vurmuşdu, amma üstündə buğda boyda meyvələri vardı. Bir azdan yeməli olacaqdılar. Nostalji hisslər onu üstələdi və buğda boyda alçanın birini ağzına atdı, zəqqutun kimi acı dadırdı. Amma yerə tūpürmədi, eləcə uddu...

Gün artıq çıxmışdı və bu cansıxıcı mənzərəni amansız çılpalıqlı ilə göstərirdi. Elə bil adamlar soyunmuşdular. Təbiət, sanki adamlardan heyif çıxırdı və öz ilkinliyinə can atırdı.

Bir az aralıdakı ərik çiçəklərinin üstünə arılar qonmuşdu. Onları səssizliklərindən tanıdı. Bal arıları idi. Sarı, zəhərli arılar daim vızıldaşırlar, yalnız ovlarını sancmazdan əvvəl səs eləmərlər. Fikirləşdi ki, adamlar da arılar kimidir: biri var xeyirli, yəni bal arıları, biri də var zəhərli, yəni sarı arılar...

Darvazanın yanından pas atmış dəmir parçası tapdı. Yəqin bayaq gördüyü mərmnin qırığıydı. Həmin dəmirə bağçanın ortasında, evin qabağında çala qazmağa başladı. Çalaya bir xeyli əlləşdi. Dizi ağrıdığından, çömbəltmə otura bilmirdi, iqiqat əyildiyinə görə belı sızıldayırdı və tez-tez dikəlirdi ki, ağırları çəkilsin. Amma bu, mexaniki hərəkətlər idi. Birdən fikir verdi ki, əyilib-qalxanda dizi əvvəlki kimi şiddətlə ağrıyır. Ağırları azalıb. Şalvarının balağını yuxarı çəkib baxdı. Doğrudan da qızartılar azalmış, şiş də bir az çəkilmışdi. Məəttəl qaldı. Nə edəcəyini bilmədi. Qəlbindən ilıq bir duyğu keçdi. Şalvarının balağını aşağı saldı və qazdığı çalaya göz gəzdirdi. Ağac üçün kifayət idi, amma yer tam isinmədiyindən bir az da dərin elədi. Belə olanda ağacın kökü də soyuqdan üşüməzdi. Nəhayət, çalanı qazıb qurtardı. Balaca bir çala xeyli vaxt apardı, sanki, yekə bir evin özülünü qazmışdı. Dayısıgilin tövləsinin böyründəki tēpəlkdən çürümüş peyin gətirib çalaya tökdü, ağacı çantasından ehmalca çıxardı, salafanını açıb, köklü-köməcli, torpaqqarışıq çalaya qoydu, dibini doldurdu və torpağı ayaqlamağa başladı. Bircə qalırdı çaydan su gətirmək. Həmişə ağac əkəndə belə edirdi. Vedrəylə çaya enib su gətirirdi. Amma çay yox idi. Hətta olsaydı belə, ora – açıqlığa çıxı bilməzdi. Yola götürdüyü suya heyfi gəlirdi, bir müddət dayanıb ağaca baxdı, götür-qoy elədi. Torpaq onsuz da nəm idi. Suya ehtiyac da yox idi. Amma xeyir-bərəkət üçün onun dibinə su tökməliydi. Çantasından "Badamlı"nı çıxarıb, ağacın dibinə damızdırdı. Rahatlaşdı. Missiyasının birinci hissəsini yerinə yetirmişdi...

Hiss elədi ki, tamam əldən düşüb, yuxu onu üstələyir. Zirzəminin açıq qapısından əyilib keçəndə ehtiyatsızlıq elədi, daha doğrusu, tam əyilmədi. Ona görə də başı betona dəydi. Ağrıdan iqiqat oldu və ufuldaya-ufuldaya alını ovuşdurdu. Özünə gələndən sonra bayaq gördüyü palana baxdı və onun üstündə uzanmaq istədi, ürəyi gəlmədi, sanki iyrəndi. Amma burdan yumşaq yer də tapa bilməzdi. Eşiyə çıxdı, tut və qovaq budaqlarından qırdı, gətirib cındırın üstünə sərdi, ehtiyatla uzandı, sanki iynə üstünə uzanırdı. Sonra nə fikirləşdisə, durdu, çantasını "asılıqandan" götürdü və başının altına qoydu...

Dərhal yuxuya gedə bilmədi. Evdən çıxdığı məqamı, yolboyu gördüyü mənzərələri yadına saldı. Adətiydi. Yatmazdan öncə son təəssüratlarını xatırlayırdı...

Nə qədər yatdığını bilmədi... Toyuq qığıltısına oyandı və eşitdiyi səsə inanmadı. Çölə çıxdı. Möcüzəydi. Bu xarabalığın içində bir sarı anaş toyuq cücələri ilə həyətdə gəzişir, otları qırırdı...

İlahi! Bu nədir belə!? Bu toyuq hardandır!? Bunlar necə sağ qalıblar!? İt-pişik, yəqin ki, buralarda sürünəndir, leylər də ki, öz yerində. Ağılına gələn bu fikir başına gəlirdi. Yuxarıdan ley çığirtısı eşitdi. Quşun gözü cücələri almışdı

və az qala, bu saat şığıyıb onları aparacaqdı. O, toyuq-cücəni zirzəmiyə saldı. Onlar da nizami əsgər kimi göstərişlərə tabe oldular. Ancaq zirzəminin qapısı olmadığından asanlıqla çıxıb qaça bilərdilər.

Dəhrəni çantadan çıxardı, tutun budaqlarından kəsib, onlardan qapalaq düzəltdi və zirzəminin ağzını bağladı. Bu iş xeyli vaxt apardı. Özünə gələndə gördü ki, toyuq və cücələr yoxdur. Həyəcanlandı. Ürəyi düşdü. Bunlar hara yox oldular!? Bəlkə toyuq-filan olmayıb, gözüne görünüb?

Ora-bura göz gəzdirdi, sanki qızıl axtarırdı və birdən gördü ki, toyuq küncə sığınıb, balalarını da qanadının altına alıb. Nəvələri yadına düşdü, onlarla saatlarla oynayan arvadını xatırladı.

Nəvəsi olandan sonra həyat onun gözündə dəyişmişdi. Hansısa evdə bir körpə ağlayanda ürəyi düşürdü, onun səsinə öz nəvəsinin səsinə oxşadırdı. Deməli, uşaqlar eyni cür ağlayır, amma müxtəlif cür gülürlər. Hərdən istəyirdi ki, səs gələn evə getsin və uşağın niyə ağlaması ilə maraqlansın. Amma dayanırdı. Birdən onu anlamazdılar...

Sevgi

...Öz içindən keçmişə boylanırdı, arvadını, uşaqlarını, nəvələrini düşünürdü. İndi onlar hamısı narahat idi, yəqin ki, onu ağlayırdılar, həyətdə mağar da qurmuşdular, ya bəlkə yaxınlıqdakı restoranı kirayələmişdilər. O, öz yasına uzaqdan baxırdı, sanki onu görürdü, lap yuxarı başda kimlərin oturduğunu da zənn edirdi: onun yaxın dostları, həmkarları və yəqin ki, hansısa dövlət məmuru, çox güman, Səhiyyə Nazirliyindən.

Əsas arvadıydı. Bacıları başına yığışblar, yəqin. O isə özünü dözümlü və qürurlu aparır, heç nə olmayıbmiş kimi davranır, ərinin bu hərəkətini qəhrəmanlıq kimi qələmə verir, açıq şəkildə deməsə də, onun fədakar qadınlara xas məğrurluğunu hamı duyur.

Arvadı məğrur idi. Ən kasıb vaxtlarında belə aclığı, paltarsızlığı bürüzə vermədi, hətta ata-anasının da yanında özünü şux tutdu. Onlarda yaşamağa çağırırsalar da getmədilər, yataqxanana üstün tutdular. "Ər harda, arvad da orda!"- Arvadının şüarı beləydi...

* * *

...Qız darvazadan içəri girib yox olandan sonra bir müddət gözləmiş və getmişdi. Qız isə darvazadan çölə boylanmış, ala gözləri ilə onun getdiyi yola baxmışdı. O, həmin gözləri hiss eləmişdi, ancaq geriye baxmamışdı. Utanmışdı.

Geriye baxmazlar!..

Şabalıdı saçlı qız günlərlə onun yadından çıxmadı, gecələr yuxusunu qaçırdı və bir müddətdən sonra yadından çıxdı. Amma yazılana pozu yoxdu, qismətdən qaçmaq olmaz...

Anaş toyuq qığıldadı, səksəndi, sanki təhlükə hiss elədi və onu xəyallarından ayırdı... O, toyuğu və balalarını devikdirməmək üçün çölə çıxdı. Uçuq divardan qopmuş mişar daşının üstündə oturdu. Mişar daşı unudulmuş baş daşına oxşayırdı, hər tərəfini ot basmışdı...

Düşüncələri onu yenidən keçmişə çəkdi. Eynən belə bir daş qızgilin darvazasının ağzındaydı və qızın qoca babası hərdən onun üstünə karton salıb otururdu...

Bir gün institutun dəhlizində onu gördü - şabalıdı saçlı qızı. Qız da onu tanıdı. Sən demə, qız da həmin instituta qəbul olunubmuş və onların öləri tanışlığı zamanı imtahanlara hazırlaşmış. Ay gidi dünya...

Özü qaradinməz olsa da, yaraşıqlıydı. Qızların ona baxışından bütün bunları yaxşı bilirdi. Amma birinci kursa gəlmiş, könlünü ovlamış bu ərköyün və nadinc qıza heç cür yaxınlaşa bilmirdi. Deyir, dağ Məhəmmədə sarı gəlməsə, Məhəmməd dağa sarı gedər.

Bir gün qız özü ona yaxınlaşdı və əlindəki kitabla maraqlandı. Dedi ki, onlara da bu kitabdan dərs veriblər, amma kitabxanada yoxdur. O, kitabı qıza uzatdı. Şabalıdı saçlı mələk sözarası müəllimləri soruşdu, kimin necə olması ilə maraqlandı. O da hər şeyi yerli-yataqlı, özü də həvəslə qıza danışdı. Kimin yaxşı, ya pis olduğunu, kimdən ehtiyatlanmağın vacibliyini dedi və nə kömək lazım olarsa, edəcəyini bildirdi...

Qız şəhərliydi, amma şəhərlilikdən əsər-əlamət yox idi. Lap sonralar bilmişdi ki, onu kənddə olan əmisi böyüdü. Əmisigilin uşaqları olmadığına görə şəhərə köçmüş qardaşının qızını götürüb saxlayıb.

Onların adı bir ünsiyyəti sonradan dostluğa çevrildi. Amma hər ikisi qəlbələrinin dərinliklərində bilirdilər ki, odla pambığınkı tutmaz, bir gün alışıcaqlar.

Yolları bir olduğundan çox zaman dərsə bir gedir, evə də birgə qayıdırdılar...

Qızın dalınca tələbə bir oğlanın gəldiyini eşidəndə cığal ailələrin əksəriyyəti kimi, valideynləri əvvəlcə daş atıb başlarını tutmuşdular. Xüsusən də qızın dayıları. "Kəndçiyə verməyə qızımız yoxdu!" Amma qızın kənddə yaşayan əmisi demişdi ki, qızı elə kəndçiyə verərlər. Təki ağı başında olsun. Oğlan da beşinci kursdadır, bu yaxınlarda əlinə diplom alıb işləyəcək. Çünki kənd uşaqları daha zəhmətkeş və dərs oxuyan olurlar, day şəhər uşaqları kimi kirayənişin hesabına yaşayırlar.

Qızın əmisinin, yeni atalığının zəndi onu aldatmamışdı. O, axırncı iki kursda ordinaturada oxumuş, işləmiş və vaxtından əvvəl çörək pulu qazana bilmişdi...

Onun bu düşüncələrini boz təpəlikdən gələn güllə səsi pozdu. Belə başa düşdü ki, düşmən əsgərləri təlim keçirlər. Çünki avtomat güllələri dalbadal açılırdı. Kim bilir, bəlkə, dovşan, ya da çöl xoruzu ovlayırdılar...

Yaloba bulağı

...Ağına gəldi ki, həyətdəki vəhşi qovaq ağacının üstünə çıxıb boz təpələrə baxsın. Orda nələr baş verdiyini öz gözləri ilə görsün. Bir zamanlar qollu-budaqlı qovağın başı boz (palanlı) qarğalarla dolu olardı. İndi harasa yoxa çıxmışdılar. Yəqin Arazın o tayına, məskun yerlərə, adamların yanına uçmuşdular.

Bir xeyli ağaca baxdı. Onsuz da ağaca çıxma bilməzdi. Ağrıları imkan verməzdi. Hətta bir zülmə çıxsada, üzbəüz təpələrdə heç nə görə bilməyəcəkdi. Çünki təpələr vəhşi qovaqdan çox-çox hündürdəydi. Bəlkə Yalobadan nəse görə bilərdi, amma açıqlığa da çıxmaq olmazdı. Ora ya dayısıgilin bağından, ya da kəndin aralığı ilə getmək daha yaxşıydı. Kəndi dolaşmaq üçün ikinci variantı seçdi...

Dəhrəni belinə taxıb kənd yoluna çıxdı və Yaloba bulağına tərəf getdi. Arxa yolla yürüməliydı. Yol ağaclarla dövrələnmişdi, ara-sıra tala da vardı. Ona görə də həmin yerləri əyilə-əyilə keçib getdi.

Yolun üstündə böyürtkən kolları bitmişdi və dibindən pöhrələr çıxırdı. Sağ və sol tərəf xarabaya dönmüş həyətlərdən ibarət idi. Demək olar ki, bu həyətlərin hamısında olmuşdu. Yaddaşı o qədər diri ydi ki, özü də məəttəl qalırdı. Əlişgilin çovustanının, Qaragilin evlərinin yeri kol-kos arasından boy verirdi. Burda, çaya yaxın yerdə onu Məmişgilin itləri dişləmişdi. Ona görə də ömrü boyu itdən qorxdu. İlan vuran ala çatıdan qorxan kimi...

Bir az irəlində Dəyirman arxı vardı. Suyu qurumuşdu, amma çalalarda yağış suyu toplanmışdı. Uşaq vaxtı, yayda palçıqlı tirəni sulayır və sürüşürdülər. Uşaqların səs-küyü hardansa, yəqin ki, zamanın dərinliyindən qulaqlarına gəldi. Özü də öz qarabasmaına inanmaq istədi...

Fikirləşdi ki, o, heç vaxt öz uşaqlarına belə palçıqlı yerdə sürüşməyə imkan verməzdi. Sonra bunun səbəbini də anladı. O zaman əyləncə az idi, hər ailədə azı 7-8 uşaq vardı və onların hamısını güdmək mümkün deyildi. Kənd bütöv bir ailəydi, hamı bir-birinə nəzarət edirdi. Ona görə də ev aparən, camış yıxan suda batan olmamışdı...

Yaloba bulağı Yarğanın dibindən çıxır və yaxınlıqdakı selliyə axıb tökülürdü. Deyilənə görə, Ziyarət dağından axıb gəlirdi. Sopsoyuq suyu vardı. Yay vaxtı dağa, bağa, örüşə gedənlər onun yanında ayaq saxlayır, yarğanın başından bulağa enir və bardaqlarına, çəlləklərinə su doldururdular. Qəribəsi buydu ki, su götürən adam onu mənzilə qədər çatdırı bilmirdi. Çünki yolboyu ot biçən, mal-qaranı, qoyun-quzunu örüşə çıxaran adamlar hər gördüklərindən sərın su istəyirdilər. Ona görə də su ya qurtarırdı, ya da isinib kara gəlmirdi. Əlacları kəsıləndə isə uşaqlar maykalarını başlarına keçirir, çaya əyilir və maykanı süzgəc əvəzi edib, doyunca su içirdilər.

Görəsən, bulaq varmı? Öz-özünə fikirləşdi və özü də mənfi cavab verdi. Bulağın gözünü hər il yazda açmasan, su çıxmazdı. Ona görə də batıb, yəqin...

Bulağa enəndə təxminləri düz çıxdı. Bulaq, doğrudan da batmış, gözü tutulmuşdu. Hər tərəfini qamış, cil və qarağan kolları basmışdı. Bəlkə də bulaq adamlardan incimiş, məcrasını dəyişmişdi və indi başqa yerdən çıxırdı. Həkimin ağılına gələn ilk fikir belə oldu. Hər halda yoxlamaq lazım idi...

O, bulağın böyründəki qamışları və cilləri kəsdi, qarağan kollarını dibindən çıxarmaq istəsə də bacarmadı, ağırımayan ayağı ilə onu tapdadi, cillər və qamışları onun üstünə yıgdi. Ot topasının üstündə oturdu ki, bulağın gözünü açmaq daha asan olsun. Əvvəlcə dəhrəylə, sonra mərmı qırığı ilə bulağı qazmağa başladı. Bulağın çağladığı qum indi gilə çevrilmişdi. Ona görə də qazmaq elə də asan deyildi, amma torpaq nəm olduğundan sal-sal qopurdu. O, bir xeyli əlləşdi, amma sudan əsər-əlamət yox idi.

Tərləmişdi, özü ilə götürdüyü nanəli, limonlu sudan bir neçə qurtum içdi və işinə davam elədi. Qulağına durna çıxırtısı gəldi. Quşlar onun başının üstündən dəstəylə uçurdular. Durnaları çoxdan görməmişdi. Bəlkə görmək istəməmişdi. Buna qanını qaraldan bir hadisə bais olmuşdu.

...Şəhərdən bir az aralıda, dostu ilə dəniz kənarında gəzişirdilər. Birdən qulağına güllə səsi gəldi. Kalaşnikov avtomatından atırdılar. Səsindən tanıdı. Səs gələn tərəfə getdilər. Gördülər ki, bir dəstə, paqonlu sərxoş adam göydə uçan durnalara atəş açırlar. Özü də, nədənsə, durnalar aşağıdan uçurdular. Güllə onlardan hansına dəyirdisə, tappılıyla yerə düşürdülər. Durnaların yalnız bir neçəsi salamat qurtara bildi. Paqonlulardan bəziləri həkimı tanıdılar. Ya özləri, ya da yaxınları onun pasiyenti olmuşdular. "Quşları niyə öldürürsünüz, heyif deyil!" – deyə həyəcanla soruşdu. Aldığı cavab şaşırıcı oldu: "Doxdur, istəmirik ki, bizim durnalarımız özgə məmləkətə uçub getsinlər. Biz bunu vətənə xəyanət hesab eləyirik!"- Qətlıam yapanlardan biri sərxoş gözlrını süzdürərək belə dedi.

Başqa sual qalmamışdı. Burdan o tərəfi yoxuydu. Həkim başını bulayıb ordan aralandı. Paqonlular onları buraxmaq istəmirdilər. "Qonağımız olun!" - deyə onları üstü yemək-içməklə dolu səyyar stola dəvət elədilər, hətta üz də vurdular. Amma orda dayanmaq istəmədi.

İndi həmin hadisəni yadına salıb təkrar-təkrar heyrətlənirdi. Quşun vətəni olmur. Ona görə də vətənə xəyanət də edə bilməzdilər. Onlar azad yaranıblar

və hara istəsələr, uçub gedə bilərlər. Bu adi həqiqəti uşaq da bilir. Həmin adamların hərəkətlərini isə sərxoşluqlarına və nadanlıqlarına bağladı.

Quşlara yalnız həsəd aparmaq olardı, onları öldürmək yox. Quşlardan xoşbəxti yoxdur. Nə bilmək olar, bəlkə o dünyada quşa çevriləcək: özü də insanları xilas edəcək Simurq quşuna. Bir həkim kimi o biri dünyaya inanmırdı. Bilirdi ki, insan bioloji varlıqdır və həyatı qurtarandan sonra bir ovuc torpağa çevrilir. Kaş onun torpağını qarlı zirvələrə səpəydilər. Hindistanda, Yaponiyada olduğu kimi. Başqaları kimi dərində basdırmayıdılar.

Reinkarnasiyaya inanrdı. İnanırdı ki, çox sevdiyi və heç zaman görmədiyi Edelveys gülünə çevrilə bilər. Hər adam onu üzə bilməz. Bu, yalnız cəngavərlərin işidir. Çünki həmin güllər əlçatmaz və keçilməz zirvələrdə bitir...

Dincini alandan sonra yenidən bulağın gözünü qazmağa başladı. Və başa düşdü ki, heç bir xeyri yoxdu. Bulaq itib. Allah bilir hardan çıxıb. Ayağa duranda fikir verdi ki, dizinin ağrısı xeyli azalıb. Bəlkə o, bura ölməyə yox, yaşamaq üçün gəlib. Bəs canındakı bu təpər, enerji hardandı? Hə, həmin enerjiydi: min illərin enerjisi, onu hifz eləyən ulu babalarının ruhları. Sanki onun bədənini adapter kimi enerjiyə qoşmusan. Öləzimiş batareyalar dirilir...

Birdən qulağına qurbağa qurultusu gəldi. Dinşədi. Yəqin ona elə gəlib. Su yoxdusa, qurbağa da ola bilməzdi. Yadına düşdü ki, Ada yerinin bir hissəsi keçmiş zamanlarda bataqlıq olub. Adamlar onu qurudub, yerində çəltik, sonra taxıl əkilər. Yəqin baxımsızlıqdan Adanın həmin hissəsi yenidən bataqlığa çevrilib. Qamışları aralayıb irəli getdi, sanki aralıda nə isə işarırdı. Günəşin zəif şüaları orda bərk vururdu. Yaxınlaşdı. Əyilib baxdı. Əvvəlcə elə bildi ki, qardı, quzeydə qaldığına görə əriməyib. Bir də baxdı. Eynəyini götürmədiyindən, yaxşı görə bilmədi. Burnuna su qoxusu gəldi. Hə, doğrudan da su idi. Həyatın mənası və ilkinə olan əlahəzrət Su. Gilin altından sədəf kimi ağ su görünürdü. Əvvəlcə düşündü ki, yəqin yağış suyudu, amma bu bəyazlıqda yağış suyu ola bilməzdi. Bulağın suyu idi və burdan harasa axırdı. Deməli, qurbağa səsi təsadüfi deyildi. Ancaq qurbağalar gündüz çağır yox, adətən ya bərk istidə, ya da qürubda quruldayır. Bəlkə onlar da insan qoxusu aldıklarına görə sevinclərindən nəğmə oxuyurlar. Onlar da canlılardır. Onlar da duyğuludurlar...

Uşaq kimi sevindi. Gili dəhrənin ucu ilə araladı, baxdı ki, su yaxında göründüyü kimi deyil, bir az dərindədi. Gil parçasını qopardı, amma onun altında başqa bir lay da vardı. Deməli, yenidən tərləməli olacaqdı. Dizlərini yerə qoydu. Ağrıyan dizi gizildədi, amma fikir vermədi. Qazdıqca qazdı, qopardıqca qopardı. Su, sanki, həm var idi, həm də yox.

Ayağa durdu, ilğın kolunun şümal pöhrələrindən birini kəsdi. Ucunu yondu və bulağın gözünü oymağa başladı. Birdən bulaq qaynadı. Su narın qumla birgə fontan vurdu. Bir az gözlədi, fontan yavaşdı və insan nəbzi kimi aramla vurmağa başladı. Bulağın gözünü oymağa, genişləndirməyə başladı. Tam durulandan sonra buz kimi sudan ovcu ilə doldurub içdi, bir az da üzünə vurdu. Rahatlandı...

Bulağın səmtini tutub getdi. Bulaq yaxınlıqdakı selliyə çıxır və ordan da üzü aşağı axırdı. Deməli, həyat var. Su varsa, həyat da davam edir...

Bir az aralıda, ilğın kollarının arasında bir tala vardı. Həmin talada yaz otu xeyli qalxmışdı. Nəzərlərini ora dirəyib uzun-uzadı baxdı. Bayaqqı sevinci yox oldu, sanki. Bax orda ikinci xəyanətin dadını duymuşdu. Uşaqılıq yoldaşları heç nədən onu araya almış, məsxərəyə qoymuşdular. Səbəbini sonralar başa düşmüşdü. Həkimlik sövdasına düşməzdən əvvəl ədəbiyyatı yaxşı oxuyur, ara-sıra rayon qəzetinə məktub yazır, şeirlər quraşdırırdı. Uşaqılıq dostlarını da cırından, güman ki, buydu. O, belə fikirləşirdi ki, xəyanət təkəcə həyat yoldaşına və vətənə deyil, həm də doğmalarınadır.

Bəs onun qəfil yoxa çıxmasını necə yozmaq olardı? Axı o da heç kimə demədən əzizlərini tərk eləmişdi. Amma bəraəti vardı: o, vətənə qayıtmışdı və babasının ona dediyi sözlərə əməl eləməliydi: doğulduğun yerdə ölmək və ölməzdən əvvəl bir ağac əkmək. O, ağacı əkməmişdi və son vəsiyyətdə də əməl eləməliydi...

Birdən ağılına gəldi ki, o, vətənə yox, vətən ona xəyanət eləyib. Düşməndən xilas edə bilməyib. Axı, bu torpaq güclüydü, düşməni cəzalandıra, onları qoruya bilərdi...

O, bu düşüncələr içərisində gəlidiyi yolla da geri qayıtdı... Həyətlərinin girişində, keçmiş darvazanın yanında, tənəklər göyərmiş, pöhrələmişdi. Cavan zoğlardan, körpə yarpaqlardan qırıb yedi. Ağzına turş maye axdı, sanki ürəyi sərinlədi. Ətrafa baxdı. "Kaçalka" deyilən su quyusu bir az o tərəfdə, dayısıgilin hasarına tərəf idi. "Kaçalka" çürümüş və ovulmuş betonun üstünə yığılmışdı. Kənddə hamıda belə "kaçalka"lardan vardı. Sanki dəb düşmüşdü. Arvad-uşaq paltar yumaq üçün çaya getməsin deyə, quyunu vurdurmuşdular.

Onlarda su səkkiz metrədən çıxırdı. Suyu sərin olsa da, duz dadırdı. Ona görə də yalnız pal-paltar, qab-qazan yumaq üçün istifadə olunurdu...

Suya ehtiyacı olmadığına görə, məyus olmadı. Çünki bulağı tapmışdı. Yaloba bulağı yaşayırdı. Deməli, su götürmək üçün ora üz tutmalıydı. Amma hər dəfə o boyda yolu gedib-gələ bilməzdi, vedrədən-zaddan nəşə tapmalıydı, ancaq burda vedrə nə gəzirdi, hər şey məhv olub getmişdi. Yaşamaq və yaratmaq lazım idi. Uçmuş evlərinin divarlarını bərpa eləməli, qopmuş daşları yerinə qoymalıydı. Özü öz sadələşməsinə güldü. O bunu təkbaşına, xəstə canıyla necə edə bilərdi? Bəlkə doğma yurda gəldiyinə görə bədiyyəyə inanır. "Mən ölməyəcəm, sizin xatirinizə, şeytan olub divara yapışacam!" Bu da nənəsinin sözləriydi.

Ona elə gəldi ki, ölmək istəmir, şəhərə dönmək və hər şeyi olduğu kimi danışmaq istəyir... Demək istəyir ki, oralar kimsəsizdir və heç kim orda yoxdur. Kənd, ölməkdə olan yurdlar adamları, ocaq sahiblərini gözləyir...

Boz təpənin başından əcaib-qərib səslər gəlirdi, deyilənlər anlaşılmaz idi. Görünür, yad dildə danışan əsgərlər öz aralarında postdan posta nəşə qışqırırdılar.

Zirzəmiyə gəldi. Toyuq və cücələr yerində yox idi. Yəqin qapalaqdan sivildəyib həyətə çıxmışdılar. Çölə çıxdı, ətrafı gəzdirdi. Qalın otluqları aralayaraq baxdı, dinşədi. Onları heç yerdə görmədi. Məyus-məyus geri qayıtdı və özünə düzəltdiyi yatacaqda oturdu. Yatmaq istədi. Bərayi-ehtiyat, yerindən durdu, tut budaqlarından daha bir neçəsini kəsib, qabıqlarını soydu, qapalağın aşağı və yuxarısını bərkitdi, sonra yerinə uzanıb yuxuya getdi...

Birdən qulağına toyuq-cücə səsi gəldi. Gecənin qaranlığında bir küncə qısılmış toyuğu və cücələrini gördü. Onlar qapalağın arasından sivişib zirzəmiyə girmiş və sanki nədənsə qorxmışdular. Hardansa səs gəlirdi, elə bil torpağı eşirdilər. Səs zirzəminin qapısı tərəfdən gəlirdi. Kimsə, ya nəşə qapalağın altını eşirdi...

Bir müddət dinşədi. Toyuq da devikmişdi. Hərdən qaqqılıya oxşar səs çıxarır, qonşusunu nədənsə duyub salmağa çalışırdı.

Həkimin gözləri qaranlığa alışdığından, hər şeyi görürdü. Ehmalca ayağa qalxdı, dəhrəni əlinə götürdü və qapalağın ağzına gəldi. Bəlkə həmin canavar idi!? Onu daim güdürmüş və indi içəri keçmək istəyir, ya bəlkə tülküdür, toyuğun iyinə gəlib. İt də ola bilərdi. Hər nəydisə, onun ağzından vurmaq lazım idi.

Səs qəfil kəsildi, daha torpağı eşmirdilər, sanki bir it başı qapalağın altından başını içəri soxub ətrafı iyləməyə başladı. O, əlində tutduğu dəhrəylə tanımadığı məxluqun ağzından vurdu. Heyvan zingildəyib kənara atıldı. Bu, ya it, ya

da canavar idi. Bəlkə onun üstündə uzandığı yatacaq həmin heyvana məxsus imiş, öz yuvasına gəlirmiş. Deməli, o da kiminsə yuvasını əlindən ala bilirmiş...

Qapının yanında bir az durandan, tanımadığı dördayaqlının da getdiyinə tam əmin olandan sonra qayıdıb yerinə uzandı. Ağzından vurmuşdusa, deməli, qorxub getmişdi...

Bərpaçı

...Səhər oyananda harda olduğunu yadına sala bilmədi. O qədər qarmaqarışıq yuxular görmüşdü ki, zamanı və məkanı təyin etmək asan deyildi. Amma bir yuxu dəqiq yadıındaydı. Anası, məşhur rəssamın əsərindəki kimi, bəyaz paltardaydı, başına güllərdən çələng qoymuşdu və onu yanına çağırırdı: "Gəl bax, - gülümsəyərək deyirdi, - gör qarnımda neynirsən? Səhərdən axşama kimi təpikləyirsən!"

Əlini anasının yumru qarnına qoydu, doğrudan da orda nəşə tərənirdi, su kimi ora-bura axırdı. Anası: "Bax, bir azdan sən doğulassan!.." –dedi və hardansa düşən bəmbəyaz işıqda əridi, yerində qaranlıq boşluq qaldı. Üşəndi. O, doğulmuşdu və kimsə qolundan tutub qaranlıq boşluğa itələyirdi. Xırdaca gözlərini həmin qaranlığa açdı...

Ətrafa göz gəzdirdi. Zirzəmi məzara oxşayırdı. İçəridən kif iyi gəlirdi. Burnu ilə havanı qoxuladı, sanki vəhşi heyvan idi və ovun istiqamətini müəyyənləşdirirdi. Gözləri hərlənib qapalağa sataşdı. Qapalağın ağzından içəri səhər Günəşinin şəfəqləri süzülürdü. Yadına düşdü. Doğma məkandaydı. Zaman zamandı, axıb gedir, məkan isə qalır. Qalxıb gərnəşdi, əl-qol atdı, elə bil, yan-yörəsindəki cin-şəyatini qovurdu. Adəti üzrə yavaş-yavaş yerindən qalxdı. Dizinin ağrıyacağından qorxurdu. Amma heç bir ağrı yox idi, eləcə sızıltı vardı...

Qapalağı aralayıb çölə çıxdı. Birdən kolluq tərəfdən şaqqıltı gəldi, nəşə dayısıgile tərəf atılıb qaçdı. Görə bilmədi. Həmin istiqamətə tərəf getdi. Qaçan heyvanın rəddini görmək üçün əyilib baxdı, amma heç nə ayırd edə bilmədi. Bəlkə bir az o tərəfə - nəm torpağın üstünə qaçan heyvanın izi düşər və onun kimliyini bilərdi, amma ora getməyə həvəsi yox idi...

Toyuq və cücələri yadına düşdü. Zərər çəkməsələr yaxşıdır. Gümanı gələn yerlərə baxdı. Onları görmədi. Bəlkə də köhnə bostan yerinə getmişdilər. Çünki keçən dəfə onları ordan tapmışdı. Qayıdanda onları axtarıb tapar. İndi isə getmək lazımdır.

Kənd yoluna çıxdı və Yaloba bulağına getdi. Bulaqda həm yuyunmalı, həm də içməyə su gətirməliydi.

Kəndə yeni nəzərlərlə baxdı. İlahi, heç nə dəyişməyib! Zahirən hər şey dəyişib, amma mahiyyət həminkidir. Keçmişə elə keçmişin gözüylə baxmaq lazımdır. Onda hər şey yerinə düşür. Zəhiri dəyişiklik zamana, mahiyyət bütün dövrlərə aiddir. Göz qabağında müdrikləşirdi. Dostları onun bu mülahizələrini eşitsəydilər, ələ salardılar. Elə arvadı da. Həkim nə vaxtdan filosof olub?

Amma onlar bir şeyi bilmirdilər. Ağrı və itki insanı müdrikləşdirir. Çünki suallar çox olur. Suallara cavabı isə tapmalısən.

O, həyatında daha çox suallar vermişdi, indi onlara cavab axtarırdı və bilirdi ki, həyatda elə suallar var ki, onun cavabı yoxdur...

Dəyirman arxına bir az qalmış dayandı. Solda - nar kollarının içində qaralan yurd yeri qolçomaq adı ilə sürgünə göndərilmiş və bir daha geri qayıtmayan Ədil bəyin evi idi. Xeyirxah və xeyirxah olduğu qədər də sərt adam olan bəy haqqında əfsanələri o, hələ uşaqkən eşitmişdi və Sovet hökumətinin bu adama qarşı nifrətini anlamamışdı. Çünki Sovet hökuməti də Ədil bəy kimi

yaxşıydı, ədalətliydı, kasıbların dayağı idi. Belə çıxır ki, Ədil bəy elə də yaxşı adam olmamışdı. Deyilən kimi olsaydı, uzaq Sibirə sürgün edilməzdi. “Bəs bilmirdi ki, gündə həyətinə dəm-dəsgah quran bəyin də sonu çatacaq?!” Bunu da qara şallı Ballı arvad deyirdi. Şalına elə bükənirdi ki, sanki ömrü boyu isti üzü görməyib və daim üşüyür. Gedə-gedə öz-özünə danışır, hərdən də qara şalının altından quru çörək çıxarıb ağzına atır, çürük dişləri ilə gəvələyirdi. Kənddə hamı ondan qorxurdu. Bəd nəzəri var deyirdilər.

Deyilənə görə, Ədil bəy sürgünə göndəriləndən beş-alı il sonra stansiyada dayanan vaqonları boşaldarkən tirlərin birinin üstündə onun adı yazılıbmış. Bəy bildirmək istəyirmiş ki, sağdır və ondan yana narahat olmasınlar. Amma həmin vaxt onu çox sevən arvadı ölmüşdü. “Ərinin xiffətindən ürəyi partlayıb və beş uşağı yetim qoyub” - deyirdilər. Həmin uşaqlar isə onun-bunun qoltuğunda böyüyə-böyüyə, bir qarınları ac, bir qarınları tox böyüyüblər. Bəyin bir nəvəsi də onunla həmyaşdı idi və bir suyu babasına çəkmişdi. Amma məktəbdən qayıdarkən maşın vurub öldürmüşdü... Şayiələrə görə, hökumət adamları onu qəsdən öldürüblər; babasına oxşadığına görə.

Həmin Ədil bəy ki, nə qədər kəndi-kəsəyi vardı, çoxları onun qoltuğuna sığınır, amma öz uşaqları sığınmağa düz-əməlli bucaq da tapmamışdılar...

Hanı indi həmin Ədil bəy, həmin uşaqlar, həmin qaynayan həyə?! Eh, gidi dünya! Babasının sevdiyi söz idi...

Bir az sağ tərəfdə Əhməd kişinin eviydi. Çəpərin dibində basdırdığı ərik ağacının bir budağı yola əyilmişdi və yetişəndə yerə tökülürdü. O qədər xəsis idi ki, həmin əriyi yığan uşaqları sapandla qovurdu...

Onun bu xəyallarını yaxındakı vəhşi qovaq ağacına qonmuş qarğa qarılıtsı pozdu.

Başını yuxarı qaldırıb köhnə tanışını gördü. Yəqin ki, o idi. Körpə vaxtı yuvadan yıxılmış, qanadı qırılmışdı. Qarğa balasını o sağaltmışdı, özü də bir həkim məharəti ilə. İndi həmin qarğa balası böyümüşdü və onu tanımışdı. Bəlkə də heç o deyildi, amma ona elə gəldi ki, məhz odur. Gülümsündü. Ay səni, gör hələ bundan sonra neçə il yaşayacaqsan! Biz hamımız bu dünyadan köçəcəyik, sənə qalıb dünyanı tanımaqda davam edəcəksən. Amma buralara nə bir kimsə gələcək, nə də bir kimsə gedəcək.

Qəhərləndi. Uzaqdan daha bir qarğa qarılıtsı eşidildi və qarğa göyə havalanıb uçdu. “Ay vəfasız, öz həmcinsinin səsinə eşidən kimi uçub getdi!”

Bulağa çatdı. Bulağın ətrafında heyvan izləri vardı. İt pəncəsinə oxşayırdı. Deyəsən, bulağın ətrafında bir neçə dəfə dövrə vurmuşdu. Yəqin o da burdan su içirmiş. Bəlkə də həmin ki canavar idi.

Bulaq dupduru suyla dolmuşdu və dərəyə tərəf axırdı. Dizlərini ehmalca yerə qoydu, ağzını bulağa dirəyib buz kimi sudan doyunca içdi. Su daha da şirinləşmişdi. Yəqin bu il qış sərt keçmiş, yer altındakı sular donmuş, ağır mineralları ölmüşdü. Çoxdandır, belə ləzzətlə su içməmişdi.

Yan-yörəsinə baxdı, elə bil, kimdənsə utanırdı. Köynəyini çıxardı. Əvvəlcə əl-üzünə buz kimi sudan vurdu, sonra bədənini yudu, corablarını çıxarıb suyun axan yerində islatdı, paltarını yaş bədənində geyindi...

Boş şüşəyə su doldurdu. Dikəldi. Corablarını bir neçə dəfə yaxaladı, möhkəmcə sıxdı, cibinə qoydu. Yarğan boyu baxdı. Gözü alacalandı. İlgin kollarının arasından qara bir ilan sürünə-sürünə çıxdı, bulağa yaxınlaşıb haça dililə sudan içdi.

Həkim bilmədi ki, ona elə gəlir, yoxsa qara basır. Gözlərini ovuşdurdu. Bulaqda ilan-zad nə gəzirdi, deməli, ani huşa gedibmiş. Hər nəydisə, savab iş görmüşdü...

Su şüşəsini əlinə alıb, gəldiyi yolla da geri qayıtdı...

Yeriyərkən ayaqları sevinirdi, qəlbi rahatlanırdı. İlahi, doğrudanmı o burdadır, doğma yurdunda!? Birdən ona elə gəldi ki, yuxu görür. Əlini su doldurduğu şüşəyə vurdu. Soyuğu hiss elədi. Deməli, yuxu deyildi.

Onun içində heç kimin, heç özünün də axıra qədər dərk edə bilmədiyi sevinc vardı. Və az qalırdı ki, sevincindən bağırırsın. Bəlkə onu doğmaları eşidərdi!? Bilirdi ki, əgər möhkəm qışqıra bilsə, onu eşidəcəklər. Onun səsi bütün maneələri keçəcək, doğmalarına çatacaq. Ona görə ki, doğmaları o səsi gözləyirdilər və həmin səsi maqnit kimi özlərinə çəkəcəkdilər. Amma qışqırmadı. Təkcə ona görə yox ki, düşmənlərin duyub düşəcəklərindən qorxurdu, həm də ona görə ki, bu sevinci, deyəsən, heç kimlə bölüşmək istəmirdi...

* * *

... Doğmalarının qulağı, doğrudan da, səsdəydi. Arvadı qara geyinmişdi: bacıları, qayınları və tək baldızı da eyni cür. Bu, sözsüz idi.

Həkimin itkin düşməyindən keçən bu iki gündə ev dolub-boşalırdı. Hamı evin sahibəsinə, yəni həkimin arvadına təsəlli verməyə çalışırdı. Bəzilər, xüsusən də qardaşı fikirləşirdi ki, bu qədər adamı evdə qəbul eləmək olmaz, çadır qurmaq lazımdır.

- Ayıbdır, vallah. Bu qədər adam neçə gündür ki, saatlarla ayaq üstə qalır. Çadır qurmaq lazımdır. Az qala gündə yağış yağır, hava da soyuqdur. Heç olmasa, çaydan-zaddan içib qızıışsınlar.

Həkimin arvadı başa düşürdü ki, qardaşı düz deyir. Amma problem vardı. Problem isə ondaydı ki, ölüm-dirim xəbəri gəlməyəne yas vermək olmazdı. Molla belə demişdi: "Gözləmək lazımdır, bəlkə heç ölməyib?!" Ona görə də həkimin sevimli əşyalarını, paltarlarını da kiməsə əmanət vermək, suya axıtmaq olmazdı.

Bu, Beyrəyin qanlı köynəyinə tam yaraşardı. Məşhur filmi izləyən qohumlar məsələyə bu cür kinayəli və ironik münasibət bildirmişdilər...

Məsələnin başqa tərəfi də vardı. Onun ölümü təsdiqlənməyəne qədər xaricdə yaşayan övladlarına da xəbər verilməyəcəkdi. Övladlarsız dəfn də yaramazdı...

* * *

...Həkim onda ayıldı ki, həyətlərinin qabağındadır. Duyğuları və düşüncələri onu tələsdirib, özü də bilmədən yeyin gedib.

Həyətə girdi, əvvəlcə bostan yerinə getdi. Toyuq və cücələri tapmadı. Tələşə düşdü. Bəlkə zirzəmidədirlər? Zirzəmiyə tərəf tələsdi. Başını aşağı əyib içəri keçdi, küncə baxdı. Şükür! Toyuq və balaları yerindəydi. Deməli, doyub gəlmişdilər. "Bəs nə əcəb, onlara dəyib-toxunan yoxdur?" – deyə ürəyində fikirləşdi və öz sualına özü də cavab verdi. Çünki buralar vəhşiləşib, bütün canlılar bir yerdə yaşamağa öyrəşiblər. Hindistandakı kimi...

Çölə çıxdı. Qrad partlayan yerə gəldi. Ətrafı xeyli axtarandan sonra lap aralıda boru parçasına oxşar dəmir qırığı tapdı, onu zirzəmiyə gətirdi, toyuq və balalarının qabağına qoydu. Toyuq və cücələri səksənib-eləmədilər də. Dəmir qırığının böyür-başını nəm torpaqla bağladı, sudan həmin boruya tökdü. Toyuq və cücələri suyun başına yığışdılar və dimdikləyib içməyə başladılar, amma su tez qurtardı, çünki torpaqdan süzülürdü. Yenidən borunu doldurub çıxdı.

Axşama kimi qonşu həyətləri gəzib-dolaşdı. Ona elə gəlirdi ki, burda tək deyil. Hər halda, axtarmaq lazım idi. Bəlkə, doğrudan da kimsə var?

Bağların arxası ilə bir xeyli getdi, amma tez yoruldu və geri qayıtdı.

Acılıq hiss elədi. Son zamanlar ilk dəfəydi ki, iştahı açılmışdı. Deyəsən, onun yaşamaq həvəsi birə-beş artmışdı. Çünki axır zamanlar pəhriz yeməklərindən də imtina eləmişdi, iştahı tamam küsmüşdü. Çantasını zirzəminin tavanından sallanan armatura bərkitmişdi. Dünyanın işini nə bilmək olardı. Qurd-quş hər addımda içəri girib çantanı dağıda bilərdi.

Çantanı eşələdi, üstündə vurma cədvəli olan peçenyeni tapdı. Yaloba bulağından gətirdiyi su ilə yavanlıq elədi, mədəsinə yol açıldı...

Dincini alandan, mədəsinə aldadandan sonra yatacağın üstündə uzanıb düşünməyə başladı.

Fikirləşdi ki, evin qabaq tərəfini uçulub tökülmüş kubiklərlə hörə bilər. Ağacın budaqlarından qapaq da düzəldər. Bunun üçün bir zamanlar əhəng yandırılan yarğanın altına getmək lazım idi. Əhəng yarğanın altından çıxırdı. Çox adam evi əhənglə hörürdü.

Çox çək-çevirdən sonra qərarını dəyişdi. Öz evlərinin yerində nəse tikmək ağıllı iş deyildi. Boz təpələri gizlədən yalnız arxa divarlardır. Dayısıgil başqa məsələ. Onların evi həm ağacların o üzündədir, həm də heç yerdən görünən deyil. Yaxşısı budur babası və nənəsi yaşayan daxmanı düzəltsin, onun yerində nəse qaralamaq, üstünü də şax-şəvəllə, cillə örtmək olardı. O biri tərəfdənsə dayısıgilin bağı Yaloba bulağına yaxın idi, elə əhəng çıxan yerdə. Bağla yuxarı çıxar, ordan qonşugilin həyətinə düşər, yarğanın altına gedər. Çünki istədiyi şeylərin hamısı ordaydı...

Elə bu fikirlərlə də yuxuya getdi...

* * *

... Axşam möhkəm yağış yağdı. Göy guruldadı, hətta onun qulaq yoldaşı olan toyuq və balaları da səksəndilər. Toyuq qaqqıldadı, cücələr cildəşdi və instinktiv olaraq analarının qanadları altına daha bərk sığındılar.

Yağış necə gur yağdısa, zirzəmiyə dolmağa başladı, onun yatacağını da islatdı. Elə həmin gecə fikirləşdi ki, bu işi ləngitmək olmaz, kürsülü, xırda bir dama ehtiyac var. Xırda, toyuq hini boyda bir yer düzəltmə, bəsdir.

Səhəri dirigözlü açdı. Onsuz da son zamanlar az yatmağa öyrəşmişdi. Xəstəlik bir yandan, qocalıq da o biri yandan özünü göstərirdi...

Səhər gün çıxdı. Günəş o qədər qırmızı, səma o qədər aydın idi ki, elə bil, yağış yağmamışdı.

Üstü cədvəlli peçenyeden bir-ikisini yedi, üstündən də su içdi. Ancaq peçenye acılığı öldürə bilməzdi. Toyuq və cücələri yadına düşdü... Yox... onlara qıymazdı. Cücələr yeməli olsaydılar da, onlara dəyməzdi. Çünki çox gözəl idilər. Cəmi iki gündür onları tapıb, amma artıq dostlaşıblar. Əvvəllər həkim toyuğa və balalarına yaxınlaşanda anaş özünü elə qabardırdı ki, sanki vəhşi bir məxluq balalarını aparmaq istəyir. Ancaq həkimin pis niyyəti olmadığını duyanda sakitləşmişdi...

Axşamüstü, yer təpiyəndən sonra, ya da sabah yarğanın döşündə göbələk çıxacaqdı. O, belə düşünürdü. Çünki göbələk daha çox orda olurdu. Orası da vardı ki, qoyun-quzu otlamayan, peyin olmayan yerdə göbələk çətin tapıla. Amma virus elə şeydir ki, ölən deyil. Deməli, ümid eləməyə dəyər...

Əgər yuxarı kanal qurumayıbsa, yazda daşanda mütləq selliklərə və gölməçələrə tökülür, orda balıq çox olur. Onu da yoxlamaq lazımdır...

Bu düşüncələr içində o, dayısıgilə adladı və sıx kolluqlu bağa keçdi. Əvvəllər burda çəkil ağacları səliqəli, kol-kossuz olardı. Çünki mal-heyvan üçün otu da burdan biçirdilər. Amma indi bağ cəngəlliyə oxşayırdı. Babasıgilin daxması tamam yox olmuşdu. Amma yerini tanıyırdı. Babası bir şey bilməsəydi, daxmanı hündürdə tikməzdi ki?

Uşaqlığı o evə keçmişdi. Onikitaxta tumanlı nənəsinin, buxara papaqlı babasının qırışmış, amma nurani üzləri, xeyirxah əlləri yadından çıxmamışdı. Sanki, hər şey dünən olmuşdu. “Yaxşı insanlar yaxşılığı yadda saxlayır, pisliyi unudurlar. Pis insanlar yaxşılığı unudur, pisliyi yadda saxlayırlar. Ağıllı insanlar yaxşılığa xeyirxahlıqla cavab verir, amma pisliyi unutmurlar...” Bu fikirlərin kimə məxsus olduğunu bilmirdi, amma yadında saxlamışdı.

Daxmanın yerinə bir xeyli baxdı, ağılı bir şey kəsmədi. Çünki bura kubik daşlarını daşıya bilməzdi. Əhəngi, cəhənnəm, birtəhər gətirərdi, amma daşları qaldıra bilməzdi, qaldırsa da, uzağa apara bilməzdi. Deməli, əlac qalırdı ya dayısıgilin köhnə evlərinə, oranı birtəhər düzəldə bilərdi, çünki divarları tam uçulmamışdı, ya da öz evlərinə. Amma öncə göbələk tapmaq lazıymıydı.

Elə bu niyyətlə də Yarğanın altına düşdü. Əvvəlcə köhnə ocaq yerini tapdı. Sanki bura qara yara düşmüşdü. Bu neçə ildə böyür-başını ot-ələf, qarağan bassa da, onları aralayan kimi ocaq yerinin daz olduğunu gördü.

Əhəngi çıxarmaq elə də çətin deyildi, dəhrə ilə bir neçə dəfə vurmaq kifayət idi ki, sal-sal qopub tökülsün. Onu yandırmağa ehtiyac yox idi. Özü belə fikirləşdi, ona görə yox ki, tüstü onu ələ verə bilərdi. Hərçənd ki, belə bir təhlükə də vardı. Sadəcə, bu, çox vaxt aparardı. Elə belə də suvaq üçün kara gələ, sementi əvəz edə bilərdi. Amma əhəngi necə daşıyacağını da bilmirdi.

Yadına düşdü ki, mülki paltarını atmayıb, köynəyini kisə əvəzi edərək, əhəngi evə daşıya bilər.

Dayısıgilin artırmasını bərpa etmək daha yaxşıydı: həm xırdaydı, həm də kürsülü. Ayağının altına bir-iki kubik qoysa bəsdir. Asanlıqla artırmaya çıxar bilər. Burada daş da vardı, artırmanın üstünü örtmək üçün şax-şəvəl və paslı dəmir laylar da. Dəmir layların yerini bir az əvvəl müəyyən eləmişdi. Qonşugilin çəpərinə bərkidilmiş dəmir laylar pas atsa da, tam çürüməmişdi...

* * *

İşə başlamazdan əvvəl onu incidən aclığı yox eləməliydi. Bir az göbələk tapsa, işlər düzələr. Həm dadlıdır, həm də kalorisi çoxdur.

Yarğanın döşünə qalxdı. Az qala iməkləyə-iməkləyə güman gələn yerləri axtardı. Amma bir şey tapmadı. Hətta uşaqlıqda oxuduqları nəğməni də züm-zümə elədi: “Göbələk, yerini görmüşəm, tapıl! Göbələk, yerini görmüşəm, tapıl!”

Bir xeyli axtardı, nəticəsi olmadı. Çox məyus oldu. Əlac yarğanın qurtaracağı sayılan Ada yerindəki selliyə, ona yaxın gölməçələrə qalırdı. Yuxarı kanal daşmışdısa, ordan balıq tutmaq olardı. Bu vaxtlar balıqlar key olurdular və onları əllə tutmaq elə də çətin deyildi. Uşaqlıq vərdisi hələ canındaydı.

Yarğanın bir yerinə çatanda dayandı. Bax, burada – yarğanın üstündə ilk dəfə həmyaşıdı olan bir qızla pambıq yığmış və ona vurulmuşdu. Qız əyilib pambıq yığanda ağ məmələri görünmüş və onu həyəcanlandırmışdı. Qızın ağappaq və şümal dərisi vardı. Həmin an fikirləşmişdi ki, yarğanın altına su içməyə enəndə onu tutub öpəcək. Bir neçə dəfə min bir bəhanəylə yarğanın altına ensələr də, buna cəsarəti çatmamışdı...

Ümumiyyətlə qadın məsələsində əfəl və cəsarətsiz idi. Öz arvadına olan sevgisini necə dilə gətirmiş, onu necə yola gətirə bilmişdi, bax, burası qəribəydi. Deməli, doğrudan da, sevginin dili yoxdur...

... Bir xeyli gedəndən sonra dayanıb ətrafı seyr elədi. Burdan boz təpəliklər aydın görünürdü. Deməli, onu da görə bilərdilər. Amma aclıq elə güclüydü ki, bunu vecinə də almadı.

“Ada yeri”nin aşağısından axıb, İranla sərhədə keçən, oradan isə Arazla qoşulan sellikdə su-zad yoxuydu. Bəlkə də, kanal daşmışdı, amma selliklər vaxtlı-vaxtında təmizlənmədiyinə görə, torpağın gözü tutulmuş və sellik qurumuşdu. Ola bilsin ki, subasar yerlərdə balıq olub, amma onları qarğa-quzğun çoxdan aparıb. Yazağzı balıq elə də çox olmur. Çünki yuxudan ayıla bilmirlər...

Hardansa balıq iyi burnuna vurdu. Anladı ki, bu, köhnə instinktdir, indi özünü göstərir.

Qəribəydi, balığı çox sevirdi, amma iyindən zəhləsi gedirdi. Balıq tutanda isə bu qoxu onda sevinc yaradırdı. Təbiətin üzərində şəriksiz qələbə üçünmü beləydi, bilmirdi.

Məhz bu qoxuya görə balıq bazarının yanından keçmirdi. Ona görə də balıq istəyəndə qızartdırıb evə gətirirdi...

Kor-peşman geri qayıtdı. Fikirləşdi ki, bir azdan o tərəfə yenə də baş çəkər, lazım olsa, arxa yolla, heç kimin görmədiyi yolla gedib, yuxarı kanala tor da atar. Toru necə düzəldəcəyini də bilirdi. Tut ağacının qabığı yonub tor kimi hörər, içinə isə peçenye qırıqları atar...

Yol gələ-gələ belə düşünür, hətta xəyalında tora düşən balıqları yığırdı da...

Canında əzginlik hiss edirdi. Yorulsa da, bircə təsəllisi vardı: yaşayırdı, yurdunu gəzib-dolaşırdı və ona elə gəlirdi ki, bura gəldiyi vaxtdan iki gün yox, iki əsr keçib və getdikcə əbədiyyətə qovuşur...

Yarğana qalxdı və ilğın kollarının dibindən cücərən quzuqulağı, yemlikdən qoparıb yedi, bir az aşağıda şirin qanqal var idi. Dəhrə ilə bir neçəsini kəsib qabıqlarını soydu və iştahla yeməyə başladı. Qanqalın vaxtı ötmüşdü, tikanları əlinə batsa da, əhəmiyyət vermədi. Qanqal çox şeyin dərmanıydı. O biri tərəfdən isə həm susuzluğu yatızdırır, həm də, az da olsa, mədəni doldurur, aclıq hissini öldürürdü.

Yenidən yarğanın döşünə çıxdı. Gözlərini hərləyib Arazın o üzünə baxdı. Güney (İran) tərəfdə bir maşın harasa şütüyürdü...

Bir az getmişdi ki, gözlərinə inanmadı. Yarğanın döşündə göbələklər çıxmışdı. Halbuki, bir az əvvəl buraları ələk-vələk eləmişdi, heç nə tapmamışdı. Amma virus virusdur, nə zaman çıxacağı məlum deyil. Göbələk də cücə yumurtadan çıxan kimidir. Zamanı gələndə heç nəyi və heç kimi gözləmir.

Cibləri tutduqca şampinyon göbələyindən yığdı. İndi qalırdı, onları bişirmək. Hələ ki, çiy-çiy də yemək olardı. Bir neçəsinin qabığını soyub ağzına atdı. Gözlədiyinə əksinə olaraq, ağzında qəribə dad hiss elədi. Göbələkdən gələn rütubət qoxusu yoxa çıxmışdı...

Yarğanın altında çoxlu oyuqlar vardı. Uşaq vaxtı gizlənpaç oynayanda orda çox gizlənmiş, yağışdan və soyuqdan qorunmaq üçün burda ocaq da qalamışdılar. İndi həmin yuvacıqları, koğuşları kol-kos basmışdı. Onlardan birinin ağzını təmizlədi. Adamlar yoxa çıxandan sonra buralara, güman ki, çaqqallar və tülkülər baş çəkmişdilər. Onların qoyduğu əlamətlərdən bunu başa düşmək elə də çətin deyildi.

Təzəcə göyərən, yerə yapışmış qarağan kolunu qaldırdı, onun altındakı quru budaqlardan qırdı, onları gətirib oyuğa yığdı, bir neçə cəhddən sonra yandıra bildi. Göbələkləri xırdaca ilğın budaqlarına taxdı, oda tutub o tərəf-bu tərəfə çevirməyə başladı. Aclıq üstün gəldiyindən eləcə alaçıq ağzına atdı. Göbələk, onsuz da tez bişən şeydi, od dəyən kimi sulanır. Heyf ki, duz yoxdu...

Yeyib, mədəsini aldadandan sonra közü tapdayıb söndürdü.

Yaloba bulağına enib su içdi, su şüşəsini də doldurub əlinə aldı və geri qayıtdı.

Dayısıgilin həyətinə gəldi, artırmaya müştəri gözü ilə baxdı və elə ilk andaca başa düşdü ki, artırmanı bərpa etmək elə də asan deyil.

Hardansa qulağına səs gəldi. Elə bil kimsə kənd yolu ilə danışa-danışa gəlirdi. Tənha insan uzaqdakı hənirtini də duya bilir. Ona görə də danışığ səsleri yalan ola bilməzdi. Səs getdikcə yaxınlaşırdı. Sanki radionun dolaşığı səsi getdikcə açılır, dalğalar durulaşır, gurlaşırdı...

Onun dilində danışdırlar. Amma nə dedikləri tam aydın deyildi, yalnız bir neçə sözü tuta bilirdi. Kimsə nədənsə gileylənirdi. "Şeytana lənət!" - deyirdi.

Onların kimliyini yoxlamaq üçün dayısıgilin tövləsinin yanına gəldi. Uçmuş tövlənin sağ qalan divarına sığınıb dinşədi. Burdan yola çox yaxın idi.

- Bərdən gəl, - gələnlərdən biri o birisinə dedi.

Ürəyi düşdü. Eynən onun kəndçiləri kimi danışdırlar. Amma yaxşı-yaxşı dinlədikcə anladı ki, gələnlər Güney ləhcəsində danışirlar. İranlıların sözü uzatması ona yaxşı tanış idi. Çünki dəfələrlə bu ölkədə təcrübə keçmiş, hətta cərrahi əməliyyatlar da aparmışdı.

- Baba, bu evin bir damı vardı ki, gəl görəsən, - gələnlərdən biri kobud səslə o birisinə belə deyirdi, - zalım oğlunun ustaları da yaxşı işləmişdilər. Eləcə qoparıb apardıq, Qaradağ bazarında yaxşı qiymətə getdi.

Söhbət onların evindən gedirdi. Görməsə də, bunun belə olduğunu təxmin edirdi.

- Ağ, o biri evin damı da bundan geri qalmırdı. Amma köpəyoğlu erməni dığaları onu bizə ikiqat baha qiymətə satdılar, - cır səslə bir adam da belə dedi.

- Hə, onların tamahından olmaz. Göl versən, dəniz istəyərlər.

- Əvvəllər yaxşıydı, ağ. Nə qədər ki, ermənilər duyuq düşməmişdilər, bazarımız yaxşı gedirdi. Amma sonradan bazarımız kəsildi...

Həkim soydaşlarına əvvəlcə acıqlandı. Ürəyində deyindi də. "Sonra da deyirlər ki, eyni millətdənlik. Oturub onların dərini çəkirik, onlarsa..."

Başının üstündəki vəhşi qovaq ağacında qarğa qarılıdadı. Sanki qonaqlara deyirdi ki, onları güdən var. Diksindi. Özünə gələndən sonra yadına saldı ki, Təbrizdə Azərbaycan bayrağını dalğalandıranlar da, "bir millət, üç dövlət" deyənlər də eyni xalqın nümayəndələridir. Hər toplumun öz nadanı var. Bir də ki, nəşə alverçisinin insafı və milliyyəti olmur.

O, divarın yarığından gəlmələrə baxdı. Hər ikisi bir boydaydılar və saqqallıydılar, elə bil əkiz idilər. Amma diqqətlə fikir verəndə gördü ki, biri cavan, biri yaşlıdır...

- Qorxuram, erməni gədələri bu dəfə də bizi aldadalar. Dəmyə yerin həşişi bərəkətli olur. Məhsulu az olsa da, keyfiyyətlidir, - kobud səslə, yaşlı adam dedi.

Həkim bildi ki, həşişi təpələrin o üzündə - göz görməyən dərədə əkiblər. Oraları yaxşı tanıyırdı. Həmin dərədə yekə bir çinar ağacı da vardı. Dibindəki bulaq qurumayıbsa, yəqin hələ də dərəaşağı axırdı...

- Həşişi bizə baha qiymətə versələr, dərd yarıdı, ağ, qorxuram ki, bizi Arazdan keçəndə sərbazlara satalar.

- Əvvəl baxaq, cızı çəkək, yayda nə qədər məhsul olacağını bilək, sonrası asandı.

- Vallahi mən onlara inanmıram, - cavan dedi.

-Babamın ərvahı haqqı, imkanım olsaydı, donuz əti yeyən o köpəy uşaxlarını burdan qova, hər şeyi özümə götürərdim. Amma kimdi bizi bura qoyan?! Mollalar imkan verməz ki...

-Mollalar bir yana, özümüzünkülər də imkan verməz...

-Verməz, baba, verməz...

"Özümüzünkülər" deyəndə kimi nəzərdə tutduqlarını bilmədi.

Yad adamlar danışa-danışa kəndin aşağısına doğru getdilər. Səsləri yavaşdı və bir azdan tamam eşidilməz oldu.

Onlar, güman ki, Bala Arazın aşağısından o biri tərəfə keçəcəkdilər. Çünki ora, hətta sulu olan vaxtlar da dayaz olurdu və körpü uçulanda belə, adamlar eşşək arabalarını da ordan keçirirdilər...

Gəlmələr getdikdən, səs tamam itdikdən sonra da bir müddət tövlənin yanında qaldı. Tövlənin qoxusu hələ də dururdu və uzun illər idi ki, buralara hakim kəsilmişdi.

Tövlənin çardağından yazıxan toyuqların yumurtalarını yığdığı vaxtları xatırladı. Çardağ yox idi, amma saman qoxusu hələ də burnunun yaddaşındaydı.

Artırmanın yanına qayıtdı. Əhəng və su gətirmək lazım idi. Amma Yalobadan gətirdiyi bir şüşə su onun dərdinə dərman ola bilməzdi. Əhəngi qatmaq üçün çox su lazımdı. Birdən yadına düşdü ki, dayısıgilin evinin dalında su quyusu olmalıdır. Buranı yağmalayanlar quyunu da çıxarıb özləri ilə aparmayacaqdılar ki... Tez ayağa durdu, evin arxasına keçdi. Bağcanı gəzdirdi, ələk-vələk elədi, amma quyunu tapa bilmədi. Quyu dəqiq vardı. Bura əzgillik idi, burda nar ağacları vardı, burda isə quyu. Dəqiq yadındadır. Hələ bir dəfə çaydan tutduğu balıqları quyuya atmışdı ki, böyüsünlər. Balıqlar isə iki gündən sonra arxası üstə çevrilmişdilər. Ölmüşdülər. Nənəsi də elə hey deyirdi ki, su murdarlanıb, çünki içməli deyil, balıq tamı verir. Dayısının qorxusundan balıq iyi çəkilənə kimi o tərəflərə üzükməmişdi. Görünür, axır vaxtlar kəndə gələndə fikir verməyib. Bulağın üstünü betonlayıblar, ya da öz-özünə batıb gedib. Quyunu axtara-axtara onu da xatırladı ki, Dəyirman Arxından keçərkən çalalarda yağış suyu vardı. Ondən palçıq qatmaq üçün istifadə etmək olar. Toxtadı...

Öz həyətlərinə gəldi. Dincini almaq üçün uzanıb mürğələdi, amma yata bilmədi, eləcə huşa getdi. Xəyalında nəinki dayısıgilin artırmasını, hətta öz evlərini də bərpa elədiyini gördü. Evləri indi nağıllardakı saraya oxşayırdı, göz qamaşırdırırdı. Bacı-qardaşları, ata-anası, qohum-əqrabası həyətdə ora-bura qaçırdı. O isə sevinclə evlərini göstərərək nəse deyirdi. Amma onu eşitmirdilər, hərə öz işindəydi. Yəqin ona görə ki, bütün bunların yuxu olduğunu təhləşür anlayırdı.

Özünə gələndən sonra ayağa qalxdı. Cibinə qoyduğu alaçıy göbələklər yadına düşdü. Onlar hələ də yumşaq idilər, nəmliklərini saxlamışdılar. Bir neçəsini ağzına atıb çeynədi. Çantasından göyə çalan, cızıqlı pambıq köynəyini çıxardı. Köynəyin altındakı limonlu suyu gördü. Ondən cəmi bir neçə dəfə içmişdi. Su bulanmış, xarab olmuşdu. Suyu kənara qoydu, köynəyin o tərəf-bu tərəfinə baxandan sonra qollarını bağlayıb torba kimi elədi, qatlayıb qoltuğuna vurdu, köhnə kişilər kimi dəhrəni belinə taxıb zirzəmidən çıxdı. Nənəli suyu həmişəyaşıl kolunun dibinə tökdü. Dayısıgilin bağlarından adlayıb, yarğana sarı getdi.

Adəti üzrə Yaloba bulağından su içdi. Domino beşliyinə oxşayan həmin izləri yenə də bulağın ətrafında gördü, amma fikir vermədi.

Yarğanın istənilən yerindən əhəng çıxara bilirdi. Əhəng süxurları yarğan boyu uzanırdı, sanki yarğanın belinə kəmər bağlamışdılar. Yəqin elə ona görə də yarğanın altı oyuq-oyuq idi. Uşaq vaxtı ona elə gəlirdi ki, bu oyuqlar gizlənmək üçündür. Sonradan anladı ki, onlar əhəng yığmaq üçündür.

Qocalar deyirdilər ki, bu əhəngdən Misir piramidaları üçün istifadə edirmişlər. Əhəng o qədər kara gəlib ki, Misir padşahı onun istifadəsini kənd sakinlərinə qadağan edib. Özü də əhəngi Araz boyu gəmilərlə daşıyırmışlar. Ordən Xəzərə adlayırmışlar. Xəzərin də o tayı İrandı axı. Misir də ki, İranın böyründə.

Əhəng sallarını qopara-qopara bunları fikirləşir və gülümsünürdü. Misir... ehramlar... onların kəndi...

Maraqlı yanaşmaydı.

Bir şey də qəribəydi ki, ətəklərini Araz yuyan yağanda bu əhəng salları hardan idi? Yumşaq, qara torpağın arasındakı bu süxurlar nə zaman və necə yaranmışdı? Bir şey ağlabatan idi: qaya parçasına oxşayan bu süxurlar, görünür, hansısa silsilənin davamıydı. Bəlkə də uzaqdakı Ziyarət dağının ayaqlarıydı. Təbiət həmişə qaydalarla yaşamır ki, uyğunsuzluqlar da mövcuddur. Hər nəydisə, bu əhəng süxurları kənd əhlinə çox kömək eləmişdi, sement tapılmayan vaxtı kara gəlmişdi. Həmin əhənglə evlərin divarları da ağırdılırdı, amma bişirildikdən sonra. Düzü, bu, əhəngdən çox, suvaq materialına oxşayırdı, tərkibi də, yəqin ki, indiyə kimi tam öyrənilməmişdi.

Köynəyinin arasını əhənglə doldurduqdan sonra yola düzəldi. Yaloba bulağında yuyundu, su içdi. Üzünə su vuranda cəld tükəri əlini daladı. Anladı ki, üz-gözüni yavaş-yavaş tük basır. Bir az da keçsə, tanınmaz hala düşəcək. Düşsün də! Şüşələri su ilə doldurdu və əhəngin üstündən köynəyin içinə qoydu...

Dəyirman arxında əhəngi islatdı, palçıq qarışıq qatdı, köynəyinin içinə yığıdı və suyu süzülə-süzülə artırmanın yanına gəldi.

Evin arxa divarları uçulub tökülmüşdü. Onu uçuranlar apardıqlarını aparmış, apara bilmədiklərini ətrafa dağıtmışdılar. Otların arasından kubikləri (mişar daşlarını) bir-bir yığıb gətirdi və yarımçıq tikilinin üstündən hörməyə başladı.

Keyli işlədi, palçıq quruyanda bulaqdan gətirdiyi su ilə islatdı. Yorulanda bir qıraqla oturub dincini aldı. Və birdən anladı ki, bu iş başa çatan deyil. İndiyə qədər cəmi yeddi kubiki yan-yanı düzə bilmişdi. Elə əldən düşmüşdü ki, ayağa dura biləcəyinə əmin deyildi. Artırmanı bərpa etmək hardan ağılına gəldi axı? Hələ bu harasıdır? Yuxarı qatlar var, kubikləri ora kim qaldıracaq? Artırmanın üstünü necə örtəcək? Mənasız iş idi. Sanki bura ölməyə yox, yaşamağa gəlib. Nə ömrü qalıb ki, onu da artırmaya həsr eləsin?! İndiyə kimi başqa cür düşünürdü, amma qarşıdakı işin ağırlığı onu fikrindən döndərmiş, bədbinləşdirmişdi, ayağı da sızıldayırdı. Yaxşısı budur öz evlərinə qayıtsın, zirzəmini özünə uyğun şəkildə düzəltsin. Bir-iki kubik qoyar, üstünə də tut budaqlarından yığar, çarpayına oxşar bir şey düzəldər, cındırı da atar üstünə. Əsl krallara layiq yatacaq. İstehzası ovqatına uyğun idi. Heyif köynəkdən. Onu Türkiyədən almışdı və cəmi bir-iki dəfə geymişdi. Onu da zay elədi. Heç olmasa, üstünə salıb yatardı. Eybi yox, quruyandan sonra torpağını ovxalayıb təmizlər, lazım gəlsə, bulaqda yuyub qurudar da...

Artırmaya bir də diqqətlə baxdı. Cəmi yeddi daş... Sanki yeddi əsr keçmişdi. Bir azdan yuxarı heç nə qaldıra bilməz. Hava da qaralırdı. Şüşəni başına çəkib sudan içdi...

Həyətlərinə gəldi. Mişar daşlarını içəri daşıdı. Onları sıra ilə düzdü, dəhrə ilə dut budaqlarından qırdı, eləcə qollu-qanadlı onların üstünə qoydu. Cındırı da üstünə saldı...

Yağışlar hələ qabaqdaydı. Yatacaq hündür olduğuna görə yağış da yerini islatmazdı. Çantasındakı peçenyedən yedi, su içdi. Peçenyenin üstündəki rəqəmləri yadına saldı. Vurma cədvəlini başdan-ayağa, ayaqdan-başa dəfələrlə təkrar elədi. Sanki xarabə disk idi, ilişmişdi və eyni şeyi oxuyurdu. Nəvələrinə də, yəqin, vurma cədvəlini belə öyrədərdi...

Qarmaqarışıq yuxular gördü. Cənnətdən cəhənnəmə, cəhənnəmdən cənnətə adladı. Yaxınlarını, hətta unuduğu ən yaxın adamları da gördü: Qələbəlik idi. Əzizləri nəyəsə hazırlaşırıdılar. Amma səbəbi bilinmirdi...

Səhər gün çıxmamış oyandı. Hava yağış qoxuyurdu. Toyuq və balaları yerində yox idi. Ağılına gəldi ki, onları qurd-quşdan qorumaq üçün hasar

düzəltsin. Dörd paya basdırsın və pas atmış dəmirlərdən hasar çəksin. Onda özü də rahat olar, toyuq-cücə də...

Həyətə çıxdı, ətrafa göz gəzdirdi. Həmişəyaşıl kolunun başını tumarladı. Günəş buludun dalında gah gizlənir, gah da çıxır, sanki bu gözəlliyə gülümsünürdü.

Çəpərin dibindəki qoca söyüd ağacının yanına gəldi. Ondən bir az aralıda cavan söyüd ağacı vardı, təzəcə pöhrələyirdi. Onun namnazik budaqlarından qopardı. Səbət kimi hördü. Sonra tut ağacının budaqlarını kəsib, qabığını soydu. Onu da səbətin boş qalan yerlərinə hördü. Bu iş xeyli vaxt apardı.

Fikri beləydi ki, qaranlıq düşəndən sonra yuxarı kanala getsin, peçenyedən xırda-xırda qoparıb yem əvəzi eləsin, onları səbətə, səbəti isə çaya atsın, sahilə bərkitsin. Ya bəxt! Bəlkə bəxti gətirdi...

O vaxtlar Bala Arazdan gecələr belə balıq tuturdular. Səbətə xamır qoyub suya atır, ipi söyüd ağacına bağlayırdılar. Səhər hamıdan tez durmaq lazım idi ki, mal-heyvanı örüşə ötürənlər səbətə ondan tez baxmasınlar. Əgər səbətdə balıq olsaydı, onu götürüb aparacaqdılar. Çünki buralar sufi yurduyd və birinin malı, məhsulu hamıya məxsus idi. Yuxarı kanala heç vaxt səbət atmamışdı. Deyilənə görə, orda balıq olmurdu. Amma deyilənlərə inanmırdı. Yəqin kimsə öz ovunu başqası ilə bölüşmək istəmirdi. Necə ola bilər ki, Arazın eyni qolları olsun, amma birində balıq olsun, o birində yox. Yalnız bircə dəfə orda qarmaqla balıq tutmaq istəmişdi, xırda bir balıq qarmağına düşmüşdü. O da balığın olmamağını suyun azalmasına bağlamışdı. Tısbağalardan qorxduğuna görə orda çox ləngiməmiş və otardığı qoyun-quzunu aşağıdakı çaya gətirmişdi. Həm su içmək üçün, həm də kölgəlik üçün və bir daha ora qoyun-quzu aparmamışdı. Balıq tuta bilmədiyi çayın kənarında nə işi vardı?! Hər halda, indi bəxtini sinamalıydı...

Qəfil şaqqıltı səşindən dıksındı. Səksəndi. Səs uzaqdan gəldi. Elə bil, budaq qırdılar. Elə bildi ki, tanış canavardı və onu izləməkdə davam edir. Boylandı, amma heç nə görmədi. Yenidən başını aşağı saldı, səbəti hörməkdə davam elədi. Birdən lap yaxınlıqda hənirti hiss elədi, insan nəfəsini duydu. Bir az qorxdı da. Başını qaldırdı...

Düşməni əşgərləri onu mühasirəyə almışdılar və həlqəni yavaş-yavaş daraldırdılar. Ürəyindən gizilti keçdi...

Əsirlik

... Erməni əşgərlərini görəndə narahat olsa da, küyə düşmədi, çünki bunu gözləyirdi, hətta dəfələrlə gözü önünə gətirmişdi də. Onu görmüşdülər. Görməliyidilər də. Aralıdakı boz təpədə ermənilərin gözetçi postu vardı. Amma necə gördüklərini bilmədi. Axı o, açıqlığa çıxmamışdı. Hər halda, buna çalışmışdı. Orasını da anladı ki, indi dünya çox dəyişib. Onu peykəndən də görə bilərdilər. Və öyrənmək istəyərildilər ki, bu sərgərdan adam hardan gəlib və səhərdən axşama kimi bu torpaqda niyə əlləşir. Öyrənmək niyə? Bu, onların işiydi, vəzifəsiydi.

Görürlər, görsünlər də. Bura onun vətəniydi. Vətəndə gizlənmək olmaz.

Əşgərlər onu dövrəyə aldılar. Sanki təhlükəli bir canını, terrorçunu tutmaq istəyirdilər...

Rütbəcə böyük olan erməni əşgəri (paqonundakı xətlərdən çavuşa oxşayırdı):

- Hayes, türkes? – deyə əlindəki avtomatın lüləsini silkələdi, sanki indicə qarnına soxacaqdı.

Dinmədi, çünki nə cavab verəcəyini bilmirdi.

Əsgərlərdən biri əlindəki səbəti alıb kənara atdı və əmr elədi ki, ayağa dur-sun.

Ayağa durdu. Bu zaman erməni çavuşu öz dilində hündürdən nəsə dedi, az qala qışqırdı. Elə başa düşdü ki, əsgər ona əllərini qaldırmağı əmr edir. Əllərini qaldırdı, əzələləri yüngülcə dartıldı, dizində bərk ağrı hiss elədi və həmin ağrı ürəyinə qədər gedib çatdı...

Erməni əsgərləri öz aralarında nəyisə qızğın müzakirə elədilər.

Onlardan biri Güneylə (İranla) sərhədə işarə ilə ordan gəlib-gəlmədiyini soruşdu.

İki əsgər zirzəmiyə girdi, oranı ələk-vələk edib çölə çıxdılar. Çavuş həkimin çantasını töküb baxdı, silah-zad yoxuydu. Təəccüblənən kimi oldu, çiyinini çəkdi. Sonra əmr elədi ki, paltarını soyunsun.

Həkim heç nə anlamadı. Bu zaman çavuş onun yaxasından dartdı, yəni çıxart bu zəhrimarı.

Həkim onları sakitləşdirmək üçün rus dilində:

- Aranızda rusca bilən var? – deyə soruşdu.

Həkimin sualını eşidən çavuş əlini saxladı, sakitləşdi və:

- Mən bir az bilirəm, - dedi. – Türksən?!

- Azərbaycanlıyam.

- Bura niyə gəlmisən?

- Bura mənim doğulduğum kənddir.

- Harda doğulduğunu soruşmuram. Soruşuram ki, niyə gəlmisən!?

Həkim ermənicə bir neçə söz bilirdi. Hələ əsgərlikdə olarkən ermənilərdən öyrənmişdi. İstədi onlardan bir neçəsini desin, amma demədi.

- Mən vətənimə gəlmişəm!

- Vətən? – Çavuş istehzayla güldü...

Həkim söhbətin mənasızlığını duydu və:

- Məni komandirinizin yanına aparın. Ona vacib sözüm var. Xəbər gətirmişəm, - dedi və dediklərinə özü də inandı. Vəziyyətdən çıxmaq üçün onsuz da nəsə demək lazıymıydı.

Çavuş hava telefonu ilə kiminləsə danışdı. Öz dilində nəsə dedi və avtomatın lüləsilə işarə elədi ki, onların qabağına düşsün. Çavuşun əmrinə tabe oldu. Amma addımını güclə atdı. Deyəsən, ağrıları qayıtmışdı...

Kəndin aşağısına düşdülər. Ona elə gəlirdi ki, dəmir körpü yerində yoxdu, uçub. Amma yanılmışdı. Körpü təmir edilmişdi. Şalban və bruslarla bərkidilmişdi. Deməli, güneylilər lazım gələndə burdan maşınla da keçə bilirdilər. Və ötən gün gördüyü iranlılar da ermənilərlə alver edərkən bu körpüdən istifadə edirmişlər. Çünki sərhəd yox idi. Dəmir tikanlar aradan götürülmüşdü və sərhəd zolağındakı meşə Ada boyu bitən ilğınlara, qovaqlara, söyüdlərə qarışmışdı. O, yarpağın döşünə qalxarkən bunu apaydın görmüşdü. Halbuki, sovet vaxtı sərhəddən adam nədi, heç quş da səkə bilməzdi. Bir zamanlar həmin meşədən turacların səsi gəlirdi. Amma onlar nədənsə bu tərəfə keçmirdilər. Və ona elə gəlirdi ki, turaclar da sərhəddə tutulmaqdan ehtiyat edirlər...

Sol tərəfdə kəndin aralığıydı. Yağ tikanları, böyürtkən kolları yolun hər tərəfini basmışdı. Sanki külək boz yamaclardakı yelqovanların hamısını gətirib bura yığmışdı. Bir az bəridə Bilal söyüdü idi. Söyüd qurumuşdu, yağış onun çürümüş qol-qanadını qırıb torpaqla bir eləmişdi. Söyüdü altındakı oturmaq da torpağa qarışmışdı. Bir zamanlar cavanlar axşama kimi söyüdü altında oturur, özlərini qızlara göstərərdilər. Axşamlar da körpünün o tərəfinə adlayardılar. Çünki işdən gələn kişilər onun altına yığışar və hərə öz savadını nümayiş elətdirərdi. SSRİ-Amerika münasibətləri, soyuq müharibəydi.

Körpünün altı söyüdlük idi. Yayda onun altında dincələr və domino, nərd oynayırdılar. Cığal uşaqlar çaya o qədər domino daşı atardılar ki, qışda, su azalanda oradakı domino daşlarını sayırdılar...

Körpüdən adlayıb, araba yoluna çıxdılar. Arxa yollardan fərqli olaraq buranı ot basmamışdı. Başa düşmək olardı ki, işlək yoldur. Maşın təkərlərinin izi açıq-aydın görünürdü. Künc-bucaqda kalış otları qalxmış, yağ tikanları boy vermişdi.

Arxada qoyduqları körpüdən Şiralinin traktorunun aşdığı günü xatırladı. Necə olmuşdusa, otuz ilin sürücüsü traktoru körpüdən aşmışdı. O da yadıdaydı ki, traktor oyuncaq kimi körpüdən asılı qalmışdı və yalnız stansiyadan qaldırıcı kran gətirdikdən sonra onu Şirali ilə birlikdə qaldırıb yola qoymuşdular. Məlum olmuşdu ki, qaynıgildən gələn Şirali lül piyan imiş və üstündən bir neçə saat keçəndən sonra özünə gəlib və traktoru aşırıldığını nəinki etiraf edib, əksinə, qabağına çıxan inəyin boynuna qoyub...

Bir az gedəndən sonra əllərini yavaş-yavaş aşağı saldı, daha doğrusu, əllər özü aşağı endi. Erməni əsgəri avtomatın qundağı ilə onun kürəyindən vursa da, əhəmiyyət vermədi, çünki heç bir ağrı hiss etmirdi, dizinin ağırları onu üstələyirdi.

Əsgərlər əsirin əlini aşağı salmasına acıqlanmışdılar. Çavuşa baxıb nəsə dedilər. Çavuş əli ilə işarə elədi ki, sakitləşsinlər. Hər şey məntəqədə aydınlaşacaq.

Stansiyaya çatanda baxdı ki, relslər burdan o tərəfə sökülməyib. Deməli, buradakı ev-eşiyi, ağacları vaqonlara doldurub Ermənistanı daşıyırlar. Və əsgərlər də İrəvandan bura qatarla gətirilir. İki daşın arasında onu da fikirləşdi ki, bütün bunlar əsl kəşfiyyat məlumatlarıdır. Elə bil xəstəni müayinə edirsən və nəyin harda olduğunu, patologiyayı araşdırırsan.

Gözucu arxaya baxdı. Relsəri sökülmüş bu yolla çox gedib-gəlmişdi. Məktəbə gedəndə də, gələndə də şpalların üstünə sevdiyi qızların adını yazmışdı. Əslində, sevgi-zad yox idi. Sadəcə, o da yoldaşları kimi kişilənmək istəyirdi.

Stansiya həminkiydi, dəyişilməmişdi. Aşağıdakı çinar bağı da yerindəydi, perronları dövrələyən ağaclar da. Sadəcə, indi buralar daha çox meşəliyi xatırladırdı. Amma stansiya gözetçisi vardı və pəncərədən onlara baxırdı...

* * *

... Onu kənddən iki kilometr aralıda yerləşən zastavaya gətirdilər. Bir zamanlar bura sovet sərhədçilərinin qərargahıydı. SSRİ dağılandan sonra özlərinin ixtiyarına keçmişdi, işğaldan sonra ora erməni əsgərləri yiyələnmişdilər.

Zastava həminkiydi, amma birbalaca əl gəzdirmişdilər, darvazanı, hasarı və binanın divarlarını rəngləmişdilər.

O, uşaqlıqda, məktəbə gedərkən burdan çox keçmişdi. Bir az o yanda, "Temir Quliyev arxı"ndan təxminən iki-üç yüz metr aralı mamasıgilin (bibisigilin) evləri idi. Həmin arx kəndlərinin yuxarisından keçirdi və bu axşam məhz orda balıq tutmağı düşünürdü.

Yoxuşu qalxıb "zastavaya" çatdılar. Ayaqlarını sürüyür, ürəyi sıxılırdı, sanki bədəninə iynə sancırdılar...

Nəhayət, çatdılar. Çavuş əlindəki ratsiya ilə gəldiklərini xəbər verdi.

İki əsgər darvazanı açdı. O qədər arıq idilər ki, ayaq üstə güclə dayanırdılar. "Aclıqdandır, yəqin, bəlkə də yuxusuzluqdan" - fikirləşdi. Özünə də acığı tutdu. Guya özü yaxşı gündədir!? Əsgərlərdən birinin, sanki üst dodağı yox idi, burnu onu görünməz etmişdi...

Üstünə ermənicə lövhə vurulmuş otağın qapısını açıb içəri girəndə başa düşdü ki, onu komandirin yanına gətiriblər. Əslində, burda anlaşılmaz bir şey yoxuydu, əvvəlcədən də bunu təxmin eləmişdi...

* * *

... Erməni zabiti cavan idi. Paqonunda üç xırda ulduz parıldayırdı. Yad adamı görəndə təəccüblənmədi, oturmaq üçün yer göstərdi: əsgərlər ratsiya ilə komandirlərinə öncədən məlumat vermişdilər.

Erməni zabiti pis adama oxşamırdı, elə bil onun ermənilərə aidiyyəti yox idi, düz alnı və burnu vardı, özü də sakit görünürdü.

-Kimsiniz? - deyə o, rus dilində, özünəxas ləhcəylə soruşdu.

Xoşu gəlmirdi onların ləhcəsindən. Beynəlxalq tədbirlərdə ermənilərlə etika xatirinə salamlaşardı, onlardan kənar gəzməyə çalışardı. Bir dəfə Moskvada səfərdə olarkən erməni həkimini burnundan tanımışdı. "Ermənistandanmı gəldin?" - deyə soruşmuşdu. Erməni həkim: "Erməniyəm, ancaq Londondan gəlmişəm" – deyə özündən razılıqla cavab vermişdi. Onun cavabı da özünü çox gözletməmişdi: "Ermənilər hardan gəlir- gəlsinlər, harda olurlar-olsunlar, ermənidirlər!"

Bu yadadüşmə bir an çəkdi, özünü təqdim elədi və zabitin növbəti sualını gözləmədən kəndə gəlməyinin məqsədini danışdı. Zabitin ona inanmadığını sezdi və:

- İnanmırsınızsa, internetə girib baxa bilərsiniz, - dedi.

Həkim inanırdı ki, onun arvadına tapşırdığı məlumatlar sosial şəbəkədə yayımlanıb.

- Burda internet nə gəzir! - deyə zabit mızıldandı, hətta acıqlandı da, sanki bu yeknəsəq həyatdan bezmişdi, - heç işiğımız da yoxdur. Yanacaq bol olanda generatordan istifadə eləyirik.

Zabit bu sözləri deyə-deyə onun çantasını boşaldıb eşələməyə başladı. Dəftər-qələmi görəndə.

- Bunlar nə üçündür? – deyə soruşdu.

- Heç, elə-belə.

- Deməli, qeydlər eləmək üçündür, əks-kəşfiyyat məqsədləri üçün.

Həkim:

-Onun üçün olsaydı, orda qeydlərim olardı. Bir neçə gündür ki, burdayam, - güclə seziləcək təbəssümlə dedi.

- Belə başa düşürəm ki, siz bu məsələlərə bir oyun kimi baxırsınız. Hər şeyə istehza edirsiniz.

- Ölüm ən böyük istehzadır.

- Amma indi istehzanın yeri deyil. Heç kim öz xoşuna bu addımı atmazdı.

- Yuxarılarla danışın, qoy, onlar baxsınlar, biləcəksiniz ki, yalan demirəm.

Zabit:

- Mənim yuxarılarla danışmağa vaxtım yoxdur. Sizi onların yanına göndərəcəyik. Orda özləri qərar qəbul edərlər.

Həkim:

- Mənim vaxtım azdır, ömrümə saatlar qalıb, - dedi və şalvarının balağını yuxarı qaldırıb, şişmiş dizini göstərdi. - Doğrudan da son bir neçə saat ərzində onun dizi həddən artıq şişmiş və qızarmışdı. Uzaq yolu piyada gəlmək də öz işini görmüşdü. – Metastaz altı aydan çoxdur başlayıb, bu gün-sabah o dünyalıqam, - deyə əlavə elədi və nədənsə öz ölümünə gülümsündü.

Erməni zabiti onun qıpqırmızı və şişkin dizinə baxdı, deyəsən, inandı.

- Özünüz fikirləşin, sağlam olsaydım, ölümü niyə bu xarabalıqlarda axtarardım. Deyə bilməzsiz ki, erməni xalqı bu müharibədən nəse qazanıb.

Müharibə heç kimə lazım deyil. Mən o ağacı bütün münaqişələrin əleyhinə, etiraz əlaməti olaraq əkdim. İstəyirəm ki, onu qoruyasınız. Siz, ya başqası, mənimçün fərqi yoxdur, - deyə həkim davam elədi. O, "bizimkilər gələne kimi qoruyun" demədi, düzü, deməyə ürəyi gəlmədi, zabiti açıqlandıra, işləri korlaya bilərdi. – Sizin əsgərlər onu tapdılar. Amma inanıram ki, yenidən qalxacaq.

Zabit fikrə getdi, görünür, onun dedikləri haqda düşünürdü və:

- Hər halda, mən zəng eləməliyəm, - dedi, əsirin adını və soyadını yenidən soruşdu və onun soyadını eşidəndə duruxdu:

- Mən sizin soyadınızı eşitmişəm. Bakı qırğınında babamgili həmin adam xilas edib.

- İndi bunun heç bir əhəmiyyəti yoxdur.

- Bəlkə də.

- Özü də Bakıda heç bir qırğın olmayıb. Hamısı qurama işlərdir.

Zabit:

- Mən bunu bilmirəm. Yalnız eşitmişəm, - deyə mızıldandı.

- Hər nədisə, indi bunun yeri deyil, - həkim güclə eşidiləcək səsle dedi.

- Hə, yeri deyil, - zabit belə deyəndən sonra o biri otağa keçib, telefonla uzun-uzadı danışdı. Bir müddət susdu və yenə də telefonla danışdığı adama nəse dedi və yerinə qayıtdı.

Cırıldayan stula oturdu. Qurcuxdu. "Vikeroy" siqaretini çıxarıb yandırdı, bir-iki qullab alandan sonra:

- Onlar sizin dediklərinizi təsdiqlədilər. Doğrudan da internet portallarında sizin bəyanatınız yayılıb, - dedi.

- Görürsünüz, - həkim üzündəki bayaqkı təbəssümlə dedi, - mənim bura gəlməkdə işıqlı məqsədim var. Amma məsələ təkəcə ağac əkməklə bitmir. Mən həm də ölməyə gəlmişəm. Əgər ölməsəm, yaxud ölə bilməsəm, sizlərdən kimse məni öldürməlidir. Özü də dan üzü, günəş üfəqdən çırtlayanda. – Zabitin üzündə istehza yaransa da, ona əhəmiyyət vermədi və davam elədi. – Əvvəlcə qəbrimi qazmalıyam. Ora elə də uzaqda deyil. Bəlkə də görmüsünüz. Görünən boz yalların başındadır. Babalarım orda basdırılıb.

- Biz bunu eləyə bilmərik, - zabit etiraz elədi, - dərimə saman təpərlər.

- Niyə? - həkim təəccüblə soruşdu.

- İki şeyə görə: birincisi, siz düşmən də olsanız, silahsızsınız və əsir hesab olunursunuz, ikincisi, sizi öldürməyi yox, qorumağı tapşırıblar. Özü də bərk-bərk tapşırıblar.

Bu sözlərdən sonra zabit çölə çıxdı, əsgərləri içəri çağırdı və ermənicə nəse dedi. Sonra həkimə tərəf dönüb:

- Hələ ki, sizi müvəqqəti saxlama kamerasında mühafizə edəcəyik. Sabah yeni naryadla Yerevana göndərəcəyik. Qoy, orda taleyinizi həll eləsinlər...

- Siz onlara deyin ki, mənim istəyimi yerinə yetirməsəniz, dünyada biabır olarsınız. Hamı deyəcək ki, bir müsəlmanın, bir türkün, bir insanın öz doğma torpağında ölməsinə icazə vermədilər...

Zabit həkimin etirazlarına məhəl qoymadı. İki əsgər içəri girib, komandirə təzim etdikdən sonra onu qonşu otağa apardılar...

* * *

Onun salındığı otaq-kamera darısqal və birnəfərlik idi. Otağın arxa divarında hisdən qaralmış nəfəslik vardı və qaranlığa qovuşmuşdu. Gözləri qaranlığa alışandan sonra həkim onu görə bildi.

Nəm iyi verən otaqda bir köhnə çarpayı, sınıq-salxaq stol və stul vardı. Çarpayıda oturdu, ağrıyan dizini əlilə qaldırıb çarpayının üstünə qoydu, ehmalca uzandı...

Axşamacan dilinə heç nə vurmadı, yeməyə həvəsi yoxuydu. Ağrıları yenidən qayıtmışdı. Ona elə gəldi ki, əsir yurdlar da, bax beləcə ağrıyır, ağrıdan qıvrılır - onun kimi. Hərdən qalxıb dizini sıgallayırdı, az qala ona yalvarırdı, dizini ağrıdan qorumaq üçün hərdən qucaqlayırdı.

Uşaq vaxtı qulağı tez-tez ağrıyırdı. Özü də gecələr. Onu heç kim ovundura bilmirdi. Elə hey zığıldayırdı, səhər açılanda isə sakitləşirdi və ona elə gəlirdi ki, bu ağrı gecələrin ağrısıdır. Onları adamlar yatandan sonra hardansa gətirirlər. Sonra ağrılara öyrəşdi. Hətta futbol oynayan zaman ayağı sınmış və günlərlə gipsdə qalmışdı. Bununla belə, səsini çıxarmamışdı, ağlayıb-sıtqamamışdı...

Axşama yaxın vaxt ləng getdi. Günəş qoca və əldən düşmüş ilanlar kimi qüruba tərəf sürünürdü. Bunu his basmış pəncərənin yarığından düşən gün işığı da təsdiqləyirdi.

Bir az mürgülədi. Yorğunluq onu əldən salmışdı. Amma tam yuxuya gedə bilmədi. Hər şeyi götür-qoy edirdi...

O, buralardan birdəfəlik gedirdi. Bir də heç zaman doğmalarını görməyəcəkdi. «Ağır hisslərdir. Sağlam adamın da başı xarab olar. Mən heç, mən xəstəyəm», - deyə öz vəziyyətinə istehza elədi.

Gözlərini açanda pəncərədən düşən işığı görmədi, deməli, qaranlıq düşmüşdü. Dikəldi, ağrıyan dizini əlinə alıb yerə qoydu, oturdu. Ağrıları artmışdı. Başını əllərinin arasına aldı. Harda olduğunu, sanki, bir anlığa unuttu, yaddaşını itirən kimi oldu, sonra özünü ələ aldı. Pasiyentlərini xatırladı. Öncələr də onların ağrılarını hiss edirdi və çalışırdı ki, öz təsəllilə, gülümsə baxışıyla onları ovundursun. Çünki hər xəstənin gözündə həkimə bir ümid vardı. Amma onların nələr çəkdiyini, ölüm-dirim arasında hansı hisslər keçirdiyini indi bütün qəlbi və vücuduyla anladı...

Ona çox təsir edən xəstə on üç yaşlı uşaq idi. Anası uşağı çimizdirərkən sağ döşünün altında yumru şişə rast gəlmişdi. Həkimlərin diaqnozu uşağın valideynləri üçün ölüm hökmündən betər səslənmişdi. O, həmin uşağı həyata qaytarmaq üçün bütün təcrübəsindən istifadə eləmiş, hətta öz hesabına xaricdən mütəxəssislər də çağırılmışdı.

Uşaq çox ağıllıydı, ala, iri gözləri, solğun bənizi vardı. Bəzən onun söhbətlərinə qulaq asır və nədənsə İsa Məsihə oxşadırdı. Hərdən uşağın çarpayısının böyründə oturur, valideynlərinin çəkdiyi əzab və iztiraba şərik olurdu.

Uşaq deyirdi: "Ata, qorxma, mən ölməyəcəm. Çünki bu gecə Rəbbim yanıma gəlmişdi, ağ paltardaydı və işıq saçırdı, əlimi, bax burama qoyub, - deyə, şiş olan yeri göstərdi, - dedi ki, sən sağalacaqsan, amma sonra öz yanıma aparacam! Mən soruşdum: "Bəs anam, atam, bacım necə olacaq? Rəbbim: "Onları da öz yanıma aparacam, çünki cəhənnəm əzabını bu dünyada çəkiblər!" - dedi.

Uşağın bu sözlərindən necə təsirləndisə, hönkürüb ağlamışdı. Həkim onlara təsəlli verməkdənsə, uşağın ata-anası onu sakitləşdirmişdi.

Həmin uşaq bir vaxtlar itirdiyi kiçik bacısını xatırladırdı...

Uşağın dediyi kimi də oldu. O, sağalmadı. Nə illah elədilsə, həyatda qalmaq istəmədi və bir gecə Rəbbinin əlindən tutub əbədi dünyaya getdi.

İllər keçəndən sonra uşağın atasını təsadüfən "Torqovida" gördü. Kişi, əlində bağlama harasa tələsirdi. Birdən başını qaldırıb həkimi gördü. Sanki utandı, qımışdı. Hal-əhvaldan sonra dinməzcə bir-birlərinə baxdılar. Həkim köks ötürdü: "Səninlə nə söhbət eləyim? Sən cəhənnəmi görmüş adamsan." Uşağın atası duruxdu, gözlərini qıyıb ona baxdı, deyəsən, gülümsədi də: "Yadımdadı?" - deyə soruşdu. Həkim: "Onu necə yaddan çıxarmaq olar!" -

dedi. "Mən onu az-az xatırlayıram, daha doğrusu, xatırlamağa qorxuram," – uşağın atası başını aşağı saldı, - çünki qızımın oğlu olub, onun adını vermişik." Həkim: "Torpağı sanı yaşasın" - dedi. "Onun ad günüdür. Bu da onun hədiyyəsi" – baba dedi və həkimə baş əyə-əyə uzaqlaşdı...

İlahi, o dərdə necə dözmək olar, o faciəni necə unutmaq olar!?

Ağlayırdı. Göz yaşları yanaqlarından aşağı axırdı. O, indi ölümqabağı ağlayan adamları başa düşürdü. Bu, can ağrısı deyildi. İtkinin, düşükləri faciənin, dünyanın bivecliyinin ağrısıydı...

Səhəri dirigözlü açdı. Günəşin pəncərədən düşməsiylə, sanki cəhənnəmdən qurtuldu. Uşaqlıqda qulaq ağrısından qurtulduğu kimi...

Tanış əsgərlər gəldilər və onu zabitin otağına apardılar. Zabit sənədlərə baxır, nəyisə pozur, nəyisə əlavə edirdi. Həkimin görünüşü kimi başını qaldırdı:

- Bu, sizin İrəvana göndərməyiniz haqqında rəsmi məktubdur. Ora çatanda rəhbərliyə təqdim edəcəklər. Mənə dünən dediklərinizi orda təkrar edərsiniz. Sizi aparacaq maşın günortaya yaxın gələcək. İndi isə sizə səhər yeməyi veriləcək.

Həkim:

- Mən heç nə yemək istəmirəm.

Zabit bir siqaret yandırdı və tüstünü ağzından buraxa-buraxa:

- Özünüz bilərsiniz, - dedi, - bu, bizim borcumuzdur. Ancaq siz yeməkdən imtina barədə izahat yazmalı və imzalamalısınız. Çünki Qırmızı Xaç Cəmiyyəti də məsələdən xəbərdardır və sizi görməyə gələcəklər.

Həkim:

Onlar məni çətin sağ görələr.

- Mən bunu deyə bilmərəm, - erməni zabiti dedi, siqaretdən bir qullab vurdu, yenə də uzun-uzadı öskürdü.

Və o qədər öskürdü ki, bir anlığa hər şey yadından çıxdı. Tapançası da qoburqarışıq stolun üstündəydi. İndi o, asanlıqla tapançanı götürər və erməni zabiti burdaca gəbərdərdi. Çünki silahla davranmağı gözəl bilirdi. Piyada qoşunlarında hərbi xidmət keçmişdi. "Təlim-tədris kursları"nda da olmuş, hərbi rütbə də almışdı. Özünün tabel tapançası da vardı. Hərbi hospitalda işləyəndə tez-tez hərbi hissələrə gedir, tapançadan, avtomatdan necə sərrast atəş açdığını həmkarlarına nümayiş etdirirdi. Amma indi bunu edə bilməzdi. Həkim idi. Hippokrat andı içmişdi, O, adam öldürmək üçün yox, adamı həyata qaytarmaq üçün doğulmuş və bu yöndə də təhsil almışdı. Özü də onun missiyası vardı. Həmin missiya sülh ağacını qorumaq və bunu bütün dünyaya bəyan etmək idi...

- Siz ciddi xəstəsiniz, - həkim onun bu vəziyyətinə baxıb dedi, - müalicə olunmalısınız. İstəsəniz, sizə resept yazaram. Ciyərləriniz və böyrəkləriniz xəstədir. Səhərlər ürəyiniz də bulanır, yəqin.

- Elədir, - erməni zabiti dəsəmalını çıxarıb ağzını silə-silə dedi, - amma burda dava-dərman nə gəzir?! Yəni siz dediyiniz dava-dərman. Özü də bunu mənə İrəvanda da deyiblər, çox bahalı dərmanlardır.

- Hələ ki, sizə yardım edə bilərəm. Müvəqqəti.

- Necə?

- Bir az yuxarıda, yamaclıqda indi təzə otlar və çiçəklər çıxıb. Onlardan yığıb dəmləmək və içmək olar.

Erməni zabiti həkimə sınaqçı nəzərlə baxdı. Onun gözlərindəki səmimiyyəti duydu və:

- Siz otların adını deyir, əsgərlər yığıb gətirər.

- O otların adı heç bir kitabda yoxdur. Sizin əsgərlər də onları tanımaz. Mən özüm onları yığaram, qoy, məni istədiyim yerə aparsınlar. Ancaq əvvəlcə mənim iynəmi özümə qaytarın. Çantamdadır. Ağrılarım dözülməzdir. İynəni

vurandan sonra həmin otları yığar və dəmləyəyəm. Öskürəyiniz azalacaq, ciyərləriniz də rahatlanacaq.

Erməni zabiti öskürəkdən o qədər əziyyət çəkmişdi ki, əsirin dedikləri ilə razılaşmaqdan başqa çarəsi yox idi. Son zamanlar öskürəndə tüpürcəyində qan ləkələrini görmüş və qorxmışdu. Bəzən elə halsızlaşırdı ki, nəfəs almağa belə təqəti qalmırdı. Dəfələrlə yuxarılara raport göndərmiş, hətta bir dəfə hospitalda müalicə də almışdı, amma onun xəstəliyinə ciddi yanaşmamışdılar...

Həkim zastavanın yuxarısında, köhnə məktəbin yanındakı "Sayaq" yalını nəzərdə tuturdu. Həmin yerə köhnə "Vilis"lə getdilər. Maşının oturacağı dəmir kimi möhkəm idi, çalaya düşdükcə atılıb-düşür, həkimini incidirdi, amma o, buna əhəmiyyət vermirdi. Xeyli əvvəlləri xatırlayırdı. O zaman belə bir "Vilis"lə, yəni "Qaz-69"la dağ kəndinə, xəstə üstünə yollanmışdı. Üç saat yolu dayanmadan, atıla-atıla getmişdilər, anadan əmdiyi süd burnundan gəlmişdi. Hələ gənc idi, təzə-təzə işə başlamışdı. Ona görə də hara gəldi göndərirdilər. Amma ona nə maşın, nə də yollar əzab vermişdi. Böyük bir kənd xarabalığı xatırladırdı. İki qoca və bir qarıdan başqa heç kim yox idi. Qocalardan biri şaytına-şaytına aşağı kəndə enmiş və poçta girib xəstəxanaya zəng eləmişdi. Özünün dediyinə görə, rayon xəstəxanasına bir neçə saat əlləşdikdən sonra düşə bilmişdilər. O vədə həkim bu ucqar rayona təyinatla gəlmişdi və yalnız üç il başa çatandan sonra şəhərə qayıtmışdı...

Onu düşüncələrindən çavuş ayırdı. Maşını hara sürəcəklərini soruşdu. Çünki dediyi yerə çatmışdılar. "Sayaq" yalı aralıdan görünürdü.

Yalın ətəyində düşdülər. Gün xeyli qalxmışdı. Gül-çiçək ətri aralıdan adamın burnuna vurur, hərdən qıcıqlandırır.

Qəfil anladı ki, səfərə yazda çıxmağının səbəbi başqaymış. Yazda təpəlikdə qərar tutmuş qəbiristanlıq güllü-çiçəkli bağçaya bənzəyirdi. Qoy, o, öləndə də çiçəklərin qoxusunu burnunda, təmiz havanı ciyərlərində hiss eləsin. Yalnız o zaman çiçəyə çevrilə bilərdi...

Yamaca qalxdı, istədiyi çiçəklərdən və otlardan yığdı, əsgərlərin verdiyi sel-lofan torbaya qoydu...

Zastavaya qayıdandan sonra çayı dəmir çaynıkdə özü dəmlədi. Zabitin şübhələrinə cavab olaraq özünə də çay süzüb içdi.

Zabit çayı içəndən sonra küncdəki çarpayıda uzandı. Rahatlandı.

- Siz ciddi müalicə almalısınız, - həkim tezdən dediklərini təkrar eləməli oldu.

- Bilirəm, amma ona baxan kimdir. Lənət olsun hamısı! Nə qədər raport yazmışam, xeyri olmayıb. Bu gün-sabaha salırlar. İndi də deyirlər ki, bir az da döz, təhlükə sovuşsun, sonra. Hansı təhlükə? Anlamıram. Hamını qorxu altında saxlayırlar. Əslində isə heç nə yoxdur. Sadəcə, xirtdəyəcən zibilin içindədirlər...

Susdular. Həkim soyumuş çaydan bir-iki qurtum da aldı... Çaynıkdəki çayı təzədən qızdırıb zabitə verdi.

- Çaydan tez-tez içməlisiniz. Onda öskürəyiniz də azalar, bronxlarınız və ağ ciyərləriniz də yavaş-yavaş açılar. Yaxşılaşandan sonra isə mütləq həkimə gedin.

- Dediniz ki, nə qədər qalıb?

- Saatlar, - həkim dedi. Sanki ölümə yox, toya gedirdi. - Ağrılarım da çoxalıb. Dözülməzdir.

Bayırdan əsgərlərin səsi gəlirdi. Deyəsən, voleybol oynayırdılar. Həkim bir az aralıda voleybol meydançasının olduğunu bilirdi, bura gələndə də gözücu görmüşdü.

Zabit dikəldi, çaydan qurtum-qurtum içdi və nə barədəsə uzun-uzadı fikirləşdi.

Həkim altdan-altdan ona baxır və zabitə yazığı gəlirdi. Yad bir məmləkətdə nə işi vardı onun?! Onun başbilənləri bu müharibəni başlamasaydılar, indi qoca ata-anasının yanında idi, subaylığın da daşını atmış, ailə-uşaq sahibi olmuşdu.

Zabit, sanki onun ürəyindən keçənləri duydu:

- Mən bu müharibəyə də, onu başlayanlara da nifrət edirəm, - dedi.

- Müharibəni axmaqlar başlayır, ağıllılar durdurur, - həkim elə-belə, sözgəlişi dedi.

Zabit onun dediklərini sanki eşitmədi:

- Bizim heç bir günahımız yoxdur. Günah onlardadır - missionerlərdə. Başbeynimizi uşaqlıqdan pozublar...

- Sizdə natamamlıq kompleksi yaradıblar, - həkim onun öskürəkdən ağarmış bənizinə baxıb belə dedi.

Zabit onu xəstəliyin əlindən qurtarmağa çalışan həkimə etiraz eləmədi, cavab da qaytarmadı və uzun sürən pauzadan sonra həkimin gözləmədiyi halda:

- Mən sizi ora apararam, - inamla dedi.

Həkim onun sözlərindən çaşdı, zabitə diqqətlə baxdı, üzündəki qətiyyəti sezdi və:

- Mən buna inanırdım, - dedi.

Bu zaman qapı döyüldü və "gəlin" əmrindən sonra əsgər içəri girdi.

Hər ikisi narahat oldu. Baxışdılar. Elə bildilər ki, İrəvandan gələn maşın mənzil başına çatıb.

Ancaq əsgər bunun əksini söylədi. Dedi ki, həkimə aparacaq maşın yolda xarab olub və əgər hər şey yaxşı olsa, yalnız axşama yaxın bura çatacaq.

"Şükür Allaha!" – həkim ürəyində sevindi...

Zabit göstəriş verdi ki, əsiri öz kamerasına aparsınlar...

Həkim şüşəsinə his basmış tanış kamerada yenidən oturmalı oldu.

Ağrıları dözülməz idi. Axşam tez düşsəydi!

O, yola düşəcəkləri vaxtı bilmirdi. Amma təxmin edirdi ki, zabit axşamın düşməsinə gözləyir.

Saatlar min il oldu...

O, sonunu bu cür təsəvvür eləmədi. Babasını xatırladı. Başına daim çalma bağlayan, həmişə darıxan babası kimi, öz həyətlərində, tut ağacının kölgəsində, yaxınlarının əhatəsində bu dünyadan köçəcəyini gözləyirdi. Amma hər şey alt-üst oldu. Tamahkar insanlar onun dünyasına haram qatdılar. Bəlkə bunda onun da, yaxınlarının da günahı vardı. Hər şeyi əvvəlcədən görməliydilər. Bunun üçün bəsirət gözüne ehtiyac da yox idi. Nə qədər kor olasan ki, təhlükəni görməyəsən. Özü də o təhlükəni ki, illərdir səni gözgöretməli izləyir. Düşmənin ocağının başında oturub fürsət gözləyir...

Axşam düşəndə zabit yanında iki əsgərlə başqa xəbərlə gəldi. Özü də dilxor görünürdü.

- Onlar sizi təkidlə tələb edirlər. Mənim sizi onların yanına göndərməkdən başqa əlacım yoxdur...

Həkim bu qəfil xəbərdən çaşdı. Amma özünü itirmədi. İrəvanda oturanlar onun ölümündən də şou yaratmaq istəyirdilər. Bunu hər ikisi bilirdi: zabit də, həkim də..

- Mən dedim axı, ömrümə saatlar qalıb, - həkim handan-hana dedi. - İrəvana gedib çata bilmərəm. Özümü öldürmək elə də çətin deyil. Mən onun yollarını yaxşı bilirəm. Amma məqsədim var. Onu mütləq həyata keçirməliyəm. Məni təkliddə dinləsəniz, sizə daha vacib bir məsələdən danışaram.

- Nə vacib məsələdi elə? – deyə zabit təəccüblə soruşdu.

- Tək deyərəm.
- Zabit əsgərlərə işarə ilə:
- Onsuz da rus dilini bilmirlər. Kənddən dünən gəliblər, - dedi.
- Həkim:
- Hər halda, onlar çıxsa, yaxşıdır.
- Zabit işarə elədi ki, əsgərlər onları tək qoysunlar.
- Əsgərlər çıxandan sonra:
- Mən sizə çoxlu pul verərəm, - həkim qətiyyətlə dedi.
- Zabit «pul» sözünü eşidəndə özünü itirən kimi oldu:
- Nə puldu elə?
- Məni ölümə baş-başa buraxmağınızın, yaxud da güllələməyinizin əvəzində sizə çoxlu pul verərəm, özü də dollarla.
- Zabit əvvəlcə sanki ilan vurdu. Onun xilaskarı pul təklif edirdi və bu təklifə hazır cavabı yoxuydu. "Necə yəni pul?"
- Sizə yaxşıca pul verərəm, - həkim təkrar elədi.
- Siz məni satın almaq istəyirsiniz!? – Zabit qarışıq hisslər içində soruşdu.
- Mən öz ölümümü satın almaq istəyirəm! Sizin üçün fərqi nədir. Yolda öldüm, İrəvanda, ya da ki, burda. Amma mənim üçün fərqi var...
- Mən zabit andı içmişəm. Zabit şərəfimi pula sata bilmərəm. Siz hökmən İrəvana getməlisiniz.
- Onsuz da ora gedib çatmayacam. Bir də ki, zabit şərəfi təkə yuxarıların əmrinə tabe olmaqla bitmir. Sizin bir insani borcunuz da var...
- Həkimin bu sözləri, deyəsən, zabitə təsir elədi və xeyli fikrə getdi. Gözlərinin səyriməsindən, alnını qırıq dırmasından başa düşmək olardı ki, bir qərara gələ bilmir. O, otağın içində gəzişməyə başladı, sonra dayandı, həkimə yaxınlaşıb pıçıltı ilə:
- Pul sizdədir? – deyə çəkinə-çəkinə xəbər aldı. Elə bil onları izləyirdilər.
- Həkim:
- Mən onu gizlətmişəm. Məqsədimi yerinə yetirsəniz, harada gizlətdiyimi deyərəm.
- Mən sizə niyə inanmalıyam ki?
- Bu qədər yolu gələn adam məqsədinə çatmaq üçün hər şeyə əl atardı. Yalan da danışa bilərdi. Amma yalan danışmağa ehtiyac yoxdur. Mənim pulum çoxdur. Nəvələrimə də çatır. Sizə verəcəyim isə kəfənlik əvəzidir. Bircə durub gözləməyiniz qalır, vaxtında ölməsəm, tətiyi çəkməyiniz yetər. İstəsəniz, əsgərlərinizdən biri də bunu edə.
- Erməni zabit:
- Mən fikirləşməliyəm, - dedi, - siyirtmədən siqaret çıxarıb yandırdı, bir qulab aldı. Tüstüsü çox oldu deyəsən; öskürdü.
- Bir müddət heç biri dinmədi. Sonra erməni zabit:
- Nə qədər qalıb? - deyə yenə də soruşdu. Həkim onun sualını anlamadı.
- Demək istəyirəm ki, ölümünüzə nə qədər qalıb?
- Saatlar.
- Mən sizi güllələyə bilmərəm. Yaxşısı budur, gözləyək.
- Ağrıkəsicilərım qurtarıb. Çox dözə bilmərəm. Çox ağrıdır. Bir azdan komaya düşəcəm. Adətən belə olur. Onda nə mən məqsədimə çatacam, nə də siz pulu görəcəksiniz.
- Gözləməkdən başqa çarəmiz yoxdur, - erməni zabit ələcsiz şəkildə əllərini yellədi və otaqda var-gəl etməyə başladı, sonra yan otağa keçib, yenə də telefonla uzun-uzadı nəsə qırıldatdı, geri qayıdıb dedi ki, yuxarılar onu hökmən göndərməyi tələb edirlər.
- Axı mən öz ölümümü pulla satın alıram, öz pulumla öz ölümümü!

Zabit həkimin bu sözləri üstündə bir az da baş sındırandan sonra:

- Bir az da gözləməliyik, - astadan və çoxmənalı şəkildə dedi.
- Nə qədər? – deyə həkim ağrıdan qıvrıla-qıvrıla xəbər aldı.
- Bir az.

“Bir az” bir ilə döndü.

Nəhayət, zabit yenə də telefon olan otağa keçdi. Orda xeyli ləngiyəndən sonra geri qayıtdı. Onun rəngi ağarmışdı, sanki indicə ölüm hökmü kəsmişdilər. Amma ölüm hökmünü o özü çıxarmışdı:

- Mən onlara yalan satmağa məcbur oldum, dedim ki, siz artıq ölmüsünüz. Onlar da sizi basdırmağa razılıq verdilər, amma hökmən sizin nəşinizin və qəbrinizin şəklini çəkib onlara göndərməliyik ki, bütün dünyaya yaysınlar. İndi isə pulun yerini deyin.

- Mən pulun yerini son nəfəsimdə deyəcəm.

Həkim narahat idi ki, pulu alandan sonra erməni zabiti sözünün üstündə durmaz.

- Mənə etibar eləmirsiniz? - deyə zabit xəbər aldı.
- Söhbət etibarda deyil, yuxarılar sizə təzyiq edə bilər. Mən yalnız öz qəbrimdə, atamın yanında uzananda rahat ola və ölümümə inana bilərəm.
- Amma mən sizi indi öldürməliyəm. Daha doğrusu, nəse bir şey fikirləşməliyəm. Əsgərlərim sizi sağ görsələr, məni satarlar.
- Mən özümü ölülməyə vuraram. Özünüz də görürsünüz ki, ölü kimiyəm. Şəklimi indi özünüz çəkin. İşıqları da söndürün. Qoy, məni qaranlıqda maşına aparsınlar. Onda heç nə hiss eləməzlər.

Həkimin dedikləri ağlabatan idi. Bununla belə, zabit yenə də qorxurdu:

- Dediniz ki, bir neçə saat qalıb? – deyə titrək səslə soruşdu.
- Mənə elə gəlir ki, xəstəlik daha da sürətlənib. Bədənimdə əvvəl atdığım dərmanların təsiri tamam yoxa çıxıb və xəstəlik daha da şiddətlənib. Mən bunu yaxşı bilirəm. Hesablamışam. Sabah səhər tezədən bu hadisə baş verəcək. Ona qədər isə qəbrimi qazacam.

- Yox. Yaxşısı budur, siz burda qalın, o məsələ baş verəndən sonra özümüz dəfn edərək, şəklinizi də necə lazımdır, çəkərik.

- Mənim istəyim öz qəbrimi əllərimlə qazmaqdır. Bu, bir etirazdır. Təkcə sülh ağacı ilə iş bitmir. Qoy, onlar görsünlər ki, bu müharibələr uzandıqca hələ çox adam özünü diri-diri basdırmağa hazır olacaq. Əslində, belə də olur, hamı öz içində ölür, yaxud hansısa bir sevgini, dəyək ki, vətən sevgisini öldürür. Bundan dəhşətli nə ola bilər? Mən günəş üfəqdən çıxanda ölməliyəm. Ona baxa-baxa. Belə ölüm mənim üçün rahat və ağrısız keçəcək. Səhərə kimi qəbrimi qazacam. Dediğim zaman ölməsəm, məni güllələyin. Hə, bir xahişim də var. Əsgərləriniz həmişəyaşıl ağacını tapdadılar. Tapşırıq ki, ona dəyməsinlər. Dəyməsələr, yenidən dirçələcək.

Zabit bir söz demədi, eləcə əllərini yellədi və siqaret çıxarıb yandırdı və yenə də eyni sözü təkrar elədi:

- Siqareti təzəcə tərgitmişdim. Amma təzədən öyrəşdim.
- Sizə çəkmək olmaz, - həkim dedi.
- Bilirəm, ancaq bacarmıram.

Öskürəyi ara verəndən sonra:

- İndi əsgərlərim sizi öz kameranıza aparacaqlar. Bir azdan gələcəyik. Əvvəlcə sizin şəklinizi çəkəcəklər. Sonra işığı söndürəcək və sizi maşına qoyacaqlar. Səhərayaxın yola düşəcəyik. Amma indi özünüzü elə göstərməlisiniz ki, sanki son nəfəsinizdir...

Həkim son nəfəsi olduğunu onsuz da bilirdi. Ona görə də, zorla da olsa, gülümsündü.

Bu sözlərdən sonra zabıt əsgərləri çağırırdı və əsiri müvəqqəti saxlama kamerasına aparmağı tapşırdı...

Gözünə gün düşür...

Bir az keçmiş əsgərlər gəldilər və zabıt deyən kimi elədilər. Onu maşına elə qoydular ki, sanki bir torba əti maşına atırlar. O, heç bir ağrı hiss eləmirdi. Bir azdan onu huş apardı və o zaman ayıldı ki, zabıt onu maşından düşür.

- Burdan o tərəfə piyada getməliyik.

Həkim onun dediklərini zorla eşidirdi.

- Ey, eşidirsiniz? Deyirəm ki, burdan o tərəfə özümüz getməliyik. Maşınla gedə bilmərik. Üç təpə o tərəfdə başqa bir postumuz da var. Ordan bizi görə bilərlər. Onda vay mənim halıma.

Həkim özünə gələn kimi oldu. Səhərin ayazını canında hiss elədi.

- Üşüyürəm, - dedi.

- Piyada gedə bilərsiniz?

Həkim başı ilə təsdiqlədi və güclə eşidiləcək səsle:

- Belə daha yaxşı olar, mən də köhnə yerləri görərim, havasını udaram, - dedi.

Asfaltdan aşağıya, çaylağa düşdülər. Bu yolda hərbi maşınlar hərdən hərəkət etdiyinə görə, nisbətən hamar idi, çınqıllığı yarıb çıxmış kol-kos tapdalanmışdı.

Onun üçün hərəkət etmək çətinləşmişdi, sanki ayağından ağır daş asmışdılar, üreyi sancırdı, nəfəsi kəsilirdi, elə bil yerimirdi, sürünürdü, qarabasmalar içindəydi. Amma bu yolu getmək lazım idi.

Bir kilometrdən artıq olan yolu Allah bilir neçə saata getdilər. Zabıtın hövsələsi daralmışdı, cavanlıq həvəsi hövsələsini üstələmişdi, həkimin qoluna girmişdi və az qala onu çiyninə alıb aparmaq istəyirdi, amma həkim buna razı olmurdu.

- Mən özüm gedəcəm. Ölüm onda daha yaxın olacaq, - dedi.

Birinci aşırımı keçmək daha çətin oldu. Həkim bir-iki addım atmamış dayanır, sol dizini yerə atır, böyrü üstə uzanır, dincini alandan sonra zabıtın köməyiylə qalxırdı. O, zabıtın yardımı olmadan yeriye bilmirdi.

- Hələ çox qalıb? - deyə zabıt hövsələsizliklə soruşdu.

- Bir təpə də aşsaq, ordayıq.

Həmin təpəyə çatıb dayandılar. Həkim yerə uzandı.

- Mən daha gedə bilmirəm, - inildədi, - sən geri qayıt, hər şey danışdığımız kimi olsun, pulun yeri burda yazılıb, - zarıyaraq dedi və köynəyinin boyunluğunu söküb, bir kağız parçası çıxardı. – Həyatımızda gizlətmisəm, tövlənin yanındakı əncir ağacının dibində, məni tutan əsgərlər oranı yaxşı tanıyır. Ağaca da su verməyi unutmayın. Bircə şüşə olsa, kifayətdir. Əsgərləriniz bunu bacarar.

Zabıt kağızı aldı, həkimin sözlərinin nə dərəcədə həqiqət olub-olmadığını öyrənmək üçün qaranlıqda aşağı əyildi, alışqanını yandıraraq, üzünə baxdı. Həkimin üzündə ağrıdan başqa ifadə yoxuydu.

- Bəs pulu tapmasam necə olsun? - deyə zabıt, sanki kiminsə eşidəcəyindən çəkinərək, pıçiltıyla soruşdu.

Həkim:

- Mənə bundan sonra pul gerek olmayacaq. Arxayın ola bilərsiniz. Pullar ordadır... Mən həkim andı içmişəm. Yalan deyə bilmərəm. Axı, siz mənim pasiyentimsiniz. Sizə bahalı dərmanlar lazımdır...

Erməni zabiti bir müddət onun başının üstündə dayandı, deyəsən, həkimi huş aparmışdı.

- Sizi burda qoya bilmərəm. İstədiyiniz yerə aparmalıyam, söhbətimiz belə olub. Sizin kimi mən də and içmişəm, - dedi və həkimi çiyninə alıb aparmağa başladı. Təpəlikdən qəbiristanlığa aparan yollar qumsallıq idi deyə, yerimək də çətin idi. Zabit bir dəfə bürədi, həkimlə birlikdə yerə yığıldı, yenidən durdu, öz dilində mızıldandı, bir az dincələndən sonra yenidən yoluna davam elədi.

Həkim özünə gəlmişdi, huşdan ayılmışdı.

- Məni yerə qoy. Özüm gedə bilərəm.

Zabit onu yerə qoydu, qoltuğuna girib aparmağa başladı.

Qəbiristanlıq tanınmaz olmuşdu. Uçulmuşdu, bəzilərinin baş daşları çıxarılıb aparılmışdı.

Atasının qəbri irəlidə, qəbiristanlığın lap yüksəkliyindəydi. Atası yüksəkliyi sevirdi, elə o özü də.

- Məni burax, burdan o tərəfə özüm gedəcəm.

Zabit onu buraxdı və həkim sürünə-sürünə xeyli getdi. Bir az qabaqda babasının məzarıydı.

Babası ilə gün işığında ağac əkdini xatırladı.

Babası:

- Hər kəs ömründə bir ağac əkməlidir. Yadında saxla. Onu da yadında saxla ki, insan doğulduğu yerdə ölməli. Doğulduğu yerdə. Harda olursan, ol, haranı gəzirsən, gəz, haranı sevirənsən, sev, yurduna qayıt. Yaddaşını qaytar. Olanları yaddaşında dirilt və yaşa. Əbədi yaşa!

Babasının bu sözlərini və nurlu simasını yadına sala-sala yenidən huşa getdi. Ayılanda dan üzü açılırdı. Üfük qızarırdı. O, ətrafı tor görsə də, gül-çiçək ətrini duyurdu. Hər il, təxminən bu vaxtlar yamaca qalxar, gül-çiçək yığar və məktəbə aparardılar.

May bayramına az qalırdı. Həmin bayram unudulsa da, heç zaman onun yadından çıxmırdı. Sevirdi o bayramı...

Birdən qabaqda qaraltı gördü. Deyəsən, həmin canavar idi. Hələ də onu izləyirdi. "Ay səni, yaramaz!" – ürəyində deyindi və dərhal da onu unuttu...

Atasının qəbrinə çatdı. Qəbrin yalnız yeri qalmışdı, özü uçulmuş, «övladlarından yadigar» sözü yazılmış mərmər baş daşı yoxa çıxmışdı.

Həkim:

- Qəbir qazmaq lazım olmayacaq, - deyə inildədi və sürüşüb çalaya düşdü...

Erməni zabiti bir müddət onun arxasınca baxdı. Sonra öz-özünə: "Sən ölməyə yox, məni sağaltmağa gəlmişdin" - dedi, əlindəki kağız parçasına baxdı, onu əlində əzdi, yerə atmaq istədi, sonra nə fikirləşdisə, təzədən qaytarıb cibinə qoydu. Qəbrin yanına gəldi, bir müddət onun başının üstündə durdu. Səhərin açılmağına az qalırdı. İstədi ki, qəbrin şəklini çəksin. Amma fikrindən daşındı. Ətrafa baxdı, ucuq qəbirləri görəndə xoflandı. Ona elə gəldi ki, qaranlıq dünyanın sakinləri hər tərəfdən onun üstünə gəlir. Geri dönüb, arxaya baxmadan tez-tez yeriməyə, sonra qaçmağa başladı...

Qəbir istiydi. Həkim ağrı hiss eləmirdi. Bədəni sanki ölmüşdü, amma hissləri diri idi. O, yaddaşını qaytarmadan ölmək istəmirdi. Uşaqlığını, cavanlığını xatırlayırdı. Anasının əlindən tutub qəbiristanlığı dolaşması, anasının dodağının altında hansısa mahnını zümzümə eləməsi, yaxınlarının ruhuna dua oxuması indi də qulaqlarında səslənirdi.

Gözlərinin önünə güllü-çiçəkli dağlar, məktəb illəri, quzu otardığı yerlər, çayda balıq tutduğu günlər gəlirdi. Hər şey gözəl idi. Onun yadında daha çox günəş qalmışdı. Amma bu gözəllik yox olmuşdu və bunun nə zaman baş

verdiyini xatırlaya bilmirdi. İndi bu gözəlliyn və itkinin yerini acı bir boşluq doldururdu...

Səhər açılırdı. Həkimin ürəyi və yaddaşı hələ də diriydi...

... Son anda hiss elədi ki, gözünə gün düşür. Qıpqırmızı Günəş başının üstündən sallanıb. Əllərini qaldırıb onu sığallamaq istədi. Əlləri qalxmadı... Gülümsündü...

Və birdən hansısa görünməz bir əl onu qaldırdı və gördüyü, amma əli çatmadığı sonsuzluğa apardı. Qarşıda başı buludlara dəyən qızıl minarələr vardı. Yuxusu çin olurdu, deyəsən. Və həmin minarədən əzan səsləri ucalırdı...

O, sevinirdi, gülümsünürdü. Qarşıda onu çoxdan görmədiyi əzizləri, ata-anası, babası, nənəsi gözləyirdi. Onlar doğma dağların döşündə gül-çiçək yığırdılar... və birdən dikəldilər, ona əl eləməyə başladılar...

O, xatırlayırdı. Yaddaşını qaytarırdı...

... Günəş... qıpqırmızı... güllü-çiçəkli yamaclar... çayda çimən uşaqlar... onlara baxıb qüssələnən cocuq... balıq tutan oğlan... ayağı yalın gənc... sudan gələn gəlin... ot çalan... başı çalmalı qoca... ot çalan qoca... ot çalan qoca... başı çalmalı... və... və... sonsuzluq...

Son

Fevral, 2010 – dekabr, 2019

***Foto Yusif Səmədoğlunundur
İntiqam Qasımzadənin şəxsi arxivindən***

♦ Poeziya

Süleyman ABDULLA

ÇOX UZAQLARIN ŞEİRİ

Orda, çox uzaqlarda, göy ilə yerin qovuşduğu,
göy üzünün yerlə bir olduğu yerdə
sayrışan qəlpələri görsən deyərsən ki,
hər şeyin sonu budur - parça-tikə olmaq!
Və unutmayaq ki,
bizim də göylə getdiyimiz vaxt olub...
Vaxt olub ki, özümüzdə olmamışıq səadətdən
hansısa bir göy cisminə toqquşanacan.
Hər gecə uçan ulduzları gördükdə
ayılmışıq sərxoşluqdan
taleyin üz çevirmədiyinə əmin olmaq
gözəl bir hiss...
Zamansızlıq bizlik deyil, anladığımız qədər.
O üfüqdəki duman yox, tüstüdür
qəza sonrası xoşbəxtlik şəklində çıxır başımızdan,
indi səhvlərimizlə,
günahlarımızla öyünməyə utanmaq mı?..
Bu gün suya çalxanan dəniz qana çalxanıb nə vaxtsa, xatırla!
Əbədi bir fırtına var gələcəklə keçmiş arasında.
Gözlərin zəifləyibsə eybi yox,
eynəyini taxsan, üfüqlərə çilənmiş bir ovuc qanı görəcəksən.
Görəcəksən ki, qan yaddaşı dediyin
çox uzaq xatirələrdə yaşamaqdadır, həyat budur əslində!
Görürsənmi üfüqdəki qızırtını?...
Orda, çox uzaqlarda,
göy ilə yerin qovuşduğu əlçatmazlıqlardakı!...

SEVGİ ŞEİRİ

Sevgi də şeir kimidir,
hər gün nə yaşamaq olur, nə yazmaq.
Bezməməyin yeganə əlacı ayrılıqlardır,
bir gün ürək tapılmaz, bir gün kağız-qələm.
Ağlama, göy üzü tutqunsa, yağacaq, deməli...

Barmağının ucu ilə
tərli pəncərəyə cızdığı yol şəkli
gözlərin çəkən o yol deyil,
yolçu o yolçu, - haraylama sükut dolu.
Dəmir əsa, dəmir çarıq çoxdan silinib nağıllardan.

Havadan asılıdır aralar,
bir gün soyuyar, bir gün isinər,
baxma ki, külək əsir dayanmadan
kiməsə cənub hərarəti, kiməsə şimal soyuğu.
Bəzən əlləri üşüyür adamın, bəzən ürəyi pörtür.

Kişilər ay kimidir zülmət gecələrdə,
batmağı var, çıxmağı var,
hər gün təzədən doğan günəş misalıdır qadın,-
yer üzünün nur mənbəyi...
amma, sevgi də şeir kimidir....

SAAT SƏSİNİN YUXUSU

Yarıyuxuludur tavan, gözlərim yarıyuxusuz,
Oriental rəqs edirdi çilçirəq mürgülər içində.
Məni unutmusan, -
pıçıldayırdı pəncərə şüşəsi küləklərə,
Ağlayırdı yarpaqlar sübh şəhinə,
giley dolu idi pəncərə önündəki yasəmən kolu

Üşüyürdü xəyallarım,
saqqalı ağarmış söyüd ağacı ümitsizlik içində
hardasa bir nəğmə nisgil
sığınmışdı qızılgülün ləçəyinə
Sükut darıxırdı hönkürmək üçün
Mən uyumağa çalışırdım, üfüqlər oyanmağa...

ŞƏHƏR ADAMI

Bu şəhər əzizdir kədəri ilə,
İçində bir qəhər darıxır adam...

Elə də çox deyil, bir günortalar,
Bir axşam, bir səhər darıxır adam.

Gündüzüm deyərsən elə hər gecə,
Sevgini, kinini almaz heç vecə...
Nəyi var öyməyə...
söyməyə necə,
Nə bilim, nə təhər darıxır adam.

Yüz dəfə söyləyim adına doğma,
Baxmadı dərdinin dadına doğma,
Doğmasına qürbət, yadına doğma,
Vətəndir bu şəhər, darıxır adam.

AĞRI

Daha bundan sonra nə olasıdır,
Daddıq ləzzətini atılmağın da.
Bildik qiymətini bazarlıqların,
Gördük dəyərini satılmağın da...

Baxarsan, hardasa əl boyda üfüq,
Bir işıq tutası barmaq ucunda.
Nə yemi tanınır, nə yemləyəni,
Taledir yellənən qarmaq ucunda.

Adam yaradana asi kəsilməz,
Sonra bəxşişi var unudulmağın.
Yaddan çıxanı var, yad çıxanı var,
Kim sevmir bəxtiyar unudulmağı?!

Və sonda...
Mən çoxdan ölümə məhkum edildim,
Qanıxmış əcəlin dişi mənimlə.
Mənim bu dünyayla işim yox idi,
Var imiş dünyanın işi mənimlə.

SONUNCU DUA

İşıq kölgəsiydi gecənin ruhu,
Yollar islaq idi ayaq izindən.
Bir fidan gözüni sıxırdı şəhə,
Təsəlli umurdu kimsəsizindən.

Sükut nigarandı su səsi üçün,
Dumanın göz yaşı selə dönürdü.
Kimsə hıçqırırdı çay qırağında,
Külək uladıqca yelə dönürdü.

Ağ kədər içində ay qaraltısı,
Baş alıb gedirdi göyə qara səs.
Ümid dayanmışdı üzü qibləyə,
Fatihə verirdi uzaqlara səs.

Zülmətə batmışdı edam kürsüsü,
Gözdən asılanlar hələ sağ idi.
Düzü, bu gecənin ağır cəzası,
Kiminsə xətrinə yaşamaq idi.

YOL SÖHBƏTİ

Bezəndə canına yol xofu düşər,
Nifrət eyləyərsən özün tabına.
Arada-bərədə xətlər sürüşər,
Yol rəsmi cızanda ayaqqabına.

Kölgəndən böyükmüş yolqırağı şər,
Çəkdiyin bəlalar çoxdur az sənə.
Bir vaxt uğuruna qaya düzənlər,
Başını döyməyə daş qıymaz sənə.

Ən pisi odur ki, bəxt yazan susa,
Özündən küsməkdən fənası olmaz.
Bütün gedişlərə səbəb yoldusa,
Küsüb-qayıtmağın mənası olmaz.

Dərd səni əyəndə cəhd elə, tox dur,
Son sevda rəqsini qu sayaq istə.
Bu həyat deyilən xəyalsız olmur,
Hərdən ilğımı da su sayaq istə.

Ən böyük arzunu yola fəda et,
Haqqa qovuşmaqdı ən ulu, ümdə...
Ədalət dediyin son addımdı, get,
Əbədi rahatlıq vardır ölümdə.

Hardasa bir qırıq inamı da var
Edam kürsüsünə özü çıxanın.
Nağıl oxumasın humanitarlar,
Dərsi dəqiq olur gözü çıxanın.

ÜMİD MƏHBUSU

Bütün nəfəsliklər gecəyə açıq,
Tutulmuş havadır məhbusun payı.

Boşluğa qaçırdı bir udum ağrı,
Orda nə vardı ki, dərddən savayı...

Səhvdir ədalətdə aramaq düzü,
Oğrunun üst-başı daim şıq olur.
Barmaqlıq arası susan göy üzü
Gecə də, gündüz də qaranlıq olur.

Cazibə qüvvəsi deyil tərs çəki,
Ayaq kündəsidir key başın lovu.
Qapı bağlıdırsa, biləyindəki,
Fərq etməz açsalar paslı buxovu.

Ürkək baxışlarda bir yuxuluq lil,
Olmur qandallanmış baxtı gözləmək.
Saati qabağa çəkməklə deyil,
Ən ağır cəzadır vaxtı gözləmək.

Nə dözümlü sənindir, nə də girov can,
Nə qala bilirsən, nə də ki, öl.ə.
Kim deyir fikirlər azaddır, - yalan...
Adamın ümidi özündən kölə.

Alaqaranlıqda sönən lampa kir,
İşıq ürəyini sıxar zülmətə.
Kamera küncləri məzar tiplidir,
Atılan lağımın çıxar zülmətə.

İşıqmı?...
tavana düşən çata bax,
Arada uçurum dərinindən dərin.
Gözündə kiçilən Tanrıdır...
ancaq,
Böyükdür ədası gözətçilərin.

Göy üzü mat qalıb yerdə Allaha,
Bu məhbəs dağılmaz yerdən göyə çıx...
Göz də qamaşmağı tərgidib daha,
Bütün nəfəslilər gecəyə açıq.

İŞIQLI ŞEİR

Əslində, yox olmaq ölümlə deyil,
var olmaqdan başlar sonu bəlli bütün yollar
Görmək üçün gözdən əvvəl işıq olmalı,
dünya matəm rəngində, sə,
gələcəyə ümid bəsləməyin nə mənası?

"Gözün işıq görməsin"dir ən ağır bəddua!
İŞIQ...
NUR...
gələcəyin yaxınlığıdır adı HAQQ doğulan...

...Və bir gün
haqqa qovuşmuş birisinin yaxınına, -
nur içində yatsın, - deyərsən,
qeyri-ixtiyari cavab verər:
- rəhmətlik heç sevməzdi işıqda yatmağı.

Gözünə qaranlıq çökür adamın xatırladıqca...
Nur dediyin elektrik lampasının közərtisi deyil,-
deməyə ehtiyac yoxdur işığı sönmüşlərə.
Yer üzünə nur topası kimi gələnler
gedəndə də özü boyda nur aparar yerin altına.
İzah etmək olmur hər işıqlı sözü gözüqaralara
Sadəcə, susmaqla cavab verərsən
sualına kitabı bağlanmışların
Bir şüa ararsan göz yaşları arasında
NUR adlanan...

ATƏSLƏ SU ARASINDA

Mən daha heç nəyə heyrat etmərəm,
Mən daha heç nəyə mat qalmaram, yox...
Bağrı çatlamağı gördüm lap çoxdan,
Mən daha ürəyi çat qalmaram, yox...

Özümün bəlamı bəslədim özüm,
Ölümlə oynadım - bir az şadlanım.
Tonqal qalamışdım alovu ərşdə,
Arzum su olanda üstədən atlanım.

Harda alov vardı, su vardı harda,
Atəşə tutulan yol sudan keçib.
Gözümü qırdılar bəd yuxularda,
Bir də ayıldım ki, qorxudan keçib.

Odla oynamaqmış ən çətin peşə,
Özün bilirsən ki, suda tüstü nə...
Bir su içimində düşdük atəşə,
Çevrildi torpağın altı üstünə.

Yanğıya düşəndə su istər canın,
Vallah, doğru çıxdı elə sən bilən.
Elə atəş imiş, elə su imiş,
Cəhənnəm deyilən, cənnət deyilən.

Çətin ki bu odu sudan qurtarım,
Yox, oddan suya can yol qət etməyəm.
O qədər iş var ki mat qalması,
Mən daha heç nəyə heyran etməyəm.

ÖMÜR XƏTTİ

Darırırsanmı, bir pəncərə boyda ümid üçün,
Kvadrat tənliyin həllinə yarayırmı boş çərçivə?
en, uzunluq, diaqonal...
ən yaxın nöqtədən ən uzaqlara çəkilən şüa...
Dünyanın işini nə bilmək olar,
bir gün absis oxu ilə
oordinat yerini dəyişərsə, heyranlənə...

Olan işdi,
Kürəşəkilli gözlərin çıxırsa hədəqəsindən,
fəza cisimləri oynayır əsəbinlə...
çoxüzlülər...
Səni kim qurtaracaq ürəyinin sinusoidindən?!
Cətni döyüntülərdən qurtulmaqdır,
qəlbindəki rəqslərin amplitudası azaldıqca
rahatlanır düşmənlərin.
Dərindən nəfəs almaq yaramaz diafraqmaların işinə.

...Və bir gün
kardioloqun ovcunda tutduğu düz xətsə...
Beləcə xilas olarsan pəncərədən,
göy üzündən,
sonsuzluqlarda itən şüadan
Bütün ölçüləri pozular standartların,
qarışar qrafiklər,
dəyişər kəsişmə nöqtələri...
ağ işıq...

Sorğu-sual başlarsa, ürəkli ol,
ol ki, mütləq gələcək o an...
səni zətin ürəkdir aparacaq sonuna.
Elə ən gözəli ürəkdən ürəklə getməkdir.
Zülmətdə də nur içində uyumaq mümkündür...
ən gözəli...

SƏRBƏST DÖRDLÜKLƏR

Günəş qüruba endikcə uzanır kölgələr
uzanır torpağı qucaqlayırmış kimi

ömür yolu qədər uzanacaq, bilirəm.
... və son...

* * *

yasəmən budağı toxunur pəncərəyə,
sinədolusu "oxay" deyir külək...
ürəyim titrəyir saçlarının ətri üçün,
darıxmaq belə olurmuş, deməli...

* * *

uzun illərin söhbətidir susduğumuz,
öz ürəyini yemək ağır dərddir
bir sözə görə özünü qətl etməkdənsə,
sözü xərcləmək gərək imiş, ey sükutların şahı...

* * *

əllərim qədər yaxın, əllərim qədər uzaq,
uzadanda da çatmadı, yığanda da...
mən cəzası ovcunda olan adamam,
xətt-xətt doğranmış...

* * *

mən səni qınaya bilərəm, sən məni,
bir etiraf gizlənir bütün danlaqların arxasında
sən məni gözləyirsən, mən səni...
susuzluqdan dodağı çatlayanlar bilər halımızı.

* * *

bütün görüşlərin sonu ayrılıqdır,
bütün ayrılıqların sonu ölüm.
bu gün də kiminsə yas yerində
siyahıya düşdü adımız yanaşı...

* * *

gözüm arxada, qulağım səsdə...
ayaqlarımı sürüyürəm arxamca bir səs naminə
qabaqda uçurum...
boynumun ardında bir nəfəs yox, yox, yox...

* * *

duzlu gölə bənzəyir gözlərin,
bir az mürgülü, bir az bulanıq...
nə içmək olur, nə də dalğalarına atılmaq,
həyatın şit yerində susadıq və bürküyə düşdük...

◆ Yeni tərcümələr

Yeremey AYPIN

(Xənti yazıçısı)

MƏNİM ŞAHZADƏM

***Xəyalımda günəşsən,
Amma mənim qəlbimdə
Qürub etməyəcəksən...***

V. Çuevski

Sən payızın axırlarında ərə getməyə hazırlaşırıdın. Və bu, sənin mənimlə son səfərin idi. Biz mənim dostumun evində, dağların arasında, Norveçin şimalında, daha dəqiqi, Laplandiyada yaşayırdıq.

Səhərlər erkən oyanırdım və sükutu dinləyə-dinləyə yataqda xeyli uzanırdım. Sükut isə valehedici idi... Sonra yataqdan qalxırdım və Cənuba açılan pəncərəyə yaxınlaşırdım. Dağların dibi ilə axan xırda çay bu pəncərədən görünürdü. Suyun dibində və çayın sahilində iri daşlar ağarırdı, üstündən isə bəmbəyaz ağardılmış ensiz körpü atılmışdı. Bu körpünü keçəndən sonra yamacda bir-birinə qarışan yollarla biz “dünyaya” çıxırıdık.

Uzaqlarda başlayan və uzaqlara gedən bu yol boz, mamırlı qayaları ilə göz oxşayan hər iki sahili birləşdirirdi. Amma hər şeyi bir-birinə bağlayan erkən payızın səmasından sallanan səhər dumanı idi. Bu duman dağ çayından, bəyaz şibyəliklərdən, dağların döşündəki şam ağaclarından, yamacdakı qayalardan və bizim evimizdən qalxırdı. Mənə elə gəlirdi ki, torpaqla səmanın bu təması qırılmaz tellərlə bağliyam.

Və əlbəttə, səninlə birlikdə.

Mən payıza baxırdım və təmiz dağ havasını acgözlüklə ciyərlərimə çəkirdim.

Adətən, biz çay içməmişdən qabaq görüşürdük. İkinci mərtəbənin dəhlizində, küncdəki stolun arxasında səhər yeməyi yeyirdik. Biz üzbəüz əyləşirdik. Mən sənə ehmalca çəngəl, bıçaq, çay qaşığı, fincan tutan barmaqlarına baxırdım. Baxırdım və sənə payız sabahının işığı kimi yumşaq səsinə qulaq asırdım.

Mən sakitcə sənə iri açılmış gözlərindəki qüssəni içimə çəkirdim. Gözlərinin dərinliyində gizlənmiş bu qüssədən, ola bilsin ki, xəbərsiz idin. Hətta, sən güləndə belə, o qüssə çəkilmirdi.

Səhərlər biz çox az danışırdıq.

Mən də susurdum.

Mən sənin haqqında düşünürdüm.

Düşünürdüm ki, sən ərə gedirsən...

O sabah biz radioya qulaq asdıq və sən bütün xəbərləri mənə tərcümə elədin. Dünya isə vahimə içində idi. Ən çox da bizim ölkəmizdə qarışıqlıq idi. Xəbərləri biz hər səhər izləyirdik.

Sən astadan köks ötürüb söylədin:

-Müharibə qaçılmazdı...

Mən səni inandırmaq istədim ki, biz bir insan toplumu kimi ildən-ilə kamil-ləşirik, keçmiş müharibələrdən nəticələr çıxardırıq, ona görə də qırğınlar zə-manəsi, müharibə epoxası artıq arxada qalıb. Hər hansı bir vətəndaş savaşı isə, həmin xalqın özünü məhv etməsi, özünə qarşı sui-qəsdidir. Sivil cəmiyyəti isə bu qorxutmur. Bu sözün tamamında sən məni elə süzdün ki, sanki uşağa baxırdın. Ola bilsin ki, mən həmin anda, həqiqətən də, körpə uşağa bənzəyir-mişəm.

Sənin baxışlarında və hərəkətlərində başa düşülməyən, müəmmalı şeylər çoxdu. Bu arada mənə elə gəlirdi ki, səni səndən yaxşı tanıyıram. Və mən istəyirdim ki, sənin kim olduğunu sənə söyləyim. Amma bir qədər sonra içimdə başqa duyğu baş qaldırdı; mən sənə haqqında heç nə bilmirəm.

Səhər yeməyindən sonra biz, adətən, dağlara qalxırıdık.

Erkən payızın bu çağlarında dağlar son dərəcə gözəl olurmuş. Dahi rəssamın tablolarında olduğu kimi, təbiətdə də artıq heç nə yoxdur. Yaşıl kük-nar, şam ağaclarının arasında qızılı rəng almış yapalaq ağcaqayınlar, ya-maclarda isə, məxmər kimi parlaq maral şibyəsi göz qamaşdırır. Günəş şəfəq saçdı, amma nə isti idi, nə də elə soyuq.

Hava sanki bulaq suyu idi - nə nəfəs dəymişdi, nə içilmişdi.

Mavilik göz işlədikcə uzanırdı. Bu sonsuz mavilikdə qurğuşun kimi nəzərə çarpan dağ çayları idi.

Payız yavaş-yavaş olsa da, artıq bu torpağa qədəm basmışdı.

Yadıma düşürdü ki, ilin bu çağlarında Şimali Sibirdə, Ob çayının qırağında, yəni doğma ocaqda havalar kifayət qədər soyuyur. Hətta demək olar ki, soyuq adamı üşüdür. Burada isə, Qolfstrimin - Atlantik okeanından gələn ilıq havanın nəfəsi duyulur.

Dağlardakı mülkiyyətini ev sahibi bizə göstərmişdi. Otlarlarını da, toplanış məntəqəsini də və əlbəttə, maral sürüsünü də. Ürəyimdə çoxlu suallar baş qaldırmışdı. Məni hər şey maraqlandırır. Bizim sahibkar da hər şeyi izah etməkdən sanki zövq alırdı. Burada çox şeylər bizdə - yəni Rusiyada olduğu kimi deyildi. Marallara qulluq edənler otlara öz minik maşınlarında, asfalt yolla gedirdilər. Öz aralarında radiotelefonla danışdılar. Ehtiyac olarsa, evlə əlaqə saxlaya bildilər. Fərqi yoxdur, dünyanın harasıdır, təki orda telefon olsun, əlaqə saxlamaq onların əlində suiçimlikdi. Sürünü şibyəliklərə iti qaçan köpəklər yox, pultla idarə olunan dikuçarlar yayırdı. Belə şeylər bizim maralotaranların heç yuxusuna da girməzdi.

Sahibkar mənim suallarına sakit tərzdə cavablar verirdi. Sən də onun söylədiklərini mənə tərcümə eləyirdin.

Sən mənim dilim olmuşdun.

Sən mənim sonsuz suallarım idin.

Sənsiz mən addım ata bilməzdim. Sənsiz mən öz həyatımı belə, təsəvvürümə gətirə bilmirdim. Bununla belə, hərdən səni məsxərəyə qoymaq-dan özümü güclə saxlayırdım. Bir dəfə səni tərifləmək lazım olanda mən kinayə ilə soruşdum:

-Nəyə görə?

Sən məni anlayıb təbəssümlə cavab verdin:

-Gözəl gözlərə görə!
 -Bəyəm, sənin gözlərin gözəldi?
 -Məgər elə deyil?
 Hiyləgərcəsinə söylədim:
 -Heç fikir verməmişəm.

Əslində isə, sənin gözlərindəki rənglərə tamaşa etmək mənə çox xoşdu. Mənə elə gəlirdi ki, onlar bəyaz gecələrin nuruna bənzər, həyatverici işıq saçır. Bu işıq hamar və cazibəli idi. Ruha və cana yayılan bir işıqdı. Məni isidən bir nurdu. O işığın necə hərəkətlə canıma yayıldığını hiss etmək xoş anlar yaşadırdı.

Sən, əlbəttə, bütün bunları bilirdin. Və mənim hiyləgər cavabım sənə yəqin ki, yeni heç nə anlatmadı. Kirpiklərin endi və ağır-ağır qalxdı. Sanki uçmağa hazırlaşan quşdu, amma birdən niyyətini dəyişdi... Fikirləşdi və birdən uçası olmadı... Hərdən kirpiklərini bir anlığa endirməklə məndən çox-çox uzaqlara gedə bilirdin. Gözlərini yumanda isə sənin kirpiklərin tikanlı küknar kimi qalxana çevrilirdi və səni bütün dünyadan ayırırdı. Amma hərdən də gözlərinin mənə doğmalaşdığı anlar olurdu. Mən sənin kirpiklərinin titrəyişini, fasilələrlə, hərdənbir tuta bilirdim. Onlar dağlarda hər eşidilən səsdən, bulaqların başındakı hər otun, hər ləçəyin pıçılısından, səninlə təmasından qalxıb-enirdilər.

Dağlar bizi gözləmədiyimiz bir günə salmışdı. Amma, deyəsən, səni daha çox dəyişmişdilər. Bəlkə elə məni də, nə bilim?! Sanki biz yenidən doğulmuşduq.

Sən mənim gözlərimə sahiblənmişdin. Mən də bu dağlara sənin gözlərinlə baxırdım. Sən ruhuma hopmuşdun. Sən məndə yaşamağa başlamışdın.

Beləcə, günlər keçdi.

Beləcə, bu payız başladı.

Beləcə, biz səninlə bu ölkənin həyatına qarışdıq...

Şam yeməyindən sonra, biz axşamlar, adətən, yaxınlıqdakı qəsəbəyə gedirdik ki, bir parç pivə və ya qatqısız şərab içək. Təmiz və sahmanlı barda həmişə oturmağa yer tapılırdı. Ən başlıcası isə bizim burada köhnə, xeyirxah dostlar kimi qarşılanmağımızdı. Burda həmişə gelişimizdən məmnun olduqlarını dilə gətirirdilər.

...Sən ərə getməyə hazırlaşırıydın...

Bizim sahibkarın dostları və yaxınları bu bara gələndə yaxınlaşıb bizimlə ünsiyyət qururdular. O axşam da bizə bir neçə nəfər qoşuldu. Saam İnstitutunun direktoru, arktik xalqların həyatında elmin rolundan danışdı. Eskimos-amerikalı ilə maralların Alyaskada otarılması barədə olan problemlərdən danışdı. Bizim dostumuzun cavan, alim həmkarı isə özünün toponimika sahəsindəki araşdırmalarından bəhs etdi. O, bildirdi ki, Laplandiyadakı yüzlərle göl, çay, dağ adı saam sözüdür. Çünki bütün Norveç, İsveç və Fin adları sonradan meydana gəlirlər.

Sən demə, bizim sahibkar dostumuzun da söyləməyə sözü varmış. Hər şey bir yana qalsın, o, öz xalqının adət və ənənələri haqqında sanballı bir kitab müəllifi idi. Mən onunla üç il qabaq köklü dünya xalqlarının beynəlxalq konfransında tanış olmuş və dərhal da dostlaşmışdıq. Tərcüməçilər gün ərzində o qədər əldən düşürdülər ki, daha qeyri-rəsmi görüşlərdə dilməncliyə etməyə halları qalmırdı. Bir dəfə bəyaz gecəni dan yeri qızarana qədər kafedə bir parç pivəni içə-içə keçirdik və yanımızda tərcüməçi olmasa da, biz çox gözəl anlaşıdıq. Biz ostyaklar və saamlar arasında qədim fin-uqor kökləri aradıq. O köklərin isə həm dildə, həm mədəniyyətdə, həm məişətdə kifayət qədər izləri varmış. Biz bu fikrə gəldik ki, bizim dillərimizdə kifayət qədər

ümumi söz birləşmələri var ki, adi vəziyyətdə anlaşımaq üçün yetərlidir. Bir sözlə, Sözün qüdrətilə biz hiss elədik ki, yaxın qohumlarıq.

İndi, əlbəttə ki, yeganə tərcüməçi kimi hamıdan çox iş sənə düşdü. Biz hamımız dincəlik, ünsiyyətdə oluruq. Sən isə işləyirsən. Və mən sənə halına yanan bir insan kimi çalışıram ki, kəsə danışım, danışanda sözə qənaət eləyim.

Orda qədərində içirdilər. Hər hansı bir qonaq bütün axşamı çox olsa, iki parç pivə, ya da iki bakal şərəblə bir qədəh konyak içirdi: ümumiyyətlə, tünd içkilər içməyə müəyyən saatdan sonra qəti şəkildə icazə verilmirdi. Gah saat 9-a, gah da 11-ə qədər bu qaydaya əməl olunurdu. Əlbəttə, buraya içməyə toplanmamışdıq ki... Gəlmişdik ünsiyyət qurmağa, yenilikləri paylaşmağa, bir-birini dərk etməyə, anlamağa. Axı, hər evdə, bizim sahibkarın malikanəsi də içində olmaqla, cürbəcür içkilər tapmaq olardı.

O axşam dostumuzla söhbətimiz biz kafedən çıxandan sonra da kəsilmədi. Maşına əyləşib evə gedəndə də, maşından düşüb ikinci mərtəbəyə qalxanda da. Bəzi məqamlarda, bir-iki dəqiqəlik fasilə, bəlkə də oldu, nə bilim?! Ancaq, sonra söhbətimiz ikinci mərtəbənin dəhlizində çay, kofe süfrəsi arxasında yenidən qızıxdı. Biz qara, iri kreslolarda rahatca oturmuşduq. Tələsmədən həyat, insan ömrü barədə fikirlərimizi bölüşürdük.

...Sən hazırlayırdın...

Süfrənin arxasında üç nəfər idik. Sən, həmişə olduğu kimi bizim söhbətimizi tərcümə eləyirdin. Mən rahat idim. Mən səni dinləyirdim. Ola bilsin ki, o anlarda mən unudurdum, inana bilmirdim ki, bu sən sən. Fasilə yarananda sən yerindən dikəlib başını kreslonun hündür söykənəcəyinə dayadın, üzünü sağ çiyinə çevirdin və kirpiklərini aramla yendirdin. Meşin, qara üzlüklü kreslonun fonunda sənə qar kimi bəyazdan bəyaz sifətin və qızılı tellərin işıq saçdı. Və mən səni belə görəndə özümdən asılı olmayaraq, əsla düşünmədən, daşınmadan sakitcə dedim: "Mənim şahzadəm!" Və başımı divara tərəf çevirdim ki, sən dincələsən.

"Mənim şahzadəm". Bu sözləri ilk dəfə dilimə gətirdiyim an yadıma düşür. Sənə yanaqlarında uyuyan kirpiklərin bir anlığa qalxdı, sən məni bir anlığa süzdün və bir xeyli fasilə verəndən sonra soruşdun:

-Şahzadə haqqında danışan kim idi?

-Heç kim.

-Şahzadə qız haqqında danışan kim idi?

-Heç kim.

-Səs göylərdən gəldi?

-Mən belə zənn etdim.

-A-a-a... - O qədər pıçıltıyla dilləndin ki, heç dodaqların da tərpənmədi.

Mən haçandı sənə soyadın haqqında düşünürdüm. İnqilabdan öncəki Rusiyada bu soyad hamıya kifayət qədər məlumdu. Sənə əcdadların ana Vətənin mənəvi yüksəlişi üçün kifayət qədər sərmayə qoymuşdular. Daha doğrusu, Rusiyanın və rus xalqının mənəvi dəyərlərinin xəzinədarı idilər. Bu mənəvi qüdrət olmasaydı, on yeddinci ilə qədər yalnız Rusiya yox, rus xalqı da, Rusiya imperiyasının tərkibindəki digər xalqlar da duruş gətirə bilməzdilər. On yeddinci il sənə bütün nəslini məhv elədi. Kimi öz başını vətəndaş müharibələrində, kimi uzaq Şimalın həbs düşərgələrində itirdi, kimi də mühacirət etməyə fürsət tapdı... Sən də öz ailənlə qarlı, buzlu okeanın soyuq sahillərində, qütb dairəsinin arxasında Pervoprestolnı yaxınlığına gəlib çıxdın. Və sənə valideynlərin öz babalarından və ulu babalarından fərqli olaraq, hər şeydən öncə, mənəvi kökləri bərpa etməyə yox, dağıtmaq məcburiyyətində qaldılar. Hər şey kölləmayallaqdı: kim başı ilə işləyə bilirdisə, onun əlinə bel,

külüng vermişdilər. Sehrbazlıq başqa - amma mənim diqqətimi çəkən alayı şeylərdi. Sən görüşlər zamanı özünü necə də şahənə aparırdın, sanki mələk idin, göydən yenmişdin. Sənə qulaq asmaq hüsur gətirirdi. Zala daxil olmağın da bir tamaşa idi. Rəqs etməyin də həmçinin... Süfrə arxasında oturmağın da, çəngəl-bıçaqla davranmağın da qeyri-adi idi. Bu məziyyətlərə heç bir təhsillə, təlimlə yiyələnmək olmazdı. Belə şeylər qanda olmalıdı. Ola bilsin ki, ötən əsrdə sənənin ulu nəvələrin də məclislərə belə şahənə çıxıblar, belə davranıblar..

Necə oldusa, mən qədim dillərin inkişafı barədə öz fikrimi söylədim. Təbii, sən də bu nəvələrin bir xələfi idin. Sən kirpiklərini qaldırıb, gözlərini aralayıb mənim bu sadəlövlüyümə sadəcə gülümsündün. Axı, zaman sənənin nəslinin köklərini dibindən kəsib. Mənim eşitdiyimə görə, Birləşmiş Ştatlarda, Nyu-Yorkda yalnız bir qoca xeyriyyəçi – knyaz qalıb...

...Sən ərə getməyə hazırlaşırıdın...

O axşam, maşının arxa oturacağında, sahibkarla söhbətimizi ikilikdə - sənsiz - davam etdirirdik. Sən dincəlirdin, kürəyini mənə sarı çevirib xəyala getmişdin. Aramızdakı sədd oturacağın söykənəcəyi idi. Amma mən kürəyimdə sənənin sinənin hənirtisini hiss eləyirdim və bu odu suçəkən kimi içimə çəkirdim. Həmsəhbətim isə çarəsizlikdən dinləyirdim və nə gəldi cavab verirdim. Çünki o anlarda yalnız səni fikirləşirdim. Səndə sehirbaz qüdrəti varmış. Bu cadugərlik hər bir addımında duyulurdu. Sən özünə əcdadlarının şanlı keçmişini və dumanlı gələcəyini yaşadırdın. Sən dünyanın mərkəzi idin və hər şey sənənin başına dolanırdı. O dəqiqələrdə mən səni belə təsəvvür eləyirdim. Mən sənənin haqqında ancaq belə fikirləşirdim.

Zamansa sürətlidi.

Bir dağ çayı kimidi.

Beləcə payız bitir.

Beləcə hiss olunmadan da qış gəlir.

Səhərlər çox erkən oyanıram. Hələ Günəş doğmamış. Xışıldıdan oyanıram. Mənə elə gəlir ki, payız yarpağı kimi, ikinci mərtəbədə bu xışıldını salan sənənsən. Mən dan yerinin gətirdiyi sükutu bir qədər də dinləmək üçün tərpenmirəm. Və mənə elə gəlir ki, sənənin ahəngdar nəfəsini eşidirəm. Və, sanki, indi sənənin nəfəsin və rahatlığın məndən asılıdır. Axı, indi bu boyda malikanədə, həm də bütün dünyada yalnız iki nəfər yaşayır - sən və mən... Gözlərimi yuman kimi səni görürəm. Sənə tamaşa etmək xoşdur. Sənə həmişə tamaşa etmək istədim. Sən gözlərimə işıq gətirirsən. Belə uzanmaqla, sənə tamaşa etməklə, mən səhəri dinləyirəm.

Sən mənim sözüm idin.

Mən sənənlə eşidirdim.

Mən sənənlə görürdüm.

Və nəhayət, sən mənim könlüm oldun. Könlü candan ayırmaq isə kədərli və əzəblidir... Mən çalışırdım ki, qarşıdakı ayrılıq barədə düşünməyim. Qaçılmaz ayrılıq barədə...

Amma ayrılıq zamanı gəldi.

...Payızın axırında sən ərə getməyə hazırlaşırıdın...

Biz bir-birimizdən aralandıq.

Maşın gəldi.

Sən o maşına mənsiz yaxınlaşdın.

Sən gecə bəyazlığı kimi kədərli gözlərini məndən ayırmadan maşına oturdun.

Bir anlığa nəfəsim də dayandı və mən dondum.

Maşın tərpendi və səni apardı... Apardı Şimala.

Sən yoxsan.

Sən mənimlə, qüssəli kirpiklərini bircə dəfə çalmaqla vidalaşdın.

...İndi mən daima səni düşünürəm. Sənin gözlərinin və kirpiklərinin dərkolunmaz kədərini düşünürəm. Sənin işığını və hərarətini düşünürəm. Sənin nəslin-soyun haqqında fikirləşirəm. Və deyəsən, sənin kədərinin səbəbini başa düşürəm. On yeddinci ildə tapdanmış taxt-tacın, məhv edilmiş və mürdərənmiş Rusiyanın və eləcə də nəsil-nəcabətinin dərkolunmaz qüssəsi sənin canına hopub və səndə yaşayır. Və bu kədərə hələ kimsə əlac edə bilməz.

Sənsiz dağlar boş qaldı.

Mən də Cənubi Norveçə üz tutdum. Orda payız uzun olur.

Amma heç nə eynimi açmadı. Dağlar arasındakı mənzərəli gölün sahilindəki ovçu kottecində keçən günlər də həmçinin. Nə dağ yamaclarında uğurlu maral ovu məni ovutdu, nə də qayalıq körfəzdə balıq ovu yarama məlhəm oldu. İsti, günəşli günlər də həmçinin. Mən yalnız səni özleyirdim. Qulağıma yalnız sənin səsin gəlirdi. Hər sözünü, hər kəlməni eşidirdim. Bir də hər səhər sən qərribə səsə oyanırdın: mır-mır-mır...

Gözlərini açanda gördün ki, Bayt ayamalı balaca küçük sənin yanına gəlib. Sən o zaman onun adını bilmirdin. Amma bununla belə, sən onu dindirməyə başladın. Amma o, sən demə, çox utancaq idi: ağıllı gözlərini yerə zillədi, başını aşağı saldı və sanki üzr istəyirmiş kimi yavaş-yavaş uzaqlaşdı. Bir qədər keçəndən sonra o, sanki tanış olmaq məqsədilə mənə yaxınlaşdı. Baxdı, quyuq buladı və aralandı. O, öz sahibləri kimi bənzərsiz və zərifdi. Axşam onlar hiss olunmadan sakitcə getdilər və biz, bizim nəzərimizdə çox iri olan bu binada ikimiz qaldıq. Mən birinci, sən isə ikinci mərtəbədə yaşayırdın. Xudmani həyat üçün otaqlarımızda, saunadan tutmuş nə ürəyin istəsə vardı. Bir sözlə, buraya ev yox, imarət demək lazımdı. İlk günlər mən öz yataq otağımın yolunu belə səhv salırdım.

Axşamlar gözəl olurdu.

Amma o, axırıncı axşamdı.

...Sən hazırlayırdın...

Sən getmişdin, amma hər şey səni xatırladırdı. Çantamdakı dürməklərə təsadüfən əlim toxunanda kədərlə gülümsədim. O dürməkləri sən bükmüşdün ki, Şimala - dağlara səyahət eləyəndə yeyəcəyim olsun. Amma mən unutmuşam, onlar isə boyatlaşıb. Onlara sənin əllərin toxunub. Onlar sənin əllərinin hərarətini və sənin kədərini yaşadırlar. Mən sənin təmiz, qar kimi bəmbəyaz sifətini gördüm. Yan tərəfdən də gördüm: ciddi və ifadəli. Sənin titrək kirpiklərini xatırladım. İndi mən yalnız sənə baxırdım və susurdum. Həftələrlə, günlərlə, saatlarla susurdum. Susmaq məqsəduyğundu. Axı, tərcüməçi yoxdu. Beləcə, sənə tamaşa edəndə mənə heç kim, heç nə mane olmurdu. Axı, hələ sən mənimlə yanaşı, mənimlə idin.

Payız.

Yarpaqlar soldu.

Otlar saraldı.

Torpaq soldu.

Soyuq yağışlar başladı.

Və burada, Cənubda payız hələ qızıcıqaz çağında qarıya çevrildi. İzlərlə gözəl günlərini aramağa gedən qarıya.

Sənin mənimlə son səfərin belə tamamlandı. Və payız beləcə sona yaxınlaşdıqca, bir qədər də qüssələnir, xiffət edirdim...

Ola bilsin ki, sən də payızla birlikdə əriyib öz qüssəli şimalına qarışdın.

Norveç, oktyabr, 1993

Yuri SOLOVYOV

(Mari yazıçısı)

GÖZLƏNİLMƏZ GÖRÜŞ

Nikolay Fyodroviç heç kimi gözləməsə də, zərblə döyülən qapını dərhal açdı. Yarıqaranlıq dəhlizdə iri cüssəli, orta yaşlı kişi dayanmışdı. Tanımadı. Onun nəinki belə yekəpər dostu, heç tanış da yoxdu.

-Sizə kim lazımdı?

Deyəsən, qəfil qonaq ya onu eşitmədi, ya da nə soruşduğunu anlamadı; par-par yanan gözlərini döydü.

-Deyəsən, siz ünvanı səhv salmışız...

Nikolay Fyodroviç qapını özünə sarı çəkib örtmək istəyəndə bu naməlum adamın səsi çıxdı:

-Mikolay, mən sənənin yanına gəlmişəm.

Mikolay? Ev sahibi təəccübləndi. Onu yalnız doğma kəndlərində belə çağırırdılar, amma bu qonaq, əsla kənd adamına oxşamırdı. Bəs onda bu kimdi?.. Hardan gəlib?.. Nə axtarır?..

Nikolay Fyodroviç qapını yenə tam açdı və gözlərini bu qəfil qonağa zilləyib soruşdu:

-Biz harda görüşmüşük? Yadıma sala bilmirəm.

Qonaq astadan, amma inamla dilləndi:

-Mənəm də. Alyoşayam...

-Alyoşa? Hansı Alyoşa? - Nikolay Fyodroviç sol əli ilə saqqallı çənəsini ovcuna aldı, görünür, nə isə xatırlamışdı və bir daha qəfil qonağı diqqətlə süzməyə başladı. - Dayan, dayan görüm bir... Siz Alekseysiniz! Aleksey Vasilyev. Elədi? Aleksey... Timofeyeviç.

-Yox ey, mən Alyoşayam! - O, inamla və bir qədər də ötkəm səslə dilləndi.

- Soyadıma gəlincə isə, düz dedin, Vasilyevəm.

-Yalnız baxışlarınız mənə tanış gəlir, Aleksey Timofeyeviç, çox dəyişmişsiniz.

-Keçmək olar içəri?

-Əlbəttə, buyurun.

Nikolay Fyodroviç qapını tam açdı və kürəyini divara dayadı ki, qonaq içəri adlasın.

Qonaq o dərəcədə enlikürək idi ki, qapıdan yanpörtü keçdi. Hətta ev sahibini də bir qədər divara sıxılmağa məcbur elədi və yalnız otağa daxil olandan sonra qamətini düzəltdi.

-Əssəlamın-əleykümə, Mikolay...

Yadına düşdü ki, bir zamanlar insanlar onların kəndində belə salamllaşırdılar, müsəlmansayağı, tatarlar kimi.

Bu sözün tamamında Alyoşa gürz kimi ağır əlini ona sarı uzatdı və ev sahibinin əli onun ətli ovcunda itdi.

-Keçin içəri, Aleksey, buyurun keçin.

Qonaq yenə diqqətlə ev sahibinə nəzər saldı və astadan dedi:

-Mən zadəgan oğlu deyiləm, Mikolay. Mən Alyoşayam. Alyoşam. Məni belə çağır. İnteligen şəkərlərini də yığışdır.

-Əlbəttə, qoy sən deyən olsun, Alyoşa çağıraram səni... Keç bu tərəfə, paltonu da burdan, - asılqanı nişan verdi, - burdan as.

Alyoşa tələsmədən soyundu və iri, nimdaş çantasını yerdən götürüb otağa sarı addımladı... Nikolay Fyodroviç qonağının arxasınca şikəst ayağını çəkə-çəkə addımlayanda, ona elə gəldi ki, arxasınca addımladığı canlı insan yox, ayıdır.

Nikolay Fyodroviçin birotəqlı mənzilində gərəksiz heç nə yoxdu. O, belə yaşamağa alışmışdı. Divan, stol, stullar, kitab taxçası. Kitab taxçasının bir neçə rəfi kitabların ağırlığından əyilmişdi.

Alyoşa ev sahibinin səliqə-sahmanını nəzərə almadan, palçıqlı çəkmələrini soyunmadan keçdi yuxarıbaşa. Sanki nəyi isə ölçüb-biçirmiş kimi sağına, soluna diqqətlə göz gəzdirdi, nəyisə axtardığını tapıbmiş kimi gülümsədi, ehmalca divana çökdü. Köhnəliyi əsla sezilməyən bu mebel əşyası sanki canlı idi və onun ağırlığından inildədi.

Nikolay bilmirdi nə desin, nədən danışsın. Onun evi qonaqlı-qaralı olurdu; iş yerindəki həmkarları, həmyerliləri, kənddə yaşayan qohumları vaxtaşırı gəlirdilər. Və mənzilin belə qonaqlı-qaralı olması, tək yaşamağa alışmış Nikolayı bir qədər sevindirirdi. Amma indi kəsdirə bilmirdi ki, qonağa nə desin, nə söyləsin.

Alyoşa ilə son görüşlərini xatırlaya bilmirdi. Amma fikirləşirdi ki, iyirmi ildən çox olar ki, az olmaz. Çünki onun bu əyalət şəhərində məskunlaşmasından, mənzil almasından iyirmi il ötmüşdü. Və bilmirdi ki, Alyoşa necə yaşayır, nə işlə məşğul olur? Amma Alyoşanın əsgərliyə getməsinə, sonra da türməyə düşməsinə bilirdi. Hətta onu da bilirdi ki, cəzasını Sibirdə çəkib və sonra da orada yaşamağa başlayıb, doğma kəndə qayıtmayıb. Əslində, ana yurdda onu gözləyən də yoxdu. Atası çoxdan ölüb, anası da başqa kişidən olan oğlunun yanında yaşayır, onu, demək olar ki, yada salmır, hətta söhbət etməyə bir səbəb axtaran qonşular da daha Alyoşanın barəsində heç nə soruşmurlar; bir sözlə, o kənddə Alyoşa unudulub, heç yox imiş. Nikolay Fyodroviç fikirləşirdi ki, görəsən, Alyoşa niyə gəlib onun evinə? Və onun ünvanını haradan öyrənib?

Sanki Alyoşa ev sahibinin bu düşüncələrini gözlərindən oxuyurdu və ona görə də dilləndi:

-Mikolay, yəqin mənim sənin evinə gəlməyim, sənə çox qərribə gəlir. Təəccüblənirsən... Amma mən çoxdandı ki, səni görmək istəyirdim...

Qonaq çox da iri olmayan əl çantasını hələ də yerə qoymamışdı, əksinə, sinəsinə sıxmışdı və susurdu. Nikolay birdən-birə onun gözlərinə baxdı və ona elə gəldi ki, onun mavi gözlərinin dərinliyində nə isə qüssə gizlənib. Bəlkə də yanılırdı? Yox, yanılmırdı! Zahirən belə cüssəli, boylu-buxunlu, sağlam kişinin bütün həyatı qaydasında olmalı idi; ağcamaya arvadı, yupyumru uşaqları - bir sözlə, tam firavan həyatı olmalı idi.

-Bu gün bu şəhərdə qatardan düşəndə Vitya Qaliyevlə qarşılaşdım, - qonaq dedi, - ordan-burdan danışdıq, səni xatırladıq, sənün ünvanını da mənə o verdi. Dedi ki, sən indi böyük adamsan, həkimsən, özü də mütəxəssis həkim.

Yenə araya sükut çökdü, elə bil qonağın ürəyində bundan artıq söz yoxdu. Amma otağa bir xeyli göz gəzdirəndən sonra yenə dilləndi:

-Tək yaşayırsan?

-Tək.

-Təəkk... - Sözü belə uzatmağının səbəbini ev sahibi kəsdirə bilmədi.

Sonra qonaq nə fikirləşdisə, sinəsini dayadığı əl çantasını döşəməyə - ayaqlarının arasına qoydu və elə o anda diqqətini çəkmələrinin zığ-zımırığı cəkdi.

-Üzr istəyurəm, heç mən çəkmələrimi də soyunmamışam ki...

-Eyb etməz, Alyoşa, eyb etməz. Sən gözlə, mən keçirəm mətbəxə, çay dəmləməyə...

Nikolay Fyodroviç mətbəxə sarı yönəldə Alyoşa onun necə axsadığını, şikəst ayağını necə sürüdüyunü gördü və demək istədiyi söz ağzında qaldı; o, söyləmək istəyirdi ki, zəhmət çəkməsin, çaya ehtiyacı yoxdur... Sanki yuxuda idi, birdən ayıldı və qərara gəldi ki, o da mətbəxə keçsin, qulaq həyanı olsun ev sahibinə.

-Əyləş, Alyoşa, əyləş burda, - Nikolay kətli nişan verdi, - otur, indi bir şey də hazırlayıb yeyərik.

Dərhal da soyuducunun qapısını açıb yarısınıacan içilmiş konyak butulkası çıxartdı. Bunu görən Alyoşa da əl atdı çantasına və ordan bir rulon kolbasa və iki butulka araq çıxartdı.

Bir xeyli susdular. Artıq ev sahibinin stola qoyduğu kolbasalı qayğanaq da soyuyurdu, amma yenə də söhbət alınmırdı. Nəhayət ki, ev sahibi onu dilləndirmək üçün dedi:

-Hə, Alyoşa, indi danış görək işlərin necə gedir? Nə var, nə yox? - Ev sahibi ünsiyyət qurmaq naminə kim bilir daha nə soruşacaqdı, amma qonağın birdən-birə parlayan gözləri onu susmağa vadar etdi.

Alyoşa mətbəxin künc-bucağına göz gəzdirə-gəzdirə başını buladı və öz-özünə danışmış kimi, astadan dilləndi:

-İşlərim prokurordadır.

Araya çökən sükutu yenə də qonaq pozdu:

-Belə, deməli, tək yaşayırsan? Aydındı...

Onun baxışları araq şüşələrində bənd aldı. Butulka qonağın əlində sanki oynucaqdı. O, araq şüşəsini çalxalayıb ovcunun içi ilə altından necə vurdusa, qapaq stolun örtüyündə bənd aldı. Nikolay Fyodroviç şkafdan iki qədər çıxartdı, amma, deyəsən, bu qonağın xoşuna gəlmədi. Və o, qab-qacaq taxçasından çapma stəkanı götürüb qarşısına qoydu.

Otağın havasına spirt qoxusu qarışdı.

-İçək, deyirəm, ay Mikolay!

Qonaq ehmalca ağzına qədər dolu stəkanı əlinə aldı və bir neçə qurtuma boşalttı.

* * *

Uşaqılıq illərində onlar dostluq eləyirdilər. Daha bir yaxın dostları vardı - Yemelyan. Şəhər açılarda görüşürdülər və bir də hava qaralanda ayrılırdılar; bütün günü kənd arasında dolaşırdılar, hətta hərdən kəndin sınırlarını da aşır-

dılar. Məktəbə də birlikdə getdilər. Partaları da yanaşı idi. Ev tapşırıqlarını da üçlükdə hazırlayırdılar. Amma beşinci sinifdə oxuyanda bu dostluğa, sanki, balta çaldılar...

O gün hava son dərəcə gözəldi. Günəş sanki gülümsəyirdi, xəfif külək ağcaqovağın xal düşmüş yarpaqlarını oynadırdı. Məktəbdən qayıdan dostlar çantalarını evə qoyub, paltarlarını dəyişib yenə küçəyə çıxdılar.

Kimsə təklif elədi:

-Uşaqlar, gəlin, xırmana gedək.

Bir qədər sonra onlar artıq xırman yerində idilər. Burada qələbəlikdi. Biçilmiş taxıl dərzlərini fırlanmaqda olan transportyorun üstünə atırdılar. Taxıldöyən barabanlar fırlandıqca buğdanı növlərə ayırırdı, sanki taxıl nəhəng bir xəlbirdən keçirdi. Uşaq hər yerdə uşaqdı, haraya girmək yasaqdırsa, oraya dürtülürdülər. Ona görə də onları xırmandan qovdular. Ona görə qovdular ki, hər türlü maşına, mexanizmə oyuncaq kimi əl vururdular.

Bəyənilən təklif Alyoşadan gəldi:

- Onda gəlin gedək qırmızı binaya, deyirlər, orda tülkü balalayıb.

Kənd arasında qırmızı bina kimi qələmə verilən yarımçıq qalmış tikili o qədər də hündürdə yerləşməsə də, oraya alpinistsayağı dırmaşdılar. Guya ki, kinolarda olduğu kimi, sıldırımlara baxmayaraq, zirvəni fəth etdilər. Bir qədər bu yarımçıq tikilinin içərisində dolaşandan sonra kirəmidləri sökülüb tökülmüş dama qalxdılar ki, ordan uzaqlara baxsınlar. Məzələnirdilər, bir-birinin bəhsinə lap qülləyə - gümbəzə dırmaşmaq istəyirdilər. Sən demə, gümbəzə qalxmaq nisbətən asan olsa da, ordan yenmək çətin imiş. Alyoşa bir çürük dirəyin üstü ilə sürüşə-sürüşə damdan endi və nə ağıl elədisə, yuxarıda qalmış dostlarına baxa-baxa dirəyi sürüşdürüb yerindən tərpətdi və özü də qaçıb gizləndi. Sanki bu tikili həmin dirəyə bənd imiş, ağır-ağır çökdü və yerdən elə bir toz dumanı qalxdı ki, bir xeyli hər şey görünməz oldu. Nikolayla Yemelyan qışqırıdılar. Və Alyoşa görəndə ki, tikilinin damı aram-aram laylanıb yerə gəlir, başının tükləri qalxdı və bu işin sonunu gözləmədən kəndə sarı götürüldü.

Xırmanda işləyənlər yarımçıq tikilidən qalxan dumanı görəndə və sonra da orda uşaq qışqırtısı eşidəndə hadisə yerinə qaçmağa başladılar... Amma artıq gec idi... Onlar xarabalığa çatan kimi uçuqun altında qalmış uşaqları dərhal çıxartsalar da, Yemelyan artıq ölmüşdü. Mikolayın isə ayaqları sınımışdı.

Bu qəziyyədən sonra o, aylarla xəstəxanada yatdı. Evə buraxıldıqdan sonra beş-altı ay məktəbə qoltuq ağacı ilə getməli oldu. Və son olaraq da topal qaldı.

O zaman bu məsələdə Alyoşanın günahkar olması kimsənin, hətta Mikolayın da ağılına gəlmədi. Alyoşanın bu faciədən sonra hansı duyğular yaşamasının və ya heç yaşamamasının nə mənası? Amma o zaman o, özünə qapandı, qaradınmaz oldu, daha uşaqlara qaynayıb-qarışmadı və hətta dərslərdən soyudu, "iki" almağa başladı.

Neçə illərin dostluğu ocaq kimi söndü. İkisi də sanki birdən böyüdülər. Amma hərəsi bir şəraitdə. Onsuz da Mikolay il ərzində məktəbə fasilələrlə getmişdi.

Səkkizinci sinfi bitirəndən sonra Alyoşanın getməyə bir yolu qalırdı - texniki peşə məktəbi. Fərsiz şagirdləri məhz belə təhsil ocaqlarına göndərmək istəyirdilər. Alyoşa da bu dəstədən yayına bilmədi. Sənət məktəbindən sonra onu əsgərliyə apardılar. Sonra isə o, elə bil yoxa çıxdı: nə bir məktub, nə bir xəbər... Yalnız hərdənbir haqqında cürbəcür sayıələr yayılırdı. Deyəsən, o, Şərqdə - sərhəd qoşunlarında xidmət eləmişdi. Evə qayıdanda isə başına iş gəlmişdi. Vaqonun tamburunda iki oğlan düşübmüş birinin üstünə, ya onu soy-

maq, ya da sadəcə, əzişdirmək məqsədilə. Alyoşa qərara gəlir ki, bu davaya qarışsın. Süpürləşmə məqamında soyğunçulardan birinin başı qapının dəstəyinə elə dəyir ki, o, yerində keçinir. Sonra məhkəmə olur. Alyoşanı beş illiyinə göndərirlər islah əmək düşərgəsinə.

Cəza müddəti bitəndən sonra evə qayıtmaq fikrindən daşınır və Sibirdə qalıb işləməyə başlayır. Amma azadlıqda çox qərar tuta bilmir. Yenə türməyə düşür. Bir dəfə, iki dəfə... Onun cəmi üç dəfə həbs olunması isə, əlbəttə, Nikolay Fyodroviçə məlum deyildi.

* * *

Birinci stəkandan sonra Alyoşa bir müddət sakitcə oturdu. Nikolay Fyodroviç isə bilmirdi ki, daha nə söyləsin.

-Yəqin yadındadır, - qonağın səsi sanki uzaqlardan gəldi, - bizim bir dostumuz vardı, Yemelyan... Yeri cənnət olsun o dünyada həmişə. Gəl onu yad eləyək, Mikolay... Stəkanları dolduraq, axıra kimi vuraq.

O, ikinci butulkanı da açıb ev sahibi üçün araq süzmək istəyəndə gördü ki, stəkanı doludur. Tənə ilə onu süzsə də, heç nə söyləmədi.

Beləcə, Yemelyanı da yad etdilər və yenə araya sükut çökdü.

Nikolayın xəyalı göylərdə idi. O, hələ bu qədər araq içməmişdi. Canı da rahatlanmışdı. Hətta artıq Alyoşa da ona bir qədər doğmalaşmışdı. Alyoşanın dillənməsilə bu hüsur pozuldu. Qonaq arağın qalanını stəkanlara süzəndən sonra dedi:

-İndi mənim sifətimə bir şapalaq vur!

Nikolay Fyodroviç çaşıb qaldı.

-Başın xarab olub?

-Vur deyirəm sənə!

-Axı, nəyə görə?

-Mənim lənətlənmiş həyatıma görə.

-Yox! Əsla yox! - Və Nikolay hövsələdən çıxdı. Bəlkə də, əvvəllər o, heç vaxt dildən belə pərgar, özünə qarşı inamlı olmamışdı. Nələr danışdığı indi yəqin ki, özünün də xatirində deyil. Sanki canında nə hikkə varsa, hamısı güclü bir axınla vurub üzə çıxırdı. O, öz həyatını nümunə gətirərək qeyd elədi ki, taleyin necə gətirir-gətirsin, sən onu pisləməməlisən.

Qonaq onu səbrlə dinlədi və fikrə getdi. Birdən asta səsle soruşdu:

-Bu sənə son sözündü?

-Bəli.

-Nə etməli, ola bilsin ki, sən düz deyirsən... Qismət... Niyə ondan gizlənməlisən?

Qonaq başını aşağı salanda Nikolay Fyodroviç hiss elədi ki, qonaq yaşarmış gözlərini ondan gizləmək istəyir. Yerindən qalxanda isə gözlərində yaş yoxdu, üstəlik də, tamamilə ayıq və diqqətli idi.

-Əlvida, Mikolay. Mən getməliyəm...

-Hara gedirsən? Kəndə?

-Yox... Görürəm ki, buralarda mənlilik iş yoxdur. Geri qayıdıram. Sibirə...

Rus dilindən çevirən: M. ORUC

♦ P o e z i y a

Eldar İsmayıl BÖYÜKTÜRK

SALAMLAR OLSUN

Müşk-ənbər qoxulu yurduma gəldim,
Bu başdan Muğana salamlar olsun!
Nələr çəkdiyimi duyub bilənə,
Dərdimi qanana salamlar olsun!

Qartallı zirvəsi çənli-dumanlı,
Yamacı, ətəyi otlu-ormanlı...
Yayın ortasında qarlı-boranlı
Qoca Savalana salamlar olsun!

Bəzz qalasından şəspər atana
Babəkin ruhunu əziz tutana...
Səttarxan eşqiylə kama çatana,
O ruha, o qana salamlar olsun!

“Şeyvər”dən boylanıb, baxan səhərə,
Meşkinə, Güvəndə, qədim Əhərə...
Yaylağa bürünmüş kəndə, şəhərə,
Külli gülüstana salamlar olsun.

Tarix öz səhvini düzəltsin gərək,
Ortaya qoyulsun ədalət, gerçək.
Ana Ərdəbildə Şah İsmayiltək
Cəngavər sultana salamlar olsun!

Gəlib pişvazında durammadığım,
Dağına, düzünə varammadığım,
Dönüb əhvalını sorammadığım
Mərəndə, Zəncana salamlar olsun!

Hər türkün qəlbində təpər gözləyən,
Birliyə qoşulub hünər gözləyən...
“Qisas”, “qisas”! - deyib zəfər gözləyən
Qeyrətli aslana salamlar olsun!

Zülmə, zülümkarə günəştək doğan,
Şimşəktək oynayan, atəştək doğan...
Güneydən dünyaya günəştək doğan
Təbriztək tərlana salamlar olsun!

Qoru ey türk oğlu, türklüyü qoru,
Birləş polad kimi, qalmasın soru...
Böyük Ankaradan Altaya doğru
Birləşən Turana salamlar olsun.

Eldar, bu həsrəti çırp getsin daşa,
Qardaşdan ayrılma, qardaşla yaşa.
Canı bir, qanı bir doğma qardaşa,
Tüm Azərbaycana salamlar olsun!

QURBAN GƏLİB

Ulu Vətən qaldır başın,
Ocağına qurban gəlib!
Millət, Vətən pərvanəsi
Çırağına qurban gəlib!

Əhər, Sulduz deyə-deyə,
Haray aldıq yerə-göyə...
Öpməyə, səcdə etməyə
Torpağına qurban gəlib!

Gecikmişəm sana, Təbriz,
Məni danla, qına, Təbriz.
Aç qolların, ana Təbriz,
Qucağına qurban gəlib!

Neçə dahi mərd ulunun,
Açıb önünü yolunun...
Şəms Təbrizi türk oğlunun
Sorağına qurban gəlib!

Açıq səma, təmiz hava,
Göyçə dərdin qova-qova...
Şəhriyarın "Heydərbaba" -
Tur dağına qurban gəlib!

Mən bu hökmə verdim qərar,
Ziyarətim, diləyim var.
Qoca Təbriz, balan Eldar
Ayağına qurban gəlib!

NECƏ DOYUM

Məni görcək üzün gülər,
Gülər üzdən necə doyum?!
Sən mənə "canım" deyirsən,
Şirin sözdən necə doyum?!

Öz yeri var hər tərsözün,
Hər mətləbin, doğru-düzün...
Siz bizimsiz, biz də sizin,
Bizdən, sizdən necə doyum?!

Ömrümüzün fərağı var,
İşıqlanan çırağı var...
Hər ürəyin ocağı var,
Oddan-közdən necə doyum?!

Babəkin nəfəsi gələn,
Qəhrəmanlıq dərsi gələn...
Qılıncının səsi gələn
Qoca Bəzzdən necə doyum?!

Döyüşlərə meydan olan,
Yer üzünə bəyan olan...
Xətaiyə həyan olan
Dağdan-düzdən necə doyum?!

Eldar, içimi yeyirəm,
Qalxıb dizimə döyürəm...
Yüz ildi Təbriz deyirəm,
Mən Təbrizdən necə doyum?!

GÜNDÜZÜM BELƏCƏ, GECƏM BELƏCƏ

Ömrün hər səması bəyazım ola,
İllərin çətini dayazım ola.
Hər şeirin nidası avazım ola

Sənət bulağından içəm beləcə...
Gündüzüm beləcə, gecəm beləcə...

Canımda dünənin sisi, bürküsü,
Gözümə ümidin axır mürğüsü.
İtibdir dünyamın köhnə ülgüsü,
Gərək südü sudan seçəm beləcə...
Gündüzüm beləcə, gecəm beləcə...

Hörmətim eymənər paxıl içində,
Heyrətim büdrəmər ağıl içində.
Ömrüm pardaxlanar nağıl içində,
İstərəm sədləri keçəm beləcə...
Gündüzüm beləcə, gecəm beləcə...

Çölümdə tufanam, içimdə sacam,
Susuz bir səhrada yaşıl ağacam.
Fikrimin yolunda ərş-argacam,
Fikirsiz-xəyalsız heçəm, beləcə...
Gündüzüm beləcə, gecəm beləcə.

Bu yurda, yurddaşa həmdəm əsgərəm,
Dərdinə, sərinə məlhəm əsgərəm.
Hər vətən daşına məhrəm əsgərəm,
Yenilməz qüdrətəm, gücəm beləcə...
Gündüzüm beləcə, gecəm beləcə...

QOY YANIM, ALIŞIM, DİNCƏLİM BİR AZ

Harayım içimdə səs elər mənim,
Sevincim qəmimlə bəhs elər mənim,
Öz odum özümə bəs elər mənim,
Qoy yanıma, alışım, dincəlim bir az.

Tüstümdən yaşarmaz gözü özgənin,
Od qoyar canıma sözü özgənin.
Qızdırmaz qəlbimi közü özgənin,
Qoy yanıma, alışım, dincəlim bir az.

Taleyim od ilə yaranıb əkiz,
Pərvanə həyatım ömrümə kəniz,
Eşqimin odunu söndürməz dəniz,
Qoy yanıma, alışım, dincəlim bir az.

Dünyanın fikrini daşımaq nədir?
Qabarlı sözləri qaşımaq nədir?
Yananda bilirəm yaşamaq nədir,
Qoy yanıma, alışım, dincəlim bir az.

Fırtına həyatım tufanda rahat,
Dərdi anlayanda, qananda rahat,
Yanmasam narahat, yananda rahat,
Qoy yanımla, alışım, dincəlim bir az.

MƏN DƏVƏSİ ÖLMÜŞ ƏRƏBƏM, DƏDƏ

Xurcunu çiyində, dərdi dilində,
Günahkar dərvişəm, suçlu dərvişəm.
Olanım-qalanım Göyçə elində,
Özüm baş götürüb üryan gəlmişəm.

İtib qəbirlərim, qəbristanlığım,
Ulu əcdadların izi toz olub.
Məndən ayrı düşüb aranım-dağım,
Ömrümün sorağı-səmti pozulub.

Məni bundan sonra aldada bilməz
Bu oğraş zamanə, şeytan zamanə.
Mənim bundan sonra ürəyim gülməz,
Mənə düşmənlə oldu, düşmənlə, zamanə.

Mən dəvəsi ölmüş ərəbəm, dədə,
Məni öz içimdə əritmək çətin.
Yurdundan perikmiş qəribəm, dədə,
Bu dərqli ozanı kiritmək çətin!

İndən sonra nağıllarım quruyar,
Telli sazım xiffətindən qarıyar.
Ürək dözməz, fikir altda əriyər,
Mən dəvəsi ölmüş ərəbəm, dədə!

Daha mənə olan olub, dərd ağır,
Yağış ötüb, başım üstəndə dərd yağır,
Namərd oyaq, nədən cəllad, mərd fağır,
Mən dəvəsi ölmüş ərəbəm, dədə!

Dost mürgülü, düşmənlə oyaq, həya yox,
Bu günahı yuya bilən dərya yox.
Göyçə yoxsa, məndən ötrü dünya yox,
Mən dəvəsi ölmüş ərəbəm, dədə!

Mən qurdam, qanımla yalayıb durram,
Qisas ocağını qalayıb durram.
Kəfəni boynuma dolayıb durram,
Mən dəvəsi ölmüş ərəbəm, dədə!

Tahir TAİSOĞLU

QURUMUŞ AĞACLAR

Şəhərdə yaman çoxalıb qurumuş ağaclar...
Yaşıllıqlar içində görəndə mən onları
gözümün içi ağrıyır.
Hamısının qəmli, məhzun görkəmi -
batmış bir gəminin dər ağacı kimi.
Lal, kar adamın nəzərləri ilə baxır kecib gedənlərə,
kor, şil kimi boylanır dörd tərəfə -
elə bilir kimsə gəlib tutacaq əlindən,
aparacaq bəsirətli bir yerə.
Dili quru, ağzı quru,
Heç biri də dinə bilmir -
deyə bilmir dərini.
Niyə kəsib aparmırlar onları?!
Boş-boşuna ayaq üstə dayanmaqdan
canları qurtarsın bəri!
Doğrayıb yandırarlar...
Heç olmasa,
tüstüləri bir ruh kimi gəzər göyləri, yolları.
Açılar əl-ayağı,
qolları,
ucub gedərlər, görərlər yaxını, uzağı.
Dolanar tüstüləri bulvarın üstündə,
Baxarlar yerdə gəzən adamlara,
bərq vuran, par-par yanan Üçdilli alovu görərlər,
Xəzərin üstündə ürəklərini soyudub
nəfəslərini dərərlər -
ağarmış saclarının birini qara, birini ağ hörərlər...
Qoşulub buludlara, əl verib küləklərə

birdəfəlik uçub gedərlər...
Uzaq kəndlərdəki yaşıl ağaclarla anışarlar.
Qəzəbinin qulu olan
qaradaban adamlara qınaq yapar -
şəhərdəki susuzluqdan,
haqsızlıqdan danışarlar...

O DAŞ...

Kəsilmir o daşın iniltiləri,
Yanır halımıza guya ki, gendə.
Üzülə-üzülə nə vaxtdan bəri,
Hədə-qorxusunu duyuram mən də.

O hansı zamandan gəlib düşübdü,
Hansı şimşək onu qoparıb salıb,
O hansı qayanın belindən gəlib
O hansı bir çayın seliylə gəlib...

Üstündə illərin izləri vardır,
Bədheybət görkəmi, tərs baxışları,
Zəhimli, qorxulu gözləri vardır.
O ağır, o çöpür, o tösmərək daş...

Hərdən ilan kimi qaldırır başın,
Baxır kinli-kinli o yan, bu yana,
Görəndə qırımın, çatılmış qaşın -
Göydə buludlar da düşür həycana.

Kövrək söyüdləri, sax çinarları
Şad-xürrəm görəndə xiffət eləyir,
Aydınlıq soraqlı axar sulara
nifrət eləyir...

Onun sükutu da məkrli, xain,
Səssizliyi belə zəhər, öd dadır.
Həmişə özündən arın-arxayın -
Bilir ki, o, dağlar arxasındadır!

Hətta qaçır ondan yellər, küləklər,
Qurumuş saman da salmır üstünə.
Bərəkətlə dolu göy biçənəklər
Elə bil toxunur onun şəstinə.

Uçuşur üstündə hey kəpənəklər,
Hər şeydən bixəbər
rəngbərəng, qonur...

Milli görənəklər, xoş gələnəklər,
Onun qəzəbinin üstündə donur!

Xəyanət toxumu səpir elə bil,
Nifrinli yelləri tapır, yarıdır,
Heç içənəyi də qar, yağış deyil,
İçib şadlandığı göz yaşlarıdır.

Haqqında yazdığım adi daş deyil,
Hələ kimlərinsə gərəyidir o,
Gün-gündən ucalan Azərbaycanı
Sevməyən bir kəsin ürəyidir o!

ANAC TOYUQ

Kürt düşmüş toyuğun səbrinə bax,
dözümünə bax...
Həftələrlə yatdı yumurtalarının üstündə.
Tərpənmədi, qımıldanmadı.
Günlərlə heç nə yemədi, içmədi...
Ac, susuz qaldı
gündüzləri, gecələriylə.
...Bir gün gördüm həyətdə civilti səsləri gəlir -
Anac toyuq durub gəzir
bir topa cücələriylə -
qürürlə, şəstlə.
Oda-alova dönmüşdü,
gəzirdi, dolanırdı -
Heç məhəl də qoymurdu ev yiyəsinin
onlar üçün ayırdığı dolu yem tabağına.
Əlinə nə düşürdüsə dimdikləyib, xırdalayıb
tökürdü balalarının qabağına...
Fikir verdim, izlədim -
Görə bilmədim özünün nəyə yediyini, içdiyini.
Cücələrinin yanında hərlənən qarğaları
qovduğunu gördüm.

Bir dəfə cuxura düşüb çapalayan balasına
əl uzatmaq istədim,
üstümə hücum çəkdi -
çəkildim, durdum geri.
Xəyalımda dolandı dünyanın fikirləri -
xilaskar, zəhmətkeş ana!

Heç nə, heç kəs
yaxın dura bilməzdi cücələrinə qəti!
Ah!.. ana gücü... bala məhəbbəti...

BİOQRAFİK FON

Ağrı gözlərimin qarasındadır,
Hara baxıramsa, ürəyim əsir.
Düşmən dostlarımın arasındadır -
Dostum düşmənləin içində gəzir!..

GÜLTAC

(uşaqlar üçün)

-Bu, qızımın qızıdır,
Qədəmi başdan-başa
Bərəkətdir, ruzudur.
Yaman dadlı-duzludur.
Gah ciddi, gah şən olur.
Qəşəngdir, mehribandır,
Anasına həyandır.
Ən qiymətli üzüyün
Parıldayan qaşındır...
Yollaşmadığı ancaq
Öz doğma qardaşındır.

MAZARAT ADAM

Çəkildi qaranlıq... doğdu sonra dan...
Gördülər nə boyda bir sirr olmusan.
Axtalamayıblar yəni, sonradan -
Sən anadangəlmə... qısır olmusan!

XİSLƏTİ BUDUR

Başı bədənindən ayrılmış gürzə
çapalayır,
qəzəbindən ağacı, dəmiri gəmirir.
Haləsi belə, adama basqı edir!
Elə bil xəbəri yoxdu kəsilmiş arxasından,
Atılır-düşür...
Dəhşətlə açıb-yumur ağzını,
Kimdənsə çıxmaq istəyir acığını.
Gürzə - gürzədir!
Başı bədənindən ayrılsa da
Yenə də öz işindədir:
Dişləmək, zəhərləmək, qisas almaq zorundadır.
Bilir axı... zəhəri dişindədir!

♦ N ə s r

Azər ABDULLA

Ç A T

♦ **Roman***

KƏPƏNƏK BAYRAMI

...Dağkeçisi, ayı, qaban, canavar, tülkü bir yana, bu gün Yorinin qabağına bir dovşan da çıxmadı. “Heç olmasa gedim çaşırımı yığım” - düşündü. Hər il yaz bayramı ərəfəsində türk kəndlərinin ərəzisi olan Şiş dağın lap yuxarısındakı çılpaq qayalıqların arasından o, ağzı dirəmə bir kisə çaşır yığmış, qayanın arxasından gizlicə baxıb aşağılarda çoban-çoluğun, odunçuların, ondan aşağı zəmilərdə cüt əkənlərin əl-ayağı çəkilib gözdən itənəcən, bəzən qaranlıq düşənəcən gözləmiş, kimsənin görməyəcəyinə arxayın olandan sonra kisəni dalına alaraq tələsik dağın dirsəyini aşıb özünü meşəliyə vermişdi. Bu yerləri özlərinə doğma bilən türklərin bəziləri bütün günü dağı-daşı ələk-vələk eləsə də, bəzən evlərinə əli ətəyindən uzun qayıdırdılar. Yori türklərdən qorxduğuna görə gizlənmirdi, sadəcə, on il bundan öncə qayalıqların arasında kəşf elədiyi və hər il gəlib maral buynuzlarıtək şaxəli, iki-üç barmaq enində kövrək, ağ gövdəli çaşırlardan bircə saatın içində yığıb kisəsini doldurduğu o yeri kiminsə görüb-bilməsini istəmirdi. Ancaq bu gün Yorinin bəxti burda da gətirmədi. Vur-tut ikicə dəstə çaşır yığa bildiyinə dilxor oldu, “canavar törəmələri... gəlib yığıblar...” - türklərin qarasınca deyindi. Ancaq hər qarışına bələd olduğu bu əziz yeri diqqətlə gözdən keçirəndə, adam ləpiri, torpağın oyulub eşilmədiyini görəndə çox sevindi, “yerin canı hələ qızmayıb. Bir həftədən sonra gələrəm” - düşündü. Dalında dolu kisə olmadığından bu dəfə əyilib gizlənmədən, kiminsə görəceyindən ehtiyat etmədən oradan ovçu kimi uzaqlaşdı.

Qaranlıqda yuxudan qalxıb nahar eləmədən evdən çıxmış, günortayacan neçə dağ aşıb, neçə dəre adlamış, meşələrin tala yerlərindən keçmiş, bərələrdə pusub dağkeçisi, qaban sürülərinin suya gəlməsini gözləmişdi. Acılıqdan çox, susuzluq onu qarışdırmışdı. Ancaq o, qarşısına çıxan hər dərənin, hər bulağın suyundan yox, onun hesabına görə dayandığı yerdən

* *Jurnal variantı*

Əvvəli jurnalımızın ötən sayında

yarım saatlıq, uzaqbaşı, qırx dəqiqəlik məsafə olan, türklərin adlandırdığı “Kəsbər çeşməsi”nin suyundan içmək istəyirdi. Saatına baxdı, “dözərəm” deyib üzünə aşağı qolaylandı.

“Kəsbər çeşməsi” çılpaq dağın döşündə ən ucaboy adama boy verməyən, baş-başa söykənmiş mamırlı iki nəhəng qayanın arasından pısqıldayıb axırdı. Yayın ortasında hər tərəf od tutub yananda, yaz otları saralıb qarsıyanda, sanki öz möcüzəsini, hikmətini ətrafa, aləmə göstərirmiş kimi, bulaqdan bir-iki addım aşağıda mal-heyvanın içməsi üçün çobanların düzəltdiyi nohur-gölməçədə dupduru su, gündüzlər Günəşi, göy üzünün maviliyini, gecələr Ayı, ulduzları güzgü kimi göstərirdi. Ondan azca aşağı eniş boyu suyun qıjov axdığı yerdə, bir qarış boy vermiş yamyaşıl yarpızlar titrəyir, incəbel qızlar kimi yorulmadan rəqs edirdi. Beş-altı addım aşağıda bir-biriylə yarışib bəhsləşirmiş kimi, həvəslə göylərə can atan, bir üzü yaşıl, bir üzü gümüşə çalan, azacıq mehdən yarpaqları pırıl-pırıl qaynaşan bəyaz gövdəli qoşa qələməydi. Qələmələrdən xeyli aşağılara qədər uzanaraq sıx çeşnili xalı təkin sərilmiş yamyaşıl otlar, bir-birini mehriban, doğma, gülümsər və ürkək baxışlarla süzən danaqıran, novruzgülü, çobanyastığı, pişikdırnağı, nərgiz, göyün dərin qatında güclə sezilən bapbalaca ulduza bənzər mavi zənciçicəyi... elə bil Günəşdən şaxıyan, ətrafdakı bomboz torpaqdan, mis rəngli qayalardan qaynayıb qalxan qəhərin, ilğimin qorxusundan qaçaraq bu yaşıllıq, gəlib burda doğma bacı-qardaş kimi, simsar yavuqlar təkin bu balaca ərazidə bir-birinə sığınmışdılar. Şəklini əks edən gölməçədəki göz yaşı kimi dupduru sudan Yori içmədi, dizlərini yerə qoyub qoşa qayanın arasına qurşağacan girərək ağzını bulağın gözüne dayayıb bir neçə qurtum içdi, geri çəkilib ayağa qalxdı, gölməçədən qoşa ovcuyla iki dəfə götürdüyü suyu üzünə çırpdı. Sıçrayan damcılardan suyun aynası sınıb çiləkləndi, Günəş əyiş-üyüş oldu. Suyun üzündəki qırıq-qırçınlar ütülənib şüşə kimi dümdüz olanacan Yori gözünü gölməçədən çəkmədi. Birdən başı gicəlləndi, ona elə gəldi ki, suya düşərsə, göy üzünün dərinliyindəki Günəşin yanınacan batıb gedəcək, bir an canını qorxu bürüdü. Özünə gəlib gölməçənin dayaz olduğunu dərk edəndə əlini suya salıb Günəşə toxunmaq istədi, suyun güzgüsü sındığından qırçınların arasında Günəş oxlov üstündəki yuxanın xamırı kimi əyilib axaraq formasını, gözəlliyini itirdi. Ələ gəlmədiyini görəndə Yori köynəyini çırmalayıb qolunu dirşəyinəcən suya soxdu, Günəşin dayandığı yerə əli toxunanda hirsənərək torpağı barmaqlarıyla dırmıq kimi eşərək suyu lillədir ayağa qalxdı. Aralanıb bulağın yaxınlığında quruca torpağın üstündə oturub kisəsindən çıxartdığı sarımtıraş kağıza bükülünü açıb dilim-dilim doğranmış pendir-çörəyi iştahla yeyə-yeyə uzaqlarda təndir badı kimi yanmış mis rənginə çalan çılpaq İran dağlarını gözdən keçirdi. Qoşa qələmədən azca aşağı yaşıllığın üstündə havada qanad çalıb qaynaşan bir topa kəpənək elə bil bu yaz günü sevincləndən havalanıb göyə qalxmış o çəmənliyin al-əlvan gül-çiçəyi idi. Rəngbərəng xallı kəpənək topasını sanki görünməz iplə kimsə tələsmədən gah aşağı, gah yuxarı, gah sağa, gah sola dartırdı. Hər dəfə yan-yörəsindən tapıb Yorinin o kəpənək topasına atdığı daşdan bəzən bir, bəzənsə iki-üç kəpənək yerə düşəndə, həyəcan, çaşqınlıq bürüdüyündən nizamı, forması pozulmuş topanı o görünməz sap indi əsəbiliklə dartaraq tez-tez yerini dəyişirdi. Yori ayağa qalxaraq gedib bulağın gözündən yenə içdi. Dincəlmədən yeddi, səkkiz saat dağı-daşı dolandığından, dağ havası vurduğundanmı, yeməyin üstünnən doyunca su içib ağırlaşdığındanmı, yaz günəşi qanını qaynatdığındanmı, onu yuxu qarıxdırdı. Yamyaşıl zolağın qırağıyla aşağı düşüb bulaq suyunun batıb yox olduğu yerdən altı, yeddi addım da aşağıda, enişin düzənliyə çevrildiyi sahədə kökləri nəmişliyə güclə yetdiyindən törə qalmış gül-çiçəkli yaşıllığa ayağını basanda doqquz il bundan

qabaq türk kəndi Maralzəmidən su qiymətinə aldığı, evinin bir divarını boy-haboy örtmüş xovlu xalçanı xatırladı. Bürmələdiyi kisəni başının altına qoydu, yanına uzatdığı beşaçıların qayışını qoluna keçirdi, kepkasıyla üzünü örtüb yuxuya getdi...

Sərçə cikkiltisinə qarışmış nazik fit səsini fasilələrlə bir neçə dəfə yuxudamı, ayıq olduğu vaxtdamı eşitdiyini Yori anısdıra bilmirdi. Sonuncu dəfə fisilti, xışiltı qarışmış bu səsin lap yaxınlaşdığını duyanda Yorinin gözünü açmasıyla qəfildən dikəlməsi bir anda oldu, çaşqınlıqla sağını-solunu gözədən keçirdi. Geriyə qanrılarda qoşa qələmədən azca aşağı dizəcən qalxmış otluqda nəyinsə süpürləşdiyini gördü. Zənbaq, lələqarışıq yamyaşıl otlar sağa-sola əyilib-düzəlir, nəse yavaş-yavaş üzəşəği Yoriyə sarı yaxınlaşırdı. "Siçanlardı... Yox, siçanın belə... Siçovul olar..." ağına gəldi. Otların tərənib əzildiyi yeri gözədən qoymadan yan-yörəsinə baxıb daş axtaranda yuxarı qalxdıqca seyrələn otların arasından dikəlib qalxmış, dayanmadan dil çalan, yamyaşıl otluğun al-əlvan gül-çiçəyindən, xallı kəpənəklərdən boyalı naxışlar almış başı enli, nazik boynundan aşağı getdikcə yoğunlaşan gürzəni gördü. "Sərçə, siçan udub" düşündü Yori. İlan otluğa yatanda əyilib beşaçıları götürdü, qalxıb düzələndə eyni rəngdə, eyni formada bir cüt ilan dikəlib qarşı-qarşıya dayandı, dil çaldı, bir-birinə sarmaşaraq başlarını bir-birinə sürtdü. Yorinin sağındakı gürzə solundakından daha iri, daha canlıydı. "Bunların sevimləyinə bax... Məni də saymırlar... Qoşalülə, bir dənə də qırmalı patron olsaydı, ikisini bir gülləyə sərərdim..." Birini vura biləcəyinə əmin idi. Onun göydə göyərçini, tay-tuşuyla yarışarkən quş tufəngiylə on metrlikdən kibrit çöpünü vurduğunu görmüşdülər. "Ayı gülləsini hayıf eləyirəmsə, heç olmasa yoğunu - erkəyi vurum" düşündü. Ancaq hələ tufəngi qaldırmamış, qabaqca erkək, onun ardınca incə, zərif, həm də gözəl ilan otluğa yatdılar. Əyilib-qalxan, əzilən otların xışiltısına yenə civilti, fit səsləri qarışdı. İlanların qorxudan yox, öz xoşlarına, mazaqlaşib kef çəkmək üçün otluğa yatmalarına, onu saymadıqlarına Yorinin acığı tutdu. Bu dəfə otları yatırdı-yatırdı sevimlərin bir az da ona yaxınlaşdığını görəndə canından üşütmə keçdi. Bir qabıqdan çıxanda, bir də cütləşmə zamanı ilanların adama hücum elədiyini bildirdi. "İkisi də birdən üstümə şığıyar", - ağına gəldiyindən dayandığı yerdən aralanaraq gedib otsuz quru torpağın üstündə gözlədi. Bu dəfə bir-birinə sarmaşmış ilanların dikəlib yenidən otluğa sərilməsi bir anın içində oldu, bu fürsəti buraxdığına Yori heyifsiləndi, barmağı tətikdə tufəngi döşünə sıxaraq hazır vəziyyətdə quruyub heykələ döndü.

İlanların getdikcə yaxınlaşdığını görəndə "ordaca işlərini bitirərəm" düşündü, qıvrılıb-açılan yaralı ilanların qanı kisəsinə bulaşmasın deyərək tufəngin lüləsini hədəfdən ayırmadan pəncələriüstə gəlib kisənin yanına çatdı, əyilib götürərkən yenə də fürsəti əldən verəcəyindən ehtiyat elədiyindən, ayağıyla bükülü kisəni otsuz yerə atmaq istəyəndə bir-birinə çataşmış sarmaşmış gürzələr qəfil dikəldilər, birinin başı o birisinin boynuna sıxılmış halda saat kəfiri kimi aramla iki yol sağa-sola yelləndilər. Yorinin əsəbilikdənmi, qorxudanmi ilanların açıqlığa, özünün dayandığı yerə gəlməsini gözləməyə səbri çatmadı. Bir-birinə çataşmış gürzələrin boyunlarından aşağı getdikcə yoğunlaşan bədənlərinə atəş açdı. Otların başları, gövdələri dalğavari tərənibdi. Tərənən otların dibinə ikinci atəşi açmaq üçün çaxmağı geri çəkmək istəyəndə hədəfin solundan bir addım aralıda dikəlib nifrət və qəzəblə ona baxan bayaqkılardan da böyük, bədheybət bir gürzənin başını görəndə Yori üreyinin qırılıb içinə düşdüyünü hiss elədi. Çaxmağın şaqqıltıyla geri çəkilməyi ilə gürzənin yox olması, ona sarı çəpinə düz xətt boyunca otların tərənibməsi bir göz qırpımında baş verdi. Tərənən otların dibinə atəş açsa

da, ildırım sürətiylə yaxınlaşan xışıltı, ovxarlı qılınc təkin elə bil Yorinin ürəyini iki yerə böldü. Haqlamaqda olan vahiməli ölümün qarşısını ala bilməyəcəyini fəhmən duyaraq yerindən götürülüb qabaqca sağ səmt üzrə dolayı qaçdı, sonra dikinə dırmaşdı.

Beş-altı addım özündən aralı qayanın dalından qəfil çıxan öküz boyda ayıyla üzləşəndə də, çənəsinin hər iki böyründən ağaran ərəb qəməsi kimi əyrimçə dişli bədheybət qara qaban qalın meşədə yamacaşağı onu qabağına qatıb qovanda da Yori bu qədər sarsıntı keçirməmişdi.

Şiddətlə döyünən ürəyi az qalırdı ağzından çıxsın. Devikib çaşqınlıqla ətrafını gözdən keçirdi. Susuzluqdan yanır, heç olmasa bircə qurtum içmək istəsə də, bulağın yanına getməyə ürək eləmədi. Birinci dəfə atəş açdığı yerdə otlar hələ də əyilib-düzəlirdi. Atəşin birinəmi, ikisinəmi dəydiyini bilmək istəsə də, otluğa girməyə cəsəreti çatmadı. Güman elədiyinə görə gülləsi cütləşənlərin ikisini də tutmuşdu. Sevişən gürzələr onun yadında mehriban, mülayim xasiyyətli, həm də çox gözəl görkəmdə qalmışdı, ona elə gəlirdi bu zəriflikdə, bu gözəllikdə ilanın zəhəri də olmaz. Ancaq ona sarı şığıyan gürzə bambaşqaydı, bir-birinə sarmaşanların ikisindən də böyük, həm də qəzəbliydi, zəhmli baxışından zəqqum yağsa da, görkəmində bir məğrurluq, əzəmət vardı.

Yori yerindən götürüləndə ildırım gurultusuna bənzər xışıltının onu haqlayıb- haqlamadığını bilmək üçün başını döndərərək gözücu geriyə baxanda ayağına ilişib bükülüyünü açdığı kisəyə doğru yoğun, güllü ipə bənzər bir şeyin batan ulduz kimi axıb uzandığını gördü. Qucağına yıxdığı daşların ikisini otların tərpendiyi yerə atdı. Bir az da aşağı enib uzaqdan kisəni daşa basdı. Tərpəniş, qımiltı olmasa da təşviş, nigarançılıq içində yan-yörəsinə baxa-baxa kisəyə yaxınlaşdı. Beşaçılanın nişangahıyla kisəni özünə sarı çəkərkən, aralarındakı məsafə çox yaxın olduğu üçün üşəndi, tüfəngin süngüsünü açıb evdə qoyduğuna təəssüfləndi. (Bir dəfə payızın son günü cöngə boyda dağ kəlini ovlayıb qırx beş-əlli kiloğa qədər ətinə gilləyib kisəsinə doldurmuş, yolun yarısında heydər düşdüyündən bıçağının, papağının, toqqasının, tüfənginin süngüsünün ona ağırlıq elədiyini duymuşdu. Elə o vaxtdan süngünü açıb evdə qoymuşdu. Aparar bilmədiyini tülkü, çaqqal, canavara yem olmasın deyər ağacın budağından asmışdı. Sabah günortaya yaxın qayıdıb həmin yerə çatanda budaqdan sallanan ağappaq sümükləri görmüşdü.) Kisənin yüngüllüyünü hiss etsə də, cürət edib içinə baxamırdı, tələsik ağzını bürmələyib bağladı, bədəni ürpəşə-ürpəşə sol əlini kisənin üstündə gəzdirdi. İki dəstə çaşırdan başqa bir şey olmadığını bilsə də, yenə nigaranlıqla kisəni dalına atdı.

Yori yubanmadan burdan uzaqlaşmaq istəyirdi. Dağın döşüylə aşağı enməliydi. Ancaq o bədheybət varlıqla qarşılaşmamaq, həm də hər ehtimalla qarşı onu azdırmaq məqsədiylə bulaqdan xeyli yuxarı qalxdı, sağa dönüb dərəyə yollandı, qonşu dağın dirşeyini aşaraq yamacaşağı götürüldü. Dağın çılpaq yerindən sonra başlanan ardıcılıqdan, ondan sonrasa başlanan sıx yemişan, qaratikan kolluğunun arasından qan-tər içində keçib dizəcən qalxmış yamyaşıl arpa zəmisinə çatdı. Tələssə də, qalın olduğundan dibi görünməyən, ensiz zəmini yarıb keçmədi, qırağıyla hərənib zəminin başına çatanda tüfəngi söküb kisəyə yıgmadığı yadına düşcək, ayaq saxladı, bu qədər yolu kürəyində boş kisə deyil, sanki çılpaq belini dalayan uzun, qara gövdəli, enli yarpaqlı, ağır gicikən dərzi gətirmişdi. Kisənin qayışlarını çiynindən aşırıb dərindən nəfəs aldı, şəhadət barmağıyla alınının tərini sildi, qorxa-qorxa kisənin ağzını açaraq içinə baxdı. "Tüfəng olmasaydı, qorxu, vahimə dolusu bu kisəni yandırır rahat olardım" - düşündü.

Çılpaq maşın yoluna çatanda azca yüngülləşdiyini hiss elədi. Yolun qırağında yastı daşın üstündə oturub qarşı dağın döşünə səpələnib yaşıllığa

bürünmüş ağ evləri seyr elədi, evi kəndin lap aşağısında kolxozun üzüm bağına söykənmişdi. Payızda üzüm, şaftalı, armud dəyəndə gecələr yuxunun şirin vaxtı özünü bağlara verdiyi məqamı xatırlayıb evinin əlverişli yerdə olduğuna sevindi, ancaq bir dəfə az qala, ayı tələsinə düşəcəyini xatırlayanda o qorxulu anları yenidən yaşadı. Kölgənin qarşdakı dağın yarısına qalxdığını görəndə, ayağa durub aşağıdan guruhur axan çayın qırağına endi. Çiyinlərindən qayışı siyirib kisəni ehmalca qumun üstünə qoydu. Çayın lap qırağına yaxınlaşıb türk çobanı Halaya tikdirdiyi donuz gönündən (aşılanmış gönü özü vermişdi) olan qalın, yumşaq, qızqaytaran çarıqlarını çıxarıb (ova gedəndə çarıq geyirdi) tələsmədən qabaqca ayaqlarını, sonra çırmaladığı qollarını, üzünü yudu. Çarıqlarını geyib ayağa qalxanda, azca aralıda körpünün yanında qalaqlanmış daşların üstündə qıvrılıb başını dik tutaraq məğrur duruşlu, şimşək çaxan gözlərini ona zilləmiş gürzəyə və ondan bir qarıc aralı bomboz daşların rəngindən güclə seçilən başqa bir ilana gözü sataşanda elə bil Yorinin təpəsinə ildırım çaxdı, bütün bədənini əsməyə başladı, kösövdən partlayıb sıçrayan saysız çınqıllara bənzər ulduzcuqlar gözlərinin önündə sayrışdı. Başının, bədəninin tükləri qabardı. "İşim bitdi." Dişlərinin bir-birinə dəyib şaqıldadığını duyanda çənəsini sıxaraq pıçıltıyla "Əcəl haqladı..." - dedi. Özündən asılı olmayaraq, dalı-dalı çəkildi, yan-yörəsinə baxıb iri qayaların arasından götürüb atdığı daş az qala gürzənin boynunu yalayaraq ötdü, körpünün divarına dəyib daş qalağın üstünə düşdü. Ağlagəlməz cəldliyi, güclü reaksiyası hesabına vaxtında başını əyib atılan daşdan yayınması, qısa müddətdə özünə arxakömək, etibarlı dost tapmış bu məğrur və mənəm-mənəm deyən gürzənin görkəmi Yorini daha da heyrləndirib sarsıtdı... (Hekayətin bu yerində Azadın fikri on illər qabaq yaylaq yerində daşlayarkən qayanın başında saymazyana dayanmış qartıмыш kərtənkələnin başını sağa-sola əyib daşlardan yayındığı anlara getdi; uzun zaman həsrətini çəkdiyi sarı donlu Donaranı xatırladı.) Atılan gülləni ilanların sıçrayıb havada qapa bilməsinə o, indi inandı. Tüfəngi yadına düşdü, gözünü gürzədən çəkmədən kisəyə yaxınlaşdı, əlləri əsə-əsə beşaçılanın hissələrini çıxarıb yığmağa başlayanda, yan-yana dayanmış gürzəylə boz ilan sözləşibmiş kimi, eyni vaxtda başlarını daş kələyin ayrı-ayrı yerlərinə soxaraq bədənlərini sakitcə çəkib apardı.

Qaş qaralırdı. Qaranlıq düşməmiş, Yori çayın qırağından uzaqlaşmaq istəyirdi. Ona elə gəlirdi hava bir az da qaralsa, çaylaq daşlarının arasındakı narın qumların üstüylə axan səssiz su kimi sürünərək yaxınlaşıb burdaca, burda olmasa da körpüdən keçərkən, o bədheybət varlıq onun qıçına sarmaşıb qarmağa bənzər əyri dişlərini baldırına batıracaq, bircə anın içində onun gözlərinə qaranlıq çökəcək, boğazı qovuşub səsi batdığından kimisə köməyə çağıra bilməyəcək, ayaqları, bədənini şişib-üfürülmüş tuluğa dönəcək, qısa bir müddətdə çürümüş əti sümüyündən qopub tikə-tikə töküləcək. Uşaq yaşlarında oxuduğu nağıllardan, yaşlı türk çobanlarından ilanlar barəsində eşitdikləri, növündən asılı olaraq ilan vuran adamın, yaxud atın, öküzün, ayının, dəvənin bir gün, bir saat, beş dəqiqənin içində canını tapşıracağı nağıla, əfsanəyə bənzər söhbətlər indi Yorinin təsəvvüründə reallaşmış həqiqətə çevrilmişdi. Bir vaxtlar ona nağıl, əfsanə kimi göründüyündən türkləri lağa qoyan Yori, Lök kəndinin Nəcəfxan dərəsindəki yaşı iki yüzdən çox olub böyürtkən kolluğunda yatan başı tüklü, nəfəsiylə bir metr məsafədən istənilən məxluğu gəbərdə bilən o ilan, o əjdahayla onu dabanbasdı, qarabaqara izləmiş bu gürzənin də o növdən, o soydan olduğuna inanırdı. Yoriyə görə "Kəsbər çeşməsi"ndəki qoşa qələmələrdən azca aşağıdakı otluqda dikəlmiş yekə başlı gürzə, elə ordaca vahiməli baxışlarıyla öz zəhərini tullamış, sadəcə, məsafə uzaq olduğundan o, zəif dozada zəhərlənmişdi. Dayanmadan neçə

dərədən adlayıb dağların döşündən yellənə-yellənə aşağılara düşərkən qarşısına çıxan yaz yağışının açdığı ensiz, dayaz arxlar, torpağı yuyulduğundan ardıcın uzanıqlı qalmış sarı kökü, palıd pöhrəsinin altından qəfil qalxan kəklik dəstəsinin pırıltısından doğan səksənmə, qorxu, vahimə Yorinin bədəninə, qəlbinə, beyninin dərinliyinə zəhər kimi yavaş-yavaş yerimişdi. Kəndin ətəyi, çaylaq yeri artıq alatoran idi, ancaq Yori elə bilirdi bədəni yavaş-yavaş zəhərləndiyindən gözləri tor görür. Divar boyu tələsik addımlayıb maşın yoluna çıxdı, “nə qədər ki gözümlə yolu seçir, ayağımın altını görürəm, körpünü keçsəydim...” düşünərək yoldan, ayağını basdığı yerdən bir an gözünlə cəkmədən körpüdən keçdi, əllərindəki daşları yerə atdı, sürətini bir az da artırdı. Alaqaqıdan bağçalarına girəndə ayaq saxladı, həyətlərinə girdiyinə peşman oldu. “Gərək yol maşınlarının birinə minib rayona gedəydim, evimi onlara tanıtmayaydım... Gecdi artıq...”

Yori qorxduğunu gizlətməyə çalışsa da, qapını açıb evlərinə girəndə arvadının böyümüş gözləri ona dikilərək:

– Ay mart hinçə yeğel, es hinç quyna? Vontsvor xextelen kez? (Ay kişi, nə olub, rəngin-rufun niyə belədi? Elə bil boğublar səni?) - həyəcanla soruşdu. Yori başına gələn əhvalatın: gürzənin otluq aşağı göy gurultusuna bənzər xışıltıyla onun üstünə şığıdığı məqamı deyəndə gözü bərəlməmiş arvadının “Vay astvats... sa şişmaneluya” (ay allah... bu, dəli olacaq) - söyləyib ayağa qalxaraq tələsik masaya sarı cumdu, qrafindən stəkana tökdüyü suyu gətirib ərinə içirdi. Əri həmin ilanı bir az qabaq çayın qırağında, körpünün yanında gördüyünü deyəndə arvadı ümitsiz və tərəddüdlə başını bulayaraq:

– Day sənnən adam olmaz, - söyləyib qayğılı-qayğılı sözünə davam elədi, – axı nə işin qalmışdı, onlardan sənə bir ziyanımı vardı, - dedi. Arvadının “bir ziyanımı vardı” sözü onmu, on beşmi il qabaq Lök kəndi yaylağının qənşərində “Sulu Dərə” deyilən yerin sağındakı meşədə anahət davarını otaran Çoban Həniflə qarşı-qarşıya oturub qoyun südündə qızardılmış lavaş doğramacını bir badyadan yedikləri anları, saç-saqqalı ağarmış çobanın “Məni çalmayan ilan min il yaşasın” sözlərini xatırladı. Arvadı ərinin ovqatını yumşaltmaq məqsədiylə:

– Yoxsa onların sevimləsinə paxıllığınmı tutdu? - deyəndə Yori yumşalmaq əvəzinə, bir az da hirsələnərək:

– Sən nə kefdəsən, mən nə kefdə! - söylədi, bir anlıq sükutdan sonra:

– Çox gözəliydi, tamahım düşdü, dedim dərisinnən sənə toqqa düzəldərəm, - söylədi. Tüfəngin hissələrini masanın üstünə yığan ərinin başını sıgallaya-sığallaya:

– Sakit ol canım, sabah Vartanizora (Lök kəndinin erməniləşmiş adı) gedərəm, deyirlər orda bir türk var, bir cür deyirlər ona - sof... sofiya... Deyilənə görə heç bir ilan ona dəymir, xahiş eliyərəm gəlib tutar... - deyəndə Yori çaxmağı masanın üstünə atdı, bərəlməmiş gözlərini arvadına tuşlayaraq havalı-havalı qışqırdı:

– Nə “türk, türk” başlamısan... Hentses imanum na uşa?... Badkeratsumes, na tyunin herruyits şpirtuma... (Elə bilirsən o, koramalıydı?... Təsəvvür eliyirsən, o, zəhərini uzaqdan atır.)

Adi bir sözünə, sualına ərinin hirsələnib özündən çıxdığını görəndə, arvadı daha ondan heç nə soruşmadı. Onun tapşırıqla yubanmadan gedib kəndin lap yuxarı başında evləri olan qardaşigildən qoşalüləni, bir də iki ədəd qırmalı patron alıb gətirdi. Yori arvadının bu gecəliyə gedib qardaşigildə qalmasını deyəndə arvadı:

– Səni burda tək qoyammaram, - deyib, qəti etirazını bildirdi. Ancaq əri acı-acı gülümsünərək:

– Hərdən gözüme o gürzə kimi görünürsən... Çəşib birdən səni vuraram...
- deyəndə ərinin ciddimi söylədiyini, zarafatını elədiyini kəsdirə bilmədi.

Yori arvadını ala qapıdan ötürüb, əlində qoşalülə, tələsik geri qayıtdı. Evin yan divarına söykəli uzunsaplı beli götürüb evlərinə girdi, qapını örtək, bir an dayanmadan döşəmədəki döşəkçələri, palazı, stulları, evin baş tərəfində masanın üstünə səliqəylə çinlənmiş yorğan-döşəyi, pəncərələrdəki dibcəkləri, bir sözlə, hələ də söküb götürmədikləri dəmir sobadan, onun yanında içərisi buğdayla dolu yeşikdən başqa gözə dəyən nə vardısı, hamısını daşıyıb yan otağa apardı. Əl-ayağa dolaşan bir şeyin, ilanının gizlənəcəyi bir yerin olmadığına arxayınlıqla otağı yenidən gözədən keçirdi, yaxınlaşıb qapını çəkib azca aralı qoydu, gəlib pəncərənin yanındakı dəmir çarpayının üstünə qalxaraq baş tərəfdə yastığın üstündə oturdu. Uzunsaplı beli yanına uzatdı, kürəyini çarpayının dəmirinə söykəyib, əlində qoşalülə, bir saatca gah azca aralı qoyduğu qapıya, gah da pəncərədən çölə baxdı. Çevrilib divardan asılmış türk xalçasının ortasındakı mavi göldə üzən bəmbəyaz qoşa qu quşuna, gölün ətrafına səpələnmiş al-əlvan gül-çiçəyə, əyilib göldən su içən marala və ondan azca yuxarıda qanadları xallı, bir topa sarı kəpənəyə gözü sataşanda ona elə gəldi, ilanının səssizcə sivişib evə girməsi üçün bu xalça onun diqqətini qəsdən yayındırır. Dərhal yenə də çevrilib pəncərədən çölə baxdı. Bayırda yüzlük elektrik lampası yansa da, ləklər boyu sıralanıb uzanan yenicə yarpaqlamış tənəklərin əyri-üyrü gövdələrinə, onların dibindəki ala-bula kölgələrə gözü sataşanda onu yenə vahimə basdı. Bəlkə hardansa baxır, oyaq olduğumu görüb yaxınlaşmır. Qalxıb çarpayını pəncərənin qabağından divara sarı çəkmək istədi...

Gecədən xeyli keçmişdi, yorğun, yuxusuz olduğundan, gözünü ancaq bir yerə - azca aralı qalmış qapının ağzına zillədiyindən hərdən onu yuxu basır, başı aşağı əyiləndə səksənib oyanır, qımıldanmadan göz bəbəklərini sağa-sola oynadaraq görə bildiyi yerlərə baxır, səs salmadan əyilib üstündə oturduğu çarpayının altını gözədən keçirir, "Bəlkə mürgüləyəndə sivişib buğda olan yeşiyin dalında gizlənib... Gərək onu da sürüyüb o biri evə aparaydım" - düşündü. Yuxulayıb başı sallanmasın deyər, pəncərənin yaxasını qaldıraraq peysərini çarpayının dəmirinə söykədi. Bir azdan sonra yenə onu yuxu tutdu. Yuxuda gürzənin qapısıaçıq alaqaçıların başına sarılıb sallandığını, Kiyevdə universitetin ikinci kursunda oxuyan oğlunun gülə-gülə qaçaraq ilanı görmədən qapıya yaxınlaşdığını görəndə, Yori nə qədər qışqırıb oğlunu dayandırmaq istəsə də, səsi çıxmadı. Oğlunun başı ilana toxunanda diksinib ayıldı, həmin an dəmir sobanın üstünə torpaq, qum dənəsinin düşdüyünü gördü, gözü baca yerinə sataşanda sobanın borusu boyu bir qarıc aşağı sallanmış gürzənin başını, ona zillənmiş gözünü, oyur-oyur oynayan qapqara haça dilini gördü. Yuxumu gördüyünü, ayıqımı olduğumu bir an anısdıra bilmədi. Qucağındakı qoşalüləni qaldırıb tətii çəkdi, ancaq yenə də gecikdi...

Həmin axşam Yorinin arvadı qoşalüləni gətirib ərinə verəndən sonra başılovlu qayıdıb qardaşıyla Lök kəndinə getdi. Soraqlayıb kəndin ayağında kövsənə söykəli evini tapdılar. Atdan düşüb çəpərsiz, hasarsız həyətə girdilər, qardaşı atın yüyənini ağacın budağına bənd elədi. Ay işığında hər iki yanı dizəcən qalxmış, əyilib baş-başa gəlmiş otlu ciğirli bədənəri ürpəşə-ürpəşə irəlilədilər. Açıq qapıdan içəri boylanarkən qarşıdakı suvaqsız divarın taxçasında nəlbəki boyda qırıq saxsının ortasında qoz boyda çay daşına söykəli eşmə pambığın ucundakı titrəyən balaca alov dilimi gözə dəydi. Toranlıq evin, elə taxçanın altında qalın keçə sərilmiş taxta çarpayının üstündə yoqlar kimi bardaş qurub gözüyümü oturmaş, əlindəki təsbehi çevirdikcə dodaqları tərənən, saç-saqqalı bəmbəyaz, üzündən, alnından başqa bur-

nunun üstünü də qırıqlar basmış çəlimsiz qocanı görəndə, onun sofı (bəlkə sufi?) olduğuna və onun çox şeyə qadir olduğuna inandılar. Qadın qardaşına sarı çevrilib şəhadət barmağını dodaqlarına söykəyib “sus” işarəsi verdi. Qapının ağzında xeyli gözlədilər. Dua, zikr mərasiminin çox uzandığını görən qardaşı qəsdən öskürsə də, qoca nə gözünü açdı, nə də zikrinə ara verdi. Bir az da keçəndən sonra hələ gözünü açmamış:

– Gələcəyinizi bilirdim... Ancaq nahaq yerə... - deyib yaşına uymayan çevikliklə taxtdan düşərək öz yerini göstərüb:

– Gəlin əyləşin, - dedi. Qadın çaşqınlıqla qardaşına baxaraq:

– Vay aman! Bizim kənddə hələ heç kim bilmir, xəbəri kim çatdırdı? - deyib həyəcanla qocanı süzdü. Günorta vaxtı bağçalarının qırağındakı qocaman qarağaca küreyini söykəyib mürgülədiyi vaxt qoca yuxusunda bu xəbərdən agah olduğunu demədi. Başını qaldırmadan qısaca: – Günortadan bilirəm... - söyləyib yenə susdu. Qadın yalvarmağa başlayaraq ilanı tutub öldürərsə, evlərindəki bir divar boyu olan dəyərli, gözəl xalçalarını ona bağışlayacağını vəd elədi, qocanın susduğunu görəndə razılaşmadığını güman edərək, üstündə istədiyi qədər pul da verəcəyini söylədi. Qoca sanki onu eşitmir, öz-özülə danışmış kimi, kədərle:

– Bir az qabaq canını tapşırdı, - dedi, birdən gözünü açıb xəbərdarlıq edirmiş kimi, tez sözünə əlavə elədi:

– Bu dəyqə o biri tayı bağçanızdadı, qisasını almayıncə çəkilib gedən deyil...

Qadın qorxu içində yalvardı, qərib olduqlarını, təkçə kəndlərində deyil, dünyada bircə oğlundan, ərindən, yanındakı qardaşından başqa bir kimsəsi olmadığını ağılsızınaraq söylədi. Günorta vaxtı qarağaca söykənib mürgüləyəndə, qoca yuxuda ona çatdırılan xəbəri “ötən yüzilliyin əvvəllərində ərinin babası həmin tufənglə Urmiyada silahsız səkkiz türk kişisini öldürdüyünü, bir boylu qadının qarnını o tufəngin süngüsüylə cırdığını” deyəndə qadın, bu vaxtacan qardaşının da bilmədiyi, ancaq əriylə öz aralarında olan bu sirri qocanın hardan, kimdən, haçan xəbər tutmasına donub qaldı. Bayaqdan istidənmi, həyəcandanmı qadının dayanmadan yaylığıyla üzünün, alınının, boyun-boğazının tərini sildiğini görən qoca cəld çevrilərək, örtüksüz, boyasız balaca masaya yaxınlaşıb üstündən şirli parçı götürdü, evin sol küncünə yaxınlaşıb yerlə bərabər dairəvi taxtanı qaldıraraq suvaqsız divara dayadı, qurşağınacan aşağı əyilib quyudan çıxartdığı iri saxsı kuzəni pəncəsinə söykəyib əydi, parçı yaxalayıb suyunu torpaq fərşə atdı. Qurtultuyla parça tökülən suyun səsinə eşidəndə qadının dili açıldı, ucadan:

– Əmican, qurban olaram sənə! Ərim də, qardaşım da mənim özüm də nökrin olarıq, qurtar bizi bu bələdan. Nə istəsən, verərik... Bircə onu tutub öldürsəydin...

– Öldürsəydim?.. - deyib qoca narazılıqla başını bulasa da, ağzınacan suyla dolu parçı gətirib ona sarı uzatdı, qadın sevincək ikicə qurtum içib:

– Uxaaay, necə sərin, necə dadlıdı, - deyib parçı qardaşına verdi. Onları suya qonaq eləməsinə qocanın yumşalıb yola gəlməsi kimi anlayan qadın qardaşına gizlincə göz vuraraq:

– Minib gəldiyimiz ceyran yerişli atımızı da sənə peşkəş edərik. Sabah qardaşım gəlib evinə işıq da çəkər, - dedi.

Qoca əvvəlcə gülümsəndü, sonra ciddiləşərək:

– Bacarsaydım, gəlib heç nəsiz tutardım. Sizinki başqa işdi... Mənə, “ayağını ora qoyma” deyiblər. Eşitməsəm, məni də gəbərdər...

Bu xəbər ildırım sürətiylə təkçə Yorigilin kəndinə deyil, rayona, rayonun bütün kəndlərinə yayıldı...

* * *

Bir aydı Yorigilin qapıları bağlıydı. Evini satmaq istədiyini eşidən kəndçiləri onun qarasınca deyindirtilər:

- Dağda, meşədə ana-bala heyvan qalmamışdı ovlamasın...
- Mələr qalmış ceyran balasının ahı tutdu onu...
- Kəndə qada-bəla gətirib özü aradan çıxdı...
- Gürzənin dərisindən arvadına toqqa düzəltmək istiyirmiş oğraş...
- Tamahının güdazına gəldi...

Yori arvadıyla rayon mərkəzində qohumugilin evində onlara ayrılmış bir otaqda qalır, gecələr bir çarpayıda yatırdılar. Bu günlər ərzində o, bir dəfə də olsun, gənc, gözəl arvadının işvə-nazına cavab verə bilmədi. Yuxuda sayaqlayır, yerində çabalayır, gecə yuxunun şirin vaxtı dəfələrlə qan-tər içində bağıraraq qonşu otaqda ev sahiblərini oyatdı. İlanlarla bağlı başına gələnləri və başqalarından eşitdiyi ağılasığmaz qorxulu əhvalatları dönə-dönə arvadına danışdı. Hər səhər tezdən yuxudan ayılıb yatağından yerə düşmək istəyəndə əyilib çarpayının altına baxır, paltarlarını, papağını ehtiyatla bir-bir yoxlayandan sonra geyinir, axşamlar yatağına girəndə balıncını, yorğan-döşəyi qaldırır altını gözdən keçirir, bağçanın o başında olan tualetə gedərkən atdığı hər addımın altına diqqətlə baxır, tualetdən çıxana qədər qorxu içində tualetin deşiyinə, bacasına baxa-baxa qalırdı.

Onuncu gecə yuxuda özünü, qıvrılaraq başlarını dik tutmuş, buz kimi soyuq gözlərini ona zilləmiş cürbəcür ilanların əhatəsində gördü. Qarşısında məğrur dayanmış ilansa qoşa qələmədən aşağıda ona qəzəblə baxan həmin gürzə idi. Gürzə, mitinqdə çıxış edən orator kimi başını gah sağa, gah sola döndərərək hər an sıçrayışa hazır vəziyyətdə dayanmış həmcinslərinə:

– Havalansa da, kişiliyini itirsə də, bu adamın yaşamağa haqqı yoxdu... - deyəndə bayaqdan donub qalmış ilanlar hərəkətə gəlib ağızlarını açdılar. Gürzə, tər içində yerində donub qalmış Yoridən gözünü çəkmədən:

– Dayanın! - desə də ağızları geniş açılaraq qarmağa bənzər əyri dişləri qalxmış ilanların ağzından bir damcı işim-işim işildayan yamyaşıl zəhərin qopub yerə düşdüyünü Yori gözünün qırağıyla görəndə bədəni ürpəşdi. Gürzə yenə sağına, soluna baxıb sözünə davam elədi:

– Gölməçəni lillədib Günəşi bulaşdırmaq istəyəndə, əlindəki çubuqla məsum yarpızları şiləyib şil-küt edəndə bunnan zəhləm getdi. Vur-tut üçcə gün ömürləri olan al-əlvan kəpənək topası yamyaşıl çəmənin üstündə sevinc, şadyanılıqla bayram etdikləri yerdə onları daşa basıb öldürəndə bunu çalıb gəbərtmək istədim. Rəng verib-rəng alan o gözəlliyi gözünmü götürmədi? Onlar suyuna, havana, yeməyinəmi şerik çıxmışdı, ay xain, yaramaz?! Səni çörək yeyəndə, yatdığın yerdə vurmaq istəyirdim, sevgilim qoymadı, ancaq sən, ay namərd, bizim ən xoşbəxt anlarımızda ona atəş açdın, bütün günü əzab içində qıvrıldı, qovruldu, ulduzlar çıxanda canını tapşırıb rahat oldu. Mən onun əzab içində öldüyünü yatanda da, ayıq olanda da görürəm, - acıqlı-acıqlı dedi gürzə, başını yenə sağa, sola döndərirdi:

– Bunu çalsaq, bircə anın içində gəbərecək. Ancaq yaramazın tez ölməyini istəmirəm. Bu da uzun müddət ağrı-əzablar içində, səksəkə, qorxu içində can verməli idi. Zəhərinizi korlamayın, bunu elə o otluqda, kəpənək topasını daşlayanda bir baxışımla zəhərləmişəm... İndi sancmadan, hamınız onun çılpaq ayaqlarının üstündən sürünüb keçin...

Sel-su götürmüş Yorinin bədəni yenidən kəsilmiş heyvan cəmdəyi kimi tir-tir əsirdi. Dərisinin yarısı soyulmuş qoca ilan qabığından tam çıxmaq üçün Yorinin qıçına sarmaşanda onun bağirtisinə arvadı da, qonşu otaqlardakı arvad-

uşaqlar da diksinib ayıldı. Arvadı qalxıb işığı yandıranda ərinin bərəlmış gözlərini, uçuyub tuluğa dönmüş dodaqlarını gördü. Yori hanan-hana özünə gəldi, dodaqlarının ağrımalarına məhəl qoymadan asta-asta yuxusunu danışdı. Canını, ruhunu bürümüş qara qorxunu, vahiməni arvadına da ötürdü, onu inandırma bildi ki, innən belə qayıdıb kənddə yaşasaq, o gürzə mütləq ya məni, ya səni, ya da bircə əziz balamızı vuracaq. Ona görə ki, indiyəcən mənim gülləm bir dəfə də boşa çıxmayıb. Ancaq o kafir üç dəfə gülləmdən yayındı. Yerevana da getsək, gəlib tapacaq. Bunu yuxuda mənə anladılar...

Arvadı tərəddüd edəndə Yori oyur-oyur oynayan bərəlmış dəlisoy gözlərini arvadının gözüne tuşlayaraq:

– Sənin üçün evin əzizdir, yoxsa oğlun? – soruşanda, arvadı:

– Yüz elənçi evi oğlunun dırnağına dəyişməyəm.

Yori gözüni arvadının gözündən çəkmədən:

– Bəs məni necə? - deyəndə, arvadı fikirləşmədən: – Elə səni də, - cavab verdi.

...On iliydi Yorinin qapısı bağlıydı. Evlərinin qabağındakı bağın meynələri illərdən bəri budanmadığından bir-birinə sarmaşılıb dolaşdığından keçilməz cəngəlliyə çevrilmişdi. Evlərinin dörd yanına söykəli üzüm çardaqları uçub tökülmüş, tənəklərin bir hissəsi yerə döşənmiş, bir hissəsinə divar boyu dırmaşılıb torpaq damın üstünə yayılaraq kök atmış, şaxələnərək hər tərəfi bürümüşdü. Yuxarı məhəllələrdən baxanda yaz, yay ayları cəngəlliyə oxşayan bağın qırağında tənəklərin ağuşuna aldığı ikigözlü ev yamyaşıl nəhəng qayaya, payızın dumanlı, çiskinli günlərində yarpaqsız, hörümcək toruna oxşayan çılpaq meynə budaqlarının qoynunda balıqçı toruna düşmüş müəmmalı azman dəniz heyvanına bənzəyirdi. Qapıya qədər ayaq açmış, adam boyu otələf kəlinmədiyindən, həyəət-bacaya insan ayağı, nəfəsi dəymədiyindən, onların yurd yeri yabanı meşəni, xaraba cəzireliyi xatırladırdı. Yorigilin harada olduqlarını dəqiq bilən də yox idi. Kimisi Leninqrada, kimisi ilin bütün fəsli qarın ərimeyi yerə, kimisi də Kaliforniyaya köçüb getdiklərini deyirdi.

YAĞIŞ

Əsas mövzudan uzaqlaşacağından ehtiyat edərək, on dörd yaşlıq yaddaşındakı o uzun sürən yağış əhvalatını addım-addım, qarıc-qarıc, ilmə-ilmə xatırlamağa çalışdı. O vaxt mayın ortasıydımı, son günləriydimi, Azad bunu yadına salammırdı. Ancaq orası yaxşı yadıdaydı ki, arandakı adamların çoxu hələlik yaylağa köçüb gəlməmişdi, dağın döşündəki yaylaq evlərini qoynuna almış yarpaqları susuzluqdan quruyub xəzələ dönmüş sarıtikanlı sıx qanqallıq əlindən bir evdən o birisinə getmək olmurdu. Ağzı yaşmaqlı, uzun, güllü donu topuğunu döyən Gülüvar əmiqızının dərədəki çeşmənin bal kimi suyundan vedrəsinə doldurub çiyinə alaraq Azadgilin evlərindən aşağı dar yolla irəlilədikcə hərdən bir qurtum - bir ovuc suyun yerə düşüb toz qaldırdığını, anasının həyəcanla "Gülüvar!" deyə çağırmasını, sonra yenə də həyəcanla: – Harda itib-batmısan? - deməsi, erk və amiranə: – Bura qalx! - söyləməsi, Gülüvarın qanqallı yamac yuxarı kəsə qalxmaq istədiyini görəndə anasının sarıtikanlı qanqallara işarəylə:

– Aaz, tənbelliy eləmə, hərlən o yannan gəl, bu behtəşələr ilan kimi çalır adamı, - dediyini, Gülüvarın geri dönüb dar, yoxuş cığırıla qalxıb vedrəsini yerə qoyanda, anasının başını bulaya-bulaya məzəmmətlə;

– Bu da mənim təmizkarım... Aaz, suyun tozdan qaymaq bağlayıb, - deməsi, gedib evdən boş vedrəylə tənzip getməsi, tənzipi üçqat edib suyu

süzməsi indiki kimi yadındadı. Sonra isə anasının təlaş və danlayıcı çoxlu-çoxlu sözlərindən ancaq:

– “Dayoğlu” deyəndə dodaqların dörd yerdən çatlayır, - söylədiyi sözlərin mənasını, illər ötdükcə Azad, anasından dönə-dönə eşidəndən sonra anlayacaqdı. Sonralar biləcəkdə atası Gülüvarın əslində heç dayoğlusunu deyilməmiş, onun şirin-şirin, ürəkdən “Abdulla dayoğlu” deməsi, sadəcə, o qadının bütün kənd adamlarına özünü mehriban, doğma, şirin dilli göstərməsi ilə bağlıymış. Deyilənə görə, bu da onun övladsız - sonsuz olmasını guya vecinə almadığını bildirmək istəməsiydi. Anasıyla Gülüvarın nə barədə danışdıqlarını xatırlamasa da, Gülüvarın qəfildən vedrəsini götürüb suyu hikkəylə yamacaşağı əndərliyi indiki kimi yadındadı. Azad bir az da böyüyəndən sonra Gülüvar əmiqizisinin bu hərəkətini onun mərdanəliyi, qohumcanlığı kimi yozacaqdı. Ancaq illər ötdükcə, bu əhvalatı anasından dönə-dönə eşidəndə Gülüvarın əriylə Azadın atasının doğmaca dayoğlu-bibioğlu olduğunu, hansı məsələyə görə araları soyuduğundan, bibioğlunun kolxozun sədri olan doğmaca dayoğlusundan rayona anonim məktub yazdığını, bu xəyanətdən sonra bəlkə də öz aləmində iz itirmək üçün tez-tez dayoğlusunun evinə “doğma, məhrəm adam” kimi get-gəlini davam etdirərək, yaz ayları yağışlı günlərdə damlarının üstünə çıxıb dam-daşı yoğaltdığını, damın çatlaq yerlərini tapanla can-dildən şappıltıyla döyəclədiyini, qış ayları damın üstündə dizə qədər yağmış qarı kürədiyini, həyətlərində səliqəylə qalaq-qalaq, çin-çin yığılmış odunları iki-üç günlük yandırmaq üçün dəmir soba boyu doğradığını bilsə də, bibioğlunun evə gələrkən atasının bir dəfə də olsun onu gülər üzlə qarşılamadığını, əksinə, həmişə sözlərinin çəp gəldiyini, atasının qaşqabaq elədiyini, ondan zəndeyi-zəhləsi getdiyini aydınca görmüş və buna görə həmişə narahat olmuşdu.

Yaylaq evlərindən azca aşağı başlanıb pilləkənsayağı altbaalt düzülmüş “Bərəhellər” adlanan zəmilər, qarşı-qarşıya dayanmış iki azman dağın dibindən axan çayacan uzanırdı. Quraqlıq olduğundan quruyaraq üzərinə yapmış yosunlu daşların dibiylə tənbel-tənbel axan çayın suyu balaca bulağa bənzəyirdi. Dayaz gölməçələrdə çömçəquyuqları (qulbağa balaları) qaynaşır, daşların üstündə yaşıl xallı bapbalaca qurbağalar istidən ləhləyirdilər. Zəmilərin sol qırağıyla dərəyə, oradansa çıxıb yastanların döşüylə uzanan ələmə-dolama yol çaya sallanırdı. Gülüvar əmiqizinin (ona nə üçün “əmiqizi” dediyini Azad sonralar da anasından soruşmağı unutdu) o yollarda yelli-yelli getməsinə, bir neçə dəfə dərəyə girib qeyb olaraq yenidən görünməsinə, sonra qarşı dağın ətəyindən yuxarı dirənən daşlı-çınqıllı yolda (illər keçəndən sonra Azad bu yollardan dəfələrlə keçmişdi) yenidən görünməsinə, o dağın uzun yoxuş yolunun müxtəlif yerlərində iki dəfə kənd adamlarıyla qarşılaşması, adamların biri qadın olsa da ondan nəse soruşanda Gülüvarın susaraq cavab vermədən onların yanından türyan ötməsi, adamların çevrilərək təəccüblə onun arxasınca baxması və nəhayət, gədiyi aşarkən bir dəfə çevrilib yaylaq evlərinə ani baxıb yoluna davam etməsi, sahildən dənizə girib irəlilədikcə, suların yavaş-yavaş adamı udduğu kimi, gədiyin arxasından üzəşəşi enəndə Gülüvar əmiqizinin da tədricən “batıb yox olanda” on dörd yaşlı Azadın qəlbinə çökən xof, qorxu altmış yeddi yaş yaddaşından hələ də silinməmişdi. Balaca Azadın qəlbindəki bu xof, anasıyla Gülüvar əmiqizisinin söhbətindən eşitdiyi “qəbiristan, məzar, yüz ilin ölüsü” sözləriydi. Gülüvar əmiqizi gədiyin arxasında yavaş-yavaş “batıb yox olanda” balaca Azada elə gəlmişdi, o məzarlıqda yatan yüz ilin ölüləri onu çəkib torpağın altına apardı. Sonralar Azad, “nə üçün özün tək, yaxud Gülüvar əmiqiziylə birgə gedib “Şəhidlər” deyilən yerdən o daşı gətirmirdiniz” soruşanda anası bildirmişdi ki, o daşı ancaq sonsuz qadın tək gedib

gətirməli idi, özü də gedib, daşı götürüb qayıdaraq çayın suyuna salanacan kiminləsə bir kəlmə olsun belə danışmamalıdı. Sonralar Azad orta məktəbin səkkizincimi, doqquzuncumu sinfində oxuyanda uşaqlara qoşulub çaşır yığmağa gedəndə üzərini yamyaşıl mamır basmış qədim başdaşılarının bəziləri əyilmiş, bəzilərisə torpağa batıb itməkdə olan həmin “Şəhidlər” adlanan məzarlığı görmüş, çox-çox sonralarsa min doqquz yüz beşincimi, yaxud həmin yüzilin on səkkizincimi ilində orada yatan doğmaların ermənilər tərəfindən qətlə yetirildiyini eşitmişdi. Yeddi dəfə yaralansa da, sinəsi orden-medallarla bəzənmiş əri 1945-ci ilin iyun ayında sağ-salamat gəlmişdi. Sonrakı illər anası o əhvalatı dönə-dönə danışanda, paqonlarında dörd ulduz parlayan yeganə kapitan olduğundan o, kəndin kolxoz sədri seçildiyini, növbəti ilin yazında təcrübəli əkinçilərin məsləhətinə, etirazına qulaq asmadan kolxozun anbarındakı son ehtiyat olan bir ton toxumluq buğdanı yazağzı yaylaqda dəmyə yer olan həmin “Bərəhellər” deyilən zəmilərə səpdirmişdi. Tərs kimi mart, aprel, may aylarında göydən nəinki bircə damcı düşmüş, günlərlə ara vermədən isti, quru, qara yellər əsərək, torpağın canındakı nəmişliyi də sorub buxarlandırmışdı. Azadın anası o xoşagəlməz quraqlıq aylarından danışanda şairə, yazıçıya döndürdü. Qarşı dağın döşündəki yarpaqları paslanmış palıd meşəsinin kağız üzərində çəkilmiş cansız, ölü şəkllə bənzədiyini, evlərin yan-yörəsində, kalafalardakı ot-əncərin saralması, hər yanı bürümüş qanqalların sanki qovrulmuş yarpaqlarının görkəmi yaylağın payızını xatırlatdığını, adamın canına bal kimi yayılan dərədəki çeşmə suyunu hamıdan fərqli olaraq mis güyümdə (sənəkdə) gətirdiyini, yük halında yığılmış yorğan-döşəyin üstünə örtülmüş odeyalı hər axşam bayıra çıxarıb tozunu çırpdiyini, qurudularaq çin-çin yığılmış lavaş qalağını ikiqat dəsmalla bürüdüyünü, ərinin göy atının gözlərinin qırağında, tərləmiş döşündə, yançaqlarında tozun gilə-gilə yumrulanıb qaldığını, atı kimi çöldən gələn ərinin də kirpiklərinə yığılmış tozun ağırlığından göz qapaqlarının ağır-ağır qapanıb-açılmasından, hər yanı bürümüş toz-torpaq əlindən bütün günü adamların gözlərini ovuşdurmasından, burunlarını qurdalamasından danışdı.

Müharibə illərinin bitib-tükənməyən acılığından sonra kolxoza yardım kimi verilmiş, hər bir dəni qızıl dənələri kimi göz oxşayan bir ton sağlam buğdanı heç kimə gənəşmədən, təcrübəli əkinçilərin sözünə baxmadan qupquru dəmyə torpağa səpdirib qurd-quşa yedizdirən ərinin qarasınca edilən giley-güzarın getdikcə naqolay atmacalara, qarğışa, söyüşə çevrilərək sədrin evinin həndəvərində səslənməkdəydi. Ögeylər, yadlar bir yana, müharibədən gələndə doğma, əziz adam kimi qarşılayıb üz-gözünü, əlini öpüb, ayaqlarını qucaqlayan yaxın, doğma adamlar öz ürəyindən keçən “qızıl dənələri kimi bir ton taxıl bölünsəydi, hər evə iyirmi beş kilo düşərdi, camaatın ağzı gilasa, tuta, əriyə yetincə bəs edərdi.” Yaxud “dili qurumuşlar deyir Abdulla düz adam olsaydı, od-alovun içindən sağ çıxıb gəlməzdi” sözlərini başqalarının adından deyirdilər. O vaxtdan neçə-neçə onillər keçsə də, Azadın anası o zamankı may ayından danışanda elə bilirdin yazıq arvad bu dəqiqənin özündə yaylaq evinin həyatından “Bərəhellər” deyilən o zəmilərə baxır, yana-yana:

– Elə bil dünyanın bütün alabaxtaları, göyərçinləri, sərçələri, qarğaları sözləşmişdilər, minlərlə quş göy üzündə halay vurub şumlanmış zəmilərə qara bulud kimi enirdilər, quru torpağı eşəndə elə bilirdim onların caynaqları bədənimi, ürəyimi cırmaqlayır, cırıb-qanadır. Əsən yellərdən də baş açmaq olmurdu, quşların eşib qaldırdığı toz-duman gah sağdan sola, gah soldan sağa sürünür, bəzən də burula-burula aşağıdan yuxarılara qalxıb həyat-bacaya, evlərə soxulurdu. O ili bütün evlər, bütün yaylaq yeri dəyirmanı, adamlarsa dəyirmançıya oxşayırdı, - deyirdi. Anam sonralar deyirdi, günün batmasına az

qaldığından Gülüvar gedib “Şəhidlər”dən daş gətirəndə qaranlığa düşəcəyindən qorxurdu. Anam deyirdi ərinin Budapeştdən gətirdiyi ipək donu göstərib “bircə dəfə də geyməmişəm, ordan qayıtcaq, yağsa da, yağmasa da sənə verəcəyəm” dedim. Gülüvar da deyib ay əmiqızı, istəyirsən “Şəhidlər”də qorxudan bağrın çatlasın... Anam deyirdi elə bilirdim həmin gün Gülüvar gedib “Şəhidlər”dən daşı götürüb gətirib çayın suyuna salmasa, atanı tutacaqlar. Anamın dediyinə görə, atam Gülüvarın ərinə, yəni öz doğmaca dayısı oğlunu əliyərilərinə görə anbardarlıqdan çıxarmışdı. Elə buna görə də dayısı oğlu ondan material yazmışdı. Anam deyirdi, nə qədər yalvar-yapışandan sonra:

– Mən ora lap gecə də gedib gələrəm... Aaz, ərin də öz işinə qayıdacaq, cavan qızsan, quş kimi gedib gələssən, - deyəndə Gülüvar:

– Dayoğlumnan yana ölümə də gedərəm, - deyib vedrəsini qaldıraraq hikkəylə suyu yamacaşağı əndərdi. Anam deyirdi, Gülüvar bir an çevrilib yaylaq yerinə baxaraq gədiyin o üzünə aşanda gün bu biri dağın dalında batdı. Deyirdi Gülüvar gədiyin başında yenidən görünənəcən beşmi, onmu dəqiqə keçdi, bilmirəm, həmin dəqiqələr mənə saatlar kimi göründü, gedib o dünyanı görüb gəldim, dedim xalxın gəlininin ölümünə bais oldum. Ürəyimdə Gülüvarın sağ-salamat qayıdıb gəlməsinə ulu babamın adına olan “Seyid Əhməd çeşməsi”nin başında bir karlı qoç qurban decək, Gülüvar gədiyin başında göründü, çevik və fərasətli anam sevinc içində vəd elədiyi qurban üçün yağış yağdırmağı da Allahdan diləyir. Gülüvarın özünü qaranəfəs həyatımıza yetirməyi ilə qarşıdakı dağın başında qara buludların görünməyi, kəndin başı üstünə doğru irəliləməyi bir olur. Qısa zamanda qara bulud göy üzünü bürüyür, yaylaq yeri sanki gecəyə qərq olur. Dağların başında şimşəklər oynayır, ildırım çaxır, gurultudan, nırıltıdan yer-göy lərzəyə gəlir. Anam Gülüvarı qucaqlayıb o üzündən, bu üzündən öpür, sonra qol götürüb həyətdəcə oynayır, birdən dayanıb qorxu içində əllərini qaldırıb göyə baxaraq:

– Kərəminə şükür, Tanrı! Həmd olsun böyüklüyünə, ucalığına, barı Pərvərdigar! Ey yerin, goylərin sahibi, qüdrətinə, səxavətinə min şükür!.. - deyib dualar oxuyur. Şıdırğı leysandan sonra başlanan narın yağış gecə-gündüz ara vermədən iki gün davam edir. Birinci gecə anam bir neçə dəfə çölə çıxıb yağışın hələ də yağdığını görəndə:

– Uxaay, uxaay, möcüzənə qurban, ey barı Pərvərdigar! - deyirmiş. - Demiyəsen, şəhid məzarlığından gətirib çaya salınan daş sudan çıxarılanda yağış kəsirmiş. Bir gün ötəndən sonra anamla Gülüvar əmiqızı hərəsi bir buğda kisəsini papaq kimi eləyib başlarına keçirərək ayaqyalınca çaya gedirlər; qurumaqda olan çayın suyu dizəcən qalxıbmiş; lilli suyun içində nə qədər axtarsalar da, daşı tapa bilməyiblər. Anam deyirdi Allahın bizə rəhmi gəldiyindən iki gününə sonra yağış kəsdi, deyirdi biz Peyğəmbər nəslindən olduğumuzdan Allah qanadını atanızın üstünə çəkdiyinə görə od-alovun, qanlı döyüşlərin içindən sağ-salamat qayıdıb gəlib. Rabil bəy, səmimi deyirəm, yağış əhvalatını bu uzun illərdə anam o qədər danışmış, hərdən öz yadımda qalanlarla anamın dediklərini qarışdırıram. Ancaq o yağışlı günərdən onmu, yoxsa on beşmi gün ötəndən sonra dizəcən qalxmış, dəniz kimi dalğalanan yamyaşıl zəmilər indi də gözümün qabağındadı. Anam deyirdi həmin il taxılı yığıb-yığıdırmaq olmurdu. Kəndin tarixində birinci dəfə əmək gününə üç kilo buğda düşübmiş. Bu yaxınlarda kəndimizin səksən yeddi yaşlı bir kişisini söhbətə tutanda, sənə danışdığım yağış əhvalatını, həmin ilin bolluğunu o da mənə söylədi. “O ildən aclığa son qoyuldu” - dedi. Daha ayıq yanaşanda, bilirsənmi nə yadıma düşür, rəhmətlik Mirzə Fətəli Axundovun “Müsyö Jordan və Dərviş Məstəli şah” komediyasında dərvişin Parisi partlatması məsələsi... Deyirəm o quraqlıqdan sonra yağışın yağması bəlkə də təbii bir hadisəymiş, sadəcə, daşı

gətirib çaya salmaqla üst-üstə düşüb. Dediym odur, burda şəkk eləməyə yer var, ancaq sənin başına gələn hadisədə, əsla şübhə yeri yoxdu...

* * *

A ltı nömrəli İslah əmək düşərgəsində Azad geniş ayaqyolunun tavan boyu sanki şədərənün gözlərindən yeyin-yeyin tökülən iri-iri damcılarından qorunmaq istəsə də, bacarmadı. Çiyinə, kürəyinə, papaqsız başına tarapbatarap damcılar düşdü. Başını qaldırıb bir an tavanı gözdən keçirəndə (bəlkə də damcılarının düşmədiyi bir adamlıq yer tapmaq üçün) üzüm giləsi boyda o damcılardan alınma, yanağına tappılıyla düşüb gözünün, ağzının qırağınacan sürüşən damcı yerlərini dərhal barmağıyla sıyırdı. Daha tavana baxmasa da, oradan həvəslə, yeyin-yeyin tökülən iri-iri damcılar gözünün qabağından getmir, zamanın-vaxtın sürətlə axdığını hiss edir, "Görəsən, məhbuslar burda ömürlərindən sürətlə axan zamanı hiss edirmi?.." düşünərək, qapının ağzında krantdan axan suyun altına əllərini bir an tutaraq bayıra çıxdı. "Tez qayıtmağımdan işimin ayaqüstə - yüngülvari olduğunu Əbülfəz müəllim biləcək" düşünərək, yuyunduğunu ona bildirmək üçün cibindən çıxartdığı yaylığıyla əllərini qurulayır, alınma, yanağına düşüb gözünün, ağzının qırağınacan sürüşən yeri hələ də bərk-bərk silir, "görəsən o damcılar üçüncü qatın tualetindənmi tökülür, bəs bu çirkabın, mürdərçiliğin qarşısını niyə almırlar, bu qədər insanın arasında məyər bir ustamı yoxdur? Özü ölçüb-biçib, özü kəsib-doğrayıb cilaladığı bütün detalları, hissələri öz əliylə yığib silah düzəldən Əbülfəz müəllim kimi bacarıqlı bir insan burda yatırsa, adicə su borusunu bir-birinə calayan bir qaynaqçı, montajçımı yoxdur? Bəlkə bu alçaldıcı şərait, gün ərzində iki-üç yol ora girib-çıxan məhbuslara kəsilən düşünülmüş cəzanın bir üsuludur?.. (İllər ötəndən sonra Əbülfəz müəllim azadlığa buraxılacaq, Azad ona baş çəkməyə gedəndə, onun evinin səliqə-sahmanını, bir-birini tamamlayan sadə əşyaların zövqlə, uyurluqla düzümünü görəndə, tavanından ara vermədən üzüm gilələri boyda yeyin-yeyin düşən dustaqxananın o ayaqyolusunu xatırlayacaqdı). Görəsən Əbülfəz müəllim dəstəmazını ordamı alır, soruşsam, onu alçaltmış olaram" düşünərək, təkəcə üst-başının deyil, içinin də bulaşmış mürdərlandığını hiss edərək gəlib narahət vəziyyətdə Əbülfəz müəllimin yanında oturdu:

– Hə, qardaş, indi danış, ancaq bütün xırdalığı-incəliyiylə, - dedi. Əbülfəz müəllim balıncı götürüb çarpayının dəmirinə söykədi, balınca sarı çəkilib Azada baxaraq:

– Onu deyirdim, Qədr gecəsində Allahdan bircə şey diləmişdim. Atam dünyasını dəyişəndə evimizdə mənən başqa adam yoxuydu. Mənim də dünyada qorxdığım bir şey varsa, o da ölüdü... - deyib bir an susdu. Gözləri devrilmiş, ağzında köpük daşlanıb xırıldayan atasının ona sarı uzanmış əlini xatırladı, ancaq bunları deməyi rəva bilmədi, sadəcə:

– Can verdiyi yerdə tək qoyub tez otaqdan çıxdım. Allahdan diləyim buyuydu, atamın məni bağışlayıb-bağışlamadığını mənə agah eləsin. Gecə yuxu gördüm. Alaqaranlıq kənd evində palazın üstündə oturub yanan ocağa baxıram. Ocaq deyiləndə, biz tərəfdə qabaqlar ocaq divarın içində olurdu, buxarı deyirdilər. O biri otaqda da yenə də buxarının qabağında dustaqlar əyləşib astadan söhbət edirdilər. Qapı açıq olduğundan onları görsəm də, nə barədə danışdıqlarını eşitmirdim. Gördüm bayır qapıdan uzun, alaqaranlıq tunelin içiylə asta-asta bir adam gəlir. Qapının ağzına çatanda dayandı, qara köynəyinnən, ağ tumanınnən, - qabaqlar yaşlı kənd kişiləri şalvara tuman deyirdilər, - bir də qıçlarının ayrılıyından, yerləşindən atama oxşatdım. O, əlini

açıq qapının çərçivəsinə söykəyib içəri girdi, nabeləd adam kimi mənə baxdı, sonra azca başını əyib ara qapıdan dustaqları gözdən keçirdi. Mən mehribanlıqla “Sizə kim lazımdı?” soruşanda kövrək, doğma səsiylə:

– Əbülfəz burdadımı? - dedi... – Atam, saç-saqqalı ağarıb öz yaşına çatmış oğlunu tanımadı...

Azad onun səsinin titrədiyini, gözlərinin yaşardığını görəndə baxışlarını ondan yayındırdı. Əbülfəz müəllim boğazına tıxanmış qəhərini udaraq kövrək səsiylə:

– Qalxıb uşaq kimi ona sarı qaçdım, diz çöküb ayaqlarını qucaqlayıb ağladım...

YENƏ BALACA

Bax, atalar burda, bu məqamda deyiblər, bu sözü bir pud balnan yemək, sinirmək olmaz. Balacanın ağzından son cümlə çıxcaq, araya necə pərtlik, necə vahiməli sükut çökdüsə, elə bil yay axşamı qurbağaların quruldaşdığı gölməçəyə yekə bir daş atıldı. İkimi, üçmü dəqiqə sürən sükutda oraqların, dəryazların ağzından qopan xışıltı Qanbayın qulaqlarında getdikcə güclənən, qabağından qaçıb qurtara bilməyəcəyi, sanki hər an onu haqlayıb ağuşuna alacaq selə bənzəyirdi... “Gərək Balacanı bu işə qatmayaydım, günah özümdə oldu.” Balacanın dediyi o sözdən sonra aralarında birçə addımdan da az məsafə qalmış, kərəntiçalan ucaboy, enlikürək, incəbel erməni gəncinin dizdən yuxarı qalxmış sıx-qalın yoncanı hikkəylə biçib yerə sərərək Balacaya sol tərəfdən dabanbasdı yaxınlaşdığını Qanbay gözünün ucuyla görür, par-par yanan dəryazın onun ayağını üzüb yerə salacağını hər an bütün varlığıyla hiss edirdi. “Erməni gənci səkkiz adam o yandaydı, bizim yanımıza gəlməkdə xeyir ola?..”

İməcilikdə iyirmi üç erməninin arasında Qanbayla Balacadan başqa türk yox idi. Qanbay, rayonun türk, erməni dağətəyi kəndlərinin baytar həkimi, Balaca da onun sürücüsü idi. Mığrı Rayon Baytarlıq İdarəsinin baş həkiminin öz işçilərinə buyurmaq, əmr etmək səlahiyyəti çatsa da, rayonun ikinci katibinin adından dünən Qanbaya bildirmişdi ki, sabahkı iməcilikdə günorta yeməyi üçün ət məsələsi onun boynuna düşür. Qanbayla Balaca tülküdurmazdan Maralzəmi kəndinə getmiş, ərki çatdığı çobandan iri bir erkək alıb iməcilik yerinə getirmişdilər. İri mis testdə bişirdikləri buğlamanı qablara çəkib yerdə dairə şəklində oturmuş iki bölük adamın qarşısına qoyanda Setrak adlı erməni, guya zarafat edirmiş kimi, türkcə sözləri sındıra-sındıra:

– Bir bela ermanınin xorayini türk bişirib... birdan... Musurman atalar sozu var, şar demasan, xayır olmaz... Deyiram, qoy qabaxçan Balacan yesin... - deyəndə adamlar arasında pıçıltı eşidildi, kimse:

– Duz deyir! Duz deyir! - söylədi. Qanbay zümzümə edə-edə buğlanan testin başına bir dövrə vuraraq taxta çömçəylə xörəyi qarışdırdı, qaldırdığı çömçədəki əti Balacaya uzatdı, sonra çömçəni öz ağzına yaxınlaşdırıb xörək suyunu üfürüb içdi, gözünü yumub başını bulaya-bulaya ləzzətlə “Bəh-bəh, ölü yesə, dirilər” söylədi. Qabaqca buğlama, ondan sonra dağdağan, söyüd, qarağac, itburnu şivlərindən düzəldilmiş şişlərə çəkilmiş kabab araya gələndə, beş il bundan qabaq Kirovakandan Mığrıya gəlmiş, hazırda qaraj müdiri işləyən oğlanın (deyirdilər, raykomun birinci katibinə qohumluğu çatır) buğlama əti də, xına kimi qızarıb suyu damcılayan ləzzətli kababı da dilinə vurmadiğı, yerli ermənilər dadlı neməti hazırlayanların sağlığına badə qaldıranda isə nümayişkarənə əlini yelləyib kinayə ilə “Rədd olsunlar! Bir o qalmışdı türkün

sağlığına içəm. Mən böyük erməni xalqının sağlığına bir daha içirəm” dediyini səs-küy də olsa, Qanbayın qulağı çaldı. Balaca kabab şişlərini paylayıb ocağın başına qayıdanda Qanbay kirovakanlı erməniyə eyhamla “keçən il elədiyin Nüvədi oğlanları söhbətin qara yara kimi boğazına ilişib, udammır” pıçıldadı.

NÜVƏDİ OĞLANLARI

Ötən il iyulun ortaları rayon mərkəzində, kilsənin yaxınlığında Balaca maşını saxladı. Hansısa sənədi almaq üçün Qanbay maşından düşüb raykomun binasına getdi. Balacasa çinarlı parkın qırağındakı suyu həmişə axan krantın yanına gəlib papağını çıxartdı, dönə-dönə bir ovcuna doldurduğu suyla üz-gözünü, boyun-boğazını yudu, susuz olsa da yanqı verən bu qara sudan içmədi, alçaq dəmir hasarın üstündən adlayıb parka girdi. Skameykalarda boş yer olmadığından, üzü raykom binasının qapısına sarı pilləkənin üstündə oturdu. Ondan azca aralıda skameykada əyləşən dörd erməninin qarşısında üç nəfər də ayaqüstə dayanıb ciddi bir məsələ barəsində qızğın söhbət elədiklərindən ya Balacanı görmədilər, ya da görsələr belə, əhəmiyyət vermədilər.

– Ara, belə də iş olar!.. - Setrak əlini əlinə vurub yana-yana ah çekdi. Əlinin işarəsiylə yanındakı adamdan siqaret istədi, odladığı siqareti acgözlüklə sümürüb havaya üfürərək sözüne davam elədi:

– Mən bunu havadan demirəm e, statistikadan danışiram. Keçən il təkcə Nüvədi kəndinin artımı bütün rayonun yetmiş dörd faizini təşkil edib. Təsəvvür edirsiniz?..

– Qırılmışlar çayırtkə kimi artıb-töreyir... - Bunu da qara gözlüklü arıq kişi dedi.

– Belə getsə, üç-dörd ilə rayonda türk əlinnən tərپənmək olmayacaq, - bunu da təəssüflə başını bulayan, skameykanın baş tərəfində oturmuş buldozerçi Çaloyan söylədi. Skameykada oturanlar da, onların qarşısında ayaqüstə duranlar da sürücülər idi. Balaca onları üzdən tanıyır, bəziləri ilə salamlayırdı da. Ancaq Setrakla aralarında qəribə zarafat da vardı. Böyük çinardan azca aşağı, sağ tərəfdəki yeməxanada günorta nahar zamanı Setrak çox vaxt öz ermənilərinin yanında yox, onların sataşmağına, qınağına məhəl qoymadan gəlib masa arxasında təkcə oturmuş Balacanın yanında əyləşərdi. Ermənilərdən Setraka “bir vedrə gilasa Ermənistanı satarsan”, yaxud aşağılamaq amacıyla “türkdən dönməsən” desələr də o, Balacayla münasibəti qırmır, rayonda bəlkə də yeganə erməniydi ki, Balacayla zarafatlaşır, söz güləşdirir, bəzən onu susdura da bilirdi.

– Setrak... - Balacanın səsinə Setrak və onun yanındakılar dönüb baxdı. Balaca sanki canıyananlıqla:

– Elə ah çekdin, ürəyimin başı yandı. Bir də elə ah çəksən, çinarın yarpaqları qovrulub töküləcək, bu adamlara yazığın gəlmir, günün altında bişəllər...

Elə bu vaxt yaşmaqlı, qoftalarının qolları biləklərinə cən örtmüş, allı-güllü tumanları yerlə sürünən bir dəstə Nüvədi qadını (yaşlı qadın, gəlin, qız) ucadan danışa-danışa parkın qapısından keçib Leninin heykəlinə sarı irəlilədi. Skameykada oturan arıq kişi yerində qurcuxdu, gözlüyünü düzəldib bayaq dediyini acıqlı-acıqlı yenə təkrar elədi:

– Vontsvor sarançayen (eləbil çəritkədilər)...

– Setrakcan, mən razı olmaram sənin ürəyinə xal düşsün. Millətin sayını artırmağın yolunu bilirəm, istiyirsən deyim? - Balaca dedi.

Skameykanın son ucunda oturan qalın, qıvrımsaç erməni əlini yelləyib həmsöhbətlərinə sarı çevrilərək:

– Lağlağının nəyinə qulaq asırsız, onnan ağıllı söz gözlüyürsüz?.. - desə də Setrak sonuncu dəfə sümürdüyü siqareti yerə atıb ayağının pəncəsiylə əzdi, Balacaya baxıb: – O hansı yoldu elə, ay molla? - soruşdu. Balaca, onun barəsində kinayə ilə deyilən sözü eşitməyibmiş kimi, sakit, aramla danışmağa başladı:

– Nüvədili şofer Niftalını tanıyırsan da. Yeriyəndə, mənnən beşbetər, deyirsən şalvarı indicə düşəcək, püfləsən yıxılar. Onun arıxlığını neynirsən, üç dəfə ekiz uşağı olub. Nüvədidə onnan başqa yeddi oğlan tanıyıram, oğlan deyəndə evlidilər, bəlkə mən tanıdıklarımnan savayı yenə də var, arvaddarı hər dəfə ekiz doğur... Torpağınlandı, suyunlandı, bəlkə şıpşirin narınnandı, deyəmmərəm... - Balaca bunları deyə-deyə fikirləşirdi ki, innən belə söyləyəcəklərini ustalıqla deməlidir ki, ən azından, onu söyüb təhqir etməsinlər. Setrakın solundakı alçaqboy, cantaraq oğlandan, bir də arıq eynəkli gəncdən gözü su içmirdi. Ancaq bu gün parkda Setrak və onun ətrafındakılardan başqa erməni gözə dəymirdi. Türk kəndlərindən bazara gəlib gilasını, əriyini, yay almasını, göy-göyertisini satıb qurtaranlar da, komsomola keçməyə gəlmiş şagirdlər də, idarələrdən arayış almağa gələn türklər də bu gün rayonun parkında qaynaşırdılar. Balaca, ermənilərin diqqətlə ona qulaq asdıqlarını görüb, papağını başına qoyub azca sağa, sonra sola fırlatdı, yenidən başından götürüb elə papaq tutduğu əlinin dalı ilə burnuna bir yol sığal çəkdi. Skameykada oturanlardan kürən, çopur sifətli, boynu qısa olduğundan iri başı çiyinləri üstündə futbol topuna bənzər kobud səslə erməni:

– Bizimkilər bir-bir artır, turklarınkı, kartoşka kökünə qazma vuranda beş-altısı birdən çıxan kimi...

Balaca onun sözünü kəsib:

– Mən elə onu deyirəm də, Ardo. Dediym Nüvədi oğlanlarınnan onunu aparsınlar, sizin daçanız var e, Liçkivaz, orda yedirdib-ıçirdib bəsləsinlər, 40-50 də erməni arvadı yollasınlar ora... - deyəndə Setrakın solundakı törə, dolubədənli, hirsindən sifəti qızarmış orta yaşlı kişi dişlərini qıcaıyıb üzünü Balacaya yox, əks tərəfə çevirib: – Sənin ananı... - söydü. Arıq, gözlüklü oğlansa:

– Dedim bunun çərənəməsinə qulaq asmayın, - söylədi. Söyüşü eşitsə də Balaca təmkinini pozmadan əvvəlki səs tonuyla:

– Mığrı arvadlarına üreyiniz gəlmirsə, Yerevannan, Kirovakannan, Eçmiazinnən iki-üç aylığına sanatoriyaya getmək adınnan yüz, iki yüz qadın gətirsinlər. İki-üç ilə artım balanssı sizin xeyrinizə gör necə dəyişər...

Ortada əyləşmiş, ağappaq uzun saçları geri daranmış, üzü səliqəylə qırılmış, yaxası kraxmallı, ağappaq qısaqol köynəkli, sürücüdən çox, təqaüdə çıxmış ziyalıya oxşayan erməni, bu söhbəti zarafət deyil, sanki ciddi qəbul edir, öz-özülə danışmış kimi:

– Erməni arvadları türk küçüklərini böyütməli... - sözünü deyib qurtaranda onun hiddətli ironiyası bilindi. Bu vaxt Balaca raykom binasının qapısından Qanbayın çıxdığını görüb ayağa qalxdı. Üzünü ağsaçlı kişiye tutub:

– Varbet-usta Qurgen, sən ki dünyagörmüş, ağıllı adamsan, erməni qadını lap zəncidən də uşaq tutsa, onu erməni kimi tərbiyə edib böyüdəcək. Qaldı ki, Nüvədi oğlanlarına... Arvaddar uşağa qaldığını onlara heç bildirməsinlər. Soyad məsələsi də... istənilən adın sonuna bir “yan” artırın. Adları dəyişmək, - adam adı olsun, kənd, şəhər, meşə, dağ olsun, - sizin əlinizdə su içmək kimi bir şeydi. Toxmaxyan, Çəlikyan, Köçəryan, Alazanyan... Sora kim subut eliyə bilər onlar türkdən törəyib. Yaxşı fikirləşin, - deyib ağır-ağır uzaqlaşdı. Setraq onun arxasınca:

– Balaca, meq zrov okut kez! (bir sıfır, sənın xeyrinə). Ancaq tezliklə səni kranla qaldırıb Mehdi asılan budaqdan özüm asacam, - qışqırdı.

* * *

...Setraq, mədəniyyət şöbəsinin RAF maşınıyla iməciliyə adam gətirmişdi, ancaq onların dəstəsi tərənin o üzündə ot biçirdilər. Keçən yay rayon parkında Balaca, bir dəstə ermənini necə yandırmışdısa, bir il ötsə də o yanıqın yeri hələ də Setraqın qəlbini göynədirdi. Tərənı aşıb gəlməkdə onun məqsədi Balaca üçün hazırladığı sürprizi məhz adamların içində deyib hayıfını almaq, “mandraja salıb” pərt eləmək idi. Qarşıda, biçinçilərdən azca aralı yerə yıxılmış cəviz ağacının üstünə çıxmışdı. Balacanın subaşına getdiyini biləndə Setraqın səbri çatmadığından Qanbaya müraciətlə:

– Bjişk (həkim), Balaca savadsız, manım kimi adi şöferdi, siz yaxşı bilərsiz, mən bir şeyə mat qalmışam, axı musurmənnarın na vaxt ağılı başına galacax, niya pokır-pokır (balaca-balaca) uşaqları tutub çığırdə-çığırdə vontsen asum - necə deyillər, sunat... - Qanbay ona düzəliş verib “sünnət” dedi.

– Ha eli, hə də, kasib godaldıllar. Qorxan uşaqlardan travma alan da olur. Olar da debil olur. Ara, ermanınin alacı olsa, ucuna nasa svarka eliyib bir az da uzadar, yekaltmaq istar, siz Allax verani kasib bir az da godaldırsız, axı niya, na sababa gora?..

Qanbay dikəldi, cavab verə bilmədiyindən üzünə qızartı çökdü. Böyürtkən kolunun dalından çıxıb yavaş-yavaş yaxınlaşan Balacanı görəndə elə bil çiyindəki ağır yükü qaldırıb yerə atdılar. Əlindəki orağı ona tuşlayıb:

– Onun səbəbini Balaca bilər, - dedi Qanbay, aşağı əyilib vərini biçməyə başladı. Setraq Balacanı görəndə sevindi, dediklərini bir az da ucadan, tərənəylə təkrar elədi. Balaca halını, yerişini dəyişmədən Qanbayın yanına gəlib orağını götürdü, aşağı əyilib yoncadan bir çin alıb yenidən belini düzəltdi, Setraqa baxıb soyuq-soyuq gülümsündü:

– Hə, Setraq, bunu nə sən bilərsən, nə də mən. Kişilər bilməz. Musurman hacatının nə demək olduğunu get sizin arvadlardan soruş... - dedi. Erməni-türk münasibətlərinin bu gərgin, dözülməz vaxtında əldən-ayaqdan uzaq xəlvət bir yerdə qanları qaynayıb coşmuş iyirmi üç erməninin arasında böyük səhv buraxdığını duyduğundan vəziyyəti, ağır ovqatı yüngülləşdirmək məqsədiylə:

– O boyda erməninin içində bir oğlan tapammırdı sizin Əsli, gəlib bizim Kərəmə bənd olmuşdu?.. - sözünü bitirək, vəziyyəti daha da korladığını, qaş düzəltdiyi yerdə vurub göz çıxartdığını anladı.

Bax, bircə dəqiqəlik vahiməli, gərgin sükut Balacanın bu sözlərindən sonra yarandı. O vaxtlar idi ki, Sumqayıtda dinc ermənilərin başına gətirilmiş faciənin səbəbkarı rus federal kəşfiyyatı ilə erməni terror təşkilatının birgə hazırladığı əməliyyat olduğundan nəinki Mıqrının ucqar kəndlərində yaşayan türklərin, heç ermənilərin özlərinin də xəbəri yox idi. Heç erməni katalikosu II Vazgenin “Qarabağı almaq üçün, lazım gələrsə, minlərlə Bakı ermənisini qurban vermək lazımdı” dediyindən də ermənilərin xəbərləri yox idi. Bu oyunlardan xəbərsiz olduğundan, türklərin dili qısa idi, ermənilərsə intiqam almaq eşqiylə yanırdılar.

O ağır sükutdan sonra dəryazların, oraqların səsinə pıçıltılar qarışdı. Yoncalığın dörd yanı nəhəng-nəhəng qoz ağacları ilə əhatə olunduğundan, günəş o ağacların arxasına keçib zəmini kölgə basdığından, türklərin Göyçə mahalından qovularkən yollarda öldürülməsi ilə bağlı cürbəcür xəbərlərin qorxulu havası yonca zəmisinin qatı kölgəsinə qarışdığından, havadakı vahimə, qorxu bir az da çoxalmışdı. 1932-ci ildə doğulsa da, indi qatı kölgə basmış

yonca zəmisində iyirmi üç erməninin arasında Balaca özünü 1918-ci ilin oktyabr ayının sonunda yaylaq yerində axşamüstü şər qarışanda ermənilərin Lök kəndini üç tərəfdən gülləyə tutduğu anların içində hiss elədi. O vaxt Balaca hələ dünyaya gəlməmişdi. Ancaq onun iyirmi yaşı olanda səhər saat beşdən oyanıb dədəsi sində olan Xudaverdi kişiylə Ay işığında "Bərəhel" zəmilərində buğda dərzlərini qatırlara vurub "Yalan Səsi"ndəki uç qoşa vəlli xırmana daşdıqlarını, gün yenicə çırtanda işlərini qurtarıb nahara çıxanda, Xudaverdi kişi onun qolundan yapışib bir sayaq darta-darta dərin dərənənin başında olan evlərinə apararkən, qapılarına on-on beş addım qalmış nəhəng dübək daşının yanında dayanıb "Bax, burda vurdular Məhəmmədi", - dediyini xatırladı.

Qatırları yükləyib ikinci ayaq xırmana döndükləri vaxt Xudaverdi kişi Məhəmməddən danışmışdı...

– O boyda, o buxunda seyidlilərdə yox e, iki yüz iyirmi beş evli kənddə o yaraşıqda elə oğlan yoxuydu. Barmaqları samı kimi bərkiydi. Şümşürük təkin zirəyidi... Gürzə kimi baxışları birbaşa adamın iliyinə, ürəyinə işliyiirdi... Ancaq üzü nur parçasıydı. Baxan deyirdi bir də baxım... Şər qarışanda ermənilər kəndi üç tərəfdən gülləyə tutdular. Ayaqqabısını geyməyə, papağını qoymağa, yaylığını, şalını götürüb başını örtməyə fürsət tapmadan qapılardan çıxıb başaşağı sel kimi axan adamlar özlərini yar-yamac, yarılğanaşağı buraxıb dərəyə tökülürdülər. Erməni gülləsi bir yana, toranlığa qarışmış toz-duman içində yar-yamac aşağı dala qalmışların ayağının altından qopan daş-qaya yellənə-yellənə diyirlənib dərəyə tökülmüş adamların baş-gözüne, qol-qıçına dəyib şil-küt edirdi. Xırmannar tərəfdən atılan güllə, gözəgəlimli olduğuna görə Məhəmmədi tutdu. Kəsilməmiş ulas ağacı kimi yerə gəldi... Sinəsinnən bulaq kimi qaynayan qan axıb, axıb ulas kimi uca boyunu ötdü. Qardaşları onu yerdən qaldırmaq istəyəndə:

– Mən daha yoxam... - dedi. Son gücünü toplayıb nişanlısına işarəylə qardaşlarına:

– Namusumuzu aradan çıxarın... - dedi.

Pöhrə vermiş arı kimi güllələr yan-yөрөmizdən, başımızın üstünnən vıyhavıy uçuşurdu. Qardaşları... elə mənim özüm də... onu özümüzlə apara bilmədiyimizə görə, bizə tuşlanan yaşarmış gözlərinə xəcalətlə baxa-baxa onu uzanaqlı qoyub gurultuyla özümüzü dərəyə saldıq...

Xudaverdi kişinin asta-asta danışdığı hər sözün üstünə o gecənin Ay işığı düşdüyündən hər şey elə aydın, elə canlı idi, elə bil Balacanın özü də o qaçaqaçada, o gülləbaranda olmuşdu. Hələ qatırlardan birinin yükü əyildiyindən Xudaverdi kişinin yoxuş yolun sağ qırağından götürüb yuxarı qalxmış dərzlərin ortasından keçən sicimin altına dürtüyü yumru, sığallı ağ daş da yadına düşdü...

Azca irəlidə yıxılı cəviz ağacının üstündə dayanıb əlindəki şivlə əsəbi-əsəbi yoncanı şüleyən, həmişəkindən uzun görünən Setraqa gözü sataşanda keçən yay rayon parkında pilləkəndə oturub onunla söz güləşdirdiyi vaxt, 1918-ci ildən bəri illər, qərinələr ötdükə yolun o üzündəki "Böyük Çinar"ın uzanıb, uzanıb yolun bu yanındakı parka çatdığı aşağıdan birinci, ən yoğun, şümal, bəyaz budağından gözüne çəkə bilmədiyi anları, o anların içində heç vaxt görməsə də, öz təsəvvüründə yaratdığı uzun çal saçlarından asılmış, üstündə iri-iri yaşıl milçəklər gəzişən Mehдинin kəsilməmiş başını xatırladı. Rayondan yuxarı dağ ətəyində yerləşmiş dord kəndin (Lehvaz, Lök, Maralzəmi, Tey) beş yaşından doxsan yaşınacan əhalisinin hər birinin təsəvvüründə o "Böyük Çinar"ın həmin budağından, bir-birinə bənzəməyən Mehдинin kəsilməmiş vahiməli başı asılmışdı. Rayona yolu düşüb günortanın istisindən qaçaraq özünü parkın sərinliyinə verən hər bir türkən ən azından bir dəfə gözü çinarın o budağına sataşırdı...

Bəy nəslindən olub rayonun ən varlısı və ən xəsis adamı sayılan Mehdi türklərlə ermənilərin birgə yaşadığı Lehvaz kəndindən idi. 1918-ci ildə erməni daşnak birləşmələri türkləri qırıb-çatanda, sağ qalanların bəziləri canını qurtarmaq üçün İrana, bəziləri Zəngilana qaçanda, deyirdilər ki, hardasa basdırdığı bir küp qızılını apara bilmədiyinə görə Mehdi qaçıb özünü dağlara vurubmuş. Üç gündən sonra meşədən çıxıb dərədə su içdiyi yerdə ermənilər onu yaxalaymış. Ağır işgəncələrə dözməyən Mehdi, aman diləyərək canını qurtarmaq üçün içərisi iki kiloya yaxın Nikolayın qızıl beşlik, onluğu ilə dolu Ordubadda tikdirdiyi pencəyini əynindən çıxarıb ermənilərə veribmiş. Küpün yerini deməyəndə, ermənilər qabaqca onun qolunu, sonra qıçını sındırırlar. Ağrının şiddətindən huşunu itirdiyinəmi, bəlkə öldürüləcəyinə inanmadığınımi, bəlkə yerini deyəndən sonra öldürüləcəyini duyduğunumi görə qızıl küpünün yerini deməyəndə, bəlkə doğrudan da heç o qızıl küp yox imiş, sadəcə, camaatın uydurmasıymış, ermənilər xəncəli onun boğazına dirəyir. Aralıdan baxan silahlılardan biri:

– Ay türk, o qızıl küpü sənə belə əzizdirsə, yerini deməsən də səmtini göstər ki, səni qiblə bildiyin o tərəfə çevirib, başını kəsək...

Mehdini hamı tanıdığına görə, kəsilmiş başını rayona gətirib “Böyük Cinar”ın altında kətilin üstünə çıxıb, həmin budaqdan asırlar... O budaq iki dam boyu yuxarı qalxsə da, xeyli yoğunlasa da, yolun o üzündən uzanıb, uzanıb bu üzündəki parka çatsa da, bir zaman ötəndən sonra doğma yurdlarına qayıdan türklər onu Mehдинin asıldığı budaq kimi tanıyırdılar.

Sovet hökuməti qurulanda ruslar “böyüklük edib” türklərlə erməniləri yenidən barışığa çağıranda, müxtəlif yerlərə səpələnib didərgin həyatı keçirən qaçqınlar bir-bir axışıb tərəddüd, qorxu-hürkü içində öz doğma yurdlarına qayıtmışdılar. Bir Lehvaz ermənisi qaçqınlıqdan qabaq yaxınlıq elədiyi, indi geri dönmüş bir türklə yeyib-içdikləri vaxt, Mehдинin başına gətirilmiş faciənin şahidi kimi gördüklərini ona danışmışdı.

* * *

Balacanın bu sözündən sonra səkkiz adam o yanda dəryaz çalan Kirovakanlı oğlanın öz vərindən çıxıb yeyin-yeyin iri addımlarla havalı-havalı gəlib Balacanın sol tərəfində azca dala qalmış yaşlı, dazbaş kişini kərəntinin dalıyla qırağa itələyib onun vərinə girməsi, dəryazı hərleyib hikkəylə yoncaya çalarkən bəzən dəryazın burnunun yerə toxunub torpağı göyə sovurması, layları hərə-hürə çalaraq sürətlə irəliləməsi Qanbayın gözündən qaçmadı:

– Arxanca gələnən xəbərin varmı? - Qanbay pıçıldadı. Balaca başını qaldırmadan astadan:

– Görürəm, - dedi.

– Gəl, yerimizi dəyişək.

– Elə bilirsən sənənən keçəcək. Onun üçün fərqi yoxdu. O, türk qanına yerikliyib...

Qanbay erməninin lap yaxınlaşdığını görüb həyəcan içində:

– Qırımını görmürsən, ayağını üzəcək, - deyəndə Balacanın ağzından:

– Səbr elə, dolandıran bilər... - sözlər çıxcaq, ucadan Setrakın həyəcanlı səsi eşidildi:

– Balaca! Balaca! Ağzımız qızışdı, səni də, doxturu da inger - yoldaş Hara-betyan təcili çağırır, - decək, Balacayla Qanbay oraqları yerə salıb yoncalığın qırağıyla yeyin-yeyin addımlayıb təpənin o üzünə aşanda Balaca “Sənə deyəndə Setraq dostumdu, bunlara oxşamır, inanmırdın...” dedi.

* * *

Üç gün idi Lök kəndi məzar sükutu içindəydi. Təkcə qalmış altmış doqquz yaşlı xəstəhal Balaca, camaatsız qalmış kənd nəbzinin öləzimiş son döyüntüləriydi. Evləri el yoluna yaxın olduğundan, yuxarı erməni kəndlərinə gedən maşınlar tez-tez yoldan ötdüyündən nə gündüz çölə çıxıb kəndi dolaşa bilirdi, nə də gecə. Sumqayıt hadisələri başlayanda çevik, ağıllı, uzaqgörən bir neçə ailə dərhal kəndi tərk etmişdi. Qalanlar gedənlərin dalısınca “kəndə yırtıqlıq saldılar” – deyə deyib gedənləri qarğımışdılar.

Erməni-Azərbaycan münasibətləri getdikcə gərginləşdi, günlərin bir günü üç yük maşını avtomatlı saqqallılar Balacagilin evindən azca aşağı el yolundan kəndə ayrılan yerdə dayanıb göyə atəşlər açaraq onları qarşılayan kənd ağsaqqallarına “Kəndi təcili boşaldın!” tələb və ultimatum verdilər. Kəmsiz insanların yaddaşında 1918-ci il qırğınında unudulub soyumuş axan insan qanı yenidən isti-isti buğlanıb canlandı, nalə-fəryadlar qulaqlarda səsləndi.

Bəlkə ata-baba kirvə, dostluq münasibətlərindən, bəlkə bir yanı Naxçıvan, Ordubad, o biri yanı Zəngilan olduğundan, Azərbaycan ərazisinin ortasında yerləşdiyindən Ermənistanın başqa rayon, şəhərlərində yaşayan türklərlə müqayisədə Mıqrıda - Meğridə yaşayan türklərdən döyülən, təhqir edilən olsa da, şükürlər olsun, hələlik ölən yox idi. Ancaq üç gün öncə məcburən köçənlərdən qatar vağzalında döyülüb işgəncə verilən üç türk gəncinin öldüyü qaldı xəbəri olmadığından (qaçıb özlərini dağlara vurduqlarını, bəlkə də İrana adlandıqlarını deyirdilər), bir gün sonrasa məktəb direktoruyla kolxoz sədrinin döyülməsi xəbəri adamları daha çox vahiməyə salmışdı. “Məni rayonun iti də tanıyır, pişiyi də” düşünən Balaca qorxmışdı. Qabaqca evlərin çoxuna zəng edilmiş, bəzən ermənicə, bəzən türkcə “Sumqayıtın qisasını sizdən alacağım! Rədd olun gedin! Qadınlarınızın, qızlarınızın zorlanmasını gözlüyorsunuz?! Qapınızı çöldən bağlayıb kəsə kimi yandıracağım!..” hədələyib vahiməyə salırdılar. Sonra kəndin işıqlarını bırıllıq keçirdilər. Telefonlarını kəsirdilər...

Dağlar arasında qalıb dünyadan təcrid olunmuş balaca bir türk kəndi dünyadan ayrılıb yalnız bir qəribə çevrilmişdi...

Rusiyanın Orenburq şəhərindən aralı, meşə içində hərbi xirmətdə olan Balacanın oğlu, son zamanlar Ermənistan-Azərbaycan münasibətləri barədə xəbərsiz olduğundan, göndərdiyi son məktubunda erməni əsgər yoldaşıyla İrəvana gələcəyini, bir gün də onlarda qalacağını yazmışdı. Balacanın qardaşı:

– Azərbaycandan teleqramla, telefonla xəbər edərək, Bakıya gələr, - desə də Balaca kənddən çıxmıdı.

Dördüncü günüydü oğlunu gözləyirdi. O, son doqquzuncu pətəyin dəşiyini əski qırığı ilə tutdu, pətək ikimərtəbəli olduğundan yeşiyi sürüməyə gücü çatmadı, bir yanını qaldırıb yarımdairə evə sarı çevirdi, sonra o biri yanını hərlədi. Beləcə, yeşiyin gah bir yanını, gah o biri yanını çevirə-çevirə gətirib evinin birinci mərtəbəsinə saldı. Üstü sarılı, göylü limonlarla dolu iri, ağır yeşiklərdəki doqquz limon ağacını da dünən gecə bu sayaq gətirib evlərinə yığmışdı. Oğlundan başqa indi Balacanı rahatsız edən hərdənbir mələyib onu səksəndirən tövlədəki yanıbalalı inəyi idi. Alnının tərini silib elə birinci mərtəbədə üstü gəbəylə örtülü taxtda uzandı.

Gecədən xeyli keçmişdi. Təkcə evin yox, kəndin məzar sükutu onu sıxırdı. Hələ camaat tələm-tələsik kənddən çıxmamış, adamlar ata-baba dostlarının, kirvələrinin qarəsınca gileylənib “1918-ci il qırğınında ermənilərdən bir neçəsi gizlicə gəlib kəndə hücum olacağı xəbərini hər kəs öz dostuna bildirmişdi. Ancaq bu dəfə bircə erməninin ağzından bir söz, bir eyham eşitmədik” -

deyirdilər. Sonra da “onların özləri, hardansa rayona gəlib dolmuş avtomatlı, yadüzlü, bədheybət, qorxunc sifətli saqqallılardan çəkinib qorxurlar” - söyləyib kirvələrinə bəraət qazandırırıdılar.

* * *

Qaranlıqda gəbə sərilmiş taxtın üstündə iki saatacan o üzə, bu üzə çevrildi. Döyüb öldürsələr də, işıqlananda kənddən çıxıb getmək qərarına gəldi. İnəyi də, balasını da tövlədən çıxarıb çölə buraxmalıydı. Evin açarını qabağına çıxan hər hansı bir tanış erməniyə verməliydə. Açar məsələsində yenə də duruxdu. Kiçik oğlunun toyunda kirvələrinin qışqıraraq “daş! daş! daş!” deməkdən səsinin batdığını, öz oğlanlarının tərəfini saxlamadan, soyuqluğunu yalançı sözlərlə ört-basdır eləmədən səmimiyyətlə “Ara, başa düşmürəm... indiki cavanlar bir cürdü eee...” deyib günahkar baxışlarını ona tuşladığı anları xatırladı. “Yox, açarı özgədənsə kirvəmizə verəcəm. Bu gərgin vaxtda bəlkə onlara getməyimi istəmirlər. Sonra onları da xataya salaram...”

Uzandıqı taxtdan bir addım aralı yaşıl örtüklü kətilin üstündəki, iyirmi gündən bəri susan telefon qəfil səslənəndə ona elə gəldi bu səsi bütün kənd eşitdi, yaşına uymayan tərzdə dik atılıb ayağa qalxdı, telefona yaxınlaşıb bir an yerində donub qaldı. “Adamların kənddə qalıb-qalmadığını bilmək üçün ermənilər bəlkə də bütün evlərə zəng edir. Yenə söyüb qorxudacaqlar. Bəlkə kirvəmizdi, kömək etmək istəyir?..” Ya Allah, - deyib dördüncü zəngdə dəstəyi qaldırıb tərəddüdlə “alo?” dedi. Bir an sükutdan sonra telefon qapandı. Yuxusu tamam qaçmışdı. “Gündüz evimizdən çıxıb başqa yerdə gizlənərəm.”

Yuxarı, erməni kəndlərinə gedən maşınların səsinə, körpünün yanından sağa dönüb üzə yuxarı, evlərinə sarı zarıltıyla qalxan maşınların səsinə gözüyümlü seçirdi. Kəndə sarı qalxan yük maşını olduğunu bildi. Dərhal durub pəncərədən baxdı. Sırıqlısını tələsik əyninə çəkib çölə çıxdı, qapını bağlamağa macal tapmadan özünü bağçalarında yarpaqları saralsa da hələ tökülməmiş sıx, qalın maş-lobya kollarının arxasına verdi. Yük maşını cəviz ağacının altında dayandı, işıqları söndü. Zil qaranlıqda addım səslərindən gələnin tək olduğunu hiss etdi. Adam evə yaxınlaşıb pəncərəni əvvəlcə yavaşca, sonra bərkdən döydü. Səs gəlmədiyini görəndə pəncərənin şüşəsinə dayadığı əl fənərini yandıraraq otağı gözdən keçirdi. Fənəri söndürüb ikinci mərtəbənin balkonuna qalxdı, qapını astadan döydü, səs-səmir gəlmədiyini görəndə astadan:

– Balaca, vordeğes?.. Yesem, Setrak... (Hardasan?.. Mənəm, Setrak)...

Telefon qovşağında işləyən bacısının yanından Setrakın zəng eləməsi indi Balacanın ağına gəldi. İkinci mərtəbənin son pilləkənlərini sevincle qalxaraq özünü sındırmadan qorxub gizləndiyini ört-basdır etmək üçün:

– Qocalığa nə deyim, gecə üç-dörd dəfə su başına çıxıram...

Evə girsələr də, oturmədılar. Qaranlıqda ayaqüstə pıçiltıyla danışdılar. İki, üç dəqiqəlik söhbət zamanı kirovakanlı Lernikin Mığrı rayonu üzrə Qarabağ Komitəsinin sədri olduğunu, dünən Balacayla maraqlandığını, rayondan gedənlərin içində olmadığını dediyini, rayonun baş mühasibi olan kirvələrinin iki oğlunun komitənin fəal üzvü olduğunu Balaca bildi. Setrak gedəndə:

– Bağışla, evimizə apara bilmirəm, mənim də işlərim o qədər yaxşı deyil... Sabax qarannıx düşəndə gələcəm. Körpüdən aşağıda görüşərik...

Setrak körpüdən aşağı yük maşını geriye - rayona sarı döndərəndə Balaca yoldan azca aralıdakı iri gövdəli tut ağacının arxasından çıxıb tələsik gəlib kabinaya qalxdı. Maşın yerindən tərpənəndə Setrak:

– Balaca, gerek bağışlayasan, mənı təhqir edirlər, incidirlər. Dünən döymək istədilər. Lernik deyib Balacanı kim tapıb gətirsə, evini ona verəcəm. Başqası tutub aparınca mən aparım, eli...

Araya xeyli sükut çökdü. Balaca pencəyinin cibindən çıxartdığı açarları ona uzadanda Setrak:

– Hələ dayan gorax, - deyib əlinin dalıyla onun əlini geri itələdi. Xeyli sükutdan sonra Setrak:

– İnandın?..

– Erməni damarın tutsa, apararsan... - Balaca sakitcə cavab verdi.

Lök kəndindən aşağı yarısı türk, yarısı erməni olan Lehvaz kəndinin yanındakı keçid məntəqəsinə çatanda cavan silahlıların rayon adamı olmadığını gören Setrak başını kabinadan çıxarıb yolu kəsmiş “şlaqbauma” işarəylə:

– Dərk, bartsratsek, bitsan tsandr hivanda, hivandanosem danum. (Uşaqlar, qaldırın, qoca ağır xəstədi, xəstəxanaya aparıram)...

Rayona giriş yerdəki ikinci keçid məntəqəsində saqqallıların arasında yerli rayon adamları da vardı. Maşın dayandı, bir gənc əl fənərini kabinaya tuşlayanda onun arxasındakı ucaboy, orta yaşlı kişini sanki elektrik cərəyanı vurdu, həyəcanla: “Ara, türk!” deyə qışqırdı. İki nəfər gənc kabinanın qapısını açıb Balacanı çəkib aşağı düşürtdülər. Gənclərdən biri onun yaxasından tutub dartanda başqa bir gənc arxadan Balacaya təkik ilişdirdi. Aralıdan kimsə “Ara, qıxın txi!” (ara, başına vur) - dedi. Balacanın yaxasından tutmuş oğlan solaxay yumruq atanda zərbə onları aralamaq istəyən Setrakın yanağına dəydi. Setrak:

– Mi robbe! Mi robbe! (Bir dəqiqə! Bir dəqiqə!) - qışqırdı. Oğlanlar yenidən həmlə edəndə:

– Mən tutub aparıram! Nə istəyirsiniz?! Tapşırıqlar sağ-salamat gətir, - dedi, sonra səsini alçaldıb:

– Sizə torpaq lazımdı, yoxsa bir ölüvay qocanı döyüb öldürmək?.. Yenə cavan olsaydı...

Aralıda ocağın qırağında oturmuş yaşlı kişi gözünü ocaqdan çəkmədən:

– Türkün qocasına da lənət, körpəsinə də...

Setrak yenə səsini qaldıraraq:

– Mənə “sağ-salamat gətir” deyiblər, - söyləyib, Balacanı yavaşca kabinaya sarı itələdi: – Qalx görüm, qoca, rayonda səni nə gözlüyür, Allah bilir...

Keçid məntəqəsi gözdən itəndə Setrak maşını rayon mərkəzinə deyil, sağa döndərüb:

– Vağzalda adamlar qaynaşır. Orda səni salamat buraxmazlar, zastavanın yanından minərsən, - deyəndə, Balacanı sanki dərin, dar, qaranlıq, havasız quyudan dartıb işıqlı dünyaya çıxartdılar. Çönüb Setraka baxanda onun yanağında yumruq yerinin qızartısını gördü.

Zastavadan azca aralı “Razyez” deyilən yerdə qatarın son vaqonu dayananda qabağı tərpenirdi. Onlar maşından enib tələsik dəmir yoluna gəldilər. Kimsə gözə dəymirdi. Setrak torbadan çıxartdığı kağıza bükülünü və yarım litrlik araq şüşəsini relsin altındakı şpallardan birinin üstünə qoydu. Şüşənin ağzını relsin qırağına ilişdirib açanda arağın bir hissəsi yerə töküldü. Bir an Balacaya baxıb:

– Neynim, sənin kimi səliqəli deyiləm, - söyləyib arağı şpalın üstündəki stəkanlara süzdü. Kərpic formalı çörəklə, yağlı kolbasanı əliylə bölərək, yarısını Balacaya verib götürdüyü araq stəkanını ona uzatdı, bir söz demədən stəkanını onun stəkanına vurub bir dəfəyə başına çəkdi. İkisi də danışmadan yedilər. İkinci stəkanı qaldıranda yenə Setrak:

– Ara, sayaq qats (ehtiyatlı ol), Mincivanda yuxu aparar, gedib Kapana çıxarsan. Bizimkilər onların yanında toya getməli, - deyib, yenə arağı bir qurtuma içdi. “Yuxum tökülür, Setrak”- deyib bu dəfə Balaca arağı süzərək sözünə əlavə elədi:

– İki gündü acam...

Qatarın uzaqdan döngədən çıxmasıyla fit verməsi eyni vaxtda oldu. Setrak tələsdiyindən stəkanı Balacanın stəkanına toqquşdurmadan başına çəkdi. Qalan çörəklə kolbası tələsik kağıza büküb Balacanın cibinə dürtdü, onu qucaqlayıb bağrına basdı. Kövrək səslə:

– Bağışla, Balaca, əlimnən heç nə gəlmir. Bəlkə işıqlanmamış, qatarla mən də biryolluq çıxıb Yerevana getdim...

İrəvan-Qafan qatarı dayandı, onlar aralanıb bir an bir-birinə baxanda vaqonun pəncərəsindən düşən işıqda hər ikisinin yanağından süzülən göz yaşları parıldadı. Setrak titrək pıçıltıyla:

– Qayıdacağsınız. Mutlağ, yenə qayıdacağsınız, - bunları türkcə dedi. Pirləkenin başında dayanıb baxan qadını görəndə ucadan ermənicə:

– Kuyrikcan, bitsayın değ ara (bacıcan, qocaya yer elə), - söyləyib Balacanı tələsdirərək yenə ermənicə:

– Şudara, bartsrats (tez ol, qalx), - dedi.

Qatar tərpenib getdikcə sürətini artırırsa da, Setrak vaqon boyunca addımlayıb əl edirdi. Balaca sanki diksinib yuxudan ayıldı, bələdçinin başının üstündən boylanaraq Setrakı səslədi, cibindən çıxartdığı açarları ona sarı atıb ermənicə:

– Balaniki vertsuru, qovi qomume (açarı götür, inək tövlədədi), - qışqırdı.

* * *

Əbulfəz müəllimin ölümayağı son gücünü toplayaraq nəsihətdən çox, hədə-hərbə tonunda keçmiş tələbəsi Rabilə dedi ki qılınç kimi kəsərli sözlər “Saxla Rabil! Nə boynunu büküb dayanmısan, artistlik eləmə! Sənin mərd xasiyyətin var, şirin dilin var, mərdanəliyin var. Ancaq sən heç vaxt boyuna-buxununa, yaraşığına güvənmə, bu yaraşığı özün qazanmamısan, Allah verib sənə. Üzündə şeytan tükü var, şirin dilinlə çoxlarını yoldan çıxara bilərsən... Unutma, inan, səni bir vaxt sorğuya çəkən olacaq!.. Son sözüm budur, dostluqda ehtiyatlı olun, çalışın aranızda çat düşməsin, aranızdakı etibar itməsin. Daha məni dinc buraxın!..” ağzından çıxan alov saçan mərmilər kimi Azadı diksindirib sanki qəflət yuxusundan oyatmış, ovucda yırğalanan civə kütləsi təkin on doqquz il ərzində onun qəlbində ağır-ağır sağa-sola, irəli-geri hərəkət etmiş, Azad nə qədər soyuqluq, biganəlik, bəzən lap saymazlıq göstərsə də, Rabil özündən genidə bilməmişdi. Yağışlı, küləkli, çovğunlu-qarlı günlərdə Rabilin maşınıyla gah Sumqayıta, gah Bilgəyə, Mehdiabada, Novxanıya, Lökbatana toylara, yaslara, bəzənsə şəhərin harasındasa balıq kababı yeməyə getdiklərinin sayını itirmişdi. İlin əziz günlərində, bu günlər bəzən yağışlı-çamurlu olsa da, doğma qardaş məhrəmiylə dəfələrlə zəng edərək səsinin yumşaq yerilə sanki xahiş edirmiş, yalvarırmış kimi, “Azad müəllim, deyirəm bu gün gedək nənəni (Azad Xırdalan qəbiristanlığının təpəsindən azca aşağıda uyuyan anasına “nənə” deyirdi) ziyarət edək” söyləyir, Azadın razılığını alandan sonra “on beş dəqiqəyə blokunuzun qabağındayam” deyirdi.

Son bir ilin içində Rabil onu şəhər mühitindən çıxarıb havasını dəyişmək üçün bir həftə ərzində Mingəçevir, Gəncə, Goranboya aparmış, Mərdəkanın “Günəşli” sanatoriyasında müalicə olunduğu vaxt bazarlıq edib yanına getmiş,

on gün ötəndə söz verdiyinə əməl edərək müalicəsi qurtaran gün gedib onu öz maşınına əyləşdirib yaşadığı binanın giriş qapısından çıxartmışdı. Azad israrla Rabilin evinə dəvət etsə də, son dərəcə həssas Rabil, bəlkə də əslində Rabilin, evlərinə getməyi ürəkdən istəmədiyini... istəmədiyinin bir səbəbi də buydu ki, tanınmış bir bəstəkarın, özü də hamını dolamağı asanlıqla bacaran, sözlə yeyən hazır cavab bir bəstəkarın gözəl, gənc qadınıyla tanış olduğunu fəxrətlə Azada söyləmişdi. İkinci görüşlərindən sonra həmin qadının qırsaqqız olub ona dönə-dönə zəng elədiyini deyəndə, Azadın bu söhbətdən xoşu gəlmədiyindən onun sözünü kəsərək, araya başqa söhbət salaraq ağzını başqa səmtə yönəltdi. Rabil həmişəki kimi "sağlıq olsun, başqa vaxt" deyib çıxıb getmişdi. "Yox, qabaqlar heç bir şey ummadan, təmənnəsiz elədiyi yaxşılıq kimi bəzən o, erkək:

– Çiyələk mürəbbənzədən qalırımı, - yaxud - sizdə yediyim qurudun dadı damağımdan getmir, bəlkə onu bir də təkrar edək, - deyər, yeyib-ıçdıyı nemətlərin tərifini gur səsiylə göylərə qaldırardı. Rabilin bu on doqquz ildə Azadın evinə ayaq basmamasının bir səbəbini də elə Əbülfəz müəllimin monoloqa bənzər dediyi o sözlərdən azca sonra hansısa gəzintidən qayıdanda maşından düşərkən Azadın dediyi:

– Rabil, bir gün Əzizə xanımı (Rabilin qadını) da götür, gəlin bizə, lap uşaqların bir yerdə. Bu uzun illər elə bir-birinin adını eşidiblər, tanış olsunlar da... Bakılı qızını aparıb atmısan dünyanın o başına, gəlib görsün doğulub boya-başa çatdığı doğma şəhəri necə dəyişib, vallah, savab iş görmüş olarsan, - Azadın guya səmimi müraciəti, əslində alt qatı olan eyhamla deyilmiş sözləriydi ki, bunları heç kim də anlamasa, Rabil göyde tuta bilərdi.

Dünən Yasamal qəbiristanlığında dayısının məzarı başında Rabil gur səsiylə kövrək, həlim, simsar tonlu səsinə adlayıb "Azad müəllim, nə deyirsən, deyirəm, bir dəfə də gedək Əbülfəz müəllimi ziyarət edək" söylədi.

– Haçan istiyirsən, mən hazır, - Azad cavab verəndə Rabil yenə mülayim səsiylə "ancaq onun qohumlarından heç kimlə əlaqəm yoxdu, yerini sən öyrənsəydin?.."

Mehdiabad qəbiristanlığında gətirdiyi qırmızı qərənfillərin gövdəsini bir qarıcı boyu saxlayıb artığını səbrlə bir-bir qırıb qoyduğu bankanı Əbülfəz müəllimin məzarının sinə daşına qoyaraq yarisinacan su əlavə edən Rabil:

– Azad müəllim, on doqquz ildə bizlərdən ayrıldığı. Deyilənə görə, mərhumu gətirilən güllərin sayı cüt olmalıdı. Ona görə birini artıq aldım, iyirmi dənədi, - deyib bankaya işarəylə sözünə davam elədi: – Heç olmasa bir həftə tər qalıb solmasın, - dedi.

– Sağ ol, ancaq qısaldıb hayıf elədin...

– Bilirəm, heç rəhmətliyin də zövqünə uyğun deyil gülləri bu şəkllə salmaq. Ancaq neyniyəsən, o qədər ac-yalavac var, qəbiristanlıqdakı gülləri də oğurlayırlar, aparıb dəyər-dəyməzinə satırlar.

Ayağa qalxıb nəfəsini dərən Rabil:

– Bir yol sizə demişəm də Azad müəllim, əlimə pul keçən kimi gəlib Əbülfəz müəllimə layiq bu məzarın üstünü götürdürəcəm...

Rabil bu sözü illər öncə ilk dəfə deyəndə Azad "Yəni əlinə bir meşoq dolların keçməsinə nəzərdə tutursanmı?" – deyər, güllərək istəzayla soruşmuş, dərhal da sözünə davam eləmişdi:

– Bir məsələni heç cürə başa düşəmmirəm, Əbülfəz müəllimlə sən fərqlən gəndüzlə gecə, bəyazla qara qədər olduğu halda, sizin dostluğunuz-doğmalığınız necə tuturdu, - söyləmişdi. Heç vaxt söz altında qalmayan Rabilin dediyi "Əks qütblər olan mənfiylə müsbət birləşib qovuşanda qaranlıq nura-ışığa çevrilir" sözləri xatırladı...

Əbülfəz müəllimin bacıoğlu sakitcə:

– Bir az başqa cür eləmək də olardı, imkan da vardı, ancaq o, dönə-dönə mənə tapşırırmışdı ki, anamın məzarı kimi sadə olsun, - dedi.

Azad Fatihə surəsini pıçıltıyla söyləyib ucadan “Allah rəhmət eləsin” deyəndən sonra üzünü Rabilə tutaraq:

– Sən o vaxt mənə dediyin kimi, Jitomirdən gətirdib o keyfiyyətli, bahalı mərmərdən düzəltdirəcəyin iki metrlik başdaşını rəhmətliyin məzarında ucaltsan, səhərisi gün ayağın bura düşsə, başdaşının uçurulub böyrü üstə yerə yıxıldığını görərsən. Onda kimdənsə şübhələnməyə ehtiyac yox, kimsə ona toxunmaz, bil ki, onu qəzəblə uçuran burda uyuyanın öz üsyankar ruhudu. Rabil bəy, heç kim də inanmasa, sən onun bir tələbəsi kimi şahidsən, bu insan ötən yüzilin yetmişinci illərindən bu ölkədə rüşvətxorluğa, korrupsiyaya qarşı təkbaşına yorulmadan, inadla mübarizəyə qalxmışdı...

Rabil heç nə deməyib sanki günahkarcasına başını tərpətməklə Azadın fikriylə razılaştığını bildirdi.

Həmin gün Xırdalan qəbiristanlığının ayağında gül satılan yerdə Rabil maşını saxlayıb on dənə qərənfil aldı. O gülləri də bir qarıc uzunluğunda gövdəsindən ayırıb məzarın sinə daşına səliqəylə sırayla düzəndə başını qaldırmadan öz-özülə danışmış kimi, “banka yaddan çıxdı...” dedi. Ayağa qalxanda yaxından ötürkən gözünü bizdən çəkməyən ağ araqcınlı mollaı görəndə Rabil əl işarəsiylə onu çağırırdı. Azada baxaraq:

– Qağa, oğul kimi sənın duanın öz yeri var, ancaq mən istiyirəm molla da bir fatihə oxusun, - deyib dərhal da - etiraz eləmirsən?- soruşdu.

– Day çağırırdın da, Allah razı olsun, ölənlərinizə rəhmət...

Çoxmərtəbəli binanın qarşısında maşından enmək istəyəndə Azad:

– Düş, gedək görək çaydan-çörəkdən nə tapırıq, - deyəndə Rabil:

– Sağ ol qağa, - söyləyəndə Azad onun sözünü kəsərək bu dəfə israrla:

– Düş, düş görüm, gör neçə saatdı hərlənirik, - dedi, Rabil yenə onun sözünü kəsərək:

– Azad müəllim, siznən görüşənəcən səksən kilometr sürmüşdüm. Bu dəyqə yemək-zad yadıma düşmür, yuxum tökülür, gedib yıxılıb yatacam...

Azad, dilinin ucunda iriləşib, novdandan üzülüb qopmaq istəyən damcı təkin sözləri - “Düş gəl, otağın birində yerini salaq, istədiyın qədər yat, dincəl” - güclə geri qaytardığına rahat oldu. “Mən sənın o dostun kimi heç vaxt olam-maram ki, mən evdə olmayanda gəlib bizdə də hamama girib çiməsən, qurulanmağın üçünsə qadınımın dəsmaı istəyəsən. Belə dostluğu ağıma gətirəmmirəm. Bəlkə o görkəmli bəstəkarın qadını yoldan çıxartdığına görə sənə etibar etmək olmaz. O bəstəkarla salamım olmasa da, xalq ruhunu əsərlərində mükəmməl verdiyinə görə, mən qıyıb sənın kimi o işi tutmazdım. Ancaq sənın mənə yorulmadan elədiyın əvəzsiz yaxşılıqlardan, göstərdiyın sayqıdan, ehtiramdan baş açə bilmirəm. Mənim sənə elədiyım yaxşılığım ancaq məmləkətimizin ən görkəmli, ən gözəl oxuyan xanımyla... bir də, bir də yenə də məmləkətimizin ən çox tanınan və sevilən şairiylə tanış eləməyım olub. Əslində, mənim vasitəmlə onlarla tanış olmağın o qədər də böyük yaxşılıq deyil. Bir kərəm onu da demişdin, istəsəm, yol tapıb lap prezidentlə də tanış ola bilərəm. İnanıram, o bacarıq ki səndə var... Ancaq yenə də bir şeyi anlaya bilmirəm, sənın kimi ayıq, geniş dünyagörüşlü adam cəbhəçilərin hakimiyyəti vaxtı respublikanın ən böyük rayonlarından birinin icra başçısı olmuş, bir vaxt dostluq elədiyın, onun hakimiyyətə gəlməsində sənın də müəyyən rolun olmuş o insandan, dediyinə görə onun da adı Əbülfəzdi, icra başçısı olandan sonra sən onun kabinetinin qapısını bir dəfə də olsun açmamısan, bax, bu məqamda sənın qüruruna eşq olsun. Deyirsən, bir kərəm

də olsa o, səni axtarıb-aramayıb, səlahiyyətindən istifadə edib sənə bir vəzifə verməyib. Cəbhəçilər yığılından sonra pis günə qalmış, bir qarın çörəyə möhtac olan o sabiq başçını yenə də bir neçə yol pay-puşla gedib yoluxmusan. Bəlkə onun ağlamalı gününə sevinməyəmi gedibmişsən? Demişdin o adam elə gözütöx, elə təmiz, halal, ədalətlidi ki, suya salıb içmək olar. Belə təmiz, halal adamdan səninciməyə haqqın yox. İnanıram ki, mənə danışdığın bir yekə kisə ağzınacan dopdolu dollar arzusunda olduğunu günnərin bir günü dost saydığın o insana da deyibmişsən. O təmiz, halal adam səni “pullu, gəlirli” vəzifəyə necə qoya bilərdi? İşlədiyin o idarənin, şirkətin maliyyə vəsaitini yeyib talan etmək, dibinə süpürgə çəkmək üçün mü? Sənin ondan inciməyə əsla haqqın yox... Necə olub tamaha yenilməyən “Əbülfəz” adlı üç insan səninciməyə çıxsa da, sən dəyişməmişsən?.. Bəlkə bu adın özündə bir hikmət var... Allah mənə oğul nəvəsi qismət eləsə, adını mütləq Əbülfəz qoyacam...”

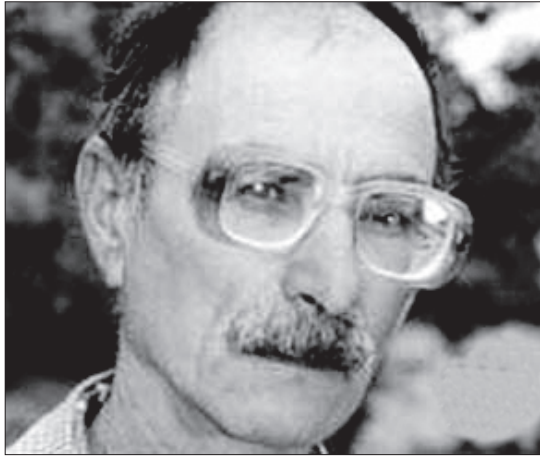
Azad Rabildən ayrılcaq, yeyin-yeyin gedib evlərinin qapısını açıb içəri girənəcən bu fikirlər ağılından keçdi. Əbülfəz adının mənalara baxmaq üçün birbaşa kitab rəfinə yaxınlaşıb müəllifi Abdullah Yeyin olan “Osmanlıca-Türkce (İslami-İlmi-Edebi-Felsefi) Yeni Lügət” kitabını götürüb vərəqləyəndə, yenə Rabil yadına düşdü. “Məndən əl çəkə bilməməyinin səbəbi çox güman, müəllimi, dosent Əbülfəz Təhməz oğlu Əsədovla bağlıdır. Əbülfəz müəllimlə bağlı doqquz il qarşılaşdığım çətinlikləri anamdan, bacı-qardaşımdan çox, ona danışmışam. Tapdım! Tapdım! On doqquz il evimizə ayaq basmamasının səbəbi də, rəhmətliyin ölüməyığı gözünü lazer şüası kimi onun gözünün içinə tuşlayaraq çılgın və amiranə dediyi “Çalışın aranızda çat düşməsin” sözləri ağılına, qafasına, yaddaşına paz kimi pərçim olunub. Lap dünyəli qarağac kötüyünə çaldığım o paz kimi...”

Azad universitetin üçüncü kursunun yanvar tətilində, qarlı bir gündə səhərdən günortayacan dincəlmədən çardağın altına yığılmış palıd yarpaqlarını bağçalarının açıq yerinə daşıyıb, on gün yandırmağa bəs edən soba boyu doğrayıb səliqəylə çinlədiyi ağaran odun qalağını, anasının böyük qazanlarının qapağında yandırdığı üzərlik tüstüsünü gətirib çılpaq qollarından, çiyinlərindən, boynundan buğ qalxan oğluna sarı əliylə yellədiyini, sonda isə bir dünyəli qarağac kötüyünü parçalamaq üçün o kötüyə ağır gupunla-gürzəylə çaldığı paslı dəmir pazı, nə illah eləsə də, nə o qarağac kötüyünü parçalaya bildiyini, nə də o paslı pazı çıxara bildiyini xatırladı.

Son

♦ P o e z i y a

AĞASƏFA

ANA DUALARI

Ağzı dualıydı anam həmişə,
Hamıya pay vardı dualarında.
Ana duasıyla gedirdik işə
Yayın bürküsündə, qışın qarında.

Ağzı dualıydı... Üzü gülürdü...
Düşür ürəyimə əksi anamın.
Bütün duaları əzbər bilirdi,
Dua kitabıydı köksü anamın.

Macalı yox idi axşam, ya səhər,
Bivaxt uyuyardı, bivaxt durardı.
Bizim tərəflərdə qız köçürənlər
Duanı anama oxutdurardı.

Kim evdən duasız baş alırdısa,
Anam inciyərdi, asi olardı.
Hər kim imtahandan “beş” alırdısa,
Üstündə anamın duası vardı.

Dənizçi qardaşım dənizdə ikən,
Daşıb qaralanda göyün bənizi,
Dua oxuyardı anam lap erkən,
Yatıb mışıldardı Xəzər dənizi.

Köçdü İlahinin nuru üzündə,
Tərpəndi dodağı lap son anda da.
Ağzı dualıydı köç vədəsində
Bizi İlahiyə tapşıranda da.

Ana duasıyla aşdım yolları,
Ana duaları aman – gümanım.
Düşür qulağıma pıçıltıları,
Sirli duaları Sara anamın.

Neçə dua qalıb yaddaşımda da,
Hərdən oxuyuram...
Görən düzdümü?
Hərdən sanıram ki, bu yaşımda da
Anam dua deyir, örtür üstümü...

Anamız dünyada olmayanda da
Ana duaları qoruyur bizi.
Ana duaları qoy düşsün yada,
Dualar bürüsün kürreyi-ərzi ...

DƏRS

İndi biçin vaxtıdır,
İndi yığım başlanır.
Zəmisə dalğalanan
Əkinçi alqışlanır.

Kimin ki tarlasını
Ot basıb, alaq basıb,
Qışda dən axtaracaq,
Kasıb qalacaq, kasıb...

Nə əkmisən, biç indi,
İlahinin qəsdı bu!
Lap köhnə əkinçiyəm,
Çoxdan mənə dərdsi bu...

TƏKLƏR TƏKLƏNİR...

Ayıq olun, ay insanlar,
Nişangahdır şax duranlar.
Başı qoltuq axtaranlar
Bələklənir, yelpiklənir...
Təklənir...
Təklər təklənir...

Nə deyəsən bu mənliyə?
Soruşan yox: nədən, niyə
Güllü, şəhli çəmənliyə
Uzunqulaq hörüklənir...
Təklənir...
Təklər təklənir...

Yamanın baxtı yüyrəkdir,
Yaxşılar yaman kövrəkdir.
İndi dünya dar köynəkdir,
Büzmələnir, ətəklənir...
Təklənir...
Təklər təklənir...

Budur vurması, düsturu,
Dünyanın üzü, astarı:
Yamanlar yumruq göstərir,
Yaxşı olan kötəklənir...
Təklənir...
Təklər təklənir...

Əyri əyriyə sirdaşdı,
Tək qalan - qayadı, daşdı,
Tək olan - üzükdə qaşdı,
Ucuzluqda seyrəklənir...
Dünya, üzün qara olsun...
Təklənir...
Təklər təklənir...

* * *

Tələdir, dünya tələdir,
Gah güldürür, gah mələdir,
Gah elədir, gah belədir,
Oyundu, həkətdi dünya.

Keyf-damaqla, dərdi-sərlə,
Aldadır, oynadır zərlə,
Gələnlərlə, gedənlərlə
Ha gəldi, ha getdi dünya.

Min hava çalır sazında,
Durdum sim-sim qapısında,
Bir cavab almadım sonda,
Səbrimi tükətdi dünya.

Yetdin bu ahıl yaşına,
Düşdün qarına, qışına,

Çatmısan mənzil başına,
Ağasəfa, bitdi dünya.

ALLAHLA BARIŞDIM...

Dövrən ki mənə daş atdı,
Məni dərdlərim yaşatdı,
Dərdimi danışdım... öldüm...

Özüm şah, özüm vəzirdim,
Dağlarda tənha gəzirdim,
Hamıya qarışdım... öldüm...

Əlləri üzülü qaldım,
Özümlə kəsülü qaldım,
Allahla barışdım... öldüm...

YAXŞI ŞEİR DUA KİMİ...

Ay Bəniz Əliyara

Yaxşı şeir dua kimi
Dodaqdan qəlbə yol tapır.
Elə bil ürəyə sarı
Köhnəlməmiş qəlpə yol tapır.

Köhnə ağrılar dirçəlir,
Acılar köz-köz közərir.
Ayrılıqla körüklənən,
Yelpiklənən söz közərir.

Köhnə qəmin həniri var,
Küllənir külün altında.
Cavanlıq yolun üstündə,
Qocalıq yolun altında.

Hər misradan dən-dən düşür
Köhnə şuma söz toxumu.
Yaxşı şeir külə dönmüş,
Yanmışlara tez toxunur...

KİRAYƏ EV

Qəbul elə, ürəyim,
Bu qurğunu, düzümü.
Göylər kirayə verir
Bizə bu Yer üzünü.

Göy çadırın altında
Yatdıq-durduq buracan.
Nə qalıb? Quru nəfəs...
Nə qalıb? Təngimiş can...

Qarşıda xəyal... güman...
Arxada illər qalır...
Köhnə kirayə evdə
Köhnə şəkillər qalır...

QİBLƏ DAŞI

Evimin önündə Qiblə daşı var,
Ruhun qanadına yük etdim onu.
Bilmirəm bu daşın neçə yaşı var,
Gördüm ki, yıxılıb...
Dikəltdim onu.

Nənəm öyüdüdür, adətdi məndə:
Yatıram, dururam üzü Qibləyə.
Qiblə – Haqq tərəfdir...
Haqq naziləndə
Baxıram, deyirəm sözü Qibləyə:

İlahi, yorğunam bu tərs oyunda,
Bircə yol çiynimə əlin toxunsun.
Hər səhər bir ovuc bulaq suyunda
Alnımı yuyuram, yazın oxunsun.

Qoşula bilmirəm başsız axına,
Bircə Haqq üzünə Qiblə daşım var.
Bir Allah bəndəsi gəlmir yaxına,
Deyim: -- Haqq yolunda
Qiblədaşım var...

SAF ÇEŞMƏNİN BAŞINDA

Haram süfrə saldırdı,
Aşığa saz çaldırdı,
Nadan badə qaldırdı
Laf çeşmənin başında.

Araq məclisdə başdı,
Tərif köpürdü, daşdı,
Qızıışdı, nə qızıışdı
Laf çeşmənin başında.

Yalan... yalan... yalandı...
 Bir-birinə calandı...
 Baxdım... Könlüm bulandı
 Saf çeşmənin başında...

AXŞAM TORANLIĞINDA KÖNÜL QIRIQLIĞI

Ürəyimə yatmayan
 Toranlıqdır dairəm.
 Əkdiyi dən tutmayan
 Bir əkinçi şairəm.

Söz kütləşdi, korlaşdı,
 Qələm saman çöpüdür.
 Gəvəzəlik gurlaşdı,
 Rüşvət haqqa körpüdür.

İlham pərisi – qancıq
 Hər gün döyür qapını.
 Dağılsın bu daxmacıq,
 Çəkdim it əzabını.

Vərəqlərə tökülən
 Qanımdır damla-damla.
 Deyim-gülüm erk ilən
 Hansı məhrəm adamla?

Əli kitab görməyən,
 Dilinə söz yatmayan,
 Üz tutum “Gəl! Var!” deyən
 Araq satan Fatmaya?..

Hörgüdə daş olmadın
 Xamla, alababatla.
 Ocaqda daş olmadın,
 Üzükdə qaş olmadın,
 Çatla, ürəyim, çatla...

QARDAŞIM İNTİQAM QASIMZADƏYƏ

Özün bilərsən məni
 Kiminlə tay tutursan,
 Tay tutmasan yaxşıdır.
 Yad et, ölərsəm, məni...
 Sən məni unudursan,
 Unutmasan yaxşıdır...

Xızı, Qarabulaq kəndi

Musa ƏLƏKBƏRLİ

SÖZ

Ver sözə ehya ki...

M.Füzuli

Mətniylə, məğziylə mənzilə çatmaz
Duyğu ələyindən ələnməyən söz.
Hər könlü oxşamaz, hər qəlbə yatmaz
Sevgiyə, istəyə bələnməyən söz.

Şeirində, misranda əsər, uçunar,
Qurduğun nizamı, ritmi uçurar.
Umanmayan yerdə baş-ayaq vurar,
Kökü-köməciylə bəllənməyən söz.

Qəlbə yük gətirər, qəlbdən yük atmaz,
Birinə çatanda, beşinə çatmaz.
Dilində heç zaman sığala yatmaz
Könlünə göylərdən çilənməyən söz.

Dəryada incitək aranmayıbdır,
Bir qız telləritək daranmayıbdır.
Sevincdən, kədərdən yaranmayıbdır,
Sevinci, kədəri böləmməyən söz.

Soyuyar dilində, o, buza dönər,
Qaralan, sozalan ulduza dönər.
Çeynənə-çeynənə saqqıza dönər,
Bir mətləb üstünə gələmməyən söz.

Əks etməz tanrıdan gələn gücümü,
Seçilməz təpəri, olmaz hücumu.
Dərin dəryaların dibinə cumub,
Əngin səmalara millənməyən söz.

Aydan adlayammır, il aşı bilmir,
Ariflər yanında dil açma bilmir.
Əsrin yaxasında gül açma bilmir
Təşbehlə, məcazla güllənməyən söz.

Qayğıları belə cəmləndirərmə,
Könülləri belə qəmləndirərmə?
Sənin kirpiyini nəmləndirərmə
Mənim ürəyimdə sellənməyən söz?!

Özünü atmısan qanlı sellərə,
Hansı sözün çatdı görən ellərə?
Ay Musa, çox çətin düşər dillərə
O uca eşqinlə dillənməyən söz!

ÖLÜMÜ ÖLDÜRÜB GƏLƏK DÜNYAYA

Gəl elə yol seçək sonu olmasın,
Təzədən vurulaq mələk dünyaya.
Ayrılıq səmtinə yönü olmasın,
Ölümü öldürüb gələk dünyaya!
Sonra qəh-qəh çəkib gülək dünyaya.

Gəl elə yol seçək ucsuz-bucaqsız,
Orda bir insanın izi olmasın.
Bizi itirməsin vaxtlı, ya vaxtsız,
Nə də "get" deməyə üzü olmasın.
Yeni bir ünvan da verək dünyaya,
Ölümü öldürüb gələk dünyaya!

O yol qoy başlasın yerin altından,
Keçsin göylərin də yeddi qatından.
Allahın özündən, kainatından
Diləyək bir sonsuz dilək dünyaya,
Ölümü öldürüb gələk dünyaya!

Yol gedək, biz zaman, əsr bilməyək,
Heç yerdə, heç nədə kəsir bilməyək.

Tanrım, sənin olsun bu sirr, bilməyək,
Bəlkə heç o deyil gərək dünyaya,
Ölümü öldürüb gələk dünyaya!

Bir sonsuz həvəslə biz gedək onu,
Deməyək hardadır bu yolun sonu.
Silərək bu yollardan xofu, qorxunu,
Ancaq ürək verək, ürək dünyaya,
Ölümü öldürüb gələk dünyaya!

Bir sevgi başlayaq uzun, lap uzun,
Sonuna çatmayaq ancaq sonsuzun.
Qoy qıraq şaxını şaxtanın, buzun,
Xoş nəzərlə baxsın fələk dünyaya,
Ölümü öldürüb gələk dünyaya!

BİR ADDIM QALIRMIŞ

Dolan buludları göylər sökdüsə,
Deməli, soyuqlar düşdü Bakıda.
Xəzri cövlan edib, yağış tökdüsə,
Payız günündə də qışdı Bakıda.

Şıltaqlıq eləyir bəzən təbiət,
Qış düşüb payızın izinə gəlir.
Yayın istisindən bəzən təbiət
Bir soyuq duş ilə özünə gəlir.

Küçədən, bayırdan adam yığışır,
Elə bil külək yox, ac qurd ulayır.
Yayda gözləyirdi o, bu yağışı,
Xəzri qəzəblənib meydan sulayır.

Sürpriz gözləyək hər gündən, aydan,
Bəlkə də bizlərə düşsə bu addım.
Sən demə, od saçan bu isti yaydan
Bir addım qalırmış, qışa – bir addım.

ÇEVİRİLƏ

Müdam yağa, səngiməyə,
Bu yağış qara çevrilə.
Verilən vəd ləngiməyə,
Dürüst ilqara çevrilə.

Vaxtsız oldu bu yır-yığış,
Qapımızı kəsdirdi qış.
Yazda, yayda yağa yağış,
Bəhərə, bara çevrilə...

Bu ağrını duyan yoxdu,
Seldən damcı qıyan yoxdu...
O yan yoxdu, bu yan yoxdu,
Bəs ürək hara çevrilə?!

Daha gülmür gülgün ömrüm,
Qayğılardan sürgün ömrüm.
Qorxu var ki... Bir gün ömrüm
Qəfil şikara çevrilə.

Haqq bezə şeytan şərindən –
İnsanından, bəşərindən...
Yer də qopa öz yerindən
Bir uçan şara çevrilə!..

ÇƏKƏ-ÇƏKƏ

Bu qış bu payızı xışladı keçdi,
Artıq öz dərşini başladı, keçdi.
Gəldi, ömrümüzə qışladı keçdi,
Baharın üstündən xətt çəkə-çəkə.

Hələ ki yağışdan çıxmır çulumuz,
Cənnət Qarabağdan keçmir yolumuz.
Şuşanın boynuna çatmır qolumuz,
Qalmışیق qıraqda dərd çəkə-çəkə.

Deməyin işləri abadan olur,
Börkü bada verir, əbadan olur...
Axır eldən olur, obadan olur,
O elin dərşini fərd çəkə-çəkə.

Balıq dəryalarda kürü tökəmmir,
Quşlar ağaclarda yuva tikəmmir.
Namərdlər verdiyi cəza tükənmir,
Ömrü tərək edəcək mərd çəkə-çəkə.

Atın dəli şövqü keçib çapara,
Az qalır o, atı göynən apara.

Özü də bilmir ki üz tutur hara,
Arada cilovu sərt çəkə-çəkə.

Görüb bu haləti, qamaşıb qalır,
Sarsılır, əlindən it əppək alır.
Qayğılar içində vaxtsız qocalır
Musa bu ağrını pərt çəkə-çəkə.

GEDƏM

Nə vaxtdır ruhumu göylər çağırır,
Hələ fikirdəyəm: gedəm, getməyəm?!
Çağrılan yerə ki ar eləməzlər,
Gərək heç çək-çevir etməyəm, gedəm.

Gəldim bu dünyaya, nə gördüm axı,
Tanrım eşitdimi çəkdiyim ahı?!
Boynuma yığıb da min-min günahı
Üstünü savabla örtməyəm, gedəm.

Bunu söyləməyə varmı bir gərək,
Yaşamaq eşqiylə can verir ürək.
Ölümlü-itimli dünyada gərək
Dönəm xatirəyə, itməyəm, gedəm.

Əgər yetişsəydi su yangısına,
Dəryalar çatmazdı bu yangısına.
Köksümdə göynəyən qu yangısına
Rəvamı bir nəğmə ötməyəm, gedəm?!

Səndən qarğa ömrü istəmirəm ki,
Çəkməyə vaxt ayır, bu elə qəm ki...
Mənə şair deyən, nə şairəm ki
Duyan könüllərdə bitməyəm, gedəm?!

Ay Musa, bu həyat çətin müəmma,
Onun az sirrinə vaqıfsən amma.
Bəzən gerçək olur ürəyədamma,
Qorxu var yetmişə yetməyəm, gedəm.

DÖRDLÜKLƏR

O qədər ki inamlıyam sabaha,
Doğulmağa gümanım var bir daha.

Sidq-ürəklə yalvarıram Allaha,
Dərgahına sağlam gedim, saf gedim.

Çökdü iliyimə ögeylik, yadlıq,
Rəhm elə, birtəhər sovuşdur məni.
Varmı bu dünyada mütləq azadlıq?
Varsa, sən tez ona qovuşdur məni!

Ürəyində ağrı, qəlbində sancı,
Necə baş qoyursan balınca, şair?!
Səni kəsəcəkdir haqqın qılınıcı,
Sözlərin dönməsə qılınca, şair!

Zəlitək qanını sümürür yağ,ı,
Tamam varın-yoxun çevrilib yemə.
Əsirlikdə qalıb Vətən torpağı,
Həya et, özünə “azadam” demə!

Bilsəm də beşgünlük qonağam, Allah,
Yordu, tamam yordu bu gəl-get məni.
Özüm öz içimdə dustağam, Allah,
Gəl bu əsirlikdən azad et məni!

BU GÖZƏL

İlk görüşə körpü saldı doğmalığ,
Ürəyimə necə yatdı bu gözəl.
Nə vəd etdi o təbəssüm, o qılıq,
Yaşanmalı bir həyatdı bu gözəl.

Aylar keçdi o görüşün üstündən,
Onu tutdum hər bir kəsdən üstün mən.
Göy üzünə bulud gəldi tüstümnən
Tək kösövdən ocaq çatdı bu gözəl.

Oxşanmadı təmasında ömrümün,
Qol açmadı sədasında ömrümün.
Aytək doğdu səmasında ömrümün,
Hərdən çıxdı, hərdən batdı bu gözəl.

Üzülürkən həyəcanda, təlaşda,
Yerim yoxkən nə ayaqda, nə başda.
Doğrudan da mənim üçün bu yaşda
Göydən gələn mükafatdı bu gözəl.

Sevgi oldu bu baharın sovqatı,
Qızılgültek paradaqlandı söz qatı.
Təbrikiylə zilə çəkdi ovqatı,
Bayramıma bayram qatdı bu gözəl.

Ağrıda bildim ki,
Sağlam canmış səadət.
Bəs canım sağ olanda
Səni niyə duymadım
Səni niyə görmədim
Canıyanmış səadət?!

KÖTÜK

Üstündə nə qədər pöhrə doğranır,
İlbəil dibindən zoğ verən kötük.
Meşə oğurlanır, meşə oxlanır,
Çürüyüb, iylənib zığ verən kötük.

Qulağın kar olub balta səsindən,
Meşə nə umsun ki, kötük canından.
Ağaclar əl üzüb öz həvəsindən
Hər gün uzaqlaşır sənin yanından.

Köklərin işləyib yerin təkinə
Səni öz yerindən üzmək çətindi.
Kötük siqlətinə, kötük çəkinə
Torpağın özü də dözməyir indi.

Dövrəndə nə qədər qotur ağac var,
Əyilir, bükülür, pis günə qalır.

Səndən uzaşdıqca dümdüz ağaclar,
Yaxın ətrafında kol-kos ucalır.

Sən bu ayrılıqları yaşatmaq üçün
Şümal pöhrələri oda verirsən,
O kötük adını ucaltmaq üçün
Bu boyda meşəni bada verirsən.

BMT nağılı, ATƏT nağılı
“Bir gün yetişəcək fürsət” nağılı.
Hamı o ilahi qüdrət nağılı
Milli kimliyimiz qınanan yerdə?!

Üç alma yerinə üç daş düşəydi,
Nağıl başlayanda birbaşa düşəydi.
Gərək başımıza o daş düşəydi
Biz bu nağıllara inanan yerdə!

Tanrım, məni elə yaşat,
Səndən əlim üzülməsin.
Cəhənnəmə dönsə həyat,
Səndən əlim üzülməsin.

Zamanım yağı olsa da,
Köksümün dağı olsa da.
Ürəyim yağır olsa da,
Səndən əlim üzülməsin.

Göy gözümdə ensə belə,
Yer zülmətə dönsə belə,
Son ulduzun sönsə belə,
Səndən əlim üzülməsin.

Redaksiyadan:

Hörmətli Musa Ələkbərli, Sizi – gözəl şairimizi və redaksiyamızın uzun illərin dostunu 70 illik yubileyi münasibəti ilə ürəkdən təbrik edirik. Sizə möhkəm cansağlığı, koronavirusdan uzaq həyat arzulayırıq.

◆ Publisistika

Fuad VƏLİYEV

AĞILDAN BƏLA

*İnsan, Elm və Təbiət
haqqında narahat fikirlər*

**(Ey İnsan!) Sənə yetişən hər yaxşılıq
Allahdandır, sənə üz verən hər bir pislik isə
özündəndir". Nisa s., 79**

Hər bir xəbərdən qabaq xəbərdarlıq gəlir. Yetər ki, onu görüb, eşidib, anlayıb vaxtında nəticə çıxara biləsən. İndi dünyanda kabus dolaşmaqdadır – Tacılı Kabus. İnsana daha bir xəbərdarlıq, bəşər tarixinin yeni mərhələsinin anonsu...

Əsrimizin 20-ci ili... Artıq bu gün biz yeni bir zamanda, fərqli bir dünyada yaşayırıq. Artıq heç nə - həyat tərzimiz, davranışımız, iqtisadi-sosial imkanlarımız, dünyaya baxışlarımız, maddi-mənəvi dəyərlərimiz əvvəlki kimi olmayacaq.

Öz qüdrətli elmi ilə, texnologiyaları ilə, sonsuz idrak imkanları ilə öyünən, qürrələnən, özünü Təbiətin ağası sayan İnsan daha yoxdur. Təbiət qüvvələri qarşısında, Allahın iradəsi qarşısında aciz, zavallı, şaşqın hala düşmüş bir varlıq var. Hətta nano-ölçülü, gözəgörünməz bir mikrob qarşısında da zəif və çarəsiz bir varlıq...

Dünən gələcək haqqında möhtəşəm planlar quran, nəfsinə qul olaraq sonsuz, aşırı arzularla, bitib-tükənməyən istəklərlə yaşayan bu varlıq indi qorxu və tələş içində öz evinə qapanmışdır. Müharibələr, savaşlar səngimiş, kütləvi tədbirlər, səyahətlər dayandırılmış, sənaye - nəqliyyat tullantıları azalmış... və İnsanın zorakılığından azacıq qurtulmuş Təbiət bir qədər rahat nəfəs almağa başlamışdır.

Deyirlər ki, son aylarda Venesiya kanallarının üfunətli, çirkab suları durulmuş, hətta balıqlar da görünməyə başlamışdır. Demək, Təbiət hələ ki özünü bərpa edə bilər - İnsan imkan verərsə...

* * *

İnsan – “yaranmışların əşrəfi”, bir bioloji-fiziki faktor olaraq, Təbiətlə harmonik bir münasibətdə minilliklər ərzində dinc yanaşı mövcud olmuş, təbiətin nemətlərindən, ona ciddi ziyan vurmadan, halallıqla bəhrələnmişdir. Lakin bu xoşməramlı münasibət XIX əsrdən başlayaraq pozulmağa başladı. Səbəbsə istilik maşınlarının icad edilməsi və tətbiq edilməsi ilə başlayan

Sənaye İnqilabı oldu. Daha sonralar, XX əsrdə silsilə elmi-texnoloji inqilablar baş verdi.

Bu inqilablar İnsanı ağır əmək tələb edən işlərdən azad etdi, istehsalatda və nəqliyyatda böyük kəmiyyət və keyfiyyət sıçrayışına səbəb oldu, məişətdə, gündəlik həyatda yüksək komfort standartlarını təmin etdi. İnsan tamam başqa bir tərtibdə möhtəşəm gücə sahib oldu.

Lakin hər bir inqilab yaradıcı, progressiv olmaqla yanaşı, eyni zamanda, böyük qurbanlar tələb edir, dağıdıcı, destruktiv yeniləşmə ilə müşayiət olunur. İnsan təbiətin təməl qanunlarına əsasən elmi-texniki nailiyyətlərin ağır bədəlini ödəmək məcburiyyətindədir.

Məlumdur ki, hər hansı sistemdə nizamsızlıq ölçüsü olaraq, entropiya anlayışından istifadə olunur. Təbiətin fundamental paradigması olan Entropiya qanununa əsasən bütün təbii proseslərin axarı entropiyanın artması istiqamətində, nizamdan nizamsızlığa, xaosa doğrudur. Sənaye inqilabı və elmi-texnoloji sıçrayış nəticəsində entropiyanın artması prosesi təhlükəli dərəcədə kəskin xarakter aldı.

* * *

Bəşər elmi böyük nailiyyətlər qazandı, misli görünməmiş elmi-texnoloji nəticələr əldə edildi. Bu nailiyyətlər İnsan övladını xoşbəxt edə bilirdi... Fəqət, əfsuslar olsun ki, elmi nailiyyətlər daha çox hərbə, təbiətin məhvində, şeytani əməllərə xidmət etmiş oldu.

İnsanın elmi artmaqdadır, lakin onun mənəviyyatı elmilə mütənasib artmır. İnsan möhtəşəm enerji mənbələrinə sahib oldu, fəqət, bu mənbələri doğrudurüst idarə və istifadə edə biləcək əxlaqa sahib ola bilmədi.

Faciəvi bir dissonans yarandı - İnsan mənəvi cəhətdən hələ kifayət qədər yetkin adam olmamış, alim oldu...

* * *

Ağıldan beləyə düçar olmuş İnsan öz elmilə özünə global problemlər yaratdı. Atom-nüvə müharibəsi təhlükəsi - keçən əsrdən bu yana İnsanın başı üstündə Damokl qılıncı tək asılmışdır. Lakin digər problemlər - gen mühəndisliyinin fəsadları və ekoloji fəlakət hal hazırda bütövlükdə bəşəriyyətin varlığını təhdid edən daha böyük təhlükələrdir.

Elmi inkişafın indiki səviyyəsi elədir ki, hər hansı yeni elmi nailiyyət (fiziki, bioloji, kimyəvi) hərbi-siyasi məqsədlər üçün kütləvi qırğın silahlarının daha dağıdıcı növlərinin yaradılması, insan şüurunda kənardan manipulyasiyalar etmək, ayrı-ayrı fərdləri və ümumilikdə, cəmiyyətin zombiləşdirilməsi kimi şeytani məqsədlərə xidmət edə bilər.

Atom-nüvə fizikası, biologiya, kimya sahəsində əldə edilmiş inqilabi elmi nailiyyətlər təbiətin bir çox sirli qapılarını açdı, baxmayaraq ki, bu qapıların bəzilərinin üzərində "Daxil olmaq təhlükəlidir!" xəbərdarlığı yazılmışdı. Bir sıra elmi istiqamətlər, o cümlədən, gen mühəndisliyi, klonlaşdırma, müəyyən bioloji-tibbi problemlərin həlli üçün prinsipcə yeni imkanlar yaratsa da, bütövlükdə, İnsanın gələcəyi üçün çox təhlükəli, nəticə etibarilə Şərə xidmət edəcək əməliyyatlara çevrildi.

Pyer Kürinin Nobel çıxışından (1903) - "...biz özümüzə indi sual verə bilərik, bəşəriyyət təbiətin qanunlarını aşkar etməklə bir şey qazanırmı? Bəşəriyyət bu qanunlardan istifadə etmək üçün kifayət qədər yetişmişmi, bu biliklər ona ziyan gətirməyəcəkmi?".

* * *

Son əsrdə İnsanın elmi-texniki, texnoloji imkanları elə bir həddə çatdı ki, artıq, o, ekosistemin dominant faktoruna çevrilərək, biosferin, bütövlükdə Planetin fundamental xüsusiyyətlərini dəyişdirə biləcək qədər qüdrətə sahib oldu.

İnsan artıq Təbiətin bir parçası yox, Təbiətin ağası olmaq iddiasına düşdü və min illərlə sabit, dəyişməz qalmış Təbiət görünməmiş amansız istismara məruz qalaraq kəmiyyət və keyfiyyətə kəskin dəyişikliklərə məruz qaldı.

* * *

Milyardlarla ton çirkli, zəhərli, toksik emissiyalar, davamlı olaraq, hər saat, hər gün ətraf mühiti zəhərləyir – çaylara, dənizlərə axıdılır, atmosfərə buraxılır, torpağa atılır, Yer biosferindəki çox kövrək enerji-maddə balansını pozulur və son olaraq, planetimizdə həyatın varlığına yaranan təhlükə gün-gündən artır. Hər il atmosfərə 40 milyard ton(!) karbon qazı buraxılır və nəticə etibarilə, Yer kürəsinin orta temperaturu nəzərəcarpacaq dərəcədə artmaqdadır.

Milyon illər boyunca planetin ağ ciyərləri sayılan rütubətli tropik meşələr dayanıqlı tarazlıq halında mövcud idi. İndi bu meşələr dəqiqədə(!) 20 hektar sürətlə məhv edilir.

Sakit Okeanda, zaman-zaman Amerika və Asiya arasında dreyf edən nəhəng boz ləkə görünməkdədir. Bu ləkə, təxminən, 15 milyon kvadratkilometr bir sahədə formalaşmış milyonlarla ton, əsasən, plastik tullantılardan ibarət Böyük Sakit Okean Zibilxana Adasıdır (Great Pacific Garbage Patch).

Bu Ada son əlli il ərzində İnsanın Təbiətə qarşı sayğısızlığının, təcavüzünün ifadəsi sayıla biləcək bir ittihamnamədir.

* * *

İnsan Təbiətə qarşı bir işğalçı kimi davranır, zorakılıq siyasəti yürüdür və heç şübhəsiz, bunun ağır bədəlini ödəməyə məhkumdur – təbii kataklizmlərlə, quraqlığın, torpaq eroziyasının, səhrələşmənin artması ilə, ekstremal iqlim dəyişikliyinə baş verməsi ilə, buzlaqların əriməsinin intensivləşməsi ilə, təbii qida məhsullarının tükənməsi ilə, içməli su qıtlığı ilə, yeni-yeni xəstəliklərlə...

İnsan öz elmi ilə qürrələnərək, dünyadakı ilahi tarazlığı, təbiətdəki ali ahəngi pozdu, genetik əməliyyatlarla yeni-yeni bitki, heyvan, bakteriya növləri yaratdı, kulonlaşdırma həyata keçirdi, həyatı bir anda məhv edə biləcək atom-nüvə bombaları, kimyəvi, bioloji silahlar icad etdi və Yer kürəsini möhtəşəm zibilxanaya çevirdi.

Təbiətin ilahi düzəni pozulmaqdadır. Okeanın, torpağın, atmosferin hədsiz çirkənlənməsi, zəhərlənməsi və nəticədə, global istiləşmə, ozon yarıqları, yeni-yeni çeşidli xəstəliklər – bunlar yaxınlaşmaqda olan ekoloji kollapsın əlamətləridir.

İnsan Təbiət üzərində böyük “qələbələr” qazandı. Lakin Təbiət üzərində qələbə, əslində, bir “Pirr qələbəsidir” – onun bədəli çox ağırdır!

* * *

Gen mühəndisliyi üzrə alınmış nəticələr artıq elə bir həddə çatmışdır ki, sanki ağıldan beləyə düşər olmuş İnsan qorxunc bir uçurumun kənarındadır və hər hansı ehtiyatsız hərəkət, yanlış qərar və ya manyak xislətli alimin, şeytani güc mərkəzlərinin məqsədyönlü aksiyası onu bu uçuruma yuvarlada bilər.

Gen mühəndisliyi üzrə əldə edilmiş elmi uğurlar bir tərəfdən müəyyən tibbi-bioloji nailiyyətlər üçün böyük imkanlar yaratsa da, digər tərəfdən süni

mutantların kütləvi şəkildə yaranması, mutant genlərin hər hansı səbəbdən nəzarətdən çıxması insanlığın əsas genetik kodunun fəsadlı struktur dəyişilməsinə və son olaraq, bütövlükdə İnsan genofondunun dağılması kimi bioloji fəlakətə, insanlığın bütövlükdə məhvində səbəb ola bilər.

Əlbəttə, gen mühəndisliyini qadağan etmək çıxış yolu deyil. Əslində bu, heç mümkün də deyil. Elmi tərəqqinin qarşısını kəsmək, onu müəyyən qadağalar çərçivəsinə salmaq heç zaman, heç kəsə müyəssər olmamışdır. Nəticə etibarilə, çıxış yolu yalnız və yalnız elmi axtarışların bütövlükdə və xüsusi halda, gen mühəndisliyi üzrə tətqiqatların mənəvi imperativlər çərçivəsində aparılmasındadır.

Lakin bu məsələdə illüziyaya qapılmağa dəyməz. Təəssüf ki, bu gün cəmiyyətin elmə mənəvi nəzarəti təmin edəcək ümumi əxlaqi kodeksi, hüquqi-etik idarə və təsir mexanizmi mövcud deyil.

“Molekulyar biologiyanın bugünkü inkişaf tempi məni həm heyran edir, həm də qorxudur”. Bu sözlər DNT molekulunun quruluşunu kəşf etmiş, Nobel mükafatı laureatı C.Uotsona (James Dewey Watson) məxsusdur.

* * *

Təbiətin ilahi düzənində insanın öz prinsipə məhdud elmi ilə müdaxilə etməsi, ilkin olaraq, pozitiv, arzuolunan nəticələr verə bilər. Lakin, təbiət hər bir belə süni, ilahi dizaynı, qanunauyğunluqları korrektə etmək, dəyişdirmək, “modernləşdirmək” cəhdlərinə sonsuz sayda reaksiyalar verir. Birinci reaksiya dalğası müsbət olduğu halda, ikinci dalğa insan üçün zərərli, sonrakı dalğalar isə fəlakətli ola bilər.

Kənd təsərrüfatı bitkilərinin genlərinə müxtəlif heyvanların genlərini yeritməklə alınan nəticələr ilk nəzərdə müsbətdir – bitkilər tez böyüyür, ziyanvericilərə qarşı dayanıqlı olur, məhsuldarlıq artır və ümumiyyətlə, bəşəriyyətin ərzaq qıtlığı probleminin həlmləsinə kömək edir.

Lakin heç kəs deyə bilməz ki, geninə əqrəb geni yeridilmiş almanı yeyən İnsanın özünün və nəslinin fiziki, fizioloji, bioloji, psixiki aqibəti necə olacaq...

* * *

Yer kürəsi bir neçə nəsil mobil internet sistemlərinin elektromaqnit torunda şüalanmaqdadır. İndi bütün dünya 5G - beşinci nəsil mobil rabitə sistemində keçmək üzrədir. Daha böyük sürətlə, daha intensiv informasiya ötürmə imkanlarına malik, məişətdən hər bə qədər bir çox sahələrdə tətbiq oluna biləcək, elmi-texniki cəhətdən mükəmməl rabitə və total kontrol - nəzarət sistemi...

2018-ci ildə Amerikanın “Verizon Communications” şirkəti 5G standartında mobil şəbəkəni işə qoşdu və artıq dünya üzrə bu sistemin ötürücü antenlərinin çox sıx şəbəkəsi inşa edilməkdədir. Yer orbitində bu şəbəkəyə xidmət edəcək minlərlə peykin buraxılması nəzərdə tutulmuşdur.

Lakin millimetrik diapozonda yüksək tezlikli dalğaların İnsan orqanizminə, ətraf mühitə hansı təsir göstərəcəyi elmi cəhətdən bəlli deyil. Dünyanın bir çox alimləri, ictimai xadimləri həyəcan təbili çalırlar: 5G şüalanması İnsana, canlı orqanizmlərə mutagen, kansorogen təsir göstərə bilər, hüceyrə membranını, DNT molekulunu, bütövlükdə geofonu, immun sistemini zədələyə bilər, reproduktiv, nevroloji fəsadlara səbəb ola bilər. Bu təsirlər elmi cəhətdən öyrənilməyincə, bioloji təhlükəsizlik zəmanəti olmayınca 5G-ni tətbiq etmək olmaz...

Lakin bu qlobal proyektin bəlli və gizli müəllifləri bu etirazlara etinasızdır - 5G hörümçək torutək dünyanı sarmaqdadır...

5G-nin bioloji təhlükəsizlik zəmanəti yoxdur. Bəs bu şəbəkənin şeytani məqsədlər üçün istifadə olunmayacağına zəmanət varmı?!

* * *

Taclı Kabus nədir? Haradan peyda olub, məramı nədir? Təbiətin qisasıdır mı? Laboratoriyadan çıxmış Qolemdirmi? Bakterioloji savaşın anon-sudur mu? Qiyamət gününün müjdəçisidir mi? Cavabsız suallar...

Lakin bunu qətiyyətlə demək olar ki, bu Kabus İnsanın özünün yaratdığı dərin mənəvi-ekoloji böhranın təzahürü, onun günahlarının təcəssümü, şeytani əməllərinin layiqli qanunauyğun nəticəsidir.

* * *

Belə bir rəvayət var ki, orta əsrlərdə Lyov adında bir kahin Qolem adlı bir nəhəng məxluq yaradır və onu cana gətirir. Lakin, mənəviyyatla bağlı zəruri təlimatı olmayan Qolem tam sərbəstlik qazanandan sonra dağıdıcı bir məxluqa çevrilir, böyük fəsadlara səbəb olur və Lyov məcbur olub onu məhv edir.

Məyusedici fakt odur ki, indiki zamanda yaradılan hər hansı Qolem artıq onu yaradan İnsanın ixtiyarında olmadığından, məhv edilməsi də mümkün deyil.

Müasir Lyovlar bu xüsusiyyəti nəzərə alaraq cəmiyyət, insanlıq qarşısında mənəvi məsuliyyətlərini dərinlən dərk etməli, "elm xatirinə elm", "yenilik xatirinə yenilik" şüarları ilə mənəviyyatsız "Qolemlər" törədə biləcək mizantrop əməllərdən çəkinməlidirlər.

* * *

Elmi prosesi tam şəkildə idarə etmək, onun nəticələrinin tətbiqini kontrol altında saxlamaq, tədqiqat işlərini şeytani deyil, humanistik məqsədlərə yönəltmək, elmin son yüz ildə aşkar etdiyi möhtəşəm enerji mənbələrinin İnsanın rifahı naminə mütləq mənada istifadəsini təmin etmək mümkün-dür mü?

Bu sual, İnsanı narahat edən imperativ və təəssüf ki, xeyli dərəcədə ritorik sualdır. Reallıq ondan ibarətdir ki, bu suala tam mənada müsbət cavab vermək mümkün deyil.

Pandora qutusu açılmış və oradan çıxmış pislilikləri yenidən geriye qaytarıb qapatmaq çox çətindir.

* * *

Qlobal eko-enerji problemi, texnogen fəlakətlər, təbii kataklizmlər, yeni-yeni çeşidli kütləvi xəstəliklər, vəhşi təbiətin məhvi, iqlim dəyişikliyi, atom-nüvə, kimyəvi-bakterioloji kütləvi qırğın silahlarının yaranması və tətbiqi, canlılar üzərində genetik manipulyasiyalar, klonlaşdırma, bunlar hamısı elmi-texniki nailiyyətlərin Dini prinsiplərlə, ümumiyyətlə, Mənəviyyatla təzad təşkil edən fəsadlardır.

Peyğəmbər(s) - "Allah bizi xeyir gətirməyən biliklərdən qorusun".

Atom-nüvə bombasının yaradılması və onun Xirosima və Naqasakidə tətbiq edilməsi, Çernobil və Fukusima partlayışları İnsanın nə qədər qorxunc bir perspektiv qarşısında olduğunu əyani olaraq göstərdi. Aşkar oldu ki, sivilizasiyanın əsrlər boyu yaratdığı maddi və mənəvi dəyərlər, əldə olunmuş nailiyyətlər İnsanın yaratdığı elmi-texniki vasitələrlə bir anda məhv ola bilər.

Elmə münasibətdə İnsanın heyranlığı, məftunluğu və məmnunluğu, bir məyusluq, nigarançılıq və təlaşla əvəz olundu. Məlum oldu ki, elm xoşbəxtlik,

rifah verməklə yanaşı, müəyyən mənəvi çərçivələr daxilində məhdudlaşdırılmadıqda global fəlakətə apara bilər.

Xirosimaya atılan və bir anda 200 min adamı məhv edən atom partlayışından sonra Albert Eynşteyn belə demişdi: "Bu gündən belə insanlığın taleyi onun elmi-texniki nailiyyətlərindən yox, onun mənəvi dayaqlarından asılı olacaq".

* * *

Mənəvi təminatı olmayan Elm əyləci sıradan çıxmış, sürətlə hərəkət edən avtomobilə bənzəyir. Bu halda Sürücünü - İnsanı kifayət qədər faciəvi aqibət gözləyir.

Əlbəttə ki, elmin inkişafını saxlamaq, cilovlamaq mümkün deyil və buna ehtiyac da yoxdur. Əksinə, bəşəriyyətin gələcəyi naminə elmin sürətli inkişafını təmin etmək lazımdır.

Lakin dayanıqlı inkişaf yalnız Elm və Mənəviyyətin sinergetik birliyi sayəsində mümkündür. Mənəvi prinsiplərə söykənməyən, nəzarətsiz elmi-texniki tərəqqi dünyadakı global prosesləri təhlükəli məcraya yönəltməklə İnsanı məhvə aparmaqdadır.

* * *

Mənəviyyət həm sosial, həm də individual aspektlərin sintezidir və o, bir tərəfdən cəmiyyətdə formalaşmış əxlaqi normativlərlə müəyyən olunsada, digər tərəfdən hər bir şəxsin daxili özünə nəzarət faktoru - vicdanı ilə müəyyənləşir.

Möhtəşəm elmi-texniki nailiyyətlərə sahib sivilizasiya həddinə çatmış bəşəriyyət eyni zamanda çox dərin mənəvi-ekoloji böhran içərisindədir. Bu gün İnsan ekoloji fəlakət astanasındadır və bunun da əsas səbəbi müasir sivilizasiyanın mənəvi böhranıdır.

Dünyanın təkə fiziki deyil, həm də mənəvi entropiyası kəskin şəkildə artmaqdadır...

* * *

Ölkələr, millətlər, tayfalar, dinlər, məzhəblərarası qanlı çəkişmələr bu gün daha təhlükəli şəkildə davam etməkdədir. Hərbi arsenallardakı atom-nüvə silahları, kimyəvi, bakterioloji silahlar Yer üzündəki bütün canlı aləmi, bəşəriyyət də daxil, bir dəfə yox, yüz dəfələrlə öldürməyə qadirdir.

Adəmdən bu yana zülm, xəyanət, istibdad, haram, nadanlıq, fitnə, şəər, yalan üzərində qurulmuş bütün böyük-küçük qarşıdurmalarda İblisin dəst-xətti görünməkdədir. Bir zaman Allahın əmrinə asi olub, Adəmə baş əyməyən İblis haqlı olduğunu isbat etməyə çalışır.

[İblis] dedi: Ey Rəbbim! Qiyamət gününə qədər mənə möhlət ver. [Allah] buyurdu: Sənə möhlət verildi, vaxtı məlum günə [qiyamətə] qədər. [İblis] dedi: Sənin izzətinə-qüdrətinə and olsun ki, onların [Adəm övladının] hamısını [haqq yolundan] azdıracağam; Yalnız sənin sadıq bəndələrindən başqa! (Sad s., 79-85).

* * *

İnsanın rifahı artdıqca onun təbii resurslara tələbatı da artır və o, nəfsə uyduqca daha çox!, daha keyfiyyətli!, daha gözəl!, daha ləzzətli!, daha komfort! şüarları ilə sonu görünməyən istəklərlə yaşamağa adət edir. Lakin rifahın artması ilə İnsan daha xoşbəxt olurmu? Arzular bitib-tükənmir. Bu arzu-istək silsiləsini həyata keçirmək ehtirası nəfsə uymuş İnsana nəinki xoşbəxtlik

gətirmir, əksinə, yeni-yeni global problemlər məngənəsində onu tədricən məhvə sürükləyir.

İnsan öz Nəfsi qarşısında aciz bir varlığa çevrilmişdir...

* * *

Düşmənlə savaştan qələbə ilə qayıtmış bir dəstə döyüşçünü qarşılayan Peyğəmbərimiz (s) buyurmuş: "Xoş gəldiniz, ey kiçik cihadı yerinə yetirənlər! Amma böyük cihad hələ qalır". Soruşdular: "Ya Rəsulullah, bəs böyük cihad nədir?" Peyğəmbər (s.) cavab verir: "Nəfslə cihad!".

Peyğəmbər (s) buyurmuş: İnsanın nəfsi onun ən qatı və təhlükəli düşmənidir. Çünki hər hansı düşməninə yaxşılıq etsən, o, sən ilə dost ola bilər, lakin nəfsə yaxşılıq edib ona istədiyini versən, onun sənə qarşı düşmənçiliyi daha da artmış olar.

* * *

Asiyada bəzi vəhşi qəbilələr meymun əti yeyirlər. Onlar meymunu tutmaq üçün çox effektiv bir üsul tapmışlar. Bir qutu düzəldilir və bu qutuda meymunun pəncəsi keçəcək ölçüdə bir yarıq açılır. Qutunun içərisinə meymunun sevdiyi bir meyvə, məsələn, portağal qoyulur və qutu meşədə ağaca bərkidilir. Meymun meyvənin iyini duyub gəlir, pəncəsini yarıqdan içəri salır, portağalı ovçuna alır və ovçu şişdiyindən pəncəsini geri çıxara bilmir... O, görür ki, adamlar yaxınlaşır, başa düşür ki, onu tutub öldürə bilərlər və yaqın anlayır ki, ovçundakı portağalı buraxsa qurtula bilər...

Buraxmır! Nəfsi meymuna qalib gəlir - o, portağaldan əl çəkə bilmir və adamlar gəlib onu asanlıqla tuturlar.

İndi İnsan ovçundakı portağalı buraxmaq istəməyən həmin o meymunun günündədir.

Qurtulmaq üçün İnsan mütləq, nəfsinə qalib gəlib, "portağalı" buraxmalıdır...

* * *

Son əlli il ərzində Qərbin aparıcı ölkələrində İnsanın rifah indeksi görünməmiş dərəcədə artmışdır. Lakin bu rifah yüksəlişi ekosistemin amansızcasına istismarı ilə və nəticə etibarilə, Ekoloji İzin kəskin artımı, Təbiətdəki ilahi tarazılığın pozulması ilə müşayiət olunmuşdur.

Neftlə zəngin bir sıra müsəlman ölkələrində harınlıq, israfçılıq həyat tərzinə çevrilmişdir. WWF-in məruzəsinə əsasən, dünyada hər bir adam Qəterin orta gəlirli sakini qədər maddi nemətlər sərf etmiş olsa, onda bəşəriyyətə mövcud Yer kürəsi azlıq edərdi - Yer kürəsi, ən azından, 7 dəfə böyük olmalı idi.

Qəterli müsəlman bəndə öz dilində oxuduğu Quran ayəsinə nədən riayət etmir?! -

Yeyin, için, ancaq israf etməyin! Allah-Təala israf edənləri, əlbəttə, sevməz. (Əraf s., 31)

* * *

1947-ci ildə atom bombasının yaradılması üzrə Manhetten proyektində iştirak edən bir qrup amerikalı alimlərini təşəbbüsü ilə Qiyamət Gününün Saati (Doomsday Clock) adı altında simvolik bir saat yaradıldı. Bu saat adı saatlar kimi işləmir, əslində o, heç işləmir də. O, yalnız bəşəriyyətin nə dərəcədə global fəlakətə yaxın olduğunu simvolizə edir. Dünyada siyasi və ekoloji gərginliyin, atom-nüvə müharibəsi təhlükəsinin təzahür dərəcəsindən

asılı olaraq əqrəblərin yeri ildə iki dəfə müəyyənləşdirilir və bu barədə məlumat Çikaqo Universitetinin "Bulletin of the Atomic Scientists" jurnalında bəyan edilir. Saatın göstərişi barədə qərar jurnalın direktorlar şurasının və ekspert qrupunun birgə qərarı ilə müəyyənləşdirilir. Qeyd etmək lazımdır ki, ekspert qrupunun iştirakçıları arasında 15-ə qədər Nobel mükafatı laureatı var. Bu saatda gecə yarısı 12.00 qlobal fəlakət anını ifadə edir.

2018-ci ildə saatın əqrəbləri 11.58-də qərarlaşdı. 2019-cu ildə isə dünyada gərginlik azalmadığından saatın göstərişi dəyişdirilmədi - gecə yarısına cəmi iki dəqiqə qalıb...

Ardıcıl olaraq, iki ildir ki, saat eyni vaxtı göstərir. Lakin bu, sabillik göstəricisi deyil. Bu, dünya liderlərinə, planetin əhalisinə yönəlmiş xəbərdarlıqdır - nüvə müharibəsi təhlükəsi, bakterioloji-infeksiyon təxribatlar, qlobal iqlim dəyişiklikləri, kəskin informasiya müharibəsi nəticəsində bəşəriyyət məhv olma astanasındadır...

* * *

Həyatın varlığını təmin edən hər bir fundamental faktorun xüsusiyyətləri ilahi elm və qüdrətlə ən optimal şəkildə seçilmiş və bu faktorlardan hər hansı birinin dəyişməsi həyatın mövcudluğunun inkarı deməkdir.

Təbiətdəki qlobal dayanıqlığı təmin edən təməl qanunlardan biri Le-Şatelye (Le Chatelier) prinsipi ilə ifadə olunur. Bu prinsip ən ümumi, fəlsəfi mənada aşağıdakı kimi təqdim oluna bilər: Dayanıqlı tarazlıq halında olan hər hansı sistemə (fiziki, kimyəvi, bioloji, ekoloji, sosial) onun tarazlığını pozmağa çalışan xarici faktor təsir edərsə, bu sistemdə həmin təsire qarşı əks-təsir yaranacaq və sistem elə bir yeni tarazlıq halına keçməyə çalışacaq ki, bu halda xarici təsir minimuma endirilsin və ya tamamilə yox edilsin.

Bu prinsipə əsasən, tarazlıqda olan sistem kimi Təbiəti, onu tarazlıqdan çıxarmağa çalışan faktor olaraq İnsanı götürsək, onda yaranmış qlobal ekoloji problemlərin qanunauyğunluğu aşkar şəkildə özünü göstərir – nəticə etibarilə, Ekosistem İnsanın varlığı üçün tamamilə yararsız yeni tarazlıq halına keçə bilər.

* * *

Təxminən, on iki min il bundan qabaq buzlaqlar Avropanın şimalından çəkilməyə başladı və temperatur mülayim bir diapozonda sabilləşdi və bu da İnsan sivilizasiyanın yaranması və inkişafı üçün münbit bir zəmin oldu. Beləliklə, 12 min ildir ki, İnsan Holosen (Holocene) adlanan bir geoloji epoxada yaşamaqdadır. Min illər ərzində Yer kürəsində bir geosistem olaraq, ciddi bir dəyişiklik baş vermədi, suyun, havanın, torpağın və ümumiyyətlə, ekosistemin əsas fiziki, kimyəvi, bioloji faktorları dəyişməz olaraq qaldı.

Lakin Sənaye İnqilabından başlayaraq İnsan, bir bioloji növ olaraq, ekosistemi ciddi şəkildə dəyişdirə biləcək qədər qüdrətli elm və texnologiyaya malik olmaqla, ekosistemin dominant faktoruna çevrildi.

İndi bir sıra alimlər belə bir nəticəyə gəlmişlər ki, Holosen epoxası artıq bitmiş, yeni bir geoloji dövr, insanın təbiət üzərində dominantlığı epoxası – Antroposen (Anthropocene) epoxası başlamışdır.

Geoloji epoxalar milyon illər ərzində formalaşır və yeni epoxanın başlanma tarixi müəyyən təbii kataklizmlərin başvermə tarixilə müəyyənləşir. Lakin indiki dövrün xüsusiyyəti odur ki, cəmi yüz il ərzində İnsanın fəaliyyəti nəticəsində Yer üzündə elə ciddi dəyişikliklər baş vermişdir ki, bu, yeni geoloji epoxanın başlandığını deməyə əsas verir: Ekosistemə məxsus çox

sayda bioloji növlərin məhv edilməsi, genetik manipulyasiyalar nəticəsində yeni heyvan, bitki, mikroorqanizm növlərinin yaradılması, Planetin plastik materiallar, beton, aliminium, atom-nüvə yanacağı, parnik qazları ilə zibillənməsi, Planetin enerji axınlarının dəyişdirilməsi, meşələrin sürətlə qırılması, Dünya Okeanının turşululuğunun artması, biosistemin qida zəncirində mühüm halqalardan birini təşkil edən dəniz planktonlarının məhv olma prosesi, torpağın üzvi gübrələrlə zəhərlənməsi, qlobal iqlim dəyişikliyi və i.a.

Bütün bu proseslər çox sürətlə, bir nəslin ömrü qədər bir vaxtda baş verməkdədir.

Bir çox model tədqiqatları onu göstərir ki, əgər təcili və ciddi tədbirlər görülməzsə, yeni geoloji epoxa tam şəkildə bərqərar olacaq və nəticə etibarilə Yer kürəsi artıq İnsan üçün yararsız bir məkana çevriləcək.

* * *

Qlobal proseslər (əhali artımı, enerji istehsalı və istehlakı, ətraf mühitin çirklənməsi, pandemiyanın yayılması və s.) riyazi olaraq eksponensial qanunla ifadə olunur. Bu qanuna tabe prosesin xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, vaxtında qarşısı alınmazsa, sonda o, partlayış xarakteri alır.

İnsanın, təbii resursların amansızcasına istismarı ilə müşayiət olunan mövcud həyat təzi onu kəskin ekoloji böhrana sürükləyir.

Nə qədər ki, ekoloji vəziyyət partlayış həddinə çatmayıb, İnsan dərk etməlidir ki, O, Yer adlı, kosmik mənada kiçik bir məkanın sakinidir və gələcək mümkün fəlakətdən qurtulmağın yeganə yolu ədavətdən, kindən, dözümsüzlükdən, savaştan əl çəkib, tövbə edib, nəfsinə hakim olan, qənaətcil, sivil bir varlıq olaraq Ana Təbiəti qoruyub saxlamaqdan ibarətdir. İnsan ifratdan, israfdan uzaq olmaqla nəfsin hökmünə tabe olmayaraq, harınlıqdan, aşırı əyləncə və komfortdan, sivilisasiyanın ifrat nemətlərindən əl çəkməli, maddi və energetik tələbatları rəşional şəkildə ödəməklə yaşamaq onun həyat imperativinə çevrilməlidir.

* * *

Kosmosun sonsuz ənginliklərində Yer adlı kiçik bir gəmi hərəkət etməkdədir. Gəminin sərnəşinləri müxtəlif irqlərə, dinlərə, məzhəblərə, əqidəyə, mənəviyyata sahibdirlər. Onlar hamısı Adəm övladı olsalar da, bir-birilə yola getmirlər, anlaşı bilmirlər, elə hey savaşı, vuruş, bir-birini qətlə yetirirlər. Onlar böyük elmi nailiyyətlərə sahib olmuşlar, lakin bu nailiyyətlər ilk növbədə bir-birlərini qətlə yetirmək üçün daha mükəmməl üsulların kəşf edilməsinə, silahlanmağa xidmət etməkdədir. Gəminin atsekləri hər an partlayışa hazır kütləvi qırğın silahları ilə doludur, gəmi zəhərli tullantılarla zibillənməkdə davam edir. Su, qida, enerji ehtiyatı yetərli deyil və yaxın zamanda tükənə bilər. Yer kosmik gəmisini milyard illərdir ki, Günəş ətrafında və Günəşlə birlikdə sonsuz kainatda nizamlı bir hərəkətdədir.

Bu kosmik hərəkət sərnəşinsiz də davam edə bilər...

* * *

İnsanın gələcək taleyi iki fərqli ssenari üzrə reallaşa bilər: Ya Təbiətə qarşı zorakılığı davam etdirməklə, genetik fəsadlar yaratmaqla, enerji ifratçılığına, israfçılığına varmaqla, bütün həyat və rifah göstəricilərinin kəskin şəkildə aşağı düşməsi, fiziki və mənəvi müsibətlərlə, münaqişələrlə müşayiət olunan miskin bir gələcək və ya Ana Təbiətə zorakılıqla yox, sevgi və sayğı ilə yanaşmaqla, minimum entropiya istehsalı ilə müşayiət olunan sadə,

qənaətcil, mötədil, mənəvi cəhətdən zəngin həyat tərzini seçməklə, barışıq və tolerantlıq mühitində dayanıqlı, kifayət qədər rifahlı bir gələcək...

İnsan yol ayrıcındadır. Seçim zamanıdır!

* * *

Təbiət, canlı və cansız aləm, çeşid-çeşid bitkilər, növ-növ canlılar, çayları, dənizləri, dağları, meşələri, hətta səhraları belə, möhtəşəm, gözəl olan Yer kürəsi “yaranmışların əsrəfi” sayılan İnsana əmanət edilmişdi. İnsansa şeytanın təşviqi ilə özünü Yer üzünün hökmranı saydı və nəfsə uyaraq, ona verilmiş əmanəti məhv etməklə məşğuldur – təbii sərvətlər amansızcasına dağıdılır, meşələr qırılır, dənizdə, quruda bir çox canlıların, bitki növlərinin kökü kəsilir, genetik fəsadlar törədilir, hava, su, torpaq zəhərlənir və Okean nəhəng çirkab gölüne, zibilxanaya çevrilir...

Bu məqamda gözlənilmədən başında tac olan bir kabus zühur etdi... və İnsan təlaş içində qorxub evində gizləndi. İndi gözləyir, Kabus nə vaxt çıxıb gedəcək...

Küçələr, meydanlar, şəhərlər boşalıb... Dünən özünü hökmran sayan birisi bu gün aciz, zavallı bir günə düşüb. Daha əvvəlki kimi təkəbbürlü, lovğa deyil, gələcək üçün xariqüladə planlar qurmur. Daha aşırı əyləncələr, səyahətlər, yarışlar, ehtiraslar haqqında düşünmür. Yeter ki, salamat qalsın. Daha əvvəlki kimi aqressiv də deyil, savaşlardan, qarşıdurmalardan, düşmənçilikdən çəkinir. Daha əvvəlki kimi israfçı da deyil, təvazökar və qənaətcil bir həyat tərzini seçib.

Daha təyyarələrin çoxu uçmur, avtomobillər, gəmilər, qatarların əksəriyyəti hərəkətsizdir, fabrik bacalarının üstü xeyli seyrəlib. Atmosfer təmizlənir, çayların, dənizlərin suyu durulmaqdadır. Fiziki-mənəvi təmizlənmə gedir...

Ağaclar çiçək açmış, torpaq cana gəlir. Havada baharın ətri duyulur. İnsanın təcavüzündən azacıq qurtulmuş Təbiət nəhayət, asudə bir nəfəs almaqdadır...

Bu vaxta qədər nəfsinə uyaraq yaşadığı tənəffüs, qaçaqçılıq həyatın gərginliyindən azad olmuş İnsan, Homo Sapiens – Şüurlu İnsan kimi bir qədər dayanıb düşünmək, öz əməllərinə qiymət vermək şansı əldə edib.

Tacılı Kabus dünyada xeyli can alıb bir gün çıxıb gedəcək. Əsas sual, İnsan yaşadığı bu bəladan, bu sonuncu xəbərdarlıqdan nəticə çıxaracaqmı?! Etiraf və Tövbə olacaqmı?! İnsan Katarsisə yetişəcəkmi?!...

* * *

Katarsis - fərdin və ya toplumun müəyyən çətinliklərdən, əzablardan, hətta bəlalardan, fəlakətlərdən keçib, mənəviyyatca saflaşması, təmizlənməsi və nəticə etibarilə yüksəlməsi effektidir. Lakin bu effektin baş verməsi üçün bir əsas tələb var - fərdin və ya toplumun bu çətinliklərin, sarsıntıların baş verməsində öz günahlarını, səhvlərini dərk edib etiraf etməsi...

Ümid edək ki, İnsan bu Tacılı Kabusun bəlasından qurtulduqdan sonra öz günahlarını etiraf edib, tövbə edib, öz bəd əməllərindən əl çəkib, mənəvi cəhətdən saflaşacaq və Katarsisə yetişəcək. İnşaallah!

♦ P o e z i y a

Vasif SÜLEYMAN

ANA, QƏBİR QONŞUN ÖZGƏSİ DEYİL

Ana, qəbir qonşun özgəsi deyil,
Tanrının verdiyi butandı, vallah!
İllərnən yolunu gözləyib duran,
İllərnən əlindən tutandı, vallah!

Fani dediyinlə əlbəyaxadı,
Varımız Tanrıdan gələn yoxadı...
Bu qəlbiqırıqlar qəlbiyuxadı,
Gəmissi dəryada batandı, vallah!

Şirin rüyadadı, qəfil oyandır,
Canı sıxılmasın, işığı yandır.
Sənə qərqlikdə qərli həyandır,
Bir döy qapısını, atamdı, vallah!

QIZIM SƏYALİYA

Gülər gözlərində tapdım xoş günü,
Çəkildi ağrım da, acım da, qızım!
Bu boyda şirinlik tapa bilmərəm
Dünyanın o biri ucunda, qızım!

Nə möcüzə belə, nə sirr beləcə,
Ruhuma can verir səsin beləcə.
Nənə yarpağıtək əsir beləcə,
Ürəyim ovcumun içində, qızım!

Ayrı nə diləyim ulu Tanrıdan,
Odur Yaradan da, odur yarıdan.
Yoxdu bir gileyim ağ gün sarıdan,
Sən də yanımdasan, bacın da, qızım!

ÇATINCA

Bir ömrə dəyərdi tək səni sevmək,
Sevərdim imana, dinə çatınca.
Uzaqdan baxanda mələksən, mələk,
Misraya dönürsən mənə çatınca.

O dünya varımdır, bu dünya yoxum,
Yanımda nə qardaş, nə bacı, qohum...
Bəlkə harayını eşidər ruhum,
Halımı sorarsan yenə, çatınca.

Birdən sən gəlincə çiçəklər solar,
Barı, son anımda ləngimə, nolar...
Onsuz da mələklər aparmış olar,
Sən gəlib mən adda qəmə çatınca.

OLURSAN

Elə sən boydadı dünya dediyin,
Gözümdə-könlümdə hər an olursan.
Adın çəkiləndə dönərgəm dönür,
Adım çəkiləndə viran olursan.

Tanrı yazdığına neyniyəsiyəm,
Bu boyda saflığın divanəsiyəm.
Mən bu məhəbbətin əzan səsiyəm,
And içmək istəsəm, Quran olursan.

Haqqın dərgahından keçdi, ələndi,
Canım bu sevdəyə çoxdan bələndi.
Vədəsiz bu sevgi haqdan gələndi,
Bəs, niyə sən mənə haram olursan...

BELƏCƏ

Ömrü sonalamaq, seçmək yoxuymuş,
Kefin istəyəndə köçmək yoxuymuş.
Bu ömrün içində heç nə yoxuymuş,
Di gəl, bu boşluqda yaşa... Beləcə...

Dəli sevdalara yaxın apardı,
Azı əyləmədi, çoxu apardı.
Bərədə dayandım, yuxu apardı,
Bir dəfə gəlmişdim xoşa... Beləcə...

Bəxtim yollarıma çatmadı, keçdi,
Oddadı ruhumu, oddadı keçdi.
Ömür başım üstədən addadı keçdi,
Nə ola, ölüm də çaşa... Beləcə...

Gəldik payımıza nə düşdü... Ömür...
Bir şirin rəyayla görüşdü ömür.
Bilmədim, əlimdən sürüşdü ömür,
Dəydi qayalara, daşa... Beləcə...

Vasif, ömür-günün ömrü bir içim,
Dəyəri nədir ki, ömürdən keçim.
Bu qara günlərin nəyini seçim,
Onsuz da vurmuşam başa... Beləcə...

DİNDİRƏ

Gələ çaşqın ömrün sarvanı bir gün,
Keçdiyim cıdırı, izi dindirə.
Əlləri havalı, ürəyi küskün,
Sifəti allana, gözü dindirə.

Həsrətə üz tutduq hansı həvəsnən,
Gələrmə təzədən ilahi səsnən.
Odlu ürəyinən, isti nəfəsnən,
Canımda yurd salan bunu dindirə.

İndi ha çağıraq, divanəyik biz,
Yar ola bilmədik, daha nəyik biz.
Təpədən-dırnağa əfsanəyik biz,
Hardadı nağılçı, bizi dindirə...

Talandı duyğusu, sozaldı canı,
Hanı bu sevginin sahibi, hanı...
Az qalır sel olub tutsun dünyanı,
İllah da yüyürüb qızı... Dindirə...

Daşındı bu ömür, bir xəyal oldu,
Onda ki, yanında dili bal oldu.
Lal oldu, dinmədi Yarəb, lal oldu,
Danışmaz, Vasifi yüzü dindirə.

YERİYDİ

Qaçdım arxasında köçüm yetmədi,
Çölüm parçalandı, içim yetmədi.
Onsuz da pozmağa gücüm yetmədi,
Qismət yollarıydı, tale yeri ydi.

Gözlərə gəlməyən rüyasan dedi,
Təpmazsan, təzədən arasan dedi.
Cəmisi ikicə misrasan - dedi.
Vallah, bir şirincə nalə yeri ydi.

Yüz «şər»dən keçmişəm bu «şər»ə kimi,
Saldılar düşməzə-düşərə kimi...
Demədim... Yandırısın məhşərə kimi,
Dərdimi deməyin əla yeri ydi.

BƏLKƏ

Gəl görək, neynirik bu dünya ilə,
Yaz deyək yandıran qışına, bəlkə.
Kimdir çəkən bizi əcəl toruna,
Özümüz keçirik dişinə, bəlkə.

Gecikən, tələsən taleyə yarıq,
Elə bu qismətin rəngində varıq.
Bu qara günlərlə gedib çıxarıq
O ağ gecələrin tuşuna, bəlkə.

Qalsa, qalmayacaq, özünə qalsa,
Əllisinə qalsa, yüzünə qalsa.
Dağılıb gedəcək özünə qalsa,
Qarışaq dünyanın işinə bəlkə.

AXI

Pərişan sevgidir, dərdi ölümsüz,
Yetər bir ürəyə bütöv, bölümsüz.
Necə yaşayaram mən bu zülümsüz,
Öldürə-öldürə yaşadır, axı.

Qalan günlərimi həsrət dərdimi...
Dərdiylə sevirəm, olsun dərdi min.
Bir üzü torpağa baxan dərdimin,
Bir üzü dikələn daşadır, axı.

Könüllər oxşayan bircə sətri yox.
Burda arıyılıq var, vüsal xətri yox.

Bahar sevgisinin bahar ətri yox,
İndi yollarımız qışadır, axı...

Bu boyda dünyaya tək bizmi yükük, -
Bir qərib taleynən, bir boynubükük.
Eybi yox, bu üzdə ayrı düşmüşük,
O üzdə yerimiz qoşadır, axı.

BİR GÖR NEYNIYIRSƏN...

Zülümmü əlini üstünə çəkmiş,
Bu nə dərd yüküdü... Gözlərin aydın.
Tanrı bu çiçəyə ömür verməmiş,
Əvvəl taleyini düzüb qoşaydın.

Qorxur ki, yerisə, yer çökə birdən,
Bu yandan göylər də uça üstünə.
Tərpədə bilməyir ömrü yerindən,
Açılan qollar yox, qaça üstünə.

Görən, tezmi düşər güzarın bəri,
Bir gör neyniyirsən...
Bir düşün, Allah!
Tez götür üstündən bəd nəzərləri,
Əlinə keçməsin qurd-quşun, Allah!

Yandırır dağları, daşları ahı,
Yarəb, bundan betər pərişanmı var...
Bizə sən yazırsan bəxti, İlahi,
Sənin də işinə qarışanmı var...

Bir gör, neyniyirsən, sıxılır hava,
Sənin ki, fərmanın, əmrin əlində.
Getməyə yeri yox, qalmağa yuva,
Bu çiçək karıxıb ömrün əlində.

SEVGİNİN DİLİNİ DUYANDAN BƏRİ

Elə həsrətin də bəs eylər mənə,
Hələ ki, eşqinlə dinə bilirəm.
O dünya, bu dünya, fərqi nədir ki,
Ölsəm də çatmaram sənə, bilirəm.

Nə vüsal görmüşük, nə kam almışıq,
Yazdığım bir yarpaq şeirdi sənə.
Ölüb getməyimmi ovudar səni,
Qalıb yanmağımı xeyirdi sənə...

Bu zülmət ömürə nə lazım axşam,
Toranı qovuşur hayandan bəri.
Dünyanın dilini yadırgamışam,
Sevginin dilini duyandan bəri.

VARMİ...

Ay bu məzarın yiyəsi,
Orda torpaq, dəniz varmı...
Aranızda havalınız,
Dəli-divanəniz varmı...

Axşamınız, sabahınız,
Sevinciniz, günahınız.
Orda sizin Allahınız,
Allahsız bəndəniz varmı...

Nə yaman qucmusuz yeri,
Kimdi ölü, kimdi diri.
Qayıdanda mənnən geri,
Kəndə dönəniniz varmı...

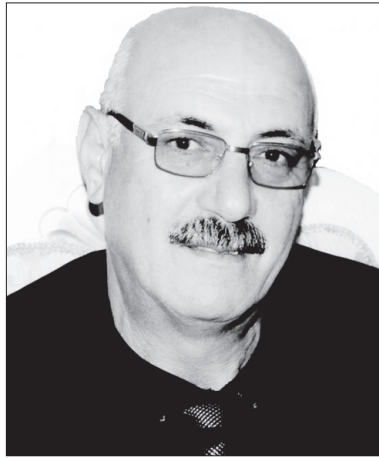
DƏRD ŞƏKLİ ÇƏKƏN RƏSSAM

Qənşərində çırpınıram,
Boylanıb uzağı çəkir.
Mən ürəyimə çəkirəm,
O vərəqə DAĞI çəkir.

Rəngləri elə calandı,
Baxdım, ürəyim talandı.
Nə bilir ciyərim yandı;
Zəhər çəkir, ağı çəkir.

Biri yoxdu, biri vardı,
O rənglərə dünya dardı.
Dörd tərəfi çəmən zardı,
Saralmış yarpağı çəkir.

Xosrov NATİL

* * *

unudulmuş çiçəklər bəyazlaşıb, büzüşüb,
cansız kölgələri qan sızan dibçək
və ürəyi su istəyən tənha bir qadın
Quşəppəyi pərdələr tərpənir gecəyarı

yod rəngli rəsmlərdə endirimli qiymətlər,
xəyanətə bulaşmış kiçik dəsmallar
və əsməcə tutan yalın ayaqlar
Quşəppəyi pərdələr tərpənir gecəyarı

Turşumuş ətli yarpaqlar, sarı
Qıfılı pas atmış cehiz sandığı
Və butasına qısılmış bakirə çiçək...
Quşəppəyi pərdələr tərpənir gecəyarı

Dimdiyə oxşayan yaşıl zoğuyla
Dəli küləkləri iynələyir tül.
dua et, şirinin, dua et barı,
Quşəppəyi pərdələr tərpənir gecəyarı.

* * *

Qurşaq tutmuşdu Abşeron meynələri,
Saçını yuyurdu sarı söyüdlər,
Qarabaş güləyən qağayıların
Səsi götürmüşdü Qız qalasını.

Bir gəlin baxırdı göyün üzünə
Sayırdı ulduzu gözüyumulu
Sevgi nağılıydı – bilirdi bunu
Yoxdu bu nağılın nöqtə vergülü.

Qızardı göy üzü nar budağıtək
Ağappaq buludlar səcdəyə gəldi,
Düşdü ayağına ayın işığı
Ulduzlar başına dolandı-yandı.

Axşamdan sabaha sevgi nağılı
Bir nar çiçəyinin adıynan bitdi,
Dan yerinin çiçəkləri açmamış
Gəldi muştuluğa sübhün dumanı.

SƏNİ AXTARIRAM...

Səndən uzağam, uzağım mənim
Sarı saçlım, üzü ağım mənim
Səni axtarıram yaxınım kimi
Banu kimi, xanımım kimi
Səni axtarıram Məhinbanum kimi

Səni axtarıram...
Ay görünür sarı saçlı qadın kimi
Gün görünür gülərüzlü ...adın kimi
Səni axtarıram
Həm doğmam, həm yadım kimi.

* * *

Ağac ağac içindədi,
Budaqda nazlanır yaşıl yarpaqlar
Hal-xoş eləyirlər
Bu səhər bu axşam - yaz havasında

Nəğməsi bitməmiş gün əyləndə
Səhərdən yem gəzən
Qanadı pinti
quşlar da tək deyil öz yuvasında

arılar qaynaşır öz pətəyində
gül bitir çəməndə dağ ətəyində
qara qarışqanın, kəpənəyin də
xoş keçir günləri - vızhavızında

Tək deyil bəlkə də sürünənlər də
qorxudan, təlaşdan görünənlər də
şaxtada, yağışda bürünənlər də
şirin röyalarda qış yuxusunda

Gecələr yastığa baş qoyan adam
Laylalı, laylasız uyuyan adam
Başının altına daş qoyan adam
Yenə gecələyir öz çuxasında

Müzəffər MƏZAHİM

SEVİNC DƏ QƏMDƏN YORULUB

*Şair Fərqanə Mehdiyevanın
“Daşyonanla söhbət” şeirini oxuyarkən*

Ümid toxu sözlərimdən,
Kədərli, qəmli şeirinə.
Nəm qarışır gözlərimdən
Bu kövrək, nəmli şeirinə.

Sevinci yuxutək yozma,
Qəlb möhtacdır təsəlliyə.
Dərdi belə gözəl yazma,
Dərd öyrəşər gözəlliyə.

Bu gərdiş belə qurulub,-
Qalarmı heç daşyonan ac?
Sevinc də qəmdən yorulub,
Hərdən ona qəlbini aç.

Sevinc ürkək, qəm ərklidir,-
Vəsf edirsən acı-acı.
Onsuz da dərдин şəklidir,
Gördüyümüz dünya, bacım.

BU ÖMRÜ...

Bu ömür bir quş dəniymiş,
Dənlədi, quşlar dənlədi.
Dünya adlı dərya uddu,
Leysan yağışlar dənlədi.

Səpilmişdi bəhrə verə,
Nübar görə, ümid dərə,
Yaramadı xeyrə-şərə,
Yer aldı, daşlar dənlədi.

Hər günü sevdi, səslədi,
Arzuları əzizlədi,
Yazlar becərdi, bəslədi,
Payızlar, qışlar dənlədi.

Çəkdi içinə hər dərdi,
Sevda üzünü güldürdü...
Tənəli sözlər öldürdü,
Kinli baxışlar dənlədi.

ÖMRÜMÜ

Bu bahar da gəlib keçdi bir anda,
Ağırladı-uğurladı ömrümü.
Fələk minib, təkləndiyim meydanda,
Yalın çapdı, yağırladı ömrümü.

Həyat erkən müjdə verdi ölümdən,
Hər anımda şükür çıxdı dilimdən...
Ata aldı, ana aldı əlimdən,
Yetim qoydu, sağırladı ömrümü.

Əzdi, keçdi hisslərimi fərdləri,
Ağır gəldi yaşamağın şərtləri,
Bu dünyanın qayğıları, dərdləri,
Bu dünyadan oğurladı ömrümü.

ÇƏKİR MƏNİ

Bir vaxt xəyalımı göylər çəkirdi,
İndi var gücüylə yer çəkir məni.
Doğuş da, həyat da, ölüm də sirrdir,
Aşkar görünən sirr çəkir məni.

Dünya düşüncəmə, duyğuma sindi,
Çəkdim qayğıları, könlüm isindi,
Bir zaman təkləkdən qorxardım, indi
Cəmlərdən qaçıram, Bir çəkir məni.

Yaşamaq eşqi də düşüb həvəsdən,
Nicat gözləyirəm bir son nəfəsdən,
Bir gün çıxacaqdır ruhum qəfəsdən,
Həyat zindanından hür çəkir məni.

Bu dünya zülmətmiş, boğulur gözüm,
Bəsirət gözüdür xilaskar, çözümlər,
Səbrim bələdçimdir, bir az da dözümlər,
Əbədi, müqəddəs nur çəkir məni.

GÖZ YAŞI QARDAŞLIĞI

Qoxladım dənizi
mavi bir çiçək kimi,
Oxşadım dalgaları
bəyaz kəpənək kimi.
Bu mehrdən,
bu nəvazişdən
coşdu dəniz,
daşdı dəniz.
Çoxdan qayğı gözləyən
şıltaq uşaq kimi
ərköyünləşdi dəniz.
Çıxa bilmədim
bu gözəlin
sehrindən,
Kövrəldi qəlbim
dənizin bu mehrindən.
Dupduru göz yaşlarım
bu qədər suyun içində
tapdı dənizin
göz yaşlarını,
qarışdı dənizin
mavi sularına.
İki damcı göz yaşıyla
bu nəhəng dənizlə
göz yaşı qardaşı olduq...
İnsanlar bir-biriylə
qan qardaşı olduqları kimi...

Neftçala

Müzahim İSMAYILZADƏ

HASARIN O ÜZÜ

◆ Hekayə

Heç bir iş görməsə də, bədəni əzgin idi, elə bil əməlli-başlı əzişdirmişdilər. Özünə iş axtarır, heç nə tapa bilmirdi. Qara ilanabənzər şlanqı xəttə qoşub suyu açdı, hələ nəmliyi qurumamış yaşıl otları, qızılgül kollarını suladı, əllərini islatdı, üzünə-gözüne su çilədi.

Çay dəmləyəcəkdi. Mis samovar küncdə burnunu sallayıb dayanmışdı, yanında da dəmir maşa, dudkeş, balta və şam taxtaları. Samovarı qaynadıb nanə yarpaqları ilə dəmləyəcək, uzağı iki-üç armudu stəkan içəcəkdi. Qalını onsuz da qalırdı və hər dəfə açıb suyu yerə axıdır, təzədən doldururdu. Nazik odun parçalarından piramida düzəldib kibritlə alışdırırdı. Özgə vaxt olsaydı, azı beş giləni zay edib kənara atacaqdı. Bu dəfə elə birincidən alışdırırdı. Stulu yaxına çəkib oturdu, əlindəki kibrit qabını o yan-bu yana fırlatdı, döş cibindən papiros çıxardı.

Papirosu həmişə kibritlə alışdırmağı xoşlayırdı. Bu gün papirosu əvvəlki günlərə nisbətən çoxaltmışdı. Qutunu açıb sayan deyildi. Günlə hesablayırdı. Dünən səhər-səhər aldığı qutunu bu gün səhərə kimi çəkirdi. Bir sutkada iyirmi gilə. Çox idi. Öskürdü, öyüdüdü. Həkim demişdi ki, çalış yeddi, səkkiz dənə ilə kifayətlən.

Külək alovu gücləndirdi, qırıntılar alışdıqca bir-bir götürüb samovara atdı. Sonuncu ilə tütününü alışdırıb onu da samovarın odluğuna tulladı və dudkeşi başına taxdı. Get-gedə tüstü yoğunlaşırdı.

Günəş öləzimdə idi, qızılı şəfəqlər rəngini dəyişib yumurta sarısına bürünmüşdü. Yay günləri uzun olur, təxmin etdi ki, saat altını ötüb. Axşam yeməyinə az qalırdı. İştahı yox idi. Xörək bişirməkdən vaz keçdi. Soyuducuda – soyuducusu balaca idi – pomidor, pendir vardı, nə vaxt olsa, yeyərdi. Günorta qonşu kəndçilərinin qırxında ehsan aşısı yemişdi.

Yas məclislərindən qalmırdı və indi əzginliyi əhvalının olmaması ilə bağlı idi. Yaşlıları azaldıqca sanki çiyinə ağır yük qoyulurdu. Nəsillər arasında həmişə ziddiyyət olub, biri digərini bəyənməyib. Burda üzünü görmədiyi milyonçunun villasında niyə qarovulçu işləyirdi? Pula görəmi? Əsla yox. Düzdü, o – Möhlət müəllim 1988-ci il erməni təcavüzü zamanı evindən heç nə götürə bilməmişdi, ancaq çiyindəki qara “Adidas” çantasında evin ağır yükünü – pul-parasını, qızılarını “Pravda” qəzetinə büküb götürmüşdü.

Özlüyündə fikirləşmişdi ki, dəsmala və ya nəyəsə büksə, nəzər-diqqəti cəlb eləyər. Qaçqıncılığa qədər müəllim işləmişdi, babat maaş alırdı, arvadı kənd xəstəxanasında işləyirdi. İkisinin maaşı xeyli eləyirdi. Elə düşünürdü ki, evi söküb təzədən tikdirməsəydi, pulunun sanı-sanbası olmazdı.

Yaxın dostumun sözüdü:

– Müsəlmanın ağılı ha yoxdu. Eşşək kimi işləyib qazansın, boğazından kəsib daşa-kəsəyə versin, ev tikdirsin. Ev də nə ev! Çoxu heç tikdirib başa çatdırmamış, kəlləni atır. Sonra başlayır uşaqları! Tik ki tikəsən!

Köpək uşaqları, ermənilər ki var, biddilər. Anadan bıc doğulublar. Ev tikən azərbaycanlılara kömək edir, heç bir əngəl törətmirdilər. Bir dəfə öz başına gəlmişdi. Mişar daşı gətirirdi. Yolda polislər saxlayıb sənəd istədilər. Sənəd isə yox idi. Serjant maşını cərimə meydançasına apardı. Rəisin yanına girib əhvalatı danışdı. Rəis özündən çıxıb serjantı otağa çağırırdı.

– Sən ermənisən?

Çaşbaş qalan serjant başı ilə təsdiqlədi.

– Yəqin ki, erməni dilini də bilirsən?

– Əlbəttə.

– Bəs nə üçün camaatı haqsız yerə incidirsən?

– Rəis, sənədləri yox idi.

– Nə sənəd, ə? Sənə deyilməyib ki, ev tikmək üçün material aparan maşınları saxlamayasan?

Serjant başını aşağı saldı.

– Şiddətli töhmət alırsan. Maşını cərimə meydançasından çıxarırsan, cəriməni dəyişirsən, maşına salyarka tökürsən və müəllimin qapısına kimi müşayiət edirsən. Başa düşdün?

– Oldu, rəis! Baş üstə!

Serjant daş maşınını qapısına kimi gətirdi, üzrxahlıq edib qayıtdı.

Bəs burda? Bakıda üstü şiferli bir ev tapmadı. Erməni evləri gecəqondu evlərdən ibarət idi.

Samovara odun qırıqları atdı, bir-iki ağız üfürüb dudkeşi yerinə taxdı. Hasarın üstü ilə iki pişik laqeydliliklə, saymazyana şəlalənin başına – şam ağaclarının altına tərəf gəlirdilər. Neçənci dəfəydi görürdü; bəlkə də yeddisekkizinci dəfə. Qara, uzun, kök erkək pişik idi, arxasınca pələngə bənzər dişi pişik.

Hasar hündür idi, çıxıntıların arasına rəngbərəng daşlar vurulmuşdu. Hər ara böyük bir televizoru xatırladırdı. Möhlət müəllim həyətdəki stolda oturub çay içəndə, həyət-bacanı təmizləyib suvaranda, ya da papiros tüstüləndə belə düşünür, elə bilirdi ki, kabeli elektrik xəttinə qoşub pul-tun düyməsini bassa, orada şəkillər görəcək, səslər eşidəcək. Günçıxan tərəf yol idi, arada maşınların səsi eşidilirdi. Arxa tərəf enişli-yoxuşlu, daşlı-qayalı görünməz uçurum idi. Sağdakı yer hasarın içində idi, hasar hündürüyündə torpaq, daş tökülmüş, darvazanın üstünə “satılır” və mobil telefon nömrəsi yazılmışdı. Deyəsən, qiymət baha qoyulmuşdu, ona görə ki, artıq hərflər və rəqəmlər rəngini itirib saralmışdı. Soldakı villanın üçüncü mərtəbəsinin pəncərələrinin üst hissəsi, qırmızı şiferlə örtülmüş qatı görünürdü. Onları görməkdən gözləri yağır olmuşdu, bir də anten ucalırdı. Bura külək tutan yerdi, düz xətt kimi uzanan, başına dalğavari xətt bərkidilən dəmir yerindən qımıldanmırdı. Üstünə qarğalar qonur, qırıldaşır, zıllarını qırmızı şiferin üstünə tullayıb gedirdilər. Qara qarğaların zılı ağappaq olurmuş, çünki qırmızı rəngin üstündə ağ seçmək çətin deyildi.

Bura gəlməyini deyirdi, axı! Yoldaşını itirəndən sonra tamam dəyişdi, hövsələsiz, səbrsiz oldu. Səs-küy başına düşür, yerli-yersiz əsəbiləşir, uşaqlara, gəlinə acıq eləyir, yaxınlıqdakı parka gedir, ora-bura fırlanır, kənd-çiləri ilə söhbətləşir, hay-küylə domino oynayanlara baxırdı. Allahsaxlamış nəvələri yaman dəcəl idilər. Boğazları iskenə ilə deşilmişdi elə bil. Danışanda səsləri otaqda əks-səda verir, başına düşürdü.

“Xəbərlər” proqramı verilirdi. Möhlət müəllim nə olmasa da, ona əvvəldən axıra kimi baxırdı.

– Neyniyək, baba, deyirsən ağzımıza qıfıl vuraq?

– Qıfıl niyə vurursunuz? Bir az asta danışın. Sonrası da, sabah dərsləriniz yoxdu? Gedin dərslərinizi oxuyun.

– Oxumuruq!

Nemət onun üzünə bozardı, qəfildən televizorun düyməsini basıb söndürdü.

– Yandır televizoru!

– Yandırmıram. Sən “Xəbərlərə” baxmayacaqsan.

– Yandır deyirəm sənə!

Gəlin xörək bişirir, uşaqlara bir kəlmə də dillənmirdi. Qırımından hiss edirdi ki, bir kəlmə də dillənsə, söz-söhbət olacaq, odur ki, həyəət çıxıb tütününə kibrit alışırdı. Uşaqlara qoşulmayacaqdı ki! Bir az özündən çıxsa da, acığını tez də unudurdu. Ancaq bir bazar günü günorta yatağına uzanıb gözünün acısını almaq istəsə də, yata bilmədi. Mətbəxdə gəlinin səsinə eşidirdi:

– Atanın qab-qacağını, stəkanını ayırmışam. Yaşlı adamdı, birdən uşaqlara xəstəlik-zad keçirər.

– Nə xəstəlik, a? Atam sapam-sağlam adamdı.

– Öskürür, asqırır, qayıрма dişləri şaqqıldayır.

– Aaz, otur yerində. Ağılına gələni danışma. Onun çörəyini yeyib, şıllaq atırsan deyən.

Şəhərdəki evə köçüb kirayəçiləri çıxartmaq çətin deyildi, ancaq Möhlət müəllim onu gözünün qabağına gətirdi ki, ora getsə, istər-istəməz, söz-söhbət hər yanı dolaşacaq.

“Lələndə” restoranındakı toyda vaxtilə şagirdi olmuş Telmanla görüşəndə iş məsələsi ortaya çıxdı.

– Ay müəllim, işə öyrəşmiş adamsan. Orda da iş yoxdu. Bircə ev-eşiyə, həyəət-bacaya göz gəzdirəcəksən. Ya evdə yatdın, ya orda. Bütün şərait var. Əsl sənəyin yerindi... Siz deməyəsiniz də bilirəm ki, sakitliyi xoşlayırsınız. Təmizliyi sevirsiniz. Mədəni adamsınız. Ailə içində ailə olmaz. Öz əlin, öz başın olacaq. Xozeyinə də sizin kimi məsuliyyətli adam lazımdı. Ayda da filan qədər maaş verəcək. Gündüzlər hara istəyirsən get, göz, işinlə məşğul ol, nəvələri oynat...

Telman onu qəsəbənin parkından götürüb villaya gətirdi, qapını açıb açarları ona uzatdı. Evin böyüklüyü və gözəlliyi onu çaşdırmışdı. Elə bildi ki, ovcundakı dəmir parçaları qızıldandı, ona görə əllərini yandırır.

– Bu evlə işin yoxdu. Qapıları bağlıdır. Sənəyin yerin buradı. Dostumuz, lazım olsa, özü zəng edəcək. Bax bu da telefon. Nömrəsi də var. Bir də müəllim, zəhməthaqqını bu ay mən verəcəm, ancaq sən Beynəlxalq Bankda hesab açıdır. O hesabı ona göndərəcəm, pulun bankdan ödənəcək. Bu gün ayın neçəsidir? On üçü? Hər ayın on üçündə pulunu bankdan götürəcəksən.

Beş dənə yüzlüyü çıxarıb toz basmış stolun üstünə qoydu.

– Mən versəm də, pul mənim döy. Üç yüzü aylıqdı, qalanı da sənədsünədə, bazarlığa-zadadı. Dostumuz belə məsləhət görüb. Di, müəllim, işin avand olsun! Buraları sənə, səni də Allaha tapşırıram. Sənə özümdən çox inanıram!

Jurnalı götürüb sinfə girəndə belə həyəcan keçirməmişdi. Ev az qala üstünə yeriirdi.

– Mənim üçün çox əziyyət çəkmişiz, məllim! O vaxtı uşaq olmuşuq, qanmamış. İndi çox şey dəyişib, sizin kimi adamlar barmaqnan sananır. Bircə evə girib zəbt eləyən olmasın!..

...Həyətə bir neçə dəfə fırlanıb nəyin harda olduğunu öyrəndi, suyu açıb əlinə keçən dəsmalla otağın tozunu aldı, qabları, stəkanları yudu, çayniki doldurub qazın üstünə qoydu. Dörd divar arasındakı evin xofu onu basdı. Hələ tərəddüd də elədi. İstədi Telmana zəng eləyib desin ki, mən bacaran iş deyil, gəl, açarları götür.

Səslər eşitməyə başladı. Lap yaxından gəlirdi. Həyətə çıxdı... Kimsə gözə dəymirdi, indi bu səslər daha aydın eşidilirdi.

Xanım – Həyəti süpürürsən?

Qadın – Bəli, xanım.

Xanım – Bəs yeməyi nə vaxt bişirəcəksən?

Qadın – Məsləhət bilsəniz, həyəti saxlayardım. Hava küləklidir. Buradan süpürürəm, yenə toz olur.

Xanım – Gəl, yeməyi bişir. Axşama az qalır.

Qadın – Baş üstə!

Qadının ayaq səsləri eşidilir, qapı açılır, örtülür.

Otağa qayıdıb divanda oturdu. Hər şey yavaş-yavaş doğmalaşırdı.

...Oğlulugil onu görməyə gəlmişdilər. Qapını açıb nəvələrini qucaqladı.

– Mən sizsiz darıxdım! – dedi. Uşaqlardan səs çıxmadı. – Bəs siz mənsiz darıxmısınız?

Oğlu da, gəlin də uşaqlarqarış, həyət-bacaya, villaya baxdıqca baxırdılar. Uşaqların səs-küyü həyəti başına götürmüşdü, özlərini qızılgül kollarına yetirib gülləri bir-bir qoparır, ləçəklərini ətrafa səpələyirdilər. Xətlərinə dəymədi.

– Camaat yaşayır, gün görür! Biz də deyirik ki, yaşayırıq.

Gəlinin sözlərinə də fikir vermədi, onları yaşadığı otağa dəvət elədi.

– Dədə, bu kimin evidi?

– Əvvəla, xoş gəlmisiz. Keçin, oturun! Mən də çay qoyum.

Möhlət müəllim dünyagörmüş kişilərdən idi, ağzında tamah dişi yox idi, ancaq oğlulugin əliboş gəlməsini pulsuzluq yox, saymamazlıq hesab etdi. Üç gün idi ki, burda idi, oğul-uşağı maraqlandırmır ki, ayə, bəlkə oralarda heç nə yoxdu, bəs atam nə yeyib-içir? Görən acmı qaldı? Başına bir iş-zad gəldimi? Ahıl yaşındadı, hər dəqiqə nə desən ola bilər. Stəkanları çıxarıb nəlbəkilərdə stola düzdü, dəm çaynikinə iki çay qaşığı "Çempion" çayı atdı.

– Hə, dədə, eşitmədin, bu kimin evidi?

– Bir Allah bəndəsinin. Heç mən də tanımıram, üzünü görməmişəm, adını da bilmirəm.

– Bə hardan tapmısan?

– Telman məsləhət gördü.

– Telman? İsağın oğlu?

– Hə. İsağın oğlu Telman.

– Ay səni, dünya! Sən məktəbi qurtarana kimi ona vurma cədvəlini öyrədə bilmədin, indi milyonçudu. Bə o, demədimi kimin evidi?

- Dedi ki, dostlardan birinin evidi. Niyə soruşursan ki?
- Bəlkə də özünündür! – Bunu gəlin dedi.
- Hər kimindi, Allah xeyirlərini versin.
- Binnətnən Nemət qaça-qaça gəldilər.
- Baba, bizə konfet ver! – Şkafı açıb çay içməyə aldığı limonlu konfetdən hərəsinə ikisini uzatsa da, götürmədilər.
- Bu nədi? Bu konfetdi?
- Bəs nədi?
- Prostoy.
- Bəs siz nə istəyirsiniz?
- Şokalad! “Snickers”!, “Mars”!
- Yaxşı, söz verirəm, sizə şokalad alacam.
- Gəlin uşaqları çölə çıxartdı.
- Gedin, oynayın! – dedi.
- Oğlu ayağa durub çay dəmləyən atasına dedi ki, əziyyət çəkməsin, çay istəmirlər, evdə yeyib-içib gəliblər.
- İndi burda sənə aylıq-zad verəcəklərimi? Telman nə deyir?
- Verəcəklər.
- Nə qədər?
- Dəqiq bilmirəm.
- Elə də şey olarmı? Gecə-gündüz burda işləyirsən, qarovulçuluq edirsən. Ən azından, üç-dörd yüz verməlidir.
- Dəqiq deyil də, hələ elə onlara yaxın bir rəqəm olar.
- Hər ikisi dərindən köks ötürdü.
- Dədə, onda mən salonda bəyəndiyim “Mercedes”i götürüm.
- Nə “Mercedes”?
- “Mercedes” də, tülkügöz maşındı.
- İstəyirsən, götür. Kim sənə mane olur?
- Mən beş min ilkin ödənişi verirəm, qalanını üç illiyə faizsiz kreditlə.
- Allah xeyir versin!
- Krediti ödəmək işi var, dədə!
- Maaşın bəs eləmir?
- Sən burdan üç yüz də alsan, bəsindi, tək adamsan. Mənim maaşım həm evə, həm kreditə çatmır.
- Çatmır? Yoldaşını işə düzəlt, qoy o da işləsin, bilsin ki, işləmək nədir. Qazanmaq necə olur? Qazananda necə xərcləyirsən.
- Nə işləsin? Hansı işə düzəldim?
- Nəyi bacarır, hansı sənətə meyli var, ora düzəlt.
- Sən kartını bizə versən, hər şey düzələr. Pensiya kartını.
- Kartı?
- Hə.
- Kartı almaqla iş düzəlmir, oğul. Kart sizi parazitləşdirəcək. Gözünüz orda-burda olmasın. Eləliknən yaşamaq olmaz. Özünüz zəhmət çəkin, əziyyət çəkin, Allah böyükdür, hamının əziyyətini qiymətləndirir, hamıya ürəyinə görə verir.
- Dədə, denən vermərəm, maşın alma, o siçanlı-siçovullu erməni evində yaşa, ömür çürüt. Bir şey istəyən kimi də arvadımı gözümə sox! Getsin işləsin, neyləsin.
- Düz demirəm?
- Yox, düz demirsən!

– Onda qoy işləməsin. Siz mənim kartımdan birdəfəlik gözünüzü çəkin. Bu bir. İkincisi, maşını götür, aylıq ödənişlərinə kömək eləyəyəm. Nemətnən Binnətə görə... Siz adam ha döysünüz!

– Bu kişi mənən elə bil göz yağı yeyib...

Oğlu gəlinin qolundan dümsüklədi, yəni ki, yeri deyil. Qapının ağzında da soyuq ayrıldılar.

– Baba, gəl evləri dəyişək. Sən bizim evə get, biz də bura!

Onların üzlərindən öpdü.

– Bura mənim evim deyil. Bura mənim iş yerimdi.

– Bəs niyə axşamlar işdən çıxıb evə gəlmirsən? Atam kimi.

– Mənim işim ayrı cürdü. Həm gündüz işləyirəm, həm də gecə.

Hasarın o üzündən səslər.

Şart. Maşının qapısı örtüldü.

Taqq. Evin qapısı açıldı.

Kişi – Həyatım! Canım! Necəsən?

Qadın – Sən heç həyatını sevmirsən?

Kişi – Niyə? O hardan ağlına gəldi?

Qadın – Saat neçədi? Üç saatdı. İş qurtarıb.

Kişi – Bu iclaslar imkan vermir ki, evinə vaxtlı-vaxtında gələsən. Haqlısan.

2 saat sonra.

Kişi – Bilirsən, həyatım, məsələ nə yerdədi? Elə deyirsən yorğunsan, yuxusuzsan, halsızsan, fikirlisən – düz sözə nə deyəsən? Deyib qanını qaraltmaq istəmirəm. İşdə min problem var. Hə, hamının işində problem var. Mənimki nədi? Bir sözlə, müdirimiz var – eynəkli. Vallah, baxsan, heç adama oxşamır. Di gəl, şöbə müdiridi, özünü elə aparır, deyirsən ABŞ prezidentinin qardaşı oğludu. Oturannan buyurar, yorulmaz ha! Bizi ora çapırdır, bura çapırdır. İş görən bizik, şəhərin bu başından vurub o başından çıxırıq. Onnan-bunnan üz-göz oluruq. Axırı nə olur? Hamı onun yanına gəlir, sövdələşir, gedirlər. Pulun hamısı onların, bizə də qəpik-quruş verirlər. Tula payı. Adam bunu götürmür. Sinirə bilmirəm. Bir dəfə dedim ki, mən filankəsin kürəkəniyəm. Elə bil eşitmir. Həyatım, özü də sizin yerli-zad deyil. Hardasa, dağ rayonlarındandır. Bilmirsən adamı kimdi, kimə arxayındı, hardan gəlib düşüb ora? Deyirəm, bir atana de, onun yerinə qoysun.

Qadın – Sən özün niyə demirsən?

Kişi – Sən yaxşısan. Sənin sözüünü eşidir.

Qadın – Bir ildi vergiyə işə düzəlibsən, bir dəfə əməlli-başlı sağ ol deməmişən. Mənim deməyim ayrı, sənin deməyin ayrı.

Kişi – Həyatım!

Qadın – Yaxşı, deyərəm.

* * *

O axşam uşaqları yola salandan sonra Möhlət müəllimin beynində yüz cürə pis fikirlər dolanmağa başladı. Kişi tez-tez orda-burda eşidirdi ki, qaçqınlar boş evlərə hücum çəkib qapılarını sındırır və içəri keçib evə yiyələnirlər. Onnan sonra ev sahibi hara üz tuturdusa, bir nəticəsi olmurdu. Məhkəmələr qərar çıxarsalar da, zəbt olunan evdən kimsəni çıxara bilmirdilər. İçəridəkilər icra nümayəndələrinə elə cavablar qaytarırdılar ki! Söyüş, qarğış, hədə-qorxu! Məhkəmənin qanuni qərarını icra etmək istəyənlər hələ ev sahiblərindən yaxşıca pul da alırdılar. Ancaq nə faydası! Deyir ki, hansı qəsəbədəsə icraçılara avtomat da çıxarıb tuşlayıblarmış. Özü də kim? Yaşlı bir qadın!

Möhlət müəllim yüz faiz əmin oldu ki, bu villaya özgə, kənar kimsə ürək eləyib girə bilməz. Qorxu onun oğlundan və gəlinindən idi. Gözləri ilə evi, onun hasarını, həyə-t-bacasını yeyirdilər.

– Axtardığımız uzaqda deyilmiş ki? – gəlin sevindi-yindən iri, qara gözləri ilə iki addımlığındakı qayınatasını görə bilmir, ərinə istiqamət verirdi.

– Dədə, içi doludumu?

Sadələvh ata olduğunu dedi.

– Oranın qapısı bağlıdır. Mən görməmişəm. Nə var, nə yox, xəbərim yoxdu.

Nə fərqi var, evin içi boş olsun, ya dolu – onlar üçün çöl də bayır kimidi. Dolu olsa, lap yaxşı, sahib çıxacaqlar, boş olsa, evdəkilərdən gətirib yığacaqlar.

Gəlin ayrı cür adamdı, Allah onun üzünü heç kəsə göstərməsin. Oğlu hardan tapdı onu? Nə qismət, nə yazı idi? Kənd camaatı onun kimi kişi-yə o gəlini rəva bilmirdilər və üzde olmasa da, arxada deyirdilər ki, Möhlət müəllimin evində atom bombası var. Evə girib gələnə-gedənə cavab verəcək. Onun əlindən iş gəlmir? Əlindən gəlməyən iş yoxdu, özü istəmir. Niyyəti pisdır, oğlunu da o cür öyrədib, gözü atasının var-yoxundadı. Ondən da pis şey yoxdu. Gör bir ha, evin kirayə pulunu heç demir, üstəlik, kartı da istəyir. Səhəri gün başının üstünü alacaq ki, qarovulçuluqdan aldığı pulu da bəri ver, qoca adamsan, yemə-içmə, geyinmə, çölə-bayıra çıxma.

Hasarın o üzündən səslər.

Darvazanın səsi.

Maşın qaraja girməmiş dayanır.

Qapı açılib-örtülür.

Qadın – Axşamın xeyir!

Kişi – Axşamın xeyir! Beş də artıq.

Qadın – Gec gəlırsən!

Kişi – İş belə gətirdi.

Qadın – Getdikcə dəyişirsən!

Kişi – Təbii prosesdi.

Qadın – Yemək hazırdı.

Kişi – İştaham yoxdu.

Qadın – Şöbə müdiriniz... Atam dedi ki, layihə rəhbəridir. Onu heç cürə çıxartmaq olmaz.

Kişi – Niyə olmur? Elə olar ki. Layihə rəhbəridi, məni müdir qoysunlar, onu müavin! O da olsun layihənin rəhbəri. Layihəni əlindən alan ha yoxdu. İndi hər yerdə müdir oturur öz kefində, işlərini müavinlər görür.

Qadın – Atam dedi ki, başqa nəşə fikirləşir, narahat olmasın.

Kişi – Ölmə eşşəyim, qış keçər, yaz gələr, sən də canın dincələr.

Səhər obaşdan yuxudan qalxıb həyə-t-bacada səliqə işləri gördü, yaşıllığı, ağacları suladı. Marketə gedib, bazarlıq etdi. Yemək yeyib yerinə uzandı, tez də yuxuya getdi.

Hasarın o üzündən səslər.

Qadın – Alo! Naza? Salam. Hər vaxtın xeyir! Hə, mənəm, Aytac! Sağ ol. Belə, pis deyiləm. Sən necəsən? İşlərin necədir? Uşaqlar? Şükür, şükür! İşim? İşləmirəm. Nə bilim, tənbellik edirəm. Hə, düz deyirsən, adam evdə qalanda çürüyür. Müəllim işləmək istəmirəm. Görüm, papaya deyəcəm, ayrı bir iş tapsın. Hə, hə. Vergiyə düzəldib. Belə, pis deyil, ancaq, Naza, mənə elə gəlir ki, onda nəşə baş verir. Hər gün gec gəlir. Ən tez gələndə doqquz-on olur. Deyir iclasdayam, cümə axşamındaydım, kollektiv yığışb

restorana getmişdik. Bilirəm ki, yalan deyir, altıdan sonra iş var? Bilirəm. İlişib. Yüz faiz... Başqa qadını var. Sənin orda tanışın var? Hə, Ayna Sultanovanın heykəlinin yanında. Canım, onu öyrən, ancaq dəqiq olsun! Zəngini gözləyəcəm.

3 saat iyirmi dəqiqə sonra.

Qadın – Alo! Naza, salam canım! Bir şey öyrəndin? Həə? De, de! Necə? Gəzir? Açıq-açığına? Ərdədi? Hə, bir dəfə dedi ki, iş yoldaşının nənəsi rəhmətə gedib, rayona gedir, iki gün gəlmədi. Gecə bir qalıblar. Əri harda işləyir? SOKAR-da? Yəni dediklərin yalan deyil. Şəkilləri var? Mənim telefonuma ata bilərsən? Ay sağ ol. O, gəzdiyi qadının adı nədi? Şəbnəm? Soyadı İsgəndərova? Ərinin adını öyrənə bilərsənmi? Nadir? Dəqiq? Görürsən də, Naza, ev ver, şərait düzəlt, işə qoy – axırda da qudursun. Sən şəkilləri at, fakt-sübut olsun, mən ondan intiqam alacam. Sağ ol!

Üç gün sonra.

Qadın – Aha, gəldiz? Xoş gəlmisiz!? Xoş gəlmisiz! Əyləşin. (Pauza). Bəlkə də sizə qərribə gəldi ki, bu nə məsələdir. Tanımadığınız ünvan, tanımadığınız qadın.

Kişi – Bəli.

Qadın – Təbii. Həyatını dəyişəcək qədər vacib bir məsələnin aydınlaşması üçün bu görüşü xahiş etdim. Sağ olun ki, gəldiniz, sözümlü yerə salmadınız.

(Pauza). Bu ev atamındır, ailə quranda bizə bağışlayıb. Həyat yoldaşım keçmişdən, demək olar, tələbəlik illərindən tanıdığım idi. Yəqin yaxşı tanımadığım üçün artıq keçmişlər siyahısına düşüb. Onun üçün hər şərait yaradılmışdı. Atam onu yaxşı işə də düzəltdi. Ancaq o, qudurğan oldu.

Kişi – Bağışlayın, onun mənə nə dəxli var. Bu ki sizin ailənin daxili problemi.

Qadın – Düz deyirsiniz, bu, bizim ailənin daxili problemi. O, mənə, ailəsinə xəyanət etdi. Bu xəyanətin... Sizin ailəniz xoşbəxtirmi?

Kişi – Bunu soruşmaqda məqsədiniz nədir?

Qadın – Məqsədim olmasa, nə sizi bura çağırırdım, nə də sizə yersiz suallar verərdim.

Kişi – Mən özümdən şübhələnilərəm.

Qadın – Səbrli olun, özünüzdən də şübhələnməyin. Sualımı təkrar edirəm?

Kişi – (fikirləşir) Belə, hamı kimi.

Qadın – Siz qadınıza etibar edirsinizmi?

Kişi – Əlbəttə.

Qadın – Tam əminliklə!

Kişi – Hə.

Qadın – İnana bilərsinizmi, nə vaxtsa sizə xəyanət etsin?

Kişi – Bu nə sözdür, xanım? O, mənə ömründə xəyanət etməz.

Qadın – Çalışın səmimi olun. Mən də bir vaxtlar belə düşünürdüm.

Kişi – Xanım, sizin məqsədinizi bilmək olarmı?

Qadın – Olar. Alın bu telefondakı videoya və şəkillərə baxın.

Pauza.

Kişi – Ola bilməz. Siz onu şərləyirsiniz. Bu, quraşdırma bir şeydir.

Qadın – Quraşdırma? Burda quraşdırma olsaydı...

Kişi – Bu, montajdır. O, elə iş tutmaz.

Qadın – Mən burda heç bir məqsəd güdmürəm. Sadəcə, o şəkillərdəki və videodakı iki şəxsin biri sizin, biri də mənim həyat yoldaşımdır.

Kişi – O sizin ərinizdir?

Qadın – Təəssüf ki, o alçaq mənim həyat yoldaşım olub.
Kişi papiros çıxarıb yandırır, alışqanın şıqqıttısı eşidilir.
Qadın – Çox düşündüm, daşındım. Mən elə-belə kişinin qızı deyiləm. Əvvəl istədim ki, sadəcə, ayrılmaq. Ayrılmağımız şəxsizdi. Ancaq mənim ürəyimə vurduğu yaranı ona xəyanətlə yuyacağımı qərara almışam. Bəs sən?
Kişi – ...
Qadın – Sən onu qəbul edəcəksənmi?
Kişi – Mən nə etməliyəm?
Qadın – Bu alçaqdan yüz dəfə boylu-buxunlu, cüssəli, gözəl oğlansan. O, sənin arvadına nə edibsə, sən də onu elə.
Kişi – Xanım, siz buna razısınız?
Qadın – Mən gözələm, yoxsa bu?
Kişi – (Tərəddüd edir)...Siz.
Qadın – Onda keçək otağa. Şekilləri və videonu mən keçmiş ərimə, sən də arvadına hədiyyə edərik.
Kişi – Sonra?
Qadın – Sonrası zamanın işidir.
Addım səsləri.
Qapı açılır.
Qapı örtülür.
...Qapı döyüləndə, Möhlət kişi papirosunu acgözlüklə ciyərlərinə sümürür, tez-tez özünü sakitləşdirirdi.
– Allah, sən özün saxla! Allah, sən saxla! Dünya dağılır! Sən özün rəhm elə!
Elə fikirli-fikirli qapıya yaxınlaşdı.
– Kimsən? – soruşdu.
– Dədə, mənəm, aç!
Qulaqlarında uğultu vardı, – həm də hələ özünə gəlməmişdi.
– Yaxşı eşitmədim, oğul. Kimsən?
– Dədə, mənəm, Şərafətdi.
Qapını açdı. Oğlu, gəlini, nəvələri boy sırası ilə düzülmüşdülər. Boş gəlməmişdilər.
– Qapını gec açdın.
– Qulağım xarab olub, eşitmədim. Bunlar nə vəş-vüşdü?
Kişiyə cavab vermədilər, dördü də pilləkanları qalxıb evin giriş qapısına yaxınlaşdılar.
– Hara gedirsiniz? Orda nə işiniz var?
– Hara gedəcəyik? Evimizə. – Gəlin yumşaq ətini oynada-oynada diləndi.
– Düşün! Sizin eviniz qəsəbədədi. Xalxın evinə toxunmayın.
– Dədə, evi satmışıq. Daha bura bizim olacaq. Açarları ver, qapını sındırmayacaq.
– Məndə açar-zad yoxdu, özünüz də necə gəlmisiniz, eləcə də çıxın gedin.
– Açar yoxdu ki?
– Yox dedim.
Mobil nömrə ilə zəng elədi.
– Usta, hardasan? Kruqda? Hə, ara yol ilə gəl, qırmızı kirəmidli evdi. Qapıda mənim maşınım dayanıb.
– Oğul, Allaha, Tanrıya baxın. Məni bu yaşımda xəcalətli eləməyin. Çıxın gedin. Yoxsa, bu saat polis çağıracam.

- Barmaqlarını da, telefonu da qırıq-qırıq eləyərəm. Həddindi tərpen.
- Şərafət, oğul, sən mənə deyirsən? Küçük, ağzının qanını buralardan bir eliyərəm. Sən mənə cavab qaytarırsan?
- Uşaqlar həyətdəki qızılgülləri qoparıb ləçəklərini həyətə səpələyirdilər.
- Əl vurma, ə, nankor balaları! Çıxın həyətdən!
- Baa! – Uşaqlar ovuclarındakı ləçəkləri onun üstünə atdılar. Kişi həyətdəki torbalardan birini götürüb qapıdan çölə atdı. Oğlu və gəlini şığıyıb quş kimi ona çatdılar. Gəlin, kişini itələyib yerə yıxdı.
- Bunun əl-qolunu bağlamasaq, xeyri yoxdu. Kəndiri bura verin.
- Uşaqlar kəndiri gətirdilər, oğul-gəlin beş dəqiqənin içində qocanın əl-ayağını kəndirlədilər.
- Ay haray! Kömək edin! Məni öldürürlər.
- Gəlin:
- Ağzını skoçla! Yoxsa qoymayacaq.
- Kişi yerində o yan-bu yana eşələnir, zarıyırdı.
- Usta tez gəldi.
- Bütün qapıların açarlarını dəyiş. Elə darvazadan başla. Usta əlindəki diplomatu açıb məftili götürdü. Kişini yerə uzanıqlı və sarıqlı görüb qorxdı.
- Bu kimdi?
- Öz adamımızdı. İşində ol. – Gəlin onu tələsdirdi.
- Öz adamınızdı, bəs niyə bu gündədi?
- Dəli olub, qardaş! Bizi el içində rüsvay eləyir.
- Möhlət müəllimin nəfəsi daralır, ürəyi yerindən oynayır. Ağzıbağlı dediyi sözləri təkcə özü eşidirdi.
- Bir azdan gülüş, qəhqəhə səsləri daş hasarın rənglənmiş üzünə dəyib əks-səda verməyə başladı. Qadının səsi daha aydın eşidilir və hündürdən çıxırdı.
- Hasarın o üzünə səs çatmırdı...

*Foto Yusif Səmədoğlunundur
İntiqam Qasımzadənin şəxsi arxivindən*

♦ P o e z i y a

Məhərrəm VÜQARLI

TƏNHAYAM YENƏ

Bu gecə də təkəm, tənhayam yenə,
Sükutun içində azıb qalmışam.
Ümidlərim çatmır məhəbbətinə,
Burula-burula his verir ağ şam.

Buza dönmüş otaq yorğanım olub,
Qaçıb yuxularım qeybə çəkilib.
Gözlərim qapıda durub-yorulub,
Xışlanmış fikrimdə "bəlkəm" əkilib.

Səssizlik oxuyur cırcıramatək,
Batır qulaqlarım, beynim yorulur.
Yaman kövrəkləşib bu göz, bu ürək,
Kövşən xəyallarım yatır-qovrulur.

Hara gedəsiydim görüşlərinə,
Bəlkə qız bulaqdı çıxıb yadımdan?
Özüm də bilmirəm nə olub mənə?
Nə yata bilirəm, nə sökülür dan.

Hardasa gözləyən var məni bəlkə,
Ümidə sığınıb tənha otaqda.
Üşüyən bəxtiylə yol çəkə-çəkə,
Məntək qalıb, qalıb tənha otaqda.

XATİRƏLƏRİM

Cırıq köynəyimdə ağı, qaralı,
Ləkələr salıbsız, xatirələrim.
Gözləri buludlu, qəlbi yaralı,
Ahıltək qalıbsız, xatirələrim.

Sənə yad görünür dərə də, dağ da,
Daha tüstüləmir od da, ocaq da.
Budaqdan üzülən tənha yarpaqda
Solub-saralıbsız, xatirələrim.

Yenə də gözümdə qatı sis, duman,
Niyə belə dindi görəsən kaman?
Deyin, qonşu qızın nə vaxt, nə zaman,
Könlünü alıbsız, xatirələrim.

Bu gecə sübhəcən gözüyuxulu,
Yuxular görürsən zəhər qoxulu.
Yüz ilə, min ilə gəlidiyin yolun
Yolçusu olubsuz, xatirələrim.

Ümiddən əl üzüb gümana döndüz,
Yaxşılıqdan keçib yamana döndüz.
Oxları atılmış kamana döndüz,
Niyə qaralıbsız, xatirələrim?

ÜRƏYİM HƏSRƏTDİ SƏNƏ

Bu axşam ürəyim həsrətdi sənə,
Bu axşam gözümdə qəm gecələyir.
Nəm qonub evimin pəncərəsinə,
Olub-keçənləri nə incələyir.

Gedişin suala cavab vermədi,
Baxışın kiridi astanadaca.
Sənin bu halını kimsə görmədi,
Dərd libasında bu həyəət-baca.

Axı nədən bezdin, bilmirəm nədən,
Gürşad gülüslərin dodaqlarında.
Ruhunu, könlünü nəydi göynədən,
Hələ səsin qalıb qulaqlarımda.

Açım sırr boğcamı kimin yanında,
De kimə danışım qəlbimdəkini?

Yaman gülləmişdi həyəcanın da,
Boğa bilməmişdin qəlbində kini.

İndi bu axşamın səssizliyində
Ulduzlar alışıq qara saçımda.
Fikrim qanad çalır sənsizliyində,
Qərib durnalartək ağrım-acım da...

MƏNİ GÖZLƏYİRSƏN

Bu axşam da yağış yağır,
Görüşünə gələmmirəm.
Bəlkə çıxıb astanada
Kirpiyindən asılıb nəm,
Məni gözləyirsən.
Bəlkə də xəyallarında
Dağı arana çəkirsən,
Aranı da çənli dağa.
Gözlərindən yağış yağır,
Göydən yağış yağa-yağa
Məni gözləyirsən.
Ümidlərin çiçəkləmir,
Şaxta vurmuş gilənartək.
Elə bil ovuclarında
Qalıb həsrət dolu ürək,
Qalıb çırpına-çırpına.
Evinin çırağını da,
Bəlkə də yandırmayıbsan.
Bax, beləcə, bax, beləcə,
Mənsiz söküləcəkdi dan.

Şəmkir

İbrahim İBRAHİMLİ

* * *

Gələcəksən, gəlməyəcəksən - bilmirəm,
Görünəcəksən, görünməyəcəksən - bilmirəm,
Məni mən biləcəksən, bilməyəcəksən-bilmirəm,
Amma sən istədiyim kimi ol, canım.

İndən belə mən mənəmmi, sənəmmi - bilmirəm,
İndən belə məni düşünəcəksən, düşünməyəcəksən - bilmirəm,
İndən belə bu dünyada nəyəm - bilmirəm
Amma sən istədiyim kimi ol, canım.

Yaşamağın əslisənmi - bilmirəm,
Bu dünyasan, o dünyasan - bilmirəm,
Bu dünyada qalasan, bu dünyadan gedəsisənmi - bilmirəm,
Bu dünyanın yaşamağında zamansanmı, zaman deyilsənmi -
bilmirəm.
Amma sən istədiyim kimi ol canım.

Amma istədiyim kimi ol canım, istədiyim kimi.
Yəni ölsən, bu dünyanın qara torpağının ol,
Qalsan, mənim ol canım -
Axı mən yaradanı yaradanam.

* * *

Səsim sənə çatmır, Allah,
Mənə duamı eşitdirən bir səs göndər.
Səsim sənə çatmır, Allah,
Yerin barədə mənə bir xəbər ver.

Səsim bu dünyadan eşidilər,
Ömrüm o dünyadan gələr.
Ömrüm dərdlə eyniləşər,
Allah, mənə yerin barədə bir xəbər ver.

Dünyanın səsi səsdə bitər,
Dünya səssizlikdə ölər.
Dünya məni varlığı bilər,
Allah, mənə yerin barədə bir xəbər ver.

Mən sən ola bilər,
Bu dünya dərddən ötər.
Bu dünya səsimiz səni səslər,
Allah, mənə yerin barədə bir xəbər ver.

Bu dünya da yalnızlıqda görünər,
Ölüm də şeirimdə bilinər.
Hər şey adiliyi bildirər.
Allah, mənə yerin barədə bir xəbər ver.
Vallah, görürəm bu dünyanı düzəldə bilmirsən,
Yerini bu dünyanı düzəldəcək mənə ver.

* * *

Məni bu dünyada mən eləyən sənsən,
Məni bu dünyada var eləyən sənsən.
Hardasan, hardasan canım,
Niyə görünmürsən?

Məni bu dünyada dünya bilən sənsən,
Məni adamlar içində adam edən sənsən.
Hardasan, hardasan canım,
Niyə görünmürsən?

Məni ölümdən ayıran sənsən,
Mənim ölümümü o dünyaya göndərən sənsən.
Hardasan, hardasan canım.
Niyə görünmürsən?

Məni məndə görənlər sənsən,
Mənim bu dünyada bilmədiklərimə
cavabım sənsən.
Hardasan, hardasan canım,
Niyə görünmürsən?

Məni sevgiyə sevdiren sənsən,
Bu dünyanı mənsiz görməyən sənsən,
Məni hətta Allahdan da yaxşı anlayan sənsən,

Hardasan, hardasan canım,
Niyə görünürsən -
Yəqin mən bilmirəm sən Allahın özüsən,
O səbəbə heç bir yerdə görünürsən.

* * *

Artıq sənindi bu ömrüm,
Mənə ömür bəxş elə.
Artıq sənindi bu ömrüm,
Sən məni mən elə.

Mən dərqli dərdsiz beləyəm,
Mən yaşamın cövhəriyəm.
Mən kimsəsiz deyiləm,
Məni tənha görmə.

Mən sənsizdə sənirləyəm,
Dərdin ən yekəsiyəm.
Yaşamın ən böyüyəm,
Məni aciz bilmə.

Mən bu dünyanın yaşam yeriyəm,
Görünməz güman yeriyəm.
Mən dərdin heç nəyiyəm,
Tanıdın məni sevinməyə.

Mən bir yaşam səlisliyiyəm,
Mən bu dünyanın fəvqündəyəm,
Yəni Allahın kimsəsiyəm.
Allahım, eşit məni, sənirləyəm -
Mən şairliyimlə bu dünyadan çox ucadayam,
Allahım, qoyma məni heç vaxt
O ucalıqdan enməyə.

* * *

Mən bu dünyanın adamı deyiləm,
Mənə elə də güvənməyin.
Mən bu dünyanın adamı deyiləm,
Məndə məni görməyin.

Nahaq yerə sevinməyin,
Məni bu dünyanın adamı bilməyin.
Mənə özünüzü güldürməyin,
Mən bu dünyanın adamı deyiləm.

Mənəm məkanı bilinməyən,
Yaşamı dərdlə öyrənən,
Bu dünyada yaşam görməyən,
Mən bu dünyanın adamı deyiləm.

Mənəm dərdi ilə öyünən,
Dərddə dərd kimi göyərən.
Bu dünyadan getmək istəyən,
Mən bu dünyanın adamı deyiləm.

Nolar, məni dinləyin,
Gəlsin ölümümü səsləyin,
Lap istəyirsiniz məni öldürün,
Mən bu dünyanın adamı deyiləm.

* * *

Ölüm vaxtın sənsizliyidi,
Qayıtsana, ömrüm-günüm.
Mən bir məndə itibdi-
Qayıtsana ömrüm-günüm.

Varlığın ölüm kimidi,
Artıq ömrüm ölümün mənliyidi,
Yaşadığım yaşamın adiliyidi-
Qayıtsana ömrüm-günüm.

Ömrüm ölməyin indisidi,
Ömrümdə ölüm sakitliyidi.
Mənim ömür yaşamım yalnız sənidlədi-
Qayıtsana ömrüm-günüm.

Yaşadığım dünyanın əksidi,
Ömrüm ömrün sənsizidi.
Sən bilmirsən sən varlığın məndədi-
Qayıtsana ömrüm-günüm.

Ömrüm sevginin fərqliliyidi,
Yaşamağım ayrılığın fərqi.
Sənsiz Vallah bu dünya
Dünyasızlıqdan ibarətdi-
Qayıtsana ömrüm-günüm.

◆ Ədəbi portretlər

Qəşəm NƏCƏFZADƏ

Söyüdlü arxın düşüncələri

(Tanınmış şair Sərvaz Hüseynoğlunun 60 illik yubileyinə)

2000-ci illərin əvvəllərində may günlərinin bir axşamı Sərvaz mənə zəng eləyib deyəndə ki, Anar, Sabir Rüstəmxanlı, sən və mən bu axşam birlikdə şam edəcəyik, o saat yadıma 70-ci illərin sonlarında İmişli rayonunun uzaq Əliqulular kəndində isti yay günlərində söyüd ağacının altında ayaqlarımızı arxa sallayıb şirin söhbət etdiyimiz vaxtlar düşdü. Söhbət də əsasən Anarın “Ağ liman” və Sabir Rüstəmxanlının vətəndaş şeirləri haqqında idi.

Görüşdən üç saat əvvəl “Sahil” metrosunun qarşısında Sərvazla görüşdük, xoş bir hissin təsiri ilə yenə o arxı, o arxın üstündəki söhbəti xatırladıq və şam yeməyində o arxın qırağında danışdıqlarımızı Anarla Sabir müəllimə də söylədik.

Bu, o zaman idi ki, Sərvaz Anar (“Pəncərədən daş gəlir”) və Sabir Rüstəmxanlı (“Ruhla zaman arasında”) haqqında maraqlı iki kitab yazmışdı. Arxın kənarında düşündüklərini həmin kitaba əlavə edib hər iki sənətkarın yaradıcılığına öz baxış bucağından güzgü tutmuşdu.

Həmin iki kitabda da, İmamverdi Əbilov (“İmamverdi Əbilov tənhalığı”) və klassik irsimizdən yazdığı səkkiz (“Keçəçi oğlu Məhəmməd”, “Segah İslam”, “Şəkili Ələsgər”, “Ülvi Rəcəb”, “Mövsüm Sənani”, “Sidqi Ruhulla” və s.) topluda da, Elçinlə bağlı ədəbi-tənqidi, publisistik yazılarında da, şeirlərində də Sərvaz heç vaxt o söyüdlü arxı unutmurdu, nədən yazırsa -yazsın, harda olursa-olsun, həmin o söyüdlü arxın düşüncələri onun yaradıcılığına hopurdu. Özü də maraqlı və oxunaqlı bir şəkildə.

Sərvazla eyni kənddən, evlərimiz qonşu, atalarımız dost, analarımız bacılıq olublar. Sərvaz məndən bir il sonra məktəbə gedib, bir il məndən sonra instituta daxil olub, bir il məndən sonra evlənilib, bir il məndən sonra ilk kitabı çıxıb, bir il məndən sonra İmişliyə, bir il sonra da Bakıya köçüb və göründüyü kimi, bir il məndən sonra 60 illik yubileyidir. Yəqin ki, nə vaxtsa (Allah uzun ömür versin), bir il məndən sonra mobil telefonuna zəng çatmayacaq.

Aramızda elə sirlər var ki, bir mən bilirəm, bir Sərvaz, bir də ki, heç vaxt unutmadığımız o Söyüdlü arx. Bu yaxınlarda aramızda yüngül bir inciklik olmuşdu, Sərvaza heç nə demədim, sadəcə 70-ci illərin sonlarında və 80-ci illərin əvvəllərində ayaqlarımızı söyüdlü arxa sallayıb gələcək arzularımızdan danışdıqlarımızı xatırlatdım. Və dəqiq bildirdim ki, bunu xatırlatmaq Sərvaz üçün çox ağır idi.

80-ci illərdə Gəncədə Qərib Mehdi, Saleh Qurbanov, İmişlidə Sayyad Aran yeni ədəbiyyatla nəfəs almağımıza, mütaliəmizə, əsərlərimizin çapına kömək eləyirdilər. İmişli ədəbi mühitinin yetirmələri Murad Qoçuoğlu, Səxavət Talıblı, Dayandur Sevgin, Valeh Bahaduroğlu ilə ədəbi mübahisələrimiz, görüşlərimiz şəirdə bədii imkanlarımızı daha da artırırdı (Bəzən adam öz həqiqətini başqasına deyə biləndə özünə daha çox inanır).

Sərvaz yeganə şair dostumdur ki, onun adı on beşə qədər şeirim içindən qırmızı xətt kimi keçir. Yəni, hesabla götürəndə Sərvaza 15 şeir həsr eləmişəm. Bu, Sərvaza bağlılığımdan irəli gəlirdi. Həm də Sərvaz bütün işlərimin içində - yaxşısında da, pisində də var olub və bu gün də var.

Çünki bütün düşüncələrimi Sərvaz aydınladır və zarafatla onu tələbə vaxtı başıma gələn "sevgi macəralarını" və başqa məsələləri dəqiq təhlil etmək üçün "ekspert şurası"nın sədri təyin eləmişdim. Burda bir həqiqət də vardı. Ədəbiyyat və başqa məsələlərdə Sərvaz mənim sağ cinahımda oynayan və daim "pas" ötürdüyüm və həm də həmin "pas"ı vaxtında mənə qaytaran və həm də çox dəyərləndirdiyim bir oyunçum idi və indi də elədir. İstər şeir olsun, istər digər məsələlər Sərvazla fikir mübadiləsindən keçəndən sonra həqiqətə çevrilirdi.

Bugünkü ədəbi prosesdə hər hansı bir əsəri və ya bütövlükdə bir şairi dərinləndirən təhlil etməkdə yeganə tərəfdaşım Sərvazdır. Çünki biz uşaqlıqdan o qədər qaynayıb-qarışmışıq ki, mən "k" deyəndə Sərvaz bilir ki, mən nəyi deyirəm. Sərvaz ən çox inandığım və sevdiyim böyük şair və təhlilçidir. Hər hansı qaranlıq bir məsələdə, deyək ki, ədəbi tənqid, ədəbiyyatşünaslıq, ədəbiyyat tarixi, şeir, roman və povestlə bağlı təhlildə Sərvazın fikri məni yönləndirir və görünür ki, mən də həmişə onun üçün belə olmuşam və bu gün də eləyəm. Bütün təhlillərimizdə, şeir və poemalarımızda kənddə qoyub gəldiyimiz o söyüdlü arxın aurası həmişə bizə doğru olanı göstərir və etibarlı kompas kimi daim yaddaşımdadır.

Sərvazın adı mənim şeirlərimdən özüm istəmədən keçirdi, çünki Sərvaz həmin şeirin yaranmasının bilavasitə iştirakçısı idi. Şair dostum Vəqif Bəhmənli “Ömür kitabıma düzəliş” kitabımın təqdimatında qeyd edirdi ki, sən şeirlərinə elə dopdolu, elə şirin bir xitabla “Sərvaz” deyirsən ki... Bax, həmin o intonasiyanın özü şeirə xüsusi bir gözəllik gətirir. “Tələbəklik illərində” şeirimdəki əsas obraz Sərvazdır. Mən yalan danışa bilməzdim, şeirdə doğrudan da, təbii şəkildə Sərvaz vardı və bu süjetli şeirdə əvvəldən-axıra kimi o, iştirak edir. Özü də lirik qəhrəmana bir növ rəqib kimi...

***İstədim deyəm, evimiz ikimərtəbəlidir,
Ancaq kəndçim Sərvaz xəbərcidir.***

Sərvaz əvvəldən-axıra kimi şeirdə mənimlə yanaşıdır, “öz postu”nda aşıq-sadiq kimi dayanıb. Və mən ona zülm eləyirəm. Sevdiyimin rəfiqələrindən birini sevməyə qoymuram. Universitetin ən məşhuru mənəm. Amma sonra mən də uduzuram, sevgilim məni atır. Şeirin ən ağlamalı və həm də ən gülməli yeri yenə Sərvazdır.

***Mən rəngli şəklini ağlaya-ağlaya aparıb qaytardım,
Elə bilirdim, almayacaq, barışacaq.
Məndən də qəşəng, kök bıqlı,
Norka papaqlı, zırpı bir oğlan
Gözləyirdi onu.
Mənim incə, nərmənazik ağ kəpənəyimi
Ağladım,
Məndən də çox ağladı Sərvaz.***

Bax, bu şeirdə Sərvazın ağlamağı hələ indi də məni yandırır. Bu, o deməkdir ki, o, dostuna sadiqdir, dostu ağlayanda ona qoşulur, güləndə onunla gülür. Əslində o, sevinməliydi.

Və yaxud

***Dərman içdim,
Sərvaz udqundu.***

Bu iki misra qədər Sərvazın həssaslığını heç nə ifadə edə bilməz. Hətta dostunu canında o qədər yaxından hiss edir ki, dərmanı udmaq üçün onu yamsılamaqla kömək eləyir. Yenə şeirlərimin birində deyirəm: “Sərvaz, əlimdə təzə şeirlərin əli, girdim isti uyul ayına” və yaxud “Sentyabr ayı doludur sənə”.

Sərvazın uşaq şeirlərindən tutmuş, poemaları, hekayələri, ədəbi-tənqidi, ictimai-siyasi, publisistik yazılarına qədər, hamısının mərkəzində cilalanmış istedad, gərgin zəhmət, orijinal üslub, gözəl əxlaq və bir də kənddə qoyub gəldiyimiz söyüdlü arxın çeşidli xatirələri dayanır.

***Səndən soraq verib, xəbər gətirən,
Min mənə gəzirəm hər sarı simdə.
Biləydim, biləydim kimdə itirib,
Kimdə arayırsan sən məni, kimdə?***

Sərvaz şeirlərində yaxınlığın, mənəvi sərvətin, ən başlıcası, insanın (insanlığın) nəsildən-nəslə, ruhdan-ruha ötürülməsi və inkişaf etməsi fəlsəfəsinə söykənərək özünü axtarır. Şair inanmır ki, otuzuncu illərdə başlayan və xeyli illər davam edən Mikayıl Rəfilinin duyğuları, Əli bəy Hüseynzadə idrakı doğulduğu, yaşadığı illərdə qala bilər, o da bu gün hardasa doğulur, yaşayır və gələcəkdə də doğulacaq. Ədəbi genetika mətnlərarası əlaqədə üzə çıxır, inkişaf edir, sonradan kimdəsə doğulur, kimdəsə itir, kimdəsə başlayır. Ona görə şair deyir ki, biləydim, sən məni kimdə itirib, kimdə arayırsan? Bütün yaradılmışların gələcəkdə özünü axtarmaq instikası var. Şair hesab edir ki, 30-cu illərdə doğulan 3000-ci illərdə bir

də doğrulacaq. Amma öz dövrünün vəznə ilə, yeni bir biçimdə. Yarandığı dövrü əhatə edən mətndə kimsə kiminsə başlanğıcı, kiminsə davamı, kiminsə sonudur. Əslində, ədəbi mətndə son yoxdur, doğruluş və başlanğıc var. Sərvazın mətni də kiminsə davamı və kiminsə başlanğıcıdır.

***Bilim ki, ürəyin mənə döyünür,
Bilim zülmün altda, amandayam mən.
Nə yerim yerdədi, nə göyüm göydə,
Yenə də sən adlı zamandayam mən.***

Şair fikri, şair mətni yerlə, ya da göylə ölçülmür. Bu enerji təbəqəsi, daha doğrusu, enerji axını planetlər, ya da daha böyük mənada qalaktikalararası bir sistemin ifadəsidir. Əslində, burada zaman və məkan yoxdur. Vaxt dayanıb. Günəş də sönüb. Şüur da yoxdur. Ego yoxa çıxıb. Düşüncə də olmur burada. Burda yalnız həqiqət var. Bəzəksüz, düzəksiz. Sən varsan. Mən sənə zərrənəm. Səndəyəm, sən olmuşam. Vəssalam. Daha bunun ayrı bir adı yoxdur.

Sərvaz detallar üzərində fikrini ustalıqla sərgiləyir. Daha burda gen-bol asan epitetlər, metaforalar, yersiz mənalandırmalar yoxdur. Sərvazın düşüncəsi bu ərazini çoxdan keçib. Çünki bədii təsvir vasitələri ilə şeir düzəltmək erasını ədəbiyyat çoxdan arxada qoyub.

***Üstə gül qoxulu ayə yazılan
Ağappaq, bəmbəyaz vərəq kimi yik.***

Yəqin ki, Sərvazın gözəl səsi, avazı olduğundan az adamın xəbəri var. Onun muğam səhrası kimi açılan səsinin üzərinə "Məmməd Araz dastanı" və tanınmış yazar Azər Turana həsr etdiyi irihəcmli "Ruhumla öpürəm duyğularını" və başqa sanballı heca şeirləri yazıla bilər. Çünki bütün şairlər ən yaxşı şeirlərini səslərinin üstünə yazırlar. Sərvazın bəmbəyaz vərəqi - səsi muğamın qanadlandığı səhradır.

Səhv etmərsə, Sərvaz aşağıdakı şeiri qızı Səmələyə yazıb. Bu, ilk oxunuşda belədir. Ata istəyinin obrazlı ifadəsidir. Amma dərindən götürəndə və həm də Sərvazın şeirləri xeyli yozum imkanı verdiyindən, mən deyərdim ki, bu həm də vətəndir.

***Hardan soyuq sazaq əssə üstünə,
O tərəfdən divarına hör mənə.***

Vətəni bu cür də qorumaq olarmış. Qarabağda vətən sərhədinin düşən bir kərpicinin yerində (ya da şəhid olmuş əsgərinin) şair özü dayanmaq istəyir. Əslində məntiqin, mətnin tələb etdiyi budur. Harda vətən sərhədlərində bir kərpic yeri laxlayıbsa, bütün vətənsəvərlər orada daş kimi dayanmaq istərlər ki, təki vətənə soyuq dəyməsin. Bu da daxili - alt qat. Əsas məsələ də elə budur.

***Olmayıb sevgidə vəfasızlığım,
Allahım, sən mənə dözümlə yazarsan.
Mənim könlümcədi mənim yazdığım,
Məndən yaxşısını özün yazarsan.***

Bu da Sərvazın çox dəqiq bir hesabatı. Nəsillərarası debata orijinal cavabı. Mən bura qədər olanı yazdım. Bundan sonrasını (bacarsan, ən yaxşısını) sən yaz. Sərvazın ədəbi mətni Bəxtiyar Vahabzadə, Sabir Rüstəmxanlı, Məmməd İsmayıl, Məmməd Aslan, Musa Yaqub və bu silsilədən olan şairlərin kökləndiyi zamandan boy atıb və istedad, zəhmət, mütaliə və peşəkarlıq nəticəsində özünə ədəbiyyat ünvanı yarada bilib.

***Vaqonlar elə bil relslərin üstə
Təsbeh dənəsitək sıralanıbdı.***

Və yaxud

**Səndən bir nişanə aparan qızın
Şəklini gözündə bir az əylədim.**

Sərvaz 80- ci ildən bugünə kimi 40 illik bir yaradıcılıq yolunu heç kəsə güvənmədən keçib. Nə olubsa, harda təntiyyə, folklor, Söyüdlü arxın düşüncələrinə söykənib. Şekli gözündə əyləmək olduqca gözəl ifadədir. "Əyləmək" folklordur. Şair bu sözlə orijinal bir lövhə yaradıb; yoxsa sənin şəklini əyləməsəydin, tez qocalacaqdın. Tanınmış şair Cingiz Əlioğlu gənclik illərində yazdığı bir şeirdə deyirdi: "Qatarlar vağzalın boynunda şərf kimi açılib gedir". Gözəldir. Sərvaz da deyir ki, vaqonlar elə bil relslərin üstə təsbeh dənələr itək səpələnibdir. Bu da gözəldir. Bu cür orijinal obrazlar 80- ci illərin ədəbi xasiyyəti idi. Amma Sərvaz o illərin ağır xasiyyətini sonrakı şeirlərində dünyəviləşdirməyi bacardı. Aşağıdakı mətnə baxaq:

**Ağıl dəryasında batan dünyanı
Xilas eləməyə dəli gerekdi...**

Bax, bu "dəli" müasir dünya şeiridir. O zaman ki, şeir ağla tabe olur, o, artıq şeir olmur. Bəxtiyar Bahabzadə demişkən: "meyirdi". "Dəli" sözü, əslində, təxəyyülü, xəyalı ifadə eləyir. Sərvazın da son anda gəldiyi nəticə odur ki, poeziyanın əbədi, əzəli vətəni duyğular və hisslərdir. Hisslər heç zaman adamı aldatmır.

Bu il 60 yaşı tamam olan qədim dostum Sərvaz təkcə klassikadan yox, həm də yaşadlarından – müasirlərindən bəhrələnir. Gəncədə ustad Qərib Mehdiyin rəhbərlik etdiyi "İlham" və Bakıda Məmməd İsmayılın Respublika Ədəbi Birliyində aparılan müzakirələrdə həmişə fəal iştirak edib. Ədəbi mübahisələr Sərvazı orijinal ədəbiyyat yoluna istiqamətləndirib. İndi "Söyüdlü arx"dan başlayan düşüncələr onun yeni şeirlərində bu gün Avropa ölkələrinə yol açır. Uğur olsun!

**OXUCULARIN NƏZƏRİNƏ!
2020-ci İL ÜÇÜN**

“AZƏRBAYCAN”

jurnalına abunə yazılışı davam edir.

“AZƏRBAYCAN”

**jurnalının bir nüsxəsinin qiyməti 1 manat 50 qəpik,
illik abunə qiyməti 18 manatdır.**

İNDEKS: 76300

♦ Dünya, səndən kimlər keçdi...

«MƏN DƏ YAŞAYACAĞAM»

*(Abbas Abdullanın
unudulmaz xatirəsinə)*

*Dünyadakı bütün insanları sevirəm,
Məni sevməsələr də olar...*

O, cəmi bir il də yaşasaydı, 80 yaşını görəcəkdə. Amma görməsə də, həminin yaddaşında yaşayır. Yazıçılar Birliyində çalışırdı, hər gün işə gəlirdi. Nətvən klubunda bir tədbir keçiriləndə, qapının ağzında bir stul vardı, həmişə orda əyləşərdi.

Məni onu tanıyandan, ünsiyyətdə olandan, dostluq edəndən ta son aylarına qədər münasibətimiz səmimi olub. Çünki Abbasın özü səmimi insan idi. Bu səmimiyyəti o, redaksiyalarda («Ulduz»da, «Ədəbiyyat qəzeti»ndə) işləyəndə də, Türkiyədə Azərbaycan Respublikasının Baş konsulu vəzifəsində çalışanda da, Yazıçılar Birliyində əməkdaşlıq edəndə də qoruyub saxlamışdı. Acıdıllığı yox idi, amma haqsızlığa da, yeri gələndə, hirsini gizlətmirdi.

Abbas Abdulla şair idi, tərcüməçiydi, publisist idi. Amma onun şairliyi birinci sıradaydı. Onun şairlik bəyanını, ömür yolunu bir çox şeirlərində izlədim, «And» şeirinin üzərində dayandım:

*Ömrüm keçdi qeyli-qalda,
Adım çıxdı sağda, solda.
Arsız, hırsız gedən yolda
İzim varsa, gözüm çıxsın.*

*Cocuqkən qoşdum əməyə,
Varmadım haram yerməyə
Xalqa yalan söyləməyə
Üzüm varsa, gözüm çıxsın.*

*Ölüm-qalım bazarında
Can bu gündə, göz yarında.
Fani dünyanın varında
Gözüm varsa, gözüm çıxsın.*

Abbas Abdulla dünya görmüş adam idi, Türkiyədə, Ukraynada, Rusiyada, dünyanın bir çox ölkələrində adlı-sanlı dostları vardı.

Təbii ki, mən onun insani rəftar və davranışını, evdə, ailədə bir ata, evin kişisi, baba kimi bütün cizgilərini təsvir edə bilmərəm. Onu deyə bilərəm ki, həyatda gördüyüm Abbas Abdulla ilə şeirlərində gördüyüm Abbas Abdulla arasında heç bir ziddiyyət hiss eləmədim.

Bir ovuc içinə asanlıqla yerləşə biləcək «Ağlı-qaralı dünya» adlı kitabı vardı Abbasın. O kitabda Abbasın doğulduğu qədim Azərbaycan torpağı Borçalının saz-söz-mahnı-bayatı ahəngi ilə səsləşən orijinal şeirləri ilə qarşılaşdım.. O bayatılar əlimdən tutub o qədim diyarın gözəlliklərinə çəkdi məni. Vətənin kiçik-kiçik kəndlərinin, obalarının, yurd yerlərinin dağını, daşını, gülünü, çiçəyini tanıyırsan, Abbasın gəzdiyi-dolaşdığı yerləri sən də dolanırsan.

***Bu oba Sadaxlıdı,
Sevinc-qəm ortaxlıdı,-
Bir yar sevdim, sevindim,
Gördüm ki, adaxlıdı.***

***Bu oba Ayortadı,
Köhlənin ha yortadı-
Vədə verdin, gəlmədin,
Gün keçdi, Ay ortadı.***

***Bu kənd Kəpənəkçidi,
Girmə, bağlar içidi.
Bura babam məskəni,
Özgələri nəçidi?!***

Abbas Abdulla o şairlərdən deyildi ki, poeziyada yalnız xalq şeiri ənənələrinə üz tuta və ömrünün sonunacan belə güman eləyə ki, Azərbaycan şeirinin yolu elə budur. Və Abbas Abdulla o şairlərdən də deyil ki, yalnız sərbəst şeirə üz tuta və deyə ki, mən yenilikçiyəm, yolum budur. Abbas Abdulla üçün heca da, sərbəst də - hər ikisi doğma və əziz idi. Təki ortada ŞEİR olsun, fikirlə hissin vəhdətini, ağılla ürəyin birliyini əks etdirən şeir. Onun kitablarının birinə yazdığı müqəddimədən iki kiçik xatirəni misal gətirim: «*Mənim laylamı dilindən bayatılar əskik olmayan anamla yanaşı, aşiq musiqisi çalib. Aşiq şeiri ənənələrindən çox şey öyrənmişəm, yenə də öyrənirəm. Kəndimizdən on-on beş kilometr aralı Faxralı kəndində, orta təhsil aldığım illərdə, həftədə bir dəfə yolu yaşadılarla piyada gedib-gələrdim və yol boyu onlara ölməz şairimiz Səməd Vurğunun şeirlərini əzbər deyərdim. Səməd Vurğunu lap uşaqlıqdan oxuyurdum, sevmişdim*». İndi isə ikinci xatirə: «*Heç yadımdan çıxmır: 60-cı illərin əvvəllərində Yazıçılar İttifaqının «Gənclər günü»ndə şeirlərimi oxudum. Fikirilər haçalandı. Yaşadlarımdan biri ayağa durub heyrlətlə dilləndi: -Əşi, bu lap Rəsul Rza kimi yazır ki?..*

*Həm də elə dedi ki, elə bil məni cinayət başında yaxalamışdı. Yaşadımın bədii zövqünün bu ürək göynədən bəsitliyini, illər keçsə də, unuda bilmirəm. Unuda bilmirəm ona görə ki, o, məni şeirlərimin məzmununa, sənətkarlığına görə yox, sadəcə, formasına görə təqsirləndirirdi. Və unudurdu ki, özü yüz illərlə şairlərimizin yazdığı formalarda şeir yazır». Bu iki kiçik xatirədən sonra Abbas Abdullanın yaradıcılıq məramını açıqlayan bir fikri: «*Səməd Vurğun poeziyası mənim üçün ana südüdür, Rəsul Rza poeziyası isə havadır, sudur, çörəkdir. Körpəlikdə mayası ana südü ilə tutulmayan cocuğun cılız böyüyəcəyinə, sısqə olacağına şübhəm yoxdur; havası, suyu çatmayan, çörək tapmayan böyüyün də yaşayacağına ümidim yox*»...*

Əlbəttə, indi yeni eranın və yeni əsrin başlanğıcında keçən əsrin ortalarında olduğu kimi, vəzn söhbəti, sərbəstmi, hecamı birincidir - lüzumsuz söz-söhbəti eşidilmir. Nə yaxşı... Hər ikisində poeziyamızın inciləri sayılan yüzrlə gözəl şeirlər var və hər ikisində minlərlə boz ədəbiyyat nümunəsi də var. Abbas Abdullanın şeirlərinə gəldikdə isə, çoxçeşidli və deyərdim ki, işıqlı bir mənzərə ilə qarşılaşırsan. Onun hələ yetmişinci illərdə qələmə aldığı «Göy üzünə yazılmış şeirlər» silsiləsində xalq şeiri ilə müasir poetik təfəkkürün sintezi, sərbəst şeirə xas olan ritm və melodiya ilə «Dədə Qorqud» intonasiyası vəhdətdədir.

Bu silsilədə sərbəst şeir də var, heca da, amma professional oxucu heç bunun fərqi də varmır, çünki ortada ŞEİR durur. Həm də bu silsilədə milliliklə bəşərilik, doğulduğun yurd yerli ilə Dünya birləşir sanki. Onun Adamlı, Ulduzlu, Sağlı, Solu, İşıqlı, Ormanlı, Ağaclı, Sabahlı, Gözlü, Qulaqlı, Aranlı, Dağlı, Şübhəli, İnamlı, Ərməğanlı, Alabəzəkli, Rüzgarlı, Atalı, Yağmurlu, Günüəşli, Dərdli dünyasında «bir yaşıl sevdalı insan» dünyanı aqılanə tərzdə seyr edir. Yox, bu, sadəcə seyr deyil, bir bəşər övladının dünyaya sözüdür. Lirik-fəlsəfi düşüncələrdir:

***Bu dünyanın şəhərləri
Məni görmək dilərmə ola?
Evlərinə qonaq getsəm,
Tanıyarmı, bilərmə ola?***

***Göyə dayaqdı damları,
Çiçək açar badamları.
Mən ağlasam, adamları
Göz yaşımı silərmə ola?***

***Bu dünyanın körpüləri
Birləşdirib göyü, yeri.
Yol gözləyir Təbriz şəhri,
Bəxt üzümə gülərmə ola?***

***Belə bir gün tezəcə gələ,
Bu sahildən o sahilə
Toya gedək deyə-gülə,
Abbas onda ölərmə ola?***

Abbasın dostu, görkəmli Ukrayna şairi İvan Draç Abbas Abdulla haqqında bir yazı yazmışdı. O yazıda Abbas Abdullanın şair səciyyəsi və özünəməxsusluğu haqqında deyilirdi ki: «Bunu da unutmayaq ki, Abbas Abdulla, hər şeydən əvvəl, öz doğma Azərbaycan poeziyasında maraqlı, orijinal şairdir. Mən onun doğma ədəbiyyatda yerini müəyyənləşdirmək üçün Azərbaycan poeziyasının müxtəlif zövqlü bilicilərindən soruşanda ki, Abbas Abdulla nəyin-nəsidir, hamı əsasən bir fikrə ortaq olur ki, o, Azərbaycan Olimpini çağdaş novatoru Rəsul Rzanın etibarlı davamçılarından. Mən həm də sevinirəm ki, onun səsinə böyük türk Nazim Hikmətin mənə tanış intonasiyasını duyuram. Rəsul Rzanın böyük şöhrət qazanmış «Rənglər»inin cılığın, poetik ahəngi ilə yanaşı, Abbas Abdulla poeziyasında Şərq ənənələri ilə Nazimləşmiş Qərb qoşa yaşayır».

Abbas Abdulla XX əsr Azərbaycan poeziyasının «qızıl dövrü» sayılan altmışıncı illərin ədəbi mühitində formalaşmış, o dövrün «yeni şeir quruculu-

ğunda» onun da əməyi var. Şeirimizin istər məzmun, istərsə də formaca zənginləşməsində A.Abdulla da poetik səyini əsirgəməyib. Siz onun «Yurd yerindən gələn səslər» silsiləsini oxuyun, «Ukrayna naxışları» ilə tanış olun, «Türkiyə dəftəri»ni vərəqləyin, böyük gürcü yazıçısı İlya Çavçavadzenin həyatı və faciəli ölümündən söz açan «Ömür yolu - ölüm yolu» poemasına diqqət yetirin... dediklərimin şahidi olarsınız.

Abbas Abdulla deyirdi ki, mən bir neçə dil bilirəm. Bəli, Abbas ana dilimizdən başqa, rus, Ukrayna və türk dillərini çox əla bilir, bu dillərdə orijinaldan xeyli tərcümələri də var. Abbas bir sıra tanınmış türk şairlərini, həmçinin Maksim Rılski, Taras Şevçenko, İ.Kotlyarevski, L.Ukrainka, İ.Draç kimi görkəmli Ukrayna şairlərini Azərbaycan oxucularına sevdirib, hətta Ukrayna-Azərbaycan ədəbi əlaqələri sahəsində böyük xidmətlərinə görə M.Rılski adına ədəbi mükafata da layiq görülüb. Bu gün çoxları heç bir mənəvi haqqı olmadan özünü turançı, türkçü adlandırıb, amma bunu heç dilinə gətirməyən Abbas Abdullanı biz elə sovet dönməsində türkçü və turançı kimi tanıyırdıq.

Əlbəttə, Abbas Abdullanın 80 yaşına həsr etdiyim bu yazıda onun keçdiyi ömür yolunu dolğun şəkildə canlandırma bilməsəm də, bir cəhətdən tam arxayınam ki, Abbas Abdulla unudulmayıb.

***Haradasa bir şirin göz yaşı axar içinə,
Haradasa şəhərlilər fabriklərə axışar,
Haradasa kəndlilər başlayar əkinə, biçinə,
Haradasa diplomatlar bir yerə yığışar
ömürləri uzatmaq üçün.
..Nə biləsən, ölüm belə yaxındı?..***

***Dünyada dəyişməyən nədir?
Ölüm!
«İnsan ömrü daha uzun olacaq», gülüm,
İnan buna!
Baxma ölümdən qoruna-qoruna yorulduğuma,
Mən də yaşayacağam.***

Vaqif YUSİFLİ

◆ Ədəbi portretlər

Bədirxan ƏHMƏDLİ

RABİNDRANAT

TAQOR:

NOBELƏ GEDƏN YOL...

1913-cü ilin ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatçısı Rabindranat Taqor ondan əvvəl və sonra bu ali mükafatı alanlardan bir çox cəhətinə görə fərqlənirdi. Birincisi, mükafat ilk dəfə olaraq Asiyadan olan bir şairə verilirdi. İkincisi, nadir nobelçilərdəndir ki, mükafatı almağa getmədiyindən, Nobel nitqi də söylənməmişdir. Üçüncüsü, böyük yazıçı, dramaturq, rəssam, bəstəkar, filosof Rabindranat bu mükafatı kiçik bir şeir kitabına görə almışdı. Dördüncüsü, Taqora bu mükafat ingilis dilində dərc edilən qeyri-adi, Avropada geniş tanınmayan şeirlərinə görə verilmişdi. Beşincisi, Taqor hələ də ədəbiyyat üzrə Hindistanda bu mükafata layiq görülən yeganə Hind vətəndaşıdır. Altıncısı, Taqor həm də bu mükafatı alan ilk qeyri avropalı kimi tarixə düşüb. Ona qədər ədəbiyyat sahəsində yalnız avropalılar mükafata sahib olmuşdular.

Ən maraqlısı isə, mükafatlandırma komitəsinin "müəllifin poetik təfəkkürünü böyük bir ustalıqla ifadə edən, Qərb ədəbiyyatının tərkib hissəsinə çevrilmiş dərin duyğulu orijinal və gözəl şeirlərinə görə" sözlərilə əsaslandırması olmuşdu. Əslində isə, "Hind cəmiyyəti"ndən olan dostlarının köməyi ilə müəllifin özünün çevirdiyi "Gitançali" ("Fədakarlıq nümunələri") kitabı ingiliscə cəmi bir il əvvəl dərc olunmuşdu. 103 mənsur şeirdən ibarət kitaba Britaniya şairi Uilyam Batler Yets ön söz yazmış və onu yüksək qiymətləndirmişdi. Çox qısa bir zamanda kitab böyük şöhrət qazanmış, on dəfə təkrar nəşr edilmiş və müxtəlif Avropa dillərində sürətlə yayılmışdı. Kitab haqqında ingilis qəzetlərində çap olunan resenziyaların birində *"Bu şeirləri oxuyan zaman başa düşürsən ki, bunlar, sadəcə olaraq yabançı bir mədəniyyətin maraqlı nümunələri deyil. Bu qeyri-adi poeziya örnəkləri bizə ingilis dilində əsl şeirin necə yaradıla biləcəyinə nümunədir. Əlbəttə, əgər bizim şairlər də duyğu ilə düşüncə arasında bu cür harmoniya yaratmağı bacarsaydılar"* sözlərində böyük həqiqət vardı. Doğrudan da, R. Taqorun sonrakı roman və hekayələrində, istərsə də digər yaradıcılıq məhsullarında bu iki amil - duyğu və düşüncə harmoniyası başlıca rol oynayır. Bundan yüz ildən çox bir zaman keçsə də, onun Avropanı qısa bir müddətdə fəth etməsinin sirri hələ də açılmayıb. Doğrudur, burada Qərb ədəbiyyatından fərqli duyğu və düşüncə olması amilini danmaq olmaz, ancaq bu fərqliliyi

yalnız bununla məhdudlaşdırmaq da düzgün deyil. Komitənin *"Qərb ədəbiyyatının tərkib hissəsi"*, - deyə əsaslandırması nə deməkdir? Bu fikrin arxasında nə durur? Bəlkə bununla rəyçilər seçimlərinin poetik kəşflərini düzgün açmayıblar? Bu fikirlər şairin poeziyasının bədii dəyərini olduğu kimi əks etdirmir?.. Həm də belə çıxırdı ki, bu ali ədəbiyyat ödülünü ancaq Qərb ədəbi təfəkkürü və ona yaxın örnəklər ala bilər. Əslində isə, Taqor poeziyasında Qərb ədəbi təfəkkürünə məxsus heç nə yox idi; təbiiliyi, saflığı, bulaq suyu kimi təmizliyi və ümumbəşəriyyətlə yanaşı, ən əsası, bütünlüklə - Şərq təfəkkürünün məhsulu idi. Bu hadisəni bir qədər də XIX yüzildə Mirzə Şəfi Vazehin F.Bodenştedtin tərcüməsində Avropanı fəth etməsi ilə müqayisə etmək mümkündür. O zaman da Avropa oxucuları bənzərsiz Şərq təfəkkürü və üslubu ilə qarşılaşmış və bu poetik təfəkkürü hərarətlə qəbul etmişdilər...

Taqorun Nobel almasını və bununla da Avropada və dünyada tanınmasının tarixçəsinə bir qədər aydınlıq gətirək. Nədən ki, bu mükafatın verilməsində mübahisəli cəhətlər çox idi. Belə ki, 1912-ci ilin əvvəllərində Taqor Avropaya üçüncü səfərinə hazırlaşmağa başladı. Bu dəfə gəzməyi deyil, fikirləri onu özünə cəlb edən Qərb dünyasının görkəmli insanları ilə görüşməyi nəzərdə tutmuşdu. Bu vaxt Benqal ziyalıları, böyük şairin əlli illik ildönümünü ən yaxşı şəkildə qeyd etməyi qərara almışdılar. 28 yanvar 1912-ci ildə Benqal Ədəbiyyat Akademiyası Kəlkətə şəhər meriyasında onun şərəfinə böyük bir ziyafət verdi. Kəlkətdə çıxan məşhur *"Modern Review"* jurnalı onu *"Misli görünməmiş bir zəfər"* ödülünə layiq gördü. Hindistan tarixində ilk dəfə bu şərəf Taqora verilirdi. Çoxillik gərgin əməyi ona bol bir məhsul, həyatda isə şöhrət gətirmişdi. K.Kripalani yazırdı: *"Əllinci ad gününə Rabindranat xəstə bir bədən və yorğun bir ruh ilə gəldi. Əvvəlki dövrlərdə iki dəfə, Qərbə səyahətlər ona güc toplamağa kömək etdi və yeni uğurlara ilham verdi. Bu dəfəki səfərində də şair Qərbə ümidlə baxırdı. O, vətənpərvərlik hərəkatının başında olmasına baxmayaraq, heç vaxt anti-Qərbçi olmamışdı. Qərb mədəniyyətinin dəyərləri onu vətəninin böyük irsindən daha az ilhamlandırırdı"*.¹

Taqorun bu səfərində bir mistika da var idi; martın 19-da Kəlkətdən yola düşməzdən bir gün əvvəl qəflətən xəstələndi və həkimlər tamamilə sağalincaya qədər səyahətə çıxmağı qadağan etdilər. Hətta gəmiyə belə yüklənmiş çamadanları geri qaytarmalı oldu. Səfərinin gözlənilmədən təxirə salınmasından əsəbiləşən şair, sağalmaq üçün sevimli Padma sahilindəki Şilayduya getdi. Orada əvvəlcə bəzi mahnılarını ingilis dilinə tərcümə etməyə çalışdı. *"Gitançali"* kolleksiyasının tərtibi ideyası da bu zaman yarandı. Bu sanki uğurun başlanğıcı oldu. Bu barədə qardaşı oğlu İndira Debiyə 1913-cü il 6 may tarixli məktubda yazırdı: *"Siz 'Gitançali'nin ingilis dilindən tərcüməsini qeyd etdiniz. Onun niyə belə uğurlu olduğunu hələ də başa düşə bilmirəm"*.²

Mart-aprel ayları idi; manqo çiçəklərinin ətri havada xoş bir rəyiə yaratmışdı. Bu vəziyyətdə şair boş-boşuna dayana bilməzdi; elə də oldu, lakin nə qədər özünü toplasa da əvvəlki kimi işləyə bilmədi. Oturub yeni bir şey yazmağa gücü olmadığından, Londondakı *"Hind Cəmiyyəti"*ndən olan dostlarının köməyi ilə *"Gitançali"*dən şeirlər götürdü və onları bir-bir tərcümə etməyə başladı. Kiçik qeyd dəftərçəsinin səhifələri tədricən dolduruldu və gəmiyə minəndə artıq bu şeirlərin ingiliscəsi bir dəftər təşkil

¹ Крпалани К. Рабиндранат Тагор. Москва, "Молодая гвардия", 1989, 16

² Тагор Р. Собрание сочинение в 12 томах, т.11, М., 1965, s. 254

edirdi. Tezliklə birinci dəftərdən ikincisinə keçdi: *"İnanın, mən bunu başqa bir dildə, günlərlə qəlbimdə belə sevincli bir tətillə doğuran hisslər və bu hissləri yaşamaq istəyi olduğu üçün aldım"*, - deyər xatırlayırdı. Nəhayət, Taqor özünü səyahətə çıxmaq üçün kifayət qədər yaxşı hiss etdi. Şantiniketonda bir neçə gün qaldıqdan sonra 27 may 1912-ci ildə oğlu Rothindronat və həyat yoldaşı Protim ilə birlikdə Bombaydan Londona yola düşdü. Xoşbəxtlikdən, səyahət sakit keçdi və şair "Gitançali" mahnılarını tərcümə etməyə davam etmək üçün kifayət qədər istirahət edə bildi. Beləliklə, 103 şeirdən ibarət "Gitançali" şeirlər kitabının ingiliscəsi ərsəyə gəldi.

Onlar Londonda "Bloomsbur" otelində qaldılar. Burada ikinci bir hadisə baş verdi ki, bunu da mistika adlandırmaq olar. Şairin oğlunun təsvir etdiyi bir təlesizlik hadisələrin sonrakı gedişatına təsir edə bilərdi. Belə ki, Rothindronat atasının portfelini daşıyarkən "Gitançali"-nin ingiliscə tərcüməsinin içində olduğu əl çantası itdi. Çanta "Karinq Kross" stansiyasından "Bloomsbur" stansiyasına gedən metroya minərkən avtomobildə qalmışdı. Yalnız ertəsi gün səhər atası sənədlərdən bir şey istədikdə bütün sənədlərin itdiyi məlum olmuşdu. Xoşbəxtlikdən, portfel unudulmuş şeylər bürosunda tapıldı. Yoxsa yəqin ki, "Gitançali"-nin taleyi də başqa cür olardı.

Əlli yaşlı Taqor buna qədər doğma benqal dilində - Hindistanın digər bölgələrində tanınmış bir şair, nasir olsa da, ölkədən kənarda tanınmırdı. Düzdür, Londonda bir neçə tanış var idi. Onlardan biri rəssam Villiam Rotenşteyn (1872-1945) idi. Taqor özünün hazırladığı ingilis tərcümələrindən ibarət şeirlərini əvvəlcə ona göstərdi. Şeirlərinin ingiliscəyə tərcüməsinə dostu da yaxşı yanaşdı, bu tərcümələr haqqında yüksək fikirlər söylədi. V. Rotenşteyn bu şeirləri şair U.B. Yetse (1865-1939) təqdim etdi. Şeirlər doğru adama verilmişdi. U.B. Yetse (1923-cü ildə U.B. Yetse özü Ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatı laureatı olacaq!) bu şeirlər güclü təəssürat yaratdı. O qədər güclü təəssürat ki, bu silsiləyə ön söz yazmalı oldu. Taqorun ingiliscə şeirləri Londonda "Gitançali" adı ilə kiçik tirajla nəşr edildi. 1913-cü ildə kitabı "Makmillan" nəşriyyatı təkrar çap etdi. Elə həmin il İngiltərədə şairin ingilis dilində daha dörd kitabı nəşr olundu. U.B. Yetse dostu şair T.S. Mur (1870-1944) Taqorun namizədliyini Nobel Komitəsinə təklif etdi və 1913-cü ilin noyabrında ona mükafat verildi. Taqorun Nobel ödəliyinə gedən yolunun qısa tarixçəsi budur. Ancaq bir qədər təfərrüata vərəq...

Taqor Avropa şöhrəti üçün, şübhəsiz, ingilis rəssamı Villiam Rotenşteynə borclu idi. O, hələ 1910-cu ildə Hindistanı ziyarət etmiş və Kəlkətdə olduğu müddətdə sənətçi qardaşlar Obonindronat və Gogonendronatla görüşmüşdü. Onlar haqqında Benaresdə yaşayan Con Voodroffe və Harri Stependən eşitmişdi. Hindistanı yaxşı tanıyan bu iki görkəmli ingilisdən heç biri Rabindranatı qeyd etməmişdi. Lakin bir təsadüf nəticəsində şairlə tanışlıq bu görkəmli rəssamda heyranət doğurmalı idi ki, sonralar *"...məni heyranəmiz dərəcədə gözəl bir siması ilə cəlb etdi. Mən onun portretini çəkərdim, çünki qələm rəsminə çəkməyə çalışdığım daxili cazibədarlığını, eləcə də xarici gözəlliyini hiss edirdim"*, - deyər yazırdı.

Londona qayıtdıqdan sonra V. Rotenşteyn "Modern Revivo" səhifələrində Taqorun qısa hekayələrindən birinin ingilis dilindəki tərcüməsini oxudu və bu hekayə ona çox təsir etdi. Kəlkətdəki yoldaşlarına Taqorun digər əsərlərini ala biləcəyini soruşdu. Buna cavab olaraq Şantiniketondakı məktəbdə Taqorun həmkarı Ojeet Çokrobortidən bir neçə şeir tərcüməsini aldı. O, yazırdı: *"Təsəvvüf ruhu ilə mənimsənilən şeirlər mənə hekayədən daha diqqətəlayiq görünürdü, baxmayaraq ki,*

tərcümələr çox təxmini idi. O vaxt Kux Behar ailəsinin üzvlərindən biri ilə, Promotto Loll Sen, dindar bir insan, brahmənle görüşdüm. Evimizə bir həkim gətirdi. Londonda olan Brajendronate Silas. O, parlaq bir ağıl sahibi və dövrüyyədə olan bir filosof idi. Hər ikisi də Taqora yazaraq onu Londona gəlməyə inandırdılar".

Beləliklə, Taqor kimsəni tanımadığı Londona gəldikdən sonra əvvəlcə Rotenşteynə üz tutdu. Sənətkarın poeziyasına marağını bilərək, ona tərcümə dəftərini verdi. V.Rotenşteyn həmin axşam bu şeirləri oxuyaraq heyranlığını gizlədə bilməmiş olmalı ki: *"Mənə böyük mistiklərin əsərlərini xatırladırdı",* - deyərək təəccüblənmişdi. V.Rotenşteyn bu şeirləri Andre Bradliyə göstərdiyində *"Görünür, nəhayət, aramızda böyük bir şair var..."* cavabını almışdı. Bundan sonra V.Rotenşteyn əvvəlcə ona cavab verməyən U.B.Yetsə¹ müraciət edir. Nəhayət, U.B.Yets ondan şeirləri göndərməyini xahiş edir... U.B.Yets bir dəfə onun şeirlərini oxumaq istəyini bildirəndə qorxmadan əlyazmasını ona verdi. *"Bundan sonra nə oldu, bilərsiniz. Bu açıqlamamdan anlayacaqsınız ki, baş verənlərə görə cavab-deh deyiləm, hər şey tələyin iradəsinə görə baş verib",* - deyərək Taqor xatırlayırdı.

U.B.Yetsə də bu şeirlər çox təsir etməli idi ki, duyğularını London Hind Cəmiyyəti tərəfindən nəşr olunan "Gitançali"-nin ilk nəşrinə verdiyi gözəl bir müqəddimədə ifadə etməli oldu. *"Mən bu tərcümələr olan dəftərimi uzun illər özümle gəzdirdim",* - yazaraq davam edirdi: *"Onları qatar maşınlarında, avtobusda, bir restoranda təkrar oxudum. Kimsə görməsin deyərək, tez-tez bağlamalı, gizlətməli oldum. Hind dostlarımla söylədiyi kimi orijinal olaraq, ritm incəlikləri, zəngin tərcümə olunmayan rəng çalarları, metrik incəliklərlə dolu olan bu şeirlər, bütün ömrüm boyu arzusunda olduğum dünyanı göstərirdi..."*

Bundan sonra V.Rotenşteyn Hempstaddakı evində bir neçə qələm yoldaşını toplayır. İyunun 30-u axşamı Taqorun "ayə"lərini ucadan onlara oxuyur. Bu görüşdə Taqor da iştirak edirdi. O, burada köməkçisi olmuş Çarls Freere Andrevs ilə görüşdü. O vaxt Kembridc Qardaşlığının missioneri olan Ç.Andrevs bu unudulmaz axşam haqqında yazırdı: *"Mən G.U.Nevinsonla qayıtdım və demək olar, bütün yolu susduq. Bu gözəl axşam haqqında düşünmək üçün tək qalmaq istədim. Nevinsonu tərk edərək, qaranlıq ərazini keçdim. Gecə buludsuz idi, göydə bənövşəyi hind atmosferindən bir şey gəldi... İngilis sözlərinin bu cazibədar melodiyası, uşaqlığımın bütün gözəl səsləri qədər sadə bir şey məni uzaqlaşdırdı. Demək olar, səhərə qədər açıq havada gəzdim".*

Hadisələrin bu cür səmimi olacağını ağılına gətirməyən Taqor *"Dostlarınızla mənim tanımadığım insanlar haqqında məlumat verdiniz. Mənə qəribə olan evlərdə mənim üçün yer tapdınız. Uzağı yaxınlaşdırdınız və başqasını qardaş etdiniz",* sözlərilə minnətdarlığını bildirirdi. Digər məşhurlar arasında Bernard Şou, Vells, Bertrand Russell, Con Galsvortla görüşdü. V.Rotenşteyn bu görüş haqqında *"Taqorun ləyaqəti və görünüşünün gözəlliyi onunla tanış olan hər kəsdə böyük təəssürat yaradı. Taqor özü yeni dostlarında tapdığı "ağıllın genişliyi və düşüncənin sürətliliyi" ilə təəccübləndi",* - fikirlərini tamamlayırdı.

Görüşdə Bertrand Russell birdən soruşdu: "Taqor, gözəllik nədir?" "Sual çox qəfil oldu". Yığıncaqda iştirak edən Rabindranatın oğlu bu dialoqu belə xatırlayırdı: *"Ata bir dəqiqə susdu və sonra "Sənət nədir" əsərində inkişaf*

¹ Böyük Britaniya şairi Uilyam Batler Yets (1865-1939) nəzərdə tutulur.

etdirdiyi estetika ilə bağlı fikirlərini ifadə etməyə başladı. Ata Bertrand Russelldən razı qaldı..." Kembridcə onlar yenidən görüşdüündə daha yaxından tanış olmaq və fikirlərini ifadə etmək üçün imkanları oldu. Levis Dikinson bu görüşü *"Kembridcə Yeni Parkda Bertrand Russell və mən Taqorla əyləşmişik. Onun bizə qərribə səslənən gözəl səsi qalınlaşan qaranlıqda çırpır. Sonra Russell danışır. Qaranlıq. Taqor səssiz idi, amma sonra Russellin müdrik çıxışlarını diqqətlə dinlədiyini etiraf etdi"* - deyər izah edirdi.

Bu görüşlərin Taqor üçün yaxşı nəticəsi bu oldu ki, V.Rotenşteyn Hindistan Cəmiyyətini üzvlərini şeirlər toplusunu çap etməyə dəvət etdi. İngilis şairi U.B.Yets də ön söz yazmağa razılıq verdi. Beləliklə, "Gitançali" şeirlər kitabı ilk dəfə məhdud sayda - 750 tirajla nəşr edildi. Məsələ bununla da bitmədi. Bu şeirlərin şairə və sənətə poetik uğur gətirəcəyinə inanan V.Rotenşteyn sonradan Corc Makmillanı kitabı kütləvi nəşr etməyə inandırır. K.Kripalani yazır: *"Nobel mükafatına layiq görülməmişdən əvvəl, nəşrçiləri naməlum bir hind əsərinin çap riskini öz üzərinə götürməyə məcbur etmək üçün inandırmaq lazım idi. Həm İngiltərədə, həm də Hindistanda olan bir çox tənqidçi ingilis dilində heç nə yazmayan Taqorun bu dildə yaxşı danışa biləcəyinə inanmırdı"*.⁵

Lakin həmişə olduğu kimi, qazanılan uğurlara müəyyən şübhə toxumları səpilməyə başladı. Belə ki, "Gitançali" kitabının uğurlu taleyini tamamilə U.B.Yetsin ayağına yazmaq təşəbbüsləri oldu. Guya U.B.Yets bütün şeirləri yenidən düzəldib və yenidən yazıb. V.Rotenşteyn yazırdı: *"Bilirəm, Hindistanda "Gitançali"nin uğurunun böyük ölçüdə Taqorun tərcümələrini yenidən işləyən Yetsə bağlı olduğu deyilir. Siz bunun belə olmadığını asanlıqla kitabın ingilis və Benqal dilindəki orijinal əlyazması ilə sübut edə bilərsiniz. U.B.Yets bir neçə yerdə dəyişiklik təklif etdi, amma əsas mətn Taqorun qələmindən çıxdı"*. Sonralar Taqorun dostları U.B.Yetslə bağlı bu iddiaları dəfələrlə təkzib etməli oldular.

Ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatının Taqora verilməsinə beynəlxalq siyasi rəng vermək cəhdləri də oldu. Yəni bir çox mübahisələrin və əks-sədələrin məzmununda siyasi kontekst başlıca yer tuturdu. Ayırı-ayrı "analitiklər" İsveç Akademiyasının bu gedişini siyasi hesab etdilər, bu barədə müəyyən fikirlər irəli sürüldü. Bəziləri İsveç Akademiyasının İngilis imperiyasına yalıtılmaq istədiyini, digərləri isə əksinə, isveçlilərin guya Almanıyanı dəstəklədiklərini və ingilislərə zərər vermək istədiklərini söylədi. Bu cür siyasi spekulasiyaların olmasını başa düşmək olardı; 1913-cü ilin dekabrı idi və Birinci Dünya müharibəsinin başlanmasına cəmi bir neçə ay qalırdı.

Taqorun İsveç Akademiyasının Nobel mükafatına namizədliyini akademiyanın ingilis üzvü T.Mur irəli sürmüşdü. Müsəbiqə zamanı haqqında qızğın müzakirə getmişdi. Mükafat komissiyasının sədri Harold Herne burada toplanmış şeirləri yüksək qiymətləndirərək onu *"Şərqə Qərbi bir-birinə birləşdirən şəxsiyyət"* adlandırmış və çıxışını *"Taqorun şeirləri ümumbəşəri ideyalarla zəngindir"*, - sözlərilə tamamlamışdı. Buna baxmayaraq, şair haqqında fikir müxtəlifliyi vardı. Ona görə də bu fikir müxtəlifliyini aradan qaldırmaq üçün kitab alman şairi Verner fon Haydenstama təqdim olunmuşdu. Maraqlıdır ki, V.F.Haydenstam özü üç ildən sonra Nobel mükafatına layiq görülmüşdü. Məhz onun müsbət rəyindən sonra mükafatın verilməsinə qərar verilmişdi.

⁵ Крпалани К. Рабиндранат Тагор. Москва, "Молодая гвардия", 1989, 16

Əlbəttə, *"Hindistan şairinin cazibəsi altına düşməkdən imtina edən"* bir çox tənqidçilər də yox deyildi. Bəzən onun şeirlərinin fəlsəfi mahiyyətini daha da populyarlaşdırırdılar. Bu, Taqor poeziyasının həqiqi mahiyyətini, bədii dəyərini aşağı salmaq demək idi. Onlardan biri Londonun "Nyu Age" jurnalında yazırdı: *"Hər birimiz istədiyiniz qədər mətn yazsa bilərik. Ancaq heç kimin yaxşı İngilis, yaxşı şeir, yaxşı fəlsəfə və həyat üçün yaxşı rəhbər olduğuna inanmaq olmaz"*. Bəziləri, *"İngilislər hinduların yetişdirilməsində çox uğur qazandılar, çünki indi hindular ingilis dilində yaxşı yazsa bilərlər"*, - deyərək, şairi dil baxımından müdafiə etmək yolunu tutdular. Modernist poeziyanın görkəmli nümayəndələrindən olan amerikalı şair Ezra Paund Taqorun yaradıcılığına daha yüksək qiymət verərək bu poeziyanın *"...Qərb həyatının xaosu içərisində unudulmuş müdrik həqiqətləri ifadə etdiyi"* qənaətinə gəlirdi.

"Gitançali"-nin nəşrindən sonra Taqorun adı Avropada tanınmağa başladı, ingilis mətbuatı onun kitabı haqqında yazdı, fikirləri, düşüncələri bir çox ədəbi, tənqidi şərhlərin mövzusunə çevrildi. Tezliklə şöhrəti Atlantikdən keçdi. Məhz bundan sonra şair Avropa və Amerikanın akademik və digər dairələrindən dəvət məktubları almağa başladı. Harriet Monro "Çıkaqo" poeziya jurnalının dekabr sayında "Gitançali"-dən altı şeir dərc etdi. Bu, şairin Amerika dövrü nəşrlərində çap olunan ilk şeirləri idi. Bunun ardınca Taqor Çıkaqo Universitetində mühazirələr oxumağa dəvət aldı. ABŞ-da yaşayan həmyerlisi Basanta Kumar Roy tərəfindən ziyarət edildikdə Taqor hələ də Urbanada idi. Söhbətlərinin birində Taqordan Amerikanı və xalqını necə sevdini soruşdu. Taqor ölkəni, onun iqlimini təriflədi - İngiltərədən fərqli olaraq, kifayət qədər yer və günəş işığının olduğundan məmnunluğunu bildirdi. O, amerikalıların enerjisinə və işgüzarlığına heyranlığını ifadə edərək, onları "misilsiz iş adamları", "gözəl təşkilatçılar və fermerlər", "qeyri-adi mühəndislər" adlandırdı. Ancaq burada mədəniyyətə daha çox maraq göstərməyin lazım olduğunu da dilə gətirdi. Roy ona xatırlatdı ki, kiçik bir əyalət şəhərində olanda bir çox mədəniyyət xadimləri ilə görüşmək imkanı olmur. Digər əsərlərini ingilis dilinə tərcümə etmək üçün Taqoru inandırmağa gəldiyini söyləyən Roy, şairin yaradıcılığının geniş şəkildə tanınacağına əmin olduğunu dedi və onun *"şeir sahəsində gec-tez Nobel mükafatını alacağını"* söylədi. *"Hindistanda və Asiyada bu mükafata layiq görülən heç bir şair yoxdur"*, - deyərək arzusunu bildirdi. Taqor isə sadəlövhcəsinə ondan *"...Asiyalıların nəzərə alınmasına icazə verilmirmi?"*, - deyərək soruşmuşdu.

Taqorun şübhələrinin bir neçə əsası da var idi; indiyədək ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatı Avropadan kənara çıxmamışdı. İkincisi, bu ali ədəbi mükafat şair və yazıçıların yaradıcılığının ümumi mahiyyətinə görə verilirdi. Avropa oxucusu və ya Nobel üzrə İsveç Akademiyası isə, hələ şairin kiçik bir kitabı ilə tanış ola bilmişdi. Vətəninə Taqorun bir neçə şeir kitabı nəşr olunsaydı, Avropa hələ onun yaradıcılığı ilə yaxşı tanış deyildi. Yəni indiyədək heç bir şairə bir kitabına görə bu mükafat verilməmişdi. Əndişəsi bundan ibarət idi. Təsədüfi deyil ki, şair Nobel mükafatı aldıqda, Qərb dünyasının bir çox yerində etiraz səsləri ilk dəfə bir asiyalıya verildiyi üçün səslənmişdi. Bir Amerika qəzeti yazırdı: *"Hindlilərə ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatı verilməsi ağ irq yazıçıları arasında dərin kədər və təəccüb doğurdu. Onlar bu mükafatın bir qara dərililiyə verdiyini başa düşə bilmirlər"*. Kanadanın Toronto şəhərində çıxan "Qlob" qəzeti isə, mükafatı bir

asiyalının almasını həzm edə bilmədiyindən fikrini belə ifadə edirdi: *"İlk dəfə Nobel mükafatı "ağ" deyə bilmədiyimiz bir insana verildi. Adını daşıyan birinin fikirləri öyrəşməyimiz üçün bir müddət keçməlidir. Rabindranat Taqor ədəbi nailiyyətlərə görə dünya mükafatı ala bilər (Qərbin və Şərğin öz yerlərini tərk etməyəcəyini söyləmədilərmi?). Adı gülməli səslənir. İlk dəfə qəzet səhifələrində gördük, bizə elə gəldi ki, bu bir zarafatdır".* Los Ancelesdə çıxan "Zaman" qəzeti isə, Avropa və Amerikadakı müasir gənc yazarların "Amerikada daha az sayda tanınan və ədəbi şöhrət iddiasına çox az adamın dəstək ola biləcəyi hind şairinə bu adı" verməklə ruhdan düşdüklerinden şikayətlənirdi.

London səfərindən sonra Rabindranat 1912-ci ilin oktyabrında oğlu və gəlini ilə birlikdə ABŞ-a getdi. Oğlu əvvəllər İllinoys Universitetini bitirmişdi və indi atasını bir neçə ayı Urbana şəhərində sakitlik içində keçirməyə inandıra bilmişdi. Fərsətdən istifadə edərək dissertasiyasını da bitirməyə ümid edirdi. Kollecdən çox uzaqda, ailənin qış üçün yerləşdiyi bir ev kirayələmişdilər. Orada Taqor əvvəlcə ingilis dilində ciddi nəsr yazmağa başladı, bunları sonradan Harvard Universitetində oxudu və bu əsərlər "Şadona" ("Həyatı anlamaq") adı ilə nəşr edildi. Taqorun bu mühazirələrində "Hindistanın qədim ruhu" öz müdrik adamlarının təlimlərində və tərcümeyi-hallarında təqdim olunurdu. Bu mühazirələrində də bəzən Qərb-Şərq diskursu davam edirdi. Bir mühazirəsində *"Qərb təbiətə tabe olmaqdan qürur duyur, sanki düşmən bir dünyada yaşayırsınız, bizə lazım olan hər şeyi əldə etmək üçün mübarizə aparırıq, bizə düşmən olan şeylərin nizamını məğlub edir... Hindistan insanla kainat arasında harmoniya qurmağa çalışır"*, - deyərək fikirlərini bildirirdi.

1913-cü ilin yanvarında Taqor Çikaqoya getdi. O, burada tələbələrə "Hindistanın qədim sivilizasiyasının idealları" və "Şər problemi" adlı mühazirələrini oxudu. Daha sonra Dini Liberallar Cəmiyyətinin qurultayında iştirak etmək üçün Roxesterə gedərək irqi münaqişələr haqqında danışdı. Almaniya qurultaya gələnlər arasında "Gitançali"nin bir pərəstişkarı da var idi. Bu, alman filosofu Rudolf Aiken idi. Taqor daha sonra Bostona getdi və burada "Shadkona" adı ilə nəşr olunan, qədim Hindistanın ideallarına dair bir sıra mühazirələr oxudu.

Yenə Nyu-Yorkda və Urbanda oldu, İngiltərəyə gəldikdə isə artıq aprel ayı idi. Orada İrlandiya teatrındakı "Poçt" pyesinin hazırlıqlarına qatıldı. "Kexton Hall"da altı mühazirə oxumaq təklifini məmnuniyyətlə qəbul edərək böyük auditoriya qarşısında çıxışlar etdi. Lakin son altı aydakı rahatsızlıqları şairi əməliyyat üçün London xəstəxanalarından birinə getməyə vadar etdi. Bu vaxt "Makmillan" nəşriyyatı "Gitançali"nin kütləvi ikinci nəşrini çap etdi. Bir-birinin ardınca "Bağban", "Aypara" və "Çitra" adlı poetik kitabları, "Benqal həyatına bir baxış" adlı ilk hekayələr toplusu da işıq üzü gördü.

Avropada Taqor benefisi benqal oxucularını da yerindən tərpətdi; onsuz da onlar dahi Taqorun yaradıcılığının, fikirlərinin çoxyönlülüyünü dərk etməyə öyrəşmişdilər. Ona görə də onun hər kitabını səbirsizliklə gözləyir, yeni bir kitab çıxanda şairin onlar üçün hazırladığı daha bir sürprizin nə olduğunu düşünürdülər. Lakin xarici oxucuların fikrincə, müəllifin "Gitançali" obrazı artıq formalaşmışdı. K.Kripaliani yazır: *"Avropalılara Taqorun işini daha düzgün bir baxımdan göstərə bildilər, amma ilk təəssürat həmişə parlaq və sabit olur, buna görə Taqor Qərb şüurunda ilk növbədə dini şair və filosof olaraq qaldı. Onun görünüşü və əzəmətli davranışı, qədim müdrik*

hermitlərin ideallarına daimi istinadlar belə birtərəfli təəssürat yaratmağa kömək etdi".¹

Sentyabr ayında Taqor Londondan vətəninə yollandı. Hindistana getməzdən əvvəl Rotenşteyn *"Yets və mən onun şərəfinə kiçik bir nahar təşkil etdik. Nahardan sonra Taqordan vətənpərvər bir mahnı olan "Bande Mataram"ı oxumağı xahiş etdik. Bir melodiya səsləndirdi, amma ilk sözlərdən sonra dayandı - qalanlarını xatırlaya bilmədi", -* deyə yazırdı.

13 noyabr 1913-cü ildə Nobel mükafatına layiq görülməsi barədə xəbər gələndə Taqor Şantiniketonda idi. Bu xəbər bütün ölkədə böyük heyrət və sevinc yaratdı. Şantiniketonda kiçik məhəllələrində uşaqlar Nobel mükafatının nə olduğunu bütün mahiyyətilə anlamasalar da, sevimli müəllimlərinin dünya miqyasında tanındığını yaxşı başa düşür və buna sevinirdilər. Bu sevinc bütün Hindistanın, Benqalın sevinci oldu. Şair özü də bu xəbərə çox sevindi. Onun sevinci daha çox xalqı və dövlətin adına idi. Əsərinə verilən bu qiymətdən özünü qürurlu və xoşbəxt hiss edirdi. Bir vətənpərvər kimi o, məmləkətinin adının dünya ədəbiyyatı xəritəsində göründüyünə sevindi. Beş gündən sonra V.Rotenşteynə yazdığı məktubda özünün fikirlərini belə ifadə edirdi: *"O an - Nobel mükafatının mənə verilən yüksək şərəf xəbərini alanda ürəyim sizə sevgi və minnətdarlıq hissi ilə baxdı. Dostlarımdan heç kimin bu qədər xoşbəxt olmayacağını hiss etdim... Son bir neçə gündür teleqramlar və məktublarla həddən artıq əziyyət çəkirəm. Və heç vaxt mənimlə dostluq etməyən və ya heç vaxt mənim bir yazımı oxumayan insanlar sevincindən dəlicəsinə qışqırır..."²*

Taqor Nobel mükafatını təqdimetmə mərasiminə iş qrafikinə əvvəlcədən müəyyənləşməsi və işinin çox olması səbəbindən gələ bilmədi. Bunun əvəzində isə qısa minnətdarlıq teleqramı göndərməklə kifayətləndi. Teleqramda yazıçı *"uzağı yaxın, yadı doğma edən"* Akademiyaya üzvlərinə təşəkkürünü bildirdi. Mükafatın verilməsindən dərhal sonra məbləğin haraya xərclənməsi haqqında da bir qərara gəldi. Mükafatın məbləği bütünlüklə Şantiniketondakı kənd məktəbinin universitetə çevrilməsi layihəsinə yönəldildi. On il sonra 1923-cü ildə əsərlərinin nəşrindən əldə edilən bütün gəlirləri də bu universitetə verdi.

Nəhayət, Nobel mükafatı Benqaliyaya gəldi; 1914-cü ilin əvvəlində Mahatma Qandi şairə İsveç Akademiyası adından Nobel mükafatı medalının diplomunu təqdim etdi. Qandinin gedişindən doqquz gün sonra - martın 20-də Benqal valisi Santiniketonda oldu. Bu da Taqorun yerli hakimiyyət nümayəndələri qarşısında nüfuzunu bir qədər də artırdı. Xaricdə tanınmağa başlayan Taqor Hindistanın ingilis rəhbərliyinin yanında hörmətə mindi. Bundan sonra hökumət rəsmilərinə uşaqlarını şairin məktəbinə göndərmək barədə xəbərdarlıq edilmədi. Lakin indi də bəzi "vətənpərvərlər" Taqoru xarici zülmkarlara hörmət etdiyinə görə tənqid etməyə başladılar. Taqor isə, bu cür tənqidləri gözləyir və dözürdü...

Nobel mükafatını alması tək-cə Taqorun uğuru olmadı, həm də ümumən Hindistanın, Şərq mədəniyyətinin uğuru oldu. Dünyanın diqqəti bundan sonra Şərq mədəniyyətinə, ədəbiyyatına, fəlsəfi fikrinə yönəldi. Bu hadisə sübut etdi ki, Avropada "Qoca Şərq" adı ilə tanınan Şərqiin müasirlik və müdriklik potensialı, fəlsəfi düşüncəsi hələ də aktuallığını qoruyub saxlayır. Bundan sonra Nobel mükafatı onun və Hindistanın vizit kartına çevrilir, hər

¹ Крипалани К. Рабиндранат Тагор. Москва, "Молодая гвардия", 1989, 16

² Тагор Р. Собрание сочинение в 12 томах, т.11, М., 1965, s. 326

yerdə onu yaxşı qarşılıyır, nüfuzlu fikir adamı kimi yola salırdılar. Taqorun Hindistanı tanıtmmaq və milli azadlıq mübarizəsinin başlanması yolunda qarşısında heç bir maneə qalmır.

1913-cü il noyabrın 23-də, Kəlkətə şəhərinin beş yüz görkəmli vətəndaşından ibarət nümayəndə heyəti "bütün xalq adından təbrik" etmək üçün xüsusi bir qatarla Şantiniketonaya gəldi. Görkəmli ictimai xadim və vətənpərvər Bipin Çandra Pal "Hindu Revoy" qəzetində onu *"Rabindranatın poetik həssaslığı ilə mövqə tutan hər kəs belə şəraitdə acı hiss edə bilməzdi. Biz ona layiq deyilik"* - fikirlərilə dəstəklədi.

Dindar xristianlar, nəhayət, Taqorun şeirlərində yaxınlaşan dini canlanma vədini görməyə başladılar. "Baptist Times" *"Biz xristian fikirlərinin hind təfəkkürünə təsirinin bəzi əlamətlərini gözlədik. Gözlədiyimiz adam, nəhayət, ortaya çıxdı... Bu şairin hər sözünün milyonlarla insanın maraqla qarşıladığını xatırladığımız zaman, həqiqətən, yeni bir xristian Hindistanın qapımıza çıxacağına ümid edə bilmərikmi? Taqorlara heç vaxt xristian olmadığını xatırlatmaq məcburiyyətində qaldım. Həmişə olduğu kimi, meydana çıxdılar və hər kəsin sağdan görə biləcəyinə həmişə əmin olan ağıllı insanlar meydana çıxdı"*, - deyə yazırdı. Bəziləri bu məsələdə imperiyanın şöhrətini şişirtməyə çalışaraq, onun verilməsində "ingilis barmağı" axtardılar. Digərləri, Alman tərəfdarı olan İsveç ədəbi dairələrinin bilərəkdən İngilis hakim siniflərini qarışdırmaq qərarına gəldikləri üçün bu yola əl qatdıqlarını söyləyirdilər.

Əslində isə, mükafatı verənlər Benqalın tropik düzənliklərindən və Skandinaviyanın qarlı örtülü dağlarından daha çox iqlim və sosial baxımdan yer üzündə daha iki fərqli bölgə olmadığını fərqləndirirdilər. Aydın başa düşürdülər ki, ancaq Qanq deltasında yazılmış şeirlər, Skandinaviyada həmvətənlərinin qəlbində olduğu kimi, eyni həssas, səmimi və dərin əks-səda tapa bilər. Bu, təkcə "Gitançali" "ayə"lərinin ümumbəşəri əhəmiyyətini deyil, həm də Taqorun, millətçilər, keşişlər və siyasətçilər tərəfindən qoyulan maneələrə baxmayaraq, bəşəriyyətin sinəsində tək ürəyin döyünməsinə inamının sübutu idi.

◆ Ədəbi kaleydoskop

HERBERT UELS

● Herbert 8 yaşındaykən bədbəxt bir hadisə nəticəsində ayağı sınır və o, evdə oturmaq məcburiyyətində qalıb, darıxdığından çoxlu kitab oxumağa başlayır. Beləliklə, onda mütaliyəyə böyük həvəs yaranır. 11 yaşı olanda Herbert ailəsinə kömək etmək məqsədilə ilk dəfə dərzi yanında işə düzəlir.

● Herbert Uels ixtisasca biolog olub və hətta bu sahədə iki elmi dərəcəyə yiyələnib. İlk elmi əsərlərini də ədib biologiya üzrə yazıb.

● Herbert Uels qələmini müxtəlif janrlarda sınamasına baxmayaraq, ona əsl şöhrəti fantastik əsərləri dadızdırıb. “Görünməz adam”, “Zaman maşını”, “Dünyaların savaşı” kimi romanlar 1919-cu ildən etibarən dəfələrlə ekranlaşdırılır.

● Çox maraqlıdır ki, Herbert Uels Albert Eynşteyndən 10 il əvvəl gerçəkliyin dördölçülü olduğunu bəyan edib.

● Yazıçı 1914-cü ildə əsərlərindən birində atom bombasını təsvir də edib. O zaman atom bombasının kəşfinə hələ 30 ildən çox vaxt qalırdı. Bundan başqa o, Aya səyahət, II Dünya müharibəsi, avtomobil tıxacları, lazerin kəşfi, simsiz əlaqə ilə bağlı proqnozlar da vermişdi.

● 1938-ci ildə “Dünyaların savaşı” adlı romanından hissəni ABŞ-da radiodinləyicilər real hadisə kimi qəbul edir və nəticədə əhali kütləvi təşviş yaşayır.

● Herbert Uels 3 dəfə Rusiyada səfərdə olub. Rusiyaya səfərlərindən birində Maksim Qorkinin mənzilində qonaq olmuş, Stalin və Leninlə şəxsən görüşmüşdür. Yazıçının Stalinlə inqilabla bağlı fikirləri üst-üstə düşmür, Lenini isə o, səmimi və dürüst insan kimi təsvir edir. Ümumilikdə, H.Uelsin Rusiya ilə bağlı təəssüratları “Rusiya qaranlıqda” əsərində yer alıb.

● Yekaterinburqda “Görünməz adam” əsərinin xatirəsinə abidə var. Ümumilikdə, Herbert Uelslə bağlı dünyada onlarla xatirə lövhələri mövcuddur.

● Məşhur “Zaman maşını” yazıçının ilk romanıdır.

● Herbert Uelsin ən sevdiyi oyun Böyük Britaniyada geniş yayılmış məşhur kriket oyunu olub.

● Paralel dünyaların mövcudluğu haqda ilk dəfə H.Uelsin əsərlərində yazılıb. Hal hazırda bu mövzu ədəbiyyat və kinematoqrafiyada çox

populyardır.

- Herbert Uelsin səhv proqnozlarından biri aviasiya ilə bağlı olub. O, ümumiyyətlə, bu sahənin perspektivsiz olduğunu iddia edirdi.

- H.Uels bir çox ədiblərlə, o cümlədən də Artur Konan Doyl və Redyard Kiplinqlə dostluq edirmiş.

- Fantast yazıçıya ilk dəfə ən çox "Tarixi oçerklər"i qazanc gətirir. Tənqidçilər kitabı rəğbətlə qarşılamasalar belə, bu, nəşrin iki milyondan çox satılmasına qəti mane olmur.

- Yazıçı rəsm çəkməyi də çox sevirmiş. Onun əlyazmalarında tez-tez qaralamalar görmək mümkündür. 2006-cı ildə onun rəsmlərindən ibarət kitab da nəşr olunmuşdur.

- H.Uels 4 film ssenarisi yazmış və onlardan ikisi hələ ötən əsrin 30-cu illərində ekranlaşdırılmışdı.

- Herbert Uelsin kitabları 1933-cü ildə Almaniyada qadağan olunubmuş.

- Şəkərli diabetdən əziyyət çəkən Herbert Uels Böyük Britaniyada ilk dəfə diabetlər cəmiyyəti təsis edir. Bununla da o, cəmiyyətin bu xəstəliyə diqqətini cəlb etmək istəyir.

- Herbert Uels dörd dəfə Nobel mükafatına namizəd görülsə də, nəticədə bu mükafata layiq görülməyib.

ZÜMRÜD

OXUCULARIN NƏZƏRİNƏ!
2020-ci İL ÜÇÜN

“AZƏRBAYCAN”

jurnalına abunə yazılışı davam edir.

“AZƏRBAYCAN”

**jurnalının bir nüsxəsinin qiyməti 1 manat 50 qəpik,
illik abunə qiyməti 18 manatdır.**

İNDEKS: 76300

♦ Kitab rəfi

CƏMŞİD ƏMİROV

“Qara Volqa”

Bakı, “Qanun” nəşriyyatı, 2020

Cəmşid Əmirovun “Brilyant məsələsi” və “Qara Volqa” kitabları 1960-cı illərdə yazılmış və oxucuların böyük marağına səbəb olmuşdur. Yazıçının “Qara Volqa” əsəri Azərbaycanda cinayətkar qrupun törətdiyi saysız-hesabsız cinayətlərdən və nəhayət, hüquq-mühafizə orqanları tərəfindən aşkarlanmasından bəhs edir. Kitab latın qrafikasıyla yenidən çap edilib.

NAĞILLAR

Bakı, “Qanun” nəşriyyatı, 2020

Kitabda uşaqlar üçün ən məşhur, ən sevimli xarici nağıllar toplanmışdır. Şifahi xalq ədəbiyyatı – nağıllar, dastanlar, bayatılar və s. janrlar uşaqları mərhəmətli, qayğıkeş, vicdanlı, namuslu, ədalətli olmaq kimi nəcib hisslərə yiyələndirir. Onları Piter Pen kimi qayğıkeş, Mauqli kimi qoçaq, Pinokkio kimi sadələvh, Robin Hud kimi yenilməz, Fındıqqıran kimi həssas, Sindbad kimi cəsur, Alisa kimi ədalətli olmağa sövq edir.

Kitabdakı nağıllar müasir, uşaqların başa düşəcəyi sadə dildə nəql edilir. Tərcüməçi Afaq Mustafadır.

GÜLƏMAIL MURAD

“DÖYÜŞ YOLLARI”

Bakı, “Elm və təhsil” nəşriyyatı, 2020

Şair Güləmail Muradın “Döyüş yolları” adlı kitabı çap olunub. Kitab Qələbənin 75 illiyinə həsr olunub və Sovet İttifaqı Qəhrəmanı Müseyib Allahverdiyevin döyüş yolundan bəhs edilir.

“Ön söz”ün müəllifləri filologiya elmləri doktoru, professor Buludxan Xəlilov, şair-publisist Elnur Abdiyev və hərbi ekspert, ehtiyatda olan polkovnik Elmar Hüseynovdur.

NARINGÜL NADİR

“GÜNƏŞ ÜZLÜ QADIN”

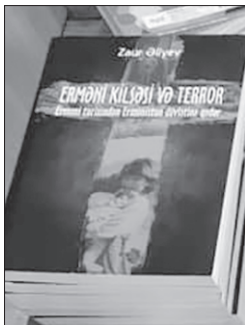
Bakı, “Elm və təhsil” nəşriyyatı, 2020

Naringül Nadinin “Günəş üzlü qadın” adlı yeni nəsr kitabı işıq üzü görüb. Müəllifin sayca 5-ci olan bu kitabının son illərdə qələmə aldığı “Bayramın ikinci günü”, “Günəş üzlü qadın”, “Gülşel” adlı povestləri və 13 hekayəsi daxil edilib. Yazıların əsas mövzusu qadın hisslərinin tərənnümü, sevgi, xəyanət, həyat hadisələrinin bədii təsviri təşkil edir.

ELÇİN CABBAROV
"ERMƏNİ TERRORU VƏ ONUN
BƏZİ ETNOSİYASI ASPEKTLƏRİ"
Bakı, "Nurlar" nəşriyyatı, 2019

Kitabda etnik erməni terrorunun bəzi etnopsixoloji və siyasi-psixoloji istiqamətləri araşdırılır, problemin özəl xüsusiyyətləri göstərilir, siyasi mədəniyyət kontekstində terrorun müasir ictimai-siyasi problemlərə təsiri ilə bağlı məsələlərə toxunulur. Monoqrafiyanın ümumi ruhu terrora qarşı humanitar diplomatiya üslubunda mübarizənin və qabaqlayıcı tədbirlərin təşkili və təbliği imkanlarının genişləndirilməsinin müəyyən istiqamətlərini zəruriləşdirmək, erməniçi "özünümüdafiə" və "öz müqəddəratını həlletmə" iddialarının subyektiv mahiyyətini əsaslandırmaq məqsədini daşıyır.

ZAUR ƏLİYEV
"ERMƏNİ KİLSƏSİ VƏ TERROR. ERMƏNİ
TARİXİNDƏN ERMƏNİSTAN DÖVLƏTİNƏ QƏDƏR"
Bakı, "Elm və təhsil" nəşriyyatı, 2019

AMEA Elm Tarixi İnstitutunun elmi katibi, siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Zaur Əliyevin təqdim etdiyi kitab ermənilərin milli kimlik davasından başlayaraq, bu gün Ermənistan Respublikasının terror siyasətinə qədərki dövrü əks etdirir. Kitabda erməni kilsəsinin yaranması, alban kilsələri və kimliyinə sahiblənməsi, oğurlanmış alban adları və abidələri və digər məsələlər əks edilib. Kitab yerli və xarici arxiv sənədləri, əlyazmalar və nadir kitablara istinad edilərək çapa hazırlanıb. Kitab Erməni kilsəsi və Ermənistan dövlətinin iç üzünü açan lazımlı mənbə rolunu oynayır.

Kitab "Vətəndaş" Tədqiqat və İnkişaf İctimai Birliyinin dəstəyi ilə çap edilib.

Kitabın redaktoru, tarix üzrə fəlsəfə doktoru Bayram Quliyev, rəyçisi isə Günel Səfərovadır. Kitab elmi tədqiqat apararı şəxslər və geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulub.

SƏYYARƏ MƏMMƏDLİ
"HƏLƏ DƏ UZAQ BİR SƏYYARƏYƏM MƏN"
Bakı, "Elm və təhsil" nəşriyyatı, 2020

Səyyarə Məmmədlinin bu kitabında müxtəlif mövzulara müraciət olunsada, vətənpərvərlik ruhlu, yurd həsrətli şeirləri üstünlük təşkil edir. Kitabda əsasən doğma Göyçə mahalından uzaq düşmüş bir insanın intizarı, doğma el-obasına həsrəti, sevgisi bədii dillə ifadə olunub.